

Simándi Irén
Küzdelem a nők
parlamenti választójogáért
Magyarországon
1848–1938

Simándi Irén

**Küzdelem a nők
parlamenti választójogáért
Magyarországon
1848–1938**

Gondolat Kiadó
Budapest, 2009

A kutatást a Nemzeti Kulturális Alapprogram
és a Kodolányi János Főiskola támogatta.

© Simándi Irén, 2009
© Gondolat Kiadó, 2009

Tartalom

Előszó	7
--------	---

I. Történeti előzmény (1848–1917)

A polgári parlamentarizmus kezdetei	9
Kormányok és választójogi tervezetek	20
A feminista mozgalom tevékenysége a nők választójogáért	33
A Magyarországi Szociáldemokrata Párt tevékenysége a nők választójogáért	65

II. Út a választójogi törvényhez (1917–1919)

A nők választójogának alakulása külföldön	87
A magyarországi helyzet	97
Az 1917-es választójogi törvénytervezet és vitája	103
A nők választójoga a forradalmak alatt	139

III. Választójogi tervezetek és törvények a két világháború között

Az 1922-es választójogi törvénytervezet és vitája	153
Az 1925-ös választójogi törvénytervezet és vitája	174
Az 1938-as választójogi törvénytervezet és vitája	211
Válogatott bibliográfia	241
Névmutató	247

Előszó

Feminista fohász Vázsonyihoz

Miniszter úr, Miniszter úr,
Elviseli-e a szíve,
Hogy ne választhasson a nő
Úgy aktíve, mint passzíve?

Hosszú századokon által
Választható volt a nőnem
Választható: életpáru,
Illegitim s legitimen.

Miniszter úr, Miniszter úr,
Ó lágyuljon meg a szíve:
Választhasson már a szegény nő,
Úgy aktíve, mint passzíve!

A Nő

1918. január 15. (részlet)

Az emberi közösségek, társadalmak, államok életének szinte atavisztikus jelensége a nők kiszolgáltatott, hátrányos helyzetének különböző szinten és formában való megnyilvánulása. Ez nem jelenti azt, hogy a történelem egy-egy női szereplője ne emelkedett volna ki rangban, hatalomban, dicsőségben, de ezt a közgondolkodás inkább csak ékes kivételnek tekintette. A homo sapiens, a homo publicus, a vezetőn, a hősnő, a hadvezéren, a tudóson férfiembert értettek. A nő általában csak kapcsoló szereplő lehetett.

A tekintélyre épülő társadalmakkal szemben jelentkező felvilágosodás egyenlőség eszméje sem a nők emancipációjának jegyében született. A polgári társadalom szabadság ideáljának hosszú utat kellett bejárnia, amíg a politikai jogok egyenlőségé-

nek gondolatába a nőket is befogadták. Ez kiváltképp érvényes a magyarországi viszonyokra. A polgári átalakulást hozó 1848-as áprilisi törvények meg sem említették a nőket mint politikai szereplőket, parlamenti választókat vagy képviselőket. A politikai liberalizmus fénykoraként emlegetett dualizmus idején csak tervek születtek a nők választójoga érdekében, törvények nem. A rettenetes világháború és a tragikus forradalmak után 1920-ban egy kormányrendelet alapján vettek részt először parlamenti (nemzetgyűlési) választásokon nők is. Közülük egy nő képviselő lett. Ezt követően a választójogi törvények szigorú – a férfiaktól megkülönböztető – cenzusokat írtak elő a nők számára. 1945-ben, újabb világégés után született meg az első olyan magyar törvény, amely a férfiakkal azonos feltételeket biztosított a választójog tekintetében a nőknek. A rossz sors azonban úgy hozta, hogy 1947-ben már pártmanipuláció torzította el a választójog tisztaságát, majd a választások 1949-től formálissá, népfrontos szavazásokká silányultak. A választás jogát, az általános, egyenlő és titkos választás hitelét az 1990-es rendszerváltás hozta vissza.

A nők számára a politikai jogok gyakorlásának egyenlő lehetősége azonban még nem jelenti a politikában való részvétel azonos esélyeit. Ehhez, úgy tűnik, még hosszabb időre van szükség itthon és külföldön egyaránt.*

A szerző

* Munkám elején szeretnék köszönetet mondani a Magyar Országos Levéltár, az Országgyűlési Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár azon munkatársainak, akik kutatásaimat segítették.

I.

Történeti előzmény (1848–1917)

A POLGÁRI PARLAMENTARIZMUS KEZDETEI

A polgári jogállamiság kiteljesedésének egyik alapfeltétele a törvényhozó hatalom szuverenitásának érvényesülése, demokratikus működésének biztosítása, összetételének népképviselői jellege, amely ideális esetben az általános, egyenlő és titkos választójogon nyugszik. Magyarországon a népképviselői országgyűlés az 1848-as forradalom eredményeként indult útjára.

Az áprilisi törvények (1848. április 11.) megteremtették a polgári átalakulás lehetőségét, a legfontosabb polgári szabadságjogokat, a felelős magyar minisztériumot és a népképviselői országgyűlést. Ez utóbbihoz kodifikálták az országos képviselői választói jogosultságot és a választhatóságot. A törvény kimondta, hogy a korábbi „politikai jogélvezetet” senkitől sem veszi el, a történelem során megszerzett, megkapott jogoktól nem fosztanak meg senkit. Emellett a szavazati jogot a következőkre terjesztette ki: Az 1848:V. törvénycikk 2.§-a értelmében: „Az országnak s kapcsolt részeknek mindazon bennszületett vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom, sem pedig elkövetett hűtlenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyűjtogatás miatt fenýíték alatt nem levő lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül választók: a) Kik szabad királyi városokban vagy rendezett tanácsal bíró községekben 300 ezüftforint értékű házat vagy földet, egyéb községekben pedig úrbéri értelemben vett ¼ telket vagy

ezzel hasonló kiterjedésű birtokot, kizáró tulajdonú vagy hitve-
seikkel s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen bírnak. b) Kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok telepedve vannak, ha tulajdon műhellyel vagy kereskedelmi teleppel, vagy gyárral bírnak, s ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak. c) Kik, habár a fentebbi osztályokba nem esnek is, saját földbirtokukból vagy tőkájükből eredő 100 ezüstforint évenkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek. d) Jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudóstársaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolai tanítók, azon választókerületekben, melyben állandó lakásuk van. e) Kik eddig városi polgárok voltak, ha fentebbi pontokban leírt képességekkel nem bírnak is.”¹

A választhatóság, a passzív választójog tekintetében szigorúbb volt a megkötés: a 24. életév betöltését és a biztos magyar nyelv-tudást kívánta meg az V. törvénycikk 3.§-a.² A törvényből kiderül, hogy a választójogot alapvetően vagyoni cenzusokkal korlátozták, a szavazás nyílt volt, és a nők nem kaptak szavazati jogot. Tehát az általános, egyenlő és titkos választójog „ideális” formája nem valósult meg. Különösen kirívó és sértő volt – bár a korszakban ezt általában nem így fogadták – a nők kizárása a választójogból.

A választójog további kiterjesztésének igénye már megjelent a magyar politikai gondolkodásban is. Kossuth Lajos többek között a következőket fogalmazta meg a választójogról: „a polgári társadalomnak azon kell lenni, hogy a köznevelésről a szerint gondoskodják, miszerint még a legszegényebb polgárnak is módja, alkalma legyen magát némileg kiművelni, az emberben

¹ *Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeiből 1001–1949.* Közreadja: Beér János és Csizmadia Andor. Gondolat Kiadó. Budapest, 1966. 327–329. p.; *Magyar Törvénytár*, 1836–1868. évi Törvénycikkek. Franklin-társulat. Budapest, 1896. 223–230. p.

² Uo. 328. p.

pedig az embert és polgárt annyira tisztelnie, a birtokszerzés és élelemkereset akadályait annyira el kell hártani, miszerint a közjólét úgy elterjedjen, hogy a közállomány fenntartásával az egész nép érdeklettnek tekintessék, legalább az érdeklettek oly túlnyomó számot tegyenek, miszerint a választási jog veszély nélkül az egész népre kiterjeszthessék”.³ Ez utóbbi kitétel bizonyára a nőkre is vonatkozik.

A választójog Kossuth által is sürgetett korábbi koncepciója, kiterjesztése a szabadságharc leverése után kényszerűen időszertülné vált. Az 1867-es kiegyezést követően azonban napi-rendre került a változtatás igénye. Ennek nyomán született meg az 1874. évi XXXIII. törvénycikk, amely módosította az 1848. évi választójogi rendszabályokat, a vagyoni cenzus helyébe az adó-cenzust állította. A nők választójogát viszont ez a törvény sem rögzítette, pedig képviselői kezdeményezések is megjelentek.

A magyar országgyűlés az 1870-es években három alkalommal is foglalkozott a nők szavazati jogával. Az országgyűlési választójog megszerzésénél nagy jelentőségű volt az azt megelőző köz-ségi választójog elnyerése. 1867 után a törvényhozásban először a nők kérvényét a helyi önkormányzati, majd az országgyűlési választójog megszerzésére vonatkozóan nyújtották be. Az erre vonatkozó törvényjavaslat 1870 decemberében került a képviselőház elé.⁴ A képviselőházi vitában Madocsányi Pál, a Szabad-elvű Párt országgyűlési képviselője 1871. március 13-i beadványában a következőket fogalmazta meg. „T. ház! Több özvegy nő által aláírt kérvényt van szerencsém a t. háznak benyújtani,

³ Vertán Endre: A választójog története. Jogállam. *Jog- és Államtudományi Szemle*, 1918. 35. p.

Vertán Endre (1864–?) Jogász. A Függetlenségi Párt politikusa. 1910–1918. évi Országgyűlés. Végváry Ferenc – Zimmer Ferenc (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach*. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. 1910–1915. Budapest, 1910.

⁴ Nagyné Szegvári Katalin: *A női választójog külföldön és hazánkban*. A HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. kiadása. Budapest, 2001. 60. p.

melyben a folyamatban levő megyék és a községek rendezése és a választási törvény alkotásánál, az őket megillető választási jogmegadásáért esedeznek”. Madocsányi előterjesztésének hatásáról csak annyit jegyez fel a képviselőház naplója, hogy „derültséggel” fogadták.⁵

A nők választójogának megadását kérte Majoros István, Zenta város országgyűlési képviselője, a Függetlenségi Párt politikusa. 1871. november 20-án „a nőknek a férfiakkal egyenjogúsításáról” törvényjavaslatot terjesztett elő.⁶ 1872. január 13-án elhangzott beszédében indokolta tervzetét. „Törvényjavaslatom, melyet a ház asztalára letenni szerencsém van, az emberi nemnek felénél többjére akarja kiterjeszteni a polgári jogok élvezetét és az emberi családnak felénél többje, úgy hiszem, megérdemli a törvényhozás figyelmét és kötelességszerűen fog cselekedni, ha Európa mívelt tartományaiban, főként ott hol a polgári szabadság és alkotmányos élet meghonosítva vannak, nem fog túrni a társadalom mintegy pariákat, kik az emberi társadalmi terheket viselni tartozván, jogaikat nem élvezhetik”.⁷

⁵ *Képviselőházi Napló*, 1869/72. XV. kötet. (308. országos ülés. 1871. március 13.) 5. p.

Madocsányi Pál (1807–1875). Jogász, politikus. 1865–1872-ben a Szabad-
clvű Párt programjával országgyűlési képviselő. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*.
Magyar Könyvklub. Budapest, 2002. 385. p.

(1871-ben azonban a községi választójog rendelkezésénél mégis, bizonyos korlátozások bevezetésével törvénybe iktatták a nők választójogát. A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk 38.§-a megállapítja községi választójog kellekeit: „minden 20 éves községi lakos, a kizáró okokat felsoroló 39.§ nem említi a nőket; a 40.§ pedig kifejezetten kimondja, hogy a nőket meghatalmazott képviseli a választásnál. Ezt a rendelkezést fenntartotta a községekről szóló 1886. évi XXII. tc. is.” *Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai*. Az Országos Vázsonyi-Emlékbizottság kiadása. Második kötet. Budapest, 1927. 156. p.)

Vázsonyi Vilmos (1868–1926). Jogász, politikus. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*.
Helikon Kiadó. 2007. 115–1157. p.

⁶ *Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai*. Második kötet. i. m. 156. p.

⁷ *Képviselőházi Napló*, 1872. XX. kötet. (419. országos ülés, 1872. január 13.)
166. p.

A *Képviselőházi Napló* jegyzőkönyve szerint Majoros István javaslatának indoklását a képviselők türelmetlenül hallgatták, az elnök többször is csendre intette őket, a képviselő urat pedig arra kérte, „méltóztassék a házszabályok értelmében a törvényjavaslatot röviden indokolni”. Majoros a képviselőket kötelezettségeikre emlékeztette: „Sajnálom – mondta –, hogy türelmetlenséget keltek..., de hisz a törvényhozás kötelessége, ha valaki előterjesztette törvényjavaslatát, annak indoklását meghallgatni. Magyarországnak „Európa civilizált nemzetével országaival versenyt kell haladnia – folytatta. A haladás terén szükséges, hogy minél több nő részint a tudományt, részint a munkát ne nélkülözze, a mit az isteni erő adott hatalmába egyeseknek, hogy a társadalmi célnak megfelelőleg közreműködhessenek.

Úgy hiszem, hogy az emberiség azon része, melyért jelenleg törvényjavaslatomat a t. ház elé terjeszteni bátorodom: megérdemli, hogy részesítsük őket a polgári és politikai jogok gyakorlásában, minek következtében a felvilágosodás és a munka a nők tudományos befolyása és munkaképessége által csak szaporíthatnók.

Tudjuk igen jól, t. ház, hogy mindazok, kik a családi életben terhes és súlyos dolgokat végezni kénytelenek: nem lehetnek kizárva, hogy maguknak a tudományos téren is tapasztalást szerevve, azt értékesíthessék. Láttunk családokat, hol egyes nők kiválva a családból, sok jót eszközölnének velük született természetes eszközöknél és tapasztalatuknál fogva. Van eset, hol a nő a műveltség és a tudományban magasabb fokot ér el, ezért igen bölcsen gondolkozott a törvényhozás akkor, midőn az ipar-törvényjavaslatban a nőket nem zárja ki az iparüzlet elnyeréséből; továbbá nem hallgathatom el a kormánynak azon bölcs intézkedését, midőn a nőket a távirászatnál és a postán alkalmazza. De nem elégedve meg ezzel, kívánnám, hogy a törvényhozás terjessze ki figyelmét arra, hogy a politikai jogokban is részesíttessenek”.

Indoklásában kitért arra is, hogy milyen nehéz a szegénységben élő családok helyzete. Mennyivel könnyebb megoldani a

mindennapi gondokat azokban a családokban, ahol mind a két szülőnek van valamilyen képzettsége.

Végezetül emlékeztetett a rendi országgyűlésekre, amely jogalkotásában „sokkal szabadelvűbben és jótékonyabban gondoskodott az özvegy nők- és hajadonokról, a mennyiben az özvegy nőknek szabad választási jogukat is meghagyta, önállóságot biztosított számukra, hajadonlányoknak a nemesi birtokból a negyedrészbeni örökösödési jogot meghagyta”. Javaslatát ezt követően elfogadásra és tárgyalásra ajánlotta.

A törvényjavaslatot Jámbor Pál jegyző ismertette. „1.§ A nőnemhez tartozók, kik e hazában születtek, vagy honosítottak, kivétel nélkül minden politikai jogélvezetben a férfiakkal egyenjogúsíttatnak. 2.§ Mindazon eddig fennállott törvények, melyek a nőnemet a polgári és politikai jogok gyakorlásától eltiltották: ezennel hatályon kívül tétetnek. 3.§ Ezen törvény végrehajtásával az igazságügyminiszter bizatik meg.”⁸ Javaslatából azonban nem született semmiféle jogszabály.

Az 1872. évi választójogi törvényjavaslat tárgyalásánál az 1872. február 23-i ülésen Kállay Ödön országgyűlési képviselő a női választójog kapcsán beszédében egyebek mellett a következőket mondta: „T. ház! Tudom igen jól, hogy a t. ház minden oly indítványt hidegséggel fogad, melynek irányelve ahogy a nők jelenlegi helyzetén változtatás történjék. Távolság legyen tőlem, mintha én nő-emancipációt indítványoznék; nagyon tudom, hogy ez oly hamar meg nem történhetik; hanem én olyasmit indítványozok, mit az 1848. előtti aristocraticus világ sem tagadott meg nevezetesen az özvegyektől s ez nem más mint szavazhatási jog a képviselőválasztásnál.

Én fel nem foghatom – folytatta –, hogy mi jogosítja fel a férfivilágot arra, hogy a szavazást a nőktől megtagadja, midőn egy negyed telekkel bír, nem iskolázottnak, ki 150 frt. jövedelmet

⁸ Uo. 166–167. p.

mutat ki: szavazási jogot adnak; s a nőktől bármily műveltek is, bármennyi vagyonnal, bármi jövedelemmel bírjanak is: megtagadja a szavazási jogot, megtagadja azt, miért? mert nő.

Ez valóban t. ház, hátramaradottságunknak legnagyobb bizonyítéka. Úgy látszik, hogy mi még ott állunk, hogy a testi erőt tartjuk jogforrásnak, mert mást mit lehetne ezen kérdés ellen felhozni? Hiszen erkölceink, s gyengeségeink párhuzamban állnak!”⁹ Beszédének e rövid részletéből is kitűnik, hogy a példaként említett 1848 előtti szavazási jogot ő a társadalomban egyre fontosabb feladatot ellátó és szerepet betöltő nőkre kívánta kiterjeszteni. Az 1874:XXXIII. törvénycikk tárgyalásánál 1874. július 8-án ismét Majoros István emelte fel szavát a nők választójogból történő kizárása ellen. Beszédében egyebek mellett emlékeztetett arra, hogy az „1848. előtti törvényekben a nemesnek özvegye, miután akkor csakis a nemesek képezték a nemzetet, személyes politikai jogokat gyakorolt a férfiakkal és így semmi különös nem lenne, ha az újabb törvényhozás azokat, kiket a személyes jog megillet: azzal megajándékozná”.

A képviselő a tudomány területéről is mondott példát: azok a nők, akik „magukat kiképezik, a törvény hasonlólag ne fossa meg őket a tudományos képzettségöknél fogva megillető jogoktól; mert tisztelt ház! miért akarják a zsarnok férfiak és a zsarnok törvényhozás ép azokat kizárni és a joguktól megfosztani: kik az állam egyik főtényező része?”

Indokai között kitért a munkás- és földművelő családban élőkhöz mindennapjaira, ahol a család gondjait a nő és a férfi közösen oldja meg, ők „közösén teljesítik az állam- vagy közszolgáltatásban kötelességüket”. A műveltebb osztályokban – folytatta

⁹ *Képviselőházi Napló*, 1869/72. XXI. kötet. (448. országos ülés. 1872. február 23.) 240–241. p. Kállay Ödön (1815–1879). Politikus. 1867-től a Függetlenségi Párt programjával országgyűlési képviselő. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Magyar Könyvklub. Budapest, 2002. 690–691. p.

– valóban a férj a kenyérkereső, de az is igaz, hogy a „takarékos nő a családnak jólétét és a vagyonosodását mozdítja elő. Miért vonandó meg tehát a nőtől a politikai jogok gyakorlata?”

Következő példájában azt próbálta bizonyítani képviselőtársainak, hogy magasabb műveltségű családban, ahol a feleség hasonló képzettségű, mint a férj, a nő meg tudja írni a férfi beszédeit, vagy azokat megjelentetésre alkalmassá teszi. Vannak olyan nők is, akik képesek helyettesíteni férjüket magas „államhivatalban” is.

A Majoros képviselő úr arra is mondott példát, hogy a minisztériumban, a belügyi tárcánál, a „választások dolgában a nőknek sokkal jobb izlésök volt, mint magának a miniszternek. Ha ezt vesszük tisztelt ház tekintetbe: akkor úgy láthatjuk, hogy [semmilyen] tekintetben sem mellőzhető és nélkülözhető a nőkre nézve a politikai jogok gyakorlata és e tekintetben nehézség nem igen forog fönn.”

Külföldről említett példája Anglia volt. Az országban „nőfejedem van és úgy látszik, hogy az angoloknak kevesebb okuk van a panasza, mint ott, a hol férfi-királyok és császárok uralkodnak”.

Az áldozatvállalásra is említett példát: az 1848–49-es szabadságharc a nők a sebesültek ápolásán túl fegyvert is fogtak a haza védelmében.

A példák sorolását követően határozott álláspontot fogalmazott meg: kifejtette, hogy „ha egyenlő képzettségben részesítenek a nők a férfiakkal, úgy a tudományban, mint a polgári életben: nem lesznek annyira a gúny és a nevetség tárgyai. Ha ez megtörténik, azt hiszem – mondta –, a nők minden kivétel nélkül megérdemlik azt, hogy a politikai jogokat gyakorolhassák, és eljő majd a későbbi utókor, mikor nem lesz elfogultság az iránt, hogy a nők politikai jogokban részesíttessenek. Akkor azt fogjuk majd találni, hogy a most egyesek előtt kishitűségnek és ferdeségnek föltűnő cselekmények el fognak tűnni az által,

hogy a társadalmi nevelés és műveltség egyenlően történik, s így tehát ezen válaszfal is le fog rombolatni.”¹⁰

A választójog történetét tekintve fontos összehasonlítanunk az 1848. évi V. törvénycikk és az 1874. évi XXXIII. törvénycikk műveltségi és vagyoni cenzusát a jogkiterjesztés alakulása szempontjából. Vertán Endre jogász véleménye szerint az 1874. évi XXXIII. törvénycikk „messze távol maradt a választójognak azon rendelkezésétől, mely rendelkezés a demokratikus fejlődés követelményeivel összeegyeztethető lett volna”. Az 1848. évi törvénnyel szemben az 1874-es törvény alkotói a „nemzeti haladás nagy gondolata helyett”, a „párturalmi érdekek” fontosságát tartották szem előtt – állapította meg Vertán Endre. Az 1874. évi törvény további elemzésénél kifejtette, hogy azt nem a „szabadelvű reformok, hanem a trespdő visszaesés kora hozta létre [...], melyben hiába is keressük a foldozgatáson túlmenően rendszeres törvényalkotást s ebben a liberális eszméknek és a demokratikus haladás követelményeinek megvalósítását”.

Az 1848-as törvény az akkori viszonyok tekintetében a lehető legszélesebb jogkiterjesztést valósította meg. Az értelmi cenzus tekintetében akkor a létező egész honorácior- (a feudális Magyarországon nem nemesi származású, de értelmiségi foglalkozása révén a jobbágnál kedvezőbb helyzetben lévő személy, orvos, ügyvéd, mérnök stb.) osztálynak is megadta a választójogot minden egyéb követelmény nélkül. Vertán Endre, Kosuth Lajost idézve írta: „a kapacitásra nézve nem lehet semmi qualificációt kívánni, mivel itt a qualificáció a tehetségre van alapítva”. Az 1848-as törvény azért nem tartalmazott erre az osztályra nézve más cenzust, mert ők a legtöbb esetben nemesek és városi polgárok voltak, tehát választójoggal rendelkeztek. Azok

¹⁰ *Képviselőházi Napló*, 1872/75. XI. kötet. (267. országos ülés. 1874. július 8.) 336. p.

Viktória (1819–1901).1837-től 1901-ig uralkodott. *Magyar Nagylexikon*. Magyar Nagylexikon Kiadó. Budapest, 2004. 451. p.

számára, akik ezen a címen nem kaptak választójogot, a honorá-ciorosztályba sorolva minden további megkötés nélkül jogosul-takká váltak a választásra. Példával támasztotta alá Gömör megye követének jelentése alapján, mely szerint olyan értelmiségiek is választójoghoz jutottak, akiknek nem volt több jövedelmük 15 forintnál, vagy csak egy pár csizmájuk volt (lelkészek, községi jegyzők, iskolai tanítók).

Az 1874. évi törvény ezzel szemben az értelmi cenzuson kívül vagyoni cenzust is megállapított. A köztisztviselői réteg számára 500 forintban, a magántisztviselőknél pedig 700 forintban hatá-rozta meg az éves jövedelemkimutatást.

Azoknál, akiknél már az 1848-as törvény is vagyoni cenzushoz kötötte a választójogot, az 1874-es törvény ezt nemcsak fenntartotta, hanem fel is emelte. Az 1848. évi törvény szerint a vá-lasztójogosultság alapját vidéken $\frac{1}{4}$ úrbéri telek, városokban 300 ezüstforint ingatlan birtoka jelentette. Nem akartak a városi pol-gároknak kedvezni, azért nem fogadták el az $\frac{1}{4}$ úrbéri teleknek 300 ezüstforinttal való helyettesítését, akkor ugyanis sok $\frac{1}{4}$ úr-béri telek értéke nem érte el a 300 ezüstforint értékét, vagyis a kisebb telekkel rendelkezők kimaradtak volna a választójogból. 1874-ben a gazdasági változások következtében a birtokviszo-nyok is változtak, ekkor már nem volt olyan $\frac{1}{4}$ -es úrbéri telek, amelynek értéke nem érte el a 300 ezüstforintot. A földbirtok helyett tehát el kellett volna fogadni az értékenzust, mert ek-kor már az értékmegállapítás nem eredményezett választójogtól való megfosztást.

Az 1848-as törvény csak kiegészítésképpen határozta meg az $\frac{1}{4}$ úrbéri telekkel rendelkezők cenzusát, vagyis az egyenlőtlen vagyoni cenzust nem akarta rendszerré tenni, hanem minden-kinék, aki legalább 300 ezüstforint értékű vagyonnal bírt, vá-lasztójogot adott. A városokban megadta az 1848-as törvény a választójogot mindenkinek, ha 300 ezüstforint értékű háza vagy földje volt. Az 1874. évi törvény ezzel szemben a városokban há-rom lakrészt magában foglaló ház vagy 16 forint évi jövedelem

után megadóztatott egyéb ingatlan birtoklásához kötötte a választójogot. Ezzel a városokban is megteremtődött az egyenlőtlen vagyoni cenzus, amely az 1848-as törvényhez képest aránytalanul magas volt, hiszen egy 3 lakrészrel és évi 16 forint tiszta jövedelemmel rendelkező tulajdonos 300 forintnál sokkal magasabb értékkel rendelkezett.

Szintén visszalépést jelentett az 1874. évi törvény azon pontja, mely szerint a kereskedők és gyárosok csak 105 forint adó jövedelem kimutatása esetén szerezhettek választói jogot, vagy ha állandóan egy segéddel dolgoztak. Az 1848. évi törvény semmi nemű jövedelem kimutatását nem kérte, ha állandó lakhelyük volt, és tulajdon műhellyel vagy gyárral rendelkeztek. A felsorolt példák is alátámasztják tehát, hogy a jogkiterjesztés szempontjából az 1874. évi XXXIII. törvénycikk nem eredményezte a választásra jogosultak számának növekedését, sőt szűkebbre szorította.

Vertán Endre összegzésében olvashatjuk, hogy az 1874. évi törvényhozás „nem tudta, vagy talán nem is akarta megérteni az 1848. évi törvények szellemét, mert nem akarta a politikai jogokat az ezáltal megjelölt irányba tovább fejleszteni”. Továbbá csak azt vette figyelembe, hogy az 1848-as törvény vagyoni cenzust állapított meg, de azt már nem vette észre, hogy akkor az „még másképpen meg nem állapítható értelmi cenzus fokmérője akart lenni, a nélkül, hogy a jogkiterjesztés korlátjául állítottatott volna oda”.¹¹

Kovács Alajos, a Központi Statisztikai Hivatal egykori igazgatója számadatokkal támasztotta alá Vertán Endre elemzését a vagyoni cenzus tekintetében. Az 1874. évi törvény „retrográd” irányzatára bizonyíték, hogy a törvény életbe lépte előtt 1870-ben Magyarországon a választók száma 890 416 volt, vagyis a népesség 6,7%-a. A törvény hatására 1881-ben már csak 821 241 választásra jogosult volt Magyarországon, vagyis a népes-

¹¹ Vertán Endre: *A választójog története*. i. m. 38–41. p.

ség 5,9%-a. A törvényben a választójog egyik cenzusa kizárólag az adózáson alapult, ennek fejlődésképtelenségét az is mutatja, hogy 1890-ben a választók száma 846 202 volt, ez a lakosság 5,5%-a, ez a számarány 1899-re tovább csökkent 5,3%-ra.¹²

A két törvény összehasonlításánál a nők választójoga tekintetében nem találunk, nem is találhatunk rájuk vonatkozó szabályozást, hiszen egyik törvény sem adott választójogi felhatalmazást számukra.

KORMÁNYOK ÉS VÁLASZTÓJOGI TERVEZETEK

Az 1874-es választójogi „reform” nem elégítette ki a jogkiterjesztést követelők igényeit. A 19. század végén és a századforduló után jelentős társadalmi mozgalmak, politikai törekvések ütközőpontjává vált a választójog kérdése. A pártok és kormányok hol valóságos igény szerint, hol taktikai megfontolásokból vették elő a választójog politikai „kártyáját”. Fontossá vált ez a munkásmozgalom számára, a nemzetiségi törekvések esetében és a királyi udvarral szembeni ellenállás vagy lojalitás szempontjából is. A különféle választójogi tervezetekben, követelésekben, mint azok része feltűnik – vagy szintén politikai szándékot kifejezve nem jelenik meg – a női választójog kérdése. Mindenesetre a kor társadalmi, politikai, szellemi áramlatai, a polgári radikálisok, a szociáldemokraták, egyes civil szervezetek, a feminista mozgalmak, ha más-más módon is, de követelték a női választójog valamilyen szintű biztosítását.

A századfordulótól jelentősen megváltozott a nők társadalmi helyzete és megítélése. Ezt a változást a gazdasági és kulturális tényezők együttes hatása segítette elő. Az átalakulás egyik meg-

¹² Kovács Alajos: *A magyar választójogi reformok számszerű hatása*. Budapest, 1925. 4. p. Kovács Alajos (1877–1963). Statisztikus. *Magyar Életrajzi Lexikon*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967. 985–986. p.

nyilvánulása Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1895. december 19-én kelt rendelete, melyet a budapesti és kolozsvári egyetem tanácsához intézett. Ebben a nők számára lehetőséget adott, hogy bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészi pályákra kerüljenek.

A megváltozott helyzetben szembetűnőbbé vált az „ellentét a nők teljes magánjogi cselekvőképessége és közjogi cselekvőképességük fogyatékosága között”. A nők választójogát sürgető mozgalmak is hallatták szavukat, de a nők választójoga nem vált a választójogi reformjavaslatok kiegészítő részévé.¹³

A századfordulót követően a politikai harcok, közjogi viták, parlamenti összeütközések is egyre hevesebbek lettek. Az 1905. januári választásokon vereséget szenvedett a három évtizede kormányzó Szabadelvű Párt. A koalícióba tömörült ellenzéki pártok főlényes győzelmet arattak. Az uralkodó felségjogaival élve, megszegve a parlamentarizmus íratlan szabályait, hűség, párt nélküli bizalmasát, Fejérváry Géza magas rangú katonatisztet bízta meg a miniszterelnökséggel (1905. június 18. – 1906. április 8.). Az úgynevezett darabontkormány választójogi javaslatát (amely még az országgyűlés elé sem került) Kristóffy József belügyminiszter dolgozta ki. A tervezetben a választójogot 24 éves korhatárhoz és írni-olvasni tudáshoz kötötte. A választók számát 1 045 000-ről 2 622 000-re emelte volna. Kristóffy tervezete a nőkről egyáltalán nem szólt.¹⁴

A törvényjavaslat indoklásában egyebek mellett a következő érvelés olvasható a nők választójogát illetően: „Oly mérvű jogkiterjesztésről, hogy a választói joggal a nőket is felruházzuk, ma még komolyan alig lehet szó. A női hivatás eszményi felfogása azt követeli meg, hogy a nők a politikai élet küzdelmeitől távol maradjanak. A gyakorlati, célszerűségi szempontok a törvényhozások túlnyomó többségét idáig a nőknek a politikai jogok

¹³ *Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai*. Második kötet. I. m. 157. p.

¹⁴ Kovács Alajos: *A magyar választójogi reformok...* I. m. 5. p.

gyakorlásából kizárásra indították. A nőknek választói joggal való felruházása nálunk ez idő szerint már azért sem tartozhatik az aktuális kérdések közé, mert a nők nélkül is új elemet kíván e törvényjavaslat választói joggal felruházni, hogy a kockázatot még fokozni politikai könnyelműség volna.”¹⁵

A Fejérváry-kormányt követően – a koalíció és az udvar paktuma, kompromisszuma után – Wekerle Sándor elnökletével alakult meg az új kabinet (1906. április 8. – 1910. január 17.), amely programjában ismét célul tűzte ki a választójogi reformot. A kormány belügyminisztere, gróf Andrássy Gyula 1908. november 11-én terjesztette elő javaslatát a képviselőházban. A tervezet alapja a Kristóffy-féle választójogi elképzelés volt, vagyis választójogot kívánt adni minden 24 éves, írni-olvasni tudó magyar állampolgár férfinak, aki állandó lakással rendelkezik. A kormány célját, vagyis azt, hogy a magyar választók „elhatározó fölényét biztosítsa”, Andrássy úgy kívánta megoldani, hogy bizonyos rétegeknek kettős, sőt hármas szavazatot adott. Kettős szavazatot adott volna például a középiskola négy osztályát végzetteknek, a 32 éves katonaviselteknek 3 gyerekkel, a legalább 20 korona egyenes állami adót fizetőknek, a munkaadóknak, akik 5 év óta legalább 1 férfi munkacserőt alkalmaznak, akik 5 év óta ugyanannál a munkaadónál dolgoznak stb. Hármas szavazati jogot kaptak volna: a középiskolát végzettek, a legalább 100 korona egyenes állami adót fizetők. Andrássy választójogi javaslata annyiban tért el a Kristóffyétól, hogy ő az analfabétáknak is adott volna választójogot. Tíz analfabéta választott volna egy megbízottat,

¹⁵ Indoklás „az országgyűlési képviselők választásáról” szóló törvényjavaslathoz. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL.) K2-1906/1911-A-XIV-4-160. 3. p. (Az idézetben szereplő új elemek Kristóffy választójogi javaslata szerint a nemzetiségeket jelentik, akiket választójoghoz kívánt juttatni. Kovács Alajos: *A magyar választójogi reformok...* I. m. 5. p.)

A Kristóffy-féle tervezet ugyan nem számolt a nőkkel a választójogot tekintve, de az 1900. évi népszámláláskor a 24 éven felüli magyar honos nők száma 4 millió volt, ebből írni-olvasni tudott 1 600 000 (40%). Indoklás „az országgyűlési...” I. m. 3. p.

így ők közvetett úton szavazhattak volna. Így az Andrássy-féle tervezet szerint a választók száma 2 618 000 írni-olvasni tudó férfira terjedt volna ki, az analfabéta nagykorú férfi választók száma 1 271 000 lett volna (közvetett választójoggal). Az utóbbiaknak csak a tizedrészét számítjuk, az 127 000 fő. A közvetlen választók száma a javaslat szerint 2 745 000 lett volna. Ezek közül kettős szavazata lett volna 866 000, hármas szavazata 218 000 főnek. A szavazók összességét tekintve 4 048 000 fő volt, ebből 1 733 000 választónak kettős és 653 000-nak hármas szavazata lett volna.

Tervezete annak ellenére sem került a parlament elé, hogy meggyőző érvekkel próbálta bizonyítani a plurális választójog létjogosultságát. Andrássy tervezetét olyan bírálókat érték, hogy a „későbbi választójogi tervezetek a pluralitásnak még a gondolatát sem merték többé felvetni”.¹⁶ A nők választójogát az Andrássy-féle tervezet sem említette.

A koalíciós kormányzás a sikertelen törekvések és a belső ellentétek miatt megbukott. Az 1910. júniusi országgyűlési választásokon Ferenc József nem titkolt öröme a Nemzeti Munkapárt jelentős győzelmet aratott, és kormányzati erővé vált.

A választójog újabb tervezetét Lukács László kormánya (1912. április 22. – 1913. június 4.) nyújtotta be. A miniszterelnök 1912. április 29-én elmondott programjában a tervezett választójogi reformról a következőket mondta: „a választójogi törvényjavaslatot a liberális és demokratikus haladás szellemében az általános választójog elvi alapján akarjuk elkészíteni, mindazonáltal azzal a megjegyzéssel, hogy a társadalom fejlettebb és érettebb rétegeinek jogos befolyása és a magyar állam egységes nemzeti jellege megóvassék”.

Kovács Alajos érdekességképpen említi meg tanulmányában, hogy mielőtt a Lukács-kormány beadta volna választójogi terve-

¹⁶ Kovács Alajos: *A magyar választójogi reformok...* I. m. 6–7. p.

zetét, a Kossuth Ferenc vezette szövetség ellenzék¹⁷ kidolgozott egy javaslatot. Választójogot adott volna az elemi népiskola 6 osztályát elvégzett férfi állampolgároknak. Programjukban az általános titkos választójog megfogalmazása szerepelt, de ez a párt is felismerte, hogy műveltségi cenzushoz kell kötni a választójogot. A program különlegessége abban van, hogy a 6 osztályt csak mint elérendő célt jelölte meg, addig azonban megadta volna a választójogot minden 24 éves írni-olvasni tudó, 10 év óta magyar állampolgár férfinak, akinek ugyanabban a választókerületben 1 év óta lakása van. A javaslat kritikájában Kovács Alajos megfogalmazta, hogy logikátlan megadni először a választójogot mindenkinek, akinek minimális iskolai képzettsége van, és csak később kötni a választójogot magasabb iskolai végzettséghez. Ez azért sem állja meg a helyét, hiszen az iskolázottság folyamatos terjedésével egyre többen tudnak eleget tenni a műveltségi cenzus követelményének.¹⁸ A nők választójogára vonatkozóan ez a javaslat sem tartalmazott semmiféle lehetőséget.

Ez a helyzet azonban egyre nehezebben volt tartható. Egyre többen emelték fel szavukat. Így például Márkus Dezső jogász 1912-ben a nők választójoga mellett érvelt, felhíva a kormányt és a választójog megadását ellenzők figyelmét a kérdés megoldására. A nők választójogával szembeni ellenérvek cáfolásánál kettővel egyáltalán nem hajlandó foglalkozni – írta tanulmányában – „a nő testi gyöngeségével” és „a női agyvelő” méretével. A nők testfelépítése sohasem akadályozta őket a legnehezebb munkák (mezőn, gyárakban, bányában, házban) elvégzésében.

¹⁷ Az 1904 ősztől kezdődő kormányválság idején megalakult politikai ellenzék, amely pártszövetségként hosszú évekig jelentős politikai erőt képviselt. Népszerűsége okán elnöknek Kossuth Ferencet választották, a szövetség valódi vezetője Apponyi Albert, majd Andrássy Gyula volt. Hanák Péter (főszerk.): *Magyarország története 1890–1918*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1978. 552–555. p. Lásd erről Pölöskei Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón*. História – MTA Történettudományi Intézet. Budapest, 2001. 127–140. p.

¹⁸ Kovács Alajos: *A magyar választójogi reformok...* I. m. 8. p.

Régóta mesének bizonyulnak az agyvelő súlyára vonatkozó megjegyzések, amelyek a szellemi alárendeltségre vonatkoznak. A valós problémák cáfolásánál elsőként azt az aggodalmat kívánja eloszlatni, amely a nők „sajátos körét, nőiességét és anyaságát félti” a közügyekben való részvételtől, „sőt – minden kultúra értékének megcsúfolásával – már a magasabb szellemi műveltség elsajátításától is”. Példaként említi azokat az országokat, ahol a nőknek kisebb vagy nagyobb mértékben már van politikai joguk a közügyekbe való beleszólásra. Az az idő, amit a nők a közügyekre áldoznak, választási mozgalmakban töltenek, nem hátráltatja őket a családi életben vállalt feladataik elvégzésében. Ez nem győzi meg azokat, akik a nők egyetlen hivatását az anyaságban látják, és távol akarják tartani mindentől, ami veszélyezteti azt. Majd bölcsen olyan kérdéseket fogalmaz meg, amelyeket ebben az időben kevesen tettek meg. „Vajjon ebben a törekvésben mennyi a féltékenység férfiban és nőben egyaránt az érvényesülés lehetőségétől, mennyi a félelem a versengéstől és mennyi az irigység a lehetséges sikerek okából, – ki tudja ezt igazságosan eldönteni?”¹⁹

Tanulmányának egy másik fontos gondolatában az anyaság és a politika kapcsolatát világítja meg. Az anyaságra, az anyai hivatásra a nőket ugyanúgy fel kell készíteni, mint bármely más feladat ellátására életük folyamán. A nőnevelésnek azért is nagy a felelőssége, mert az anyáknak a következő nemzedék sorsa van a kezükben. „A törvényhozások és a kormányok ezzel a szemponttal eddigelé alig törődtek, holott állami, társadalmi, népesedési, egészségi, gazdasági, művelődési érdekekből alig van szociális kérdés, a melynek nagyobb a jelentősége, hiszen nincs az életnek nehezebb és nagyobb felelősséggel járó fel-

¹⁹ Márkus Dezső: *A nő választójoga*. In *A választójog*. Budapest, 1912. 29–30. p. Márkus Dezső (1862–1912). Jogász. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Magyar Könyvklub. Budapest, 2002. 515–516. p.

adata, mint a nevelés, e fogalomnak igaz emberi és nemes értelmében.”²⁰

Márkus Dezső a nők munkába állása kapcsán tanulmányában bemutatta, hogyan hódították meg a legkülönbözőbb élethivatásokat a mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben, önállóan vagy alkalmazotként. Az oktatás terén, először magánalkalmazásban, majd az állami oktatásban. Köztisztviselői szolgálatban, a vasút, posta, közigazgatás területén. Elvégezhetik a nők is a középiskolát, és egyetemi tanulmányokat is folytathatnak. A nők tevékenysége az élet valamennyi területén, rátermettségben, kötelességtudatban, lelkiismeret dolgában nem marad le a férfiaké mögött.²¹

A sajtó hasábjain is érződik 1912-ben – talán a miniszterelnök programbeszédének és a készülő törvénytervezet hatására –, hogy egyre több szervezet kapcsolódik be a női választójog alakulásának vitájába. Az *Újság* 1912. szeptember 17-én megjelent száma „Választójogot a nőknek!” címmel a Vigadóban tartott nagygyűlésről számolt be, amelyet a Feministák Egyesülete szervezett. A nagygyűlésnek az épületen belül a Kereskedelmi és Iparkamara aranydíszítésű nagyterme adott otthont. A tanácskozást Dora B. Montefiore asszony előadása nyitotta meg. Anglia küldöttje a nőkérdésről tartott előadást. Az előadó rámutatott azokra az igazságtalanságokra, amelyek a nőket érik. Kijelentette, hogy „halogatásra nincs idő, a woman question, a nőkérdés rég ideje felszínen van, meg kell oldani, és bár rettenetes lesz érte a küzdelem, de győzelemre kell a zászlót vinni, melyre két szó van írva: Választójogot a nőknek!”²²

Ezt követően a rendezvényen elnöklő Glücklich Vilma mondta el megnyitóbeszédét, amelyben hangsúlyozta, hogy az

²⁰ Uo. 31. p.

²¹ Uo. 38. p.

²² Választójogot a nőknek! Az *Újság*, 1912. szeptember 17. 10. p. Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban: PIL) 940. fond. 25. ő. e.

1905 decemberében tartott első politikai ülésen csak alig néhányan vettek részt, a jelen nagygyűlésen pedig több ezer ember van jelen. Ebből az a következtetés vonható le, hogy „Magyarországon közel vagyunk a feministák céljaihoz s így elsősorban a nők választójogának megvalósulásához”. A politikai egyenjogúsításért folytatott küzdelem kezdetén csak a Nőtisztviselőik Országos Egyesülete támogatta a feministákat, mostanra pedig számos egyesület csatlakozott a programhoz. „A híveknek ez a nagy száma azt dokumentálja, hogy a magyar nők megértették egymást” – mondta a felszólaló.

A beszéd közben néhány férfihang a karzatról az általános és titkos választójog megadását követelte. A hallgatóság felfigyelt rájuk, Glücklich Vilma pedig rendre intette őket. A jelen lévő egyesületek képviselőinek nevei és a rendezvényt üdvözlő táviratok felolvasása után Bédy-Schwimmer Róza emelkedett szólásra. Tekintettel a megjelentek nagy számára, ő is arra a megállapításra jutott, hogy a nők választójogának érdekében folytatott harc „kilépett az akadémikus stádiumból s belépett a reálpolitikába”. Ezt követően az előadó felolvasta Lukács László miniszterelnök két nyilatkozatát, amelyet a nők választójogának ügyében tett. Bédy-Schwimmer Róza azt próbálta kimutatni, hogy a kormányfő nyilatkozatában elhangzottak helytelenek. A karzaton helyet foglaló szociáldemokraták folyamatosan az általános és titkos választójogot követelték bekiabálásaikban. A folyamatos lármában a felszólaló azzal fejezte be beszédét, hogy a nők a „szavazati jog harcában együtt küzdöttek a férfiakkal, együtt kell tehát diadalt is aratniuk”. Végezetül határozati javaslatot terjesztett be elfogadásra, amelyben hangsúlyozta, hogy a gyűlés résztvevői együttesen kimondják, hogy „a küszöbön álló választójogi reform alkalmával a kormány és a parlamenti pártok feltétlenül megkövetelik a nők választójogának törvénybe iktatását”

„A nagygyűlés az igazság és a jog szempontjából csak azt a választójogot tartja méltányosnak, amely a nőknek a férfiakéval egyenlő jogot biztosít. E cél eléréséig azonban örömmel üdvö-

zöl minden haladást azon az úton, amely a nők hitvesi, családi és polgári kötelességének teljesítését a jog hatalmával megkönnyíti.

Mint hogy a nők választójogának a törvénybeiktatása a társadalom és az állam szempontjából éppen olyan fontos, mint a férfiaké, úgy hogy megvalósítása tovább sem az igazság, sem taktikai, sem pártpolitikai okokból nem halasztható: a nagygyűlés kimondja, hogy a legerélyesebb küzdelmet fogja kifejteni minden olyan befolyás ellen, amely esetleg megakadályozni kívánja, hogy a legközelebbi parlamenti reform megvalósítsa a nők választójogát, a kormánytól és a parlamentben képviselt valamennyi politikai párttól pedig megköveteli, hogy a nők választójogának törvénybeiktatásával bizonyítsák be, hogy az osztályuralmat nem akarják abszolút nemi uralommal helyettesíteni, hanem a társadalom minden rétegének érvényesülését akarják lehetővé tenni.”

A határozati javaslatot a jelenlévők kitörő örömmel fogadták, de sokan ismét az egyenlő és titkos választójogot követelték. A zajongók közül valakit elvezetett a rendőség, ennek következtében a karzaton „leírhatatlan láрма és kavardás támadt. Különféle politikai jelszavak, sőt szitkozódások morajlottak végig a teremben. Fenn a pódiumon ezalatt kiadták a jelszót: – Halljuk Vázsonyit!

Vázsonyi Vilmos dr. hosszabb ideig szabadkozott, de végül megjelent az emelvényen, hogy megkezdje beszédét. De nem sikerült neki. A karzatról a hatalmas terem két széléről irtózatos vihar indult meg. Eleinte csak abzugolások hangzottak, később azonban előkerültek a fütyülők és kereplők is. A fülsike-títő lármában Vázsonyi jó darabig várt, de csak nem lett csönd. A szociáldemokraták abzugolták, a feministák pedig zajosan éltették Vázsonyit. Vázsonyi végre elvesztette béketűrését és szenvedélyes hangon kiáltotta a karzat felé: – Gyáva gazemberek vagytok! Nem tűrhetünk olyan gyülekezési szabadságot, amely néhány tacsától függ!”

Az elnökség mindent megpróbált, hogy rendet teremtsen, de nem sikerült, Vázsonyi végül lement az emelvényről, „mire a lárma kissé elült”.

A nagygyűlésen jelen lévő Galilei-kör tagjai nevében Weil Elza dr. szólalt fel, és hangsúlyozta, hogy a „Galilei Körnek csak akkor kell a nők szavazati joga, ha a törvény, amely a nők szavazati jogát megadja általános, egyenlő és titkos szavazati jogot ad”. „A választójogi reform, amellyel a kormány most a nagybirtokos és nagytőkés nőknek szavazati jogot akar adni, nem egyéb, mint az, hogy ezekben a nőkben ellensúlyozója legyen az esetlegesen bekerülő néhány radikális képviselőnek.” Véleményüket határozati javaslat formájában is beterjesztették a nagygyűlés elnökségének, a „galileisták zajos éljenzése és tapsai” közepette.

Weil Elza felszólalására Bédy-Schwimmer Róza válaszolt, „nagy lárma és zajongás között fejtegetve azt, hogy a feministák által beterjesztett határozati javaslat nem sikkasztja el az általános egyenlő választói jogot”.

A nagygyűlés zárómozzanataként Glücklich Vilma feltette a kérdést a hallgatóságnak, hogy elfogadják-e a Bédy-Schwimmer Róza által megfogalmazott javaslatot. Nagy zaj és lárma közepette az elnök a javaslatot határozattá emelte. A galileisták, akik ekkorra már a legnagyobb létszámban maradtak, a határozat ellen erősen tiltakoztak, és a Marseillaise hangjai közben kivonultak a teremből.²³ (Kivonulásukkal azt jelezték, hogy a feminis-

²³ A nagygyűlés. Az *Újság*, 1912. szeptember 17. 10–11. p. (A nagygyűlésről több lap is beszámolt, így a *Budapest*, Viharos feminista-gyűlés címmel jelentett még cikket 1912. szeptember 17-én 8–9. p.)

Glücklich Vilma (1872–1927). Pedagógus. A magyar feminista mozgalom egyik alapítója és vezetője. A női választójogi küzdelem egyik tevékeny résztvevője. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Magyar Könyvklub. Budapest, 2001. 1024. p.

Bédy-Schwimmer Róza (1877–1948). Újságíró, feminista politikus. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Magyar Könyvklub. Budapest, 2001. 555. p.

Galilei-kör: 1908. november 22-én alakult. Baloldali gondolkodású, elsősorban budapesti értelmiségi fiatalokat tömörítő egyesület. Célja a polgári radikalizmus társadalmi eszméinek és a modern természettudomány eredményei-

ták ígérete ellenére a határozati javaslat végső megfogalmazása mégsem tartalmazta az általuk is követelt egyenlő és titkos választójogot.)

A 20. század elején a magyar választójog történetét tekintve a női választójogért folytatott küzdelem egyik meghatározó politikusa Vázsonyi Vilmos volt. A kötet témáját tekintve nem feladatunk Vázsonyi politikai életútjának részletes bemutatása. A korszak eseményeinek megértéséhez azonban mégis ismerünk kell Vázsonyi legfontosabb politikai programját, gondolatait, azért, hogy magyarázatot tudjunk adni arra, miért támadták a szociáldemokraták a feministák választójogi nagygyűlésén.

Vázsonyi Vilmos a Polgári Demokrata Párt alapítója (1900. március 11.) és meghatározó politikusa volt.²⁴ Személyiségét, politikai elhivatottságát talán a legjobban L. Nagy Zsuzsa „Vázsonyi Vilmos” életútja című tanulmányából ismerhetjük meg. „Öntudatosan vallotta magát polgárnak, élethivatásának tekintette a városi polgárság, kispolgárság szervezését, a polgári Magyarország megteremtésének előmozdítását. Elutasította a dzsentriszellemet és életvitelt.” „Az asszimilációnak messzemenően híve volt. Asszimilálódni azonban nem a dzsentrihez akart, hanem a magyar nemzeti értékekhez, s nem gondolta, hogy ez zsidóságának feladását kell jelentse. Számos alkalommal fejtette ki, hogy magát zsidó magyarnak tartja, nem pedig magyar zsidónak. Vagyis vallási felekezete csak annyiban motiválja magyarságát, amennyiben a katolikusokét vagy a protestánsokét.”

Meggyőződése volt, hogy védeni kell a falvak parasztjait, a kispolgárokat, a kereskedőket, a tisztviselői réteget, az alkalmazottakat is. Azt szerette volna elérni, ha a polgárság önállóan tudja képviselni és megvédeni saját érdekeit.

nek terjesztése elsősorban az egyetemisták és a szervezett munkások között. Az egyesület 1919 áprilisában megszűnt. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Magyar Könyvklub. Budapest, 1999. 442. p.

²⁴ *Magyarországi pártprogramok 1867–1919*. Mérei Gyula, Pölöskei Ferenc (szerk.): ELTE-Eötvös Kiadó. Budapest, 2003. 184–196. p.

Pártjában ezért demokratikus programot hirdetett, amely nemcsak a városi, kispolgári rétegek érdekeit képviselte. Pártprogramjának leglényegesebb követelései az általános, egyenlő, titkos választójog, a virilizmus eltörlése, az önkormányzati jogok kiterjesztése, a közigazgatás demokratizálása, a politikai szabadságjogok törvényes biztosítása, a vallásfelekezetek egyenjogúsítása, a hitbizományok megszüntetése, az ingyenes népoktatás, a nyolcórás munkaidő, szociális törvények voltak.²⁵

A 19. század végétől az első világháborúig a magyar társadalom jelentősen megváltozott, a gazdaság fellendülésével új társadalmi osztályok, köztük a munkásosztály egyre fokozottabb erősödése figyelhető meg, amely a politikai jogokért való küzdelemben is kifejeződött. A szociáldemokraták szimpátiáját elnyeri a polgári radikalizmus eszméit valló értelmiségiek mozgalma, és a polgári radikális politikusok is közelednek a szociáldemokratákhoz.

Vázsonyi szembesül a választójoggal nem rendelkező hatalmas munkástömeeggel és a radikalizmus eszméivel. A társadalmat jól ismerő politikus pontosan tudta, hogy a kialakult helyzetben szinte lehetetlen megvalósítani az általános, titkos, egyenlő választójog azonnali kiterjesztését a munkástömegekre, beleértve a munkásnőket is. Demokrataként minden erőszakot elutasított. Azzal is tisztában volt, hogy a politikai hatalom régi birtokosai nem fognak lemondani pozícióikról. 1910-ben, a Nemzeti Munkapárt győzelme után a magyar politikai élet polarizálódott. A kormánypárt polgári ellenzéke a szociáldemokratákhoz közeledett. Vázsonyi egyik célkitűzése, az önálló, erős polgárság szerveződése még nem fejeződött be. A körülmények megváltoztatták Vázsonyi teljes körű, radikális választójogi politikáját, ezért tűnt úgy a szociáldemokraták szemében, hogy Vá-

²⁵ L. Nagy Zsuzsa: Vázsonyi Vilmos életútja (1868–1926). In Kőszeg Ferenc (szerk.): *Vázsonyi Vilmos emlékezete*. AB–Beszélő Kiadó. Budapest, 1995. 19–30. p.

zsonyi valójában a kormány és a hatalmon lévő erők politikáját támogatja, és ezért gondolták úgy, hogy szövetségese lehet a feministáknak is. Emiatt támadták az említett nagygyűlésen.

A Lukács-kormány választójogi törvényjavaslatát 1912. december 31-én nyújtotta be a parlamentnek (felhasználva az 1910-es népszámlálás eredményeit). Az új választójogi törvényt 1913. április 30-án fogadták el (1913:XIV. törvénycikk). Az általános jogcímek: állampolgárság, középiskolát végzetteknel 24 év, másnál 30 év, egy év helyben lakás. Különös jogcímek: 6 elemít végzetteknel 2 korona adó, önálló iparos vagy kereskedő, ipari szakmunkás, őstermelési előmunkás, egyéb alkalmazott, ugyanannál a munkaadónál 3 év óta segítő családtag, katonasági altiszt.

Írni-olvasni tudóknál 20 korona adó, önálló iparos és kereskedő, aki legalább egy segédet alkalmaz, vagy egy adónemből 10 korona, vagy többől együtt 20 korona adót fizet, iparforgalmi munkás vagy szakmunkás, 5 éven belül 3 éven át egy szakmában dolgozott, vagy őstermelési előmunkás, egyéb alkalmazott, legalább 5 év óta alkalmazva, segítő családtag, katonai altiszt. Analfabétánál 40 korona adót határozott meg a törvény. A nők választójoga ebből a törvényből is kimaradt.

A törvényt a választók már a Tisza-féle választójogi törvényként ismerhették meg, mert közben gróf Tisza István kormánya került hatalomra (1913. június 10. – 1917. június 15.). A törvény megszületését követően Kovács Alajos ismét adatokkal támasztotta alá a választók számának alakulását. A törvényjavaslat korábban 1 868 000 fővel számolt, a választójogi viták folyamán 1 838 000 főre becsülték a választók számát. A javaslat jóval több választóval számolt a jogkiterjesztés folytán, arra a feltevésre alapozva, hogy az 1911. évre felvett 1 069 000 választó fog a javaslat miatt 1 868 000-re, közel 75%-kal emelkedni. A törvényjavaslat abban tévedett, hogy nem a valódi (jogosult) választók számát vette, hanem azt a számot, amelyet a népszámlálási lapok alján választói számként találtak. Ez a szám pedig jóval alatta maradt a választók névjegyzékébe felvett számnak, ez már 1911-ben is

1 198 000 volt. Ennek az a magyarázata, hogy a népszámlálás alkalmával sok emberről nem lehetett megállapítani, hogy választó-e vagy nem.

Az 1913. évi XIV. törvénycikk a választók számára vonatkozóan azért nem vált be – írta a statisztikus –, mert sokan nem tudták igazolni a 6 elemi elvégzését és azokat a bonyolult jogcímekeket sem, amelyeket a törvény megállapított.

A legtöbb támadás azért érte a törvényt, mert a választói korhatárt 30 évre emelte. Ez kihatott az összeírásokra is, mert azok, akik régi jogon lettek volna választók, de még nem voltak benne az 1913-as névjegyzékben, és még a 30 éves kort sem érték el, nem kerültek be az új névjegyzékbe sem. (Később Tisza István elismerte, hogy az összeírásokból főképpen az ipari munkások maradtak ki, ezért hajlandó lett volna a korhatárt leszállítani.)²⁶

A FEMINISTA MOZGALOM TEVÉKENYSÉGE A NŐK VÁLASZTÓJOGÁÉRT

A magyar feminista mozgalom történetének részletes áttekintésére elsőként Máday Andor társadalomtudós vállalkozott. 1913-ban megjelent könyvében (*A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*), a magyar feminizmus történetét négy korszakra osztotta. Az első korszakot a francia forradalmat megelőző időre és a forradalom tetőpontjának idejére tette. A forradalom reformtörekvései a magyar nők érdeklődését is felkeltették a közügyek, a politika, a társadalomban pedig a nők helyzete iránt. E korszak a tudós szerint 1780 és 1825 közé tehető.

A második korszak 1825-től 1867-ig tart. A korszak elején a nőket is magával ragadta a nemzeti újjáébredés (reformkor) szelleme. A fellendülés azonban csak rövid ideig tartott, az 1848-

²⁶ Kovács Alajos: *A magyar választójogi reformok*... I. m. 8–10. p.

as forradalom, a szabadságért, a társadalom átalakulásáért vívott küzdelem háttérbe szorította a nők kérdését. A szabadságharc leverése után, a megtorlás éveiben szintén nem kerültek előtérbe a feminizmus törekvései. A szabadságharc idején azonban tettekkel is bizonyították a nők hazaszeretetüket.

A harmadik korszak 1868-ban kezdődik a nőnevelés érdekében induló agitációval, amely Veres Pálné Beniczky Hermin nevéhez fűződik. Az 1880-as évektől ismét lankadt a figyelem a feminista mozgalom körében.

A negyedik korszak 1896-ban kezdődött, amikor lehetővé vált a nők számára az egyetemekre történő bejutás (erről már korábban is szóltunk). A tisztviselőnők egyesületbe való tömörülése erősítette a feminista mozgalmat, amely a Feministák Egyesületének 1904-ben történő megalakulásához vezetett.²⁷ Magyarországon a Feministák Egyesülete 1904. december 18-án alakult meg Glücklich Vilma fővárosi tanítónő, elnök és Márkus Dezső kúriai bírósági elnök vezetésével. Az egyesület ettől fogva alapvetően meghatározta a magyarországi nők jogaiért folyó tevékenységet.²⁸

²⁷ Máday Andor: *A magyar nő jogai a múltban és a jelenben*. Budapest, 1913. 135–136. p. (A feminista mozgalom kezdeti időszakáról írt cikket Szegvári Katalin: *A magyar feminista mozgalom a század elején* címmel, *Valóság*, 1963. 4. szám. 107–117.p.)

Máday Andor (1877–1958). Társadalomtudományi író, egyetemi tanár, könyvtáros. *Magyar Életrajzi Lexikon*. Budapest, 1969. 114–115. p.

Veres Pálné, Beniczky Hermin (1815–1895). Pedagógus. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Magyar Könyvklub. Budapest, 2007. 1187. p.

²⁸ U.o. 178. p.

Magyarországon a feminista mozgalom 1904 és 1942 között működött. 1942-ben a politikai hatalom szüntette meg először. A háború után újjáalakult a szervezet, majd 1949-ben végleg betiltották. Lásd Acsády Judit: *A mozgalom előzménye és kibontakozása a századelőn*. www.feminista.hu/node/78. *Feminista Almanach*. Csapó Ida – Török Mónika (szerk.): MINők Egyesülete – Nőtárs Alapítvány. Budapest, 2005. Továbbá: Licskó György: *A nők a közéletben*. Összefoglaló a nemzetközi és a hazai szakirodalom alapján. In Palasik Mária (szerk.): *A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon*. Napvilág Kiadó. Budapest, 2007. 17–44. p.

Megalakulása után a Feministák Egyesülete aktív munkához látott. Megszervezték a Gyakorlati Tanácsadót, amely hamar népszerű lett. Feladata volt, hogy segítse a nőket az elhelyezkedésben, a gyermeknevelésben, az egészségüggyel kapcsolatos kérdésekben, és jogi tanáccsal is ellátta őket. Az egyesület további tevékenységéhez tartozott a pályaválasztási tanácsadás is. Ezt a munkát elsősorban Glücklich Vilma népszerűsítette. A pályaválasztásnak akkor még nem volt tudományosan kidolgozott módszere, ezért volt fontos a szervezet tevékenysége. A nők gyorsan felismerték a tanácsadó fontosságát, és tömegesen keresték fel.²⁹

A Feministák Egyesülete munkájának középpontjába, azonban a nők politikai egyenjogúsítására törekvés, a választójogi harc került – írta könyvében Jánossy Gábor szombathelyi szerző *A feminizmus Magyarországon* című munkájában. Szerinte „a feminizmus elvei, törekvései és igazságai az általános emberi haladás céljai, a feminizmus eszközei a civilizáció terjedésére, általánosítására szolgáló eszközök s igazságai az erkölcsi evolúció örök

A nők választójogi harcánál meg kell említenünk az 1910. március 29-én Dirner Gusztáv (1855–1912) által alapított *Férfiliga a Nők Választójogáért* nevű egyesületet. A *nő választójogáról* címmel írott rövid munkájában egyebek mellett a szervezet célját is megfogalmazta. Budapesten jelent meg 1910-ben.

A nők világszövetségének 1911. évi VI. kongresszusán Stockholmban, a magyar Férfiliga képviselőjének javaslatára, megalakult a Férfiligák Nemzetközi Szövetsége. „A Férfiligákat általában az a belátás hozta létre, hogy a férfiaknak mind általános társadalomfejlődési, mind nemzeti és kulturális érdekből kötelességük, hogy a nőket a választójogért folytatott jogos küzdelemben támogassák, mert ők mint választók illetékes helyen közvetlenebbül fejtezhetik ki kívánságukat, közvetlenebbül érvényesíthetik akaratukat, mint a nők.” A Férfiligák nemzetközi szövetségének II. kongresszusa. Írta: Reinitz Ernő, a Férfiliga főtitkára. MOL P 999. 15. d. 51. tétel.

²⁹ Gárdos Mariska: *Feminista mozgalom Magyarországon* (előadás). PIL 940. fond. 11. ő. c. 244. p. Gárdos Mariska (Mária) (1885–1973). Újságíró, író. A magyarországi szociáldemokrata mozgalom egyik meghatározó egyénisége. Főként a kereskedelmi alkalmazottak, a magántisztviselők és a munkásnők szervezésével foglalkozott. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Magyar Könyvklub. Budapest, 2001. 927. p.

törvényén fölépült igazságok, melyeknek ellenállhatatlan ereje viszi, ragadja magával az emberiséget a magasb tökéletesedés, az erkölcsi, fizikai és materiális haladás, jóléte felé”. Munkájában azt is hangsúlyozta, hogy a feminizmus nem hátráltatja a politikai, a társadalmi, a gazdasági fejlődést, nem támadja a családi életet. Éppen ellenkezőleg, segíteni próbálja a nőnevelést, a gyermeknevelést a társadalmi viszonyokra gyakorolt hatásával. A feministák tevékenységükkel próbálják elérni, hogy a „nő ne maradjon meg mai leköötött, alárendelt szerepében és hatáskörében, ne legyen örökös kiskorúságra kárhozthatva a családban sem”.³⁰

Jánossy Gábor kiemelte azt is, hogy a nők munkába állásukkal önálló keresőkké váltak, megváltozott helyzetük a társadalomban, és a legkisebb közösségben, a családban is. A férfiakkal egyenrangúan méltó helyre kerültek. Kötelességeik mellett megismerték jogaikat is. Lehetőség nyílt a nők számára az írásolvasás elsajátításán kívül a tudományok megismerésére is.³¹

A mozgalomnak a társadalomra gyakorolt hatásáról írta Jánossy: „Már maga az a tény is, hogy a nőt nem tekintjük többé játékszernek, a rövid földi élet örömeinek előteremtésére és fokozására való csecsebecsének, nem tekintjük csak fizikai szerelmi és felfenntartási objektumnak és matériának, hanem a férfival fizikai, erkölcsi tehetségben, tudásban, alkotásban egyenrangú félnek, embernek, önálló akarat, tehetséggel bíró egyéniségnek, s így lassan-lassan a női egyéniség, akarat, hajlam, tudás, tehetség, munka érvényesítésére módot, alkalmat adunk a nőnek is: már ez is a feminizmus érvényesülésének, diadalának a jele és kézzelfogható eredménye.”

A nők egyre többen bizonyították be: alkalmasak az új foglalkozási ágakban felelősségteljes beosztások betöltésére, mun-

³⁰ Jánossy Gábor: *A feminizmus Magyarországon*. (Magánkiadás.) Szombathely, 1911. 15–16. p.

³¹ Uo. 41–42. p.

kájuk élethivatásukká vált. Tapasztalataik, tevékenységük eredménye megfigyelhető volt például a szociális feladatok megoldásában, a gyermekvédelem megszervezésében, az egészségügy területén.³²

A nők megváltozott helyzete gazdasági önállóságuk, politikai jogaik megszerzésére készítette őket. Érdekeiket a választójog kivívásában a feminista mozgalom képviselte és támogatta.

A nők az emberi, az állampolgári egyenlőség és igazságosság alapján jogosultak a választójogra, amellyel lehetőséget kapnak arra, hogy beleszóljanak, döntsenek a maguk és az ország sorsáról, jövőjéről.

A feminista mozgalom felhívta a figyelmet a választójog megadásának rendkívüli jelentőségére és halaszthatatlanságára, mert „...ezáltal csak a jog, az igazság üli diadalát, az egyenlőség elve valósul meg és az emberszeretet, az általános jólét korszaka köszönt mi magyar hazánkra”.³³

A feminista mozgalom célkitűzéseinek megvalósítását a sajtóban megjelent különböző cikkek is segítették. A század elején a *Huszadik Század* hasábjain is bátorítást kapott a feminista mozgalom a választójogi küzdelmekhez. Schwimmer Rózsa tanulmányban számolt be az 1904 júniusában Berlinben, öt világrész küldötteinek részvételével megrendezett nőkongresszusról. A legfontosabb pont a nők politikai egyenjogúsítása, a választójog nemzetközi elismertetése volt. Ennek biztosítására nemzetközi szövetség alakult, amelyhez Magyarország is csatlakozott. A szövetség programjában kijelentette, hogy „azok a kormányok, amelyek törvényeket alkotnak és adókat rónak ki anélkül, hogy az általános szavazatjogot megadnák, visszaélnek a hatalommal és arczulesapják az igazságot”.³⁴

³² Uo. 50–52. p.

³³ Uo. 105–108. p.

³⁴ *Huszadik Század*, V. évf. X. kötet. 1904. július–december. 144.

„A nőmozgalom alapkövetelése” címmel szintén Schwimmer Rózsa írása jelent meg a *Huszádik Században*, melyben rámutatott arra, hogy az egyenjogúsítási mozgalmak, a választójogi követelések világszerte megfigyelhetők, Amerikától kezdve Dél-Afrikán keresztül a Balkánig. Példaként említette az északi államokat, ahol a nők választójoga természetes jelenség.³⁵

A Feministák Egyesülete *Vélemények a nők választójogáról* címmel 1906-ban megjelent kiadványában felmérést készített és adott közre azokról a politikusokról, jogászokról, ügyvédekről, közéleti szereplőkről, akik ellenezték és akik támogatták vagy csak fenntartásokkal fogadták el a nők választójogának megadását. A mozgalom és az egyenjogúsítás ellenzői közül néhány érdekes érvelést emeltünk ki.

Admeto Géza ügyvéd a nők egyenjogúsításával nem értett egyet.

Balassa József tanár véleménye szerit a nők választójoga beletartozik az általános választójogba, de ő a nőket „nem tartja még politikai jogokra érettnek”.

Bozóky Árpád, a Függetlenségi és 48-as Párt országgyűlési képviselője kifejtette: „a nő természetes hivatásával ellenkezőnek tart minden olyan működést, amely az anyaság, a család gondozásának körén kívül esik”.

Csáky Albin gróf, a főrendiház elnöke (1900–1906-ig és 1910–1912-ig) annak a véleményének adott hangot, hogy nagyra becsüli a nők tudományos képzését, és helyesnek tartja, hogy lehetővé válik számukra eddig nem gyakorolt szakmák elsajátítása. Aggodalmának adott hangot, amikor azt fejtegette, hogy még a férfiak választójoga sincsen megoldva. Fél attól, hogy a nők választójogi kérdései új helyzetet teremtenének az országban, és ez óriási változásokat hozna. Nem zárkózik el teljesen a jogki-terjesztés elől, mert abban bizonyos, hogy a diplomás orvosnő, tanárnő nagyobb politikai érettséggel rendelkezhet a „szavazó

³⁵ U. o. XI. évf. XXI. kötet. 1910. január–június. 174.

vasúti váltóórnel”. A diplomás nőknek a választójog megadása „oly nagyhorderejű, messzemenő, sokoldalú következményekkel járna, hogy csakis az idő forrhatja ki a politikai jogoknak a nőkre való kiterjesztésének szükségét és alkalmazhatóságát”. A nők szavazati jogának megadását jelen helyzetben a főrendiház elnöke nem támogatta. Nem zárta ki azonban annak a lehetőségét, hogy a jövőben ne változtatna ezen a véleményén.

Darányi Ferenc, a Katolikus Néppárt országgyűlési képviselője „nem tekinti emberi jognak az általános választójogot, – ha az volna, feltétlenül megilletné a nőket is, – hanem politikai jognak, amely csak az [alkalmas] egyéneknek jár ki. A nőket az anyaság és feleség kötelességeinek kellő teljesítésétől vonná el”.

Tisza István gróf, a főrendiház tagja (1903–1905, majd 1913–1917 miniszterelnök) nyilatkozatában a következőket mondta: „Két szóval megmondhatom, hogy a nők képviselőválasztói jogának határozott ellensége vagyok. Irtózom a gondolattól, hogy asszonyaink megannyi választó polgártárrá alakuljanak át. Ezzel a reformmal veszítenénk mi szegény férfiak, de azt hiszem, végeredményben a nők is.”

A Schwimmer Rózsa által összeállított füzetben jóval többen voltak azok, akik támogatták a mozgalom célkitűzéseit. Benedek János, a Függetlenségi és 48-as Párt országgyűlési képviselője a *Nőújszövetségek Országos Egyletének* kérvényét nyújtotta be a képviselőházban, amelyben kérelmezte, hogy a közterheket viselő nők kapjanak politikai jogot. A képviselő úgy vélte, hogy az általános titkos választójog körébe a nők is beletartoznak, ezért szorgalmazta számukra a választójog megadását.

Geisswein Sándor, a Katolikus Néppárt országgyűlési képviselője a választójog alapjául szolgáló, a társadalomban betöltött helyük szerint a nők választójogának megadását teljesen indokoltak tartotta.

Justh Gyula, a Függetlenségi és 48-as Párt liberális politikusa, a képviselőház elnöke (1905–1909) természetesnek tartotta az általános választójog kiterjesztését a nőkre is. „A nők sok eset-

ben intelligensebbek a férfínál,” ha pedig a polgári jogot az ember veleszületett jogának tekintjük, akkor a nőket is a férfiakkal azonos jogok illetik meg. „Hogy ezeket a jogokat nem kapták meg: az a férfiak zsarnokságának és egoizmusának kifolyása.” Addig, amíg a nők csak a családnak éltek, „inkább volt értelme, ha kizárták őket a választójogból, – de ez az ok is megszűnt”, hiszen már hivatalokban dolgoznak, részt vesznek a közügyekben, ezért az ő „politikai jogtalanságuk egyenesen igazságtalanság”.

Mezőfi Vilmos, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt országgyűlési képviselője véleményében hangsúlyozta, hogy a nők ugyanolyan politikai jogokat kapjanak, mint a férfiak.

Somló Bódog jogász, egyetemi tanár véleményében kifejtette: az általános titkos választójog körébe a nők is beletartoznak. A politikai jogok férfiakra és nőkre való kiterjesztése azt jelenti, hogy közvetlenül is részt vehetnek a politikai jogok gyakorlásában, ami lehetővé teszi számukra a hivatalviselés jogát, és a férfiakkal teljesen egyenjogúan vehetnek részt az ország irányításában.

Szász Zoltán író, újságíró (*Pesti Hírlap*), egyebek mellett a következőket fogalmazta meg: „A nő nemcsak nő, hanem ember is. S az, hogy nő, neki kizárólag a magánügye.” A választójogot az „általános emberi mértékek alapján kell” megadni, és ez a „nők számára nem lehet más, mint a férfiakra vonatkozólag”.³⁶

A felmérés készítői azoknak a véleményét is rögzítették, akik valamilyen fenntartást fogalmaztak meg az egyenjogúsítással kapcsolatban, ezek közül a vélemények közül is ismertetünk néhányat.

Bonitz Ferenc újságíró, az *Alkotmány* című folyóirat szerkesztője nem támogatta a nők választójoggal való felruházását, „legfeljebb a törvényes egyházi házasságban élő anyáknak” adta volna meg azt.

³⁶ *Vélemények a nők választójogáról*. Schwimmer Rózsa (összeáll.): Kiadja a Feministák Egyesülete. Budapest, 1906. 8–17. p.

Földes Géza igazgató, a *Nemzeti Iskola* szerkesztője egyaránt írni-olvasni tudáshoz kötötte a férfiak és a nők választójogát. Ő mind a két nemre vonatkozóan az azonos feltételek híve volt.

Pap Tibor, a jogakadémia igazgatója egyetértett a feminista mozgalom céljával és a nők társadalmi-politikai egyenjogúsításával is. A teljes politikai egyenjogúsítást azonban „veszedelmesnek tartja és csak fokenként – csak az aktív választójog és cenzusos alapon kezdené” és valósítaná meg.

Zichy Aladár gróf országgyűlési képviselő, a Katolikus Néppárt elnöke támogatta a nők választójogának megadását. Olyan értelemben adna választójogot, hogy annak gyakorlása „ne olyan foglalkozások választására vezesse a nőket, amelyek sokszor a nőiesség báját törlik le a lelkükről”. Ezért elsősorban nem a diplomás lányokra kívánja kiterjeszteni a választójogot, hanem „aszonyi hivatásban nyerje el a nő emberi értékének a legszebb elismerést, a politikai jogok gyakorlását”.

A választójog megadást sokan a vagyoni és műveltségi cenzusra alapozták. Néhány meghatározó véleményt ezekből is bemutatunk.

Farkas Oszkár ügyvéd csak azoknak a nőknek adott volna választójogot, akik önálló gazdasági egzisztenciával rendelkeznek, mert ha nem önálló, akkor nem tudja saját véleményét érvényesíteni a politikai ügyekben.

Földes B. Zoltán ügyvéd a választójogot a 24. életév betöltéséhez kötötte, azok a 20. életévüket betöltött nők kapnának csak választójogot, akik közhivatalnokok, vagy önállóan tartják el magukat.

Laszlovszky Béla, a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője minden vagyonos, önálló, nagykorú nőnek, ha magyar állampolgár, írni-olvasni tud, megadta volna a választójogot.

Virágh Gyula ügyvéd nagyfokú értelmi cenzushoz kívánta kötni a választójogot. Önálló ipartól, magán- vagy közhivatal gyakorlásától tette függővé a jogkiterjesztést.

Zipernowszky Károly műegyetemi tanár, műszaki feltaláló, az önálló keresettel rendelkező, adót fizető, magasabb képzettséget igénylő szellemi munkát végző nőkre terjesztette volna ki a választójogot.³⁷

A Feministák Egyesületének hivatalos közlönye, a *Nő és Társadalom* című lap 1909. július 1-jei száma közölte a szervezet politikai programját, „Miért kell a nőknek választójog?” címmel. A cikkben a nők választójogának megadása mellett foglaltak állást. Érveiket 31 pontban foglalták össze:

„1. Mert a nő ugyanúgy tartozik engedelmeskedni a törvénynek, mint a férfi: kell tehát, hogy részt vehessen azok alkotásában.

2. Mert a nőt éppen úgy megadóztatják, mint a férfit és mégsem szólhat bele az adók felhasználásába.

3. Mert a képviselők csupán a választók kívánságaival törődnek; hiszen azoktól függ mandátumuk.

4. Mert amíg a nő nem választó és nem választható, addig senki sem kérdezi; mire van szüksége. Úgy bánnak vele, mint a gyermekkel, aki nem tudja mi jó vagy mi rossz reá nézve.

5. Mert kell, hogy a parlament a nép akaratát fejezze ki; ez pedig lehetetlen amíg a nőket, a nép nagyobbik felét megakadályozzák akarata közvetlen nyilvánításában.

6. Mert vannak a nőnek speciális, az anyasággal kapcsolatos érdekei, ezeknek szószólója csakis ő maga lehet. Csak az tudja hol szorít a cipő, aki viseli.

7. Mert a férfiak a nőkre nézve sértő törvényeket hoztak, megkérdésük nélkül; ezeket csak a nők maguk fogják igazságosan megváltoztatni.

8. Mert a nő elől sok pályát elzártak és a férfiaknak tartották fenn a legjobban fizetett és legkényelmesebb hivatalokat.

9. Mert a nők előtt nyitva álló pályákra sem készítik elő őket a férfiakkal egyenlően; a törvényhozás csupán a fiúk kellő ki-

³⁷ Uo. 19–24. p.

képzéséről gondoskodik abból a pénzből, amelyet részben a nők adója szolgáltat.

10. Mert csak a választójog segítségével teremthet a nő leányainak olyan képzési lehetőségeket, aminők fiai számára fennállnak már.

11. Mert a hiányosan kiképzett nőt a legrosszabbul fizetett munkára szorítják.

12. Mert a gyermekekre vonatkozó törvények alkotásánál a nők véleménye ép oly fontos, mint a férfiaké.

13. Mert az asszonyt, mint a háztartás vezetőjét, sújtja legjobban a drágaság, amelyet rossz vámszerződések és magas fogyasztási adók idéznek elő.

14. Mert a családjában nem egyenrangú és egyenjogú a családban férjével.

15. Mert a törvényes anyának nincsen gyermekével szemben szülői hatalma; az apától függ, hogy mennyi beleszólást enged gyermeke sorsába az anyának.

16. Mert gyermekei előtt is megalázza a nőt az, hogy a családban a férjénél kisebb jogköre van.

17. Mert csak a nők szüntethetik meg azt az igazságtalanságot, hogy a családjának úgy a férfinél, mint a nagykorú hajadonnál kevesebb joga van.

18. Mert a nő, aki állítólag gyengébb, egyedül bűnhődik mindazokért a cselekedetekért, amelyekkel a férfival közösen megsértette a társadalmi szokásokat.

19. Mert csakis az anyák javíthatják meg a törvénytelen gyermekek sorsát. (Hogy a férfiak nem tudnak, vagy nem akarnak irántuk igazságosak lenni, azt megdönthetetlenül bebizonyították akkor, amidőn törvénybe iktatták, hogy a törvénytelen apa nem is rokona gyermekének.)

20. Mert a politika a családi élet minden mozzanatára érvényesíti hatását; kell tehát hogy családi érdekeinek védelmére a nő is gyakorolhasson hatást a politikára.

21. Mert férfiak és nők közötti pörös ügyekben a férfiak vádlók és bírók egyidejűleg; hiszen az összes jogi pályákat maguknak tartották fenn a férfiak.

22. Mert ha a nőknek nincs választójoga, közvetett úton ellenőrizhetetlen, ezért erkölcsstelen és káros befolyást gyakorol a politikára.

23. Mert mindazokban az államokban, ahol a nők választók és választhatók (Wyoming 1869 óta, az európai Man-szigeten 1880 óta, Coloradóban 1893 óta, Újzeelandban 1893 óta; Ausztrália összes államaiban 1895–1909-ben kapták meg a választójogot; Utahban és Idahóban 1896 óta, Finnországban és Norvégiában 1907 óta), a politika tisztább, becsületesebb és jobban törődik a nép szükségleteivel.

24. Mert a magyar nők egy részének már ősidők óta követküldési joga volt s azt kitűnő politikai érzékkel gyakorolták (Kossuth Lajos is mint asszonynak követe jutott a parlamentbe).

25. Mert a mai nő megköveteli, hogy a megalkotandó választójogi törvény – a modern kor igényeinek megfelelően – minden nőre kiterjessze az 1848-ban eltörölt politikai jogokat.

26. Mert törvényes beavatkozást, állami intézményeket és ellenőrzést igényelnek: az alkoholizmus, a szegénység, a fertőző betegségek elleni küzdelem, a gyermekvédelem és a békemozgalom.

27. Mert a választójog a legbiztosabb eszköze annak, hogy minden nő, aki komolyan érdeklődik e társadalmi kérdések iránt, hozzájáruljon e súlyos bajok gyökeres orvoslásához, ami összekoldult, összetáncolt, bazárokon gyűjtött pénzösszegekkel nem lehetséges.

28. Mert a választójog nem öncél, hanem a védelem fegyvere olyanok kezében, akiknek érdekeit senki sem védi; a legjobb szerszám azoknak, akik őszintén akarják szolgálni a közérdeket.

29. Mert a nőknek, mint anyának, nevelőnek, munkásnak, adófizetőnek összes szolgálataival szemben az állam még az önrendelkezés jogát sem adja meg.

30. Mert a választójog hiánya olyan megaláztatás, amelyet öntudatos nemét megbecsülő asszony nem tűrhet meg.

31. Mert sokkal nemesebb lesz a gondtalanul élő nő élete, ha komoly közügyekkel foglalkozik, mint ha léha időtöltésre pazarolja idejét.”³⁸

A program pontjait azért tartottuk fontosnak teljes terjedelmében idézni, mert a lapban a feminista mozgalom tagjai talán elsőként fogalmazták meg pontokba szedve ilyen részletességgel a társadalom szinte minden területére vonatkozóan a nők helyzetét az adott korban, és mindazokat a szükséges intézkedéseket, amelyek alátámasztják a nők választójogának szükségességét. A közhiedelemben meglévő bírálattal ellentétben, amely szerint a mozgalom nem tűzte zászlajára kellő hangsúllyal a munkásnők képviselőtét, a programból kiderül, hogy elsősorban olyan szociális intézkedések meghozatalát sürgették, amelyek a szegény sorsú, munkácsoládban élő nőket érintették elsősorban. A feminista mozgalom programját főleg a szociáldemokrata nőmozgalom illetve kritikával, ez azért lehetséges, a két mozgalom más társadalmi rétegből szerveződött. Eltérő szemlélettel kezelték és próbálták segíteni a nők választójogának megadásához szükséges politikai, társadalmi, gazdasági kérdések megoldását. A szociáldemokraták radikálisabb intézkedéseket szorgalmaztak (ezzel a későbbiekben részletesen foglalkozunk).

A *Nő és Társadalom* című lap további érveket keresett a nők választójogának támogatása érdekében. 1910. április 1-jén meg-

³⁸ Miért kell a nőnek a választójog? *A Nő és Társadalom*, 1909. július 1. 114–115.

A *Nő és Társadalom* című lap, a Feministák Egyesületének és a Nőtisztviselőik Országos Egyesületének hivatalos közlönye. A lap *A Nő* című folyóirat elődje volt, 1907–1913 között jelent meg. Első szerkesztője: Bédy-Schwimmer Róza. Lakatos Éva: *Magyar Irodalmi Folyóiratok*. A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek. Kiadó: Petőfi Irodalmi Múzeum. Budapest, 1981. A sorozat. 17–19. 2104. tétel.

A *Nő*. Első szerkesztője: Bédy-Schwimmer Róza. A lap 1914–1928 között jelent meg. Uo. 2102. tétel.

jelent számában külföldi államférfiak nyilatkozatát tette közzé. A politikusoknak három kérdésre kellett választ adniuk: „1. Lehetségesnek tartja-e, hogy most, amikor a nő választójoga Európa parlamentjeibe is diadalmasan bevonul, az [általános választójog] elnevezést olyan választási rendszerre alkalmazzák, amely a nők választójogát nem foglalja magába? 2. Elképzelhető-e, hogy Önöknél valamilyen választójogi reformot eszközölnének anélkül, hogy a nőkre is kiterjesztenék? 3. Hiszi-e, hogy önöknél belátható időn belül törvénybe iktatják a nő[k] választójogát?” A válaszokból néhány érdekes érvelést teszünk közzé.

Az angol liberális párt vezető politikusa, Sir Charles McLaren hangsúlyozta, hogy az általános választójog semmiképpen sem alkalmazható ott, ahol a nők nem részesülnek annak. Angliában csak akkor lenne eredményes a választójogi reform, ha az kiterjedne a nőkre is. Annak a reményének adott hangot, hogy hazájában hamarosan részesülnek a nők választójogban.

Az angol Labour Party elnöke, J. Keir Hardie szerint az általános választójog „megtévesztő mindaddig, amíg a nőket nem foglalja ép úgy magába, mint a férfiakat”. Nem lehet a választójog általános, ha az a társadalom egyik felét kizárja. Angliában a politikus ígéretet kapott arra, hogy a parlament figyelembe veszi javaslatát a nők választójogának megadására vonatkozóan. Az angol honatyák háromnegyed része támogatja a nők választójogának törvénybe iktatását, így bízik abban, hogy győznek a nők választójogát illetően. Válaszában jókívánságait fejezte ki arra vonatkozóan, hogy „Magyarország asszonyainak politikai jogaiért folyó küzdelme is sikerrel járjon”.

Hollandia egykori miniszterelnöke, S. van Houten liberális képviselő válaszában megfogalmazta, hogy „általánosnak csak addig nevezhetjük az általános férfi-választójogot, amíg a nő választójogának kérdése komolyan fel nem merült”. Hazájában már sok támogatót sikerült megnyerni a nők választójoga mellett, így a legközelebbi alkotmánymódosításnál választójogot kaphatnak a nők.

A spanyol országgyűlés radikális tagjának, P. Arsuagának a véleménye szerint sem nevezhető általános választójognak az, ami a nőkre nem terjed ki. Spanyolországban az utolsó választójogi reform még nem terjedt ki a nőkre. Hazájában a „maradiságra való tekintettel akkor csupán olyan nők számára” indítványozta a választójogot, akik önálló családfők. A javaslatát összességében elvetették. A képviselőházban sok királyhű liberális képviselő ellenezte a jogkiterjesztést, a republikánusok pedig nagy számban tartózkodtak. „Ezt az állásfoglalást a klerikalizmus befolyásától való félelemmel indokolják. [...] a nőjog megadása az igazság követelménye, ettől nem szabad, hogy félelem, vagy bármely más kifogás visszatartson bennünket” – írta a válaszában a politikus.

A német liberalizmus egyik jelentős képviselője, Theodor Barth, a holland miniszterelnökhöz hasonlóan az általános választójogot eddig a férfiválasztójog fogalmával azonosította. Aggodalmának adott hangot válaszában, mert úgy vélte, „ez a helytelen kifejezés alkalmasint nem egyhamar kerül ki a forgalomból”. A választójogi reformnál a politikus elképzelhetőnek tartotta, hogy az még nem terjed ki a nőkre. Reménykedik azonban abban, hogy belátható időn belül megtörténik a jogkiterjesztés.

H. von Gerlach liberális német politikus nem tartja általános választójognak azt, ami nem terjed ki a nőkre. „Németország politikai viszonyai, sajnos még olyan maradiak, hogy nagyon lehetségesnek látszik a birodalom egyes államai részéről, valamegyes választójogi reform a nők figyelembevétel nélkül.” A nőkre vonatkozó jogkiterjesztés időpontját csak jósolni tudná, azt pedig nem tette.

Az amerikai politikusok válaszaik közül kiemelendő Colorado kormányzójának, John F. Shafrothnak nyilatkozata. Az általános választójog nem alkalmazható, ha a nők a választójogból ki vannak zárva. Coloradóban 16 év óta van választójoguk a nőknek. Colorado, Idaho, Utah és Wyoming „megadta a nőknek a

választójogot és ebből igen áldásos eredményeket húzott”. Kifejtette még, hogy a nőknek minden olyan politikai kérdés eldöntésében meg kell adni a választójogot, amivel a férfiak rendelkeznek. Kifejezte jókívánságát, hogy a „magyar nőmozgalom is mihamarabb győzzön e kérdésben”.

A washingtoni szenátus tagja, Daniel R. Anthony válaszában hangsúlyozta, hogy nem használható az általános választójog, ha abból a nők kimaradnak. A következő választójogi reform minden kétséget kizáróan kiterjed a nőkre is. Hazájában a kormánynak a „legnagyobb hátránya a műveletlen férfiak szavazatjoga. [...] ott ahol a műveletlen férfiak és műveletlen nők egyaránt gyakorolhatják a választójogot, a műveletlen nők valahogyan, talán ösztönszerűen, általában sokkal biztosabban találják meg minden kérdésnek helyesebb oldalát, mint a műveletlen férfiak”.³⁹

A Feministák Egyesülete 1912. július 30-án kérvényt nyújtott be a Belügyminisztériumba, amelyben a nők választójogának megadása mellett fogalmazták meg érveiket. Kérvényük szövegét *A Nő és Társadalom* 1912. szeptemberi száma jelentette meg. A kérvényben megfogalmazták egyebek mellett, hogy az 1900-as évek első évtizedében, a modern kor szellemének megfelelően a nők jogi helyzetén változtatni kell. Tagadhatatlan tény, hogy a nők a gazdaságban, a hivatalokban, a szellemi élet számos területén nélkülözhetetlen segítők lettek a férfiaknak. Azért is fontos számukra a választójog megadása, mert az új helyzetükben jogi, gazdasági és társadalmi érdekeiket törvényes eszközökkel, közvetlen módon tudják megvédeni.

A beadványban hangsúlyozták azt is, hogy a feminista mozgalom tagjai mit tettek az országban a szociális és kulturális élet területén, milyen propagandatevékenységet fejtettek ki a nők választójogának elérése érdekében. Reményüket fejezték ki,

³⁹ Az „általános” választójog új fogalma. *A Nő és Társadalom*, 1910. április 1. 49–51. p.

hogy a „közelgő parlamenti reform a magyar nőt is bevigye az alkotmány sáncaiba”.

Felsorolták a továbbiakban azokat az országokat, ahol a nőknek már van választójoguk. Határozottan megfogalmazták, hogy azokban az országokban kaptak a nők politikai jogokat, ahol fejlettebb parlamentarizmus működik.

A nők választójogának megadása „nemcsak a törvényhozás dicsőségére, hanem az ország előnyére is válik majd”, hiszen a jogkiterjesztés lehetővé teszi, hogy azokat az energiákat, amelyeket a választójog megszerzésére fordítottak, ezt követően a „kultúrát és civilizációt teremtő, alkotó parlamentáris” munka javára fordítsák.

Felsorolták felméréseik, közvélemény-kutatásaik eredményét, amelyek azt bizonyítják, hogy a közvélemény a nők választójoga mellett nyilatkozott. Bízunk tehát abban, hogy a belügyminiszter figyelembe veszi a közvélemény akaratát és ennek megfelelően a választójog általánosításáról szóló törvényjavaslatban gondoskodik arról, hogy a „férfiakkal egyenlő polgári kötelességeket teljesítő nők a férfiakkal egyenlő polgári jogokat nyerjenek”.⁴⁰

A Nő és Társadalom 1913. február 1-jén megjelent számában meglepő cikket olvashatunk „A szociáldemokrata sajtó nevelő hatása” címmel. A cikk beszámol néhány olyan szemelvényről, amely „hivatva volna a szociáldemokrácia ethikai törvényeit népszerűsíteni, igazságot, tisztességet, felvilágosítást terjeszteni”. A feminista mozgalom vezetői 1912. december 15-én előadást szerveztek Kecskeméten. Céljük az volt, hogy az 1913. május–júniusban Budapesten megrendezendő női választójogi kongresszust népszerűsítsék az alföldi városban. A szociáldemokrata párt lapja december 8-án ellenséges hangnemű cikkben hívta fel a figyelmet a gyűlésre. „A hölgyek választójoga.

⁴⁰ Kérvények a nők választójoga érdekében. *A Nő és Társadalom*, 1912. szeptember 1. 158–159. p.

Bédy-Schwimmer Rozália Kecskeméten. Néhány foghíjjas, ki-puderozott mágnáshölgy, aki már minden kalandot és szerelmet átélt, összeszóvetkezett egy pár gépírókisasszonnyal, akik semmit sem éltek át, mert oly csúnyák, hogy a kutya se néz rájuk és megcsinálták a magyarországi feminista mozgalmat, témát adva minden napilap krokiírójának, a Nagy Endre kabaré és a kávéházi veseasztalok viccnökeinek.

Ez a néhány sor a magyar feminista-mozgalom rövid, de teljes foglalatja, amely kifejezi, hogy az öreg nők véd- és dacszövetsége nem egyéb közönséges feltűnési vágyból alakított klubnál, amelynek mélyebb gyökerei a női társadalomban egyáltalán nincsenek. Nincs pedig azért, mert a feminista magántársaságnak nincs programja és a hölgyek szövetsége egyáltalán nem foglalkozik az elnyomott proletár-asszonyok osztályhelyzetével. Ez a mozgalom nem más, mint a kormánynak hangulatcsináló kitarított társasága, amely Lukács Lászlóval is lepaktált, hogy néhány diplomás nőnek választói jogot csikarjon ki. Ezért nincs semmi köze a szociáldemokráciának a feministákhoz, mert a mi meggyőződésünk az, hogy ne csak a diplomás és főúri hölgyeknek, hanem a dolgozó nőknek is legyen választói joga. A nők jogaikat azonban sohasem a mágnásasszonyok parfümös mozgalmával, hanem osztályharcos szervezkedéssel tudják kivívni.”

A folytatásban a következő, ugyancsak nem dicsérő gondolatok olvashatók: „Nem tudni mi okból, de Kecskeméten is propagandát akarnak csinálni a feministák. A mozgalom öreg ágyúját, Bédy-Schwimmer Rózát küldték Kecskemétre, akinek az lesz a kötelessége, hogy a kecskeméti úriasszonyokat gyúrja meg”.

Schwimmer Rózsa tevékenységét a továbbiakban így jellemezték: „csak szervezze a kecskeméti úrhölgyeket, akik majd zsursztrájkot, kalap bérmozgalmat és egyéb ilyen feminista komolyságot fognak elkövetni. De a szociáldemokraták ott lesznek vasárnap délután 4 órakor a városháza nagytermében megtartott gyűlésen, nehogy valami bűbájos maszlagot beadjon az idült korú apostolnő.”

Az elhangzott előadás után szintén a szociáldemokraták lapjában olvasható a következő tudósítás: „De legkivált akkor vált kellemetlenné Bédy-Schwimmer Róza, amikor a felszólalásokra replikázott. A nívós és objektív vitában olyan módon szólalt fel, hogy a legutolsó dézsavitéz is elszégyellhetette volna. Annyira megfélemlített magáról ez a nő, hogy a legképtelenebb ízléstelenséggel támadta a szocialistákat, akik nem tettek mást, mint a saját nézetüket mondták el.”

A jelen lévő szociáldemokraták úgy vélték, hogy a feminista mozgalom meghatározó alakja „ezzel a viselkedésével eljátszotta a jogot arra, hogy a munkásság a nő iránti köteles tisztelet szemmeltartása mellett járjon el vele, elvtársaink mégis nyugodtan hallgatták és nem tépték le róla a kormánypénzen vásárolt, félvilágiasan dekoltált bársonyruhát. De legközelebb nem lesz tanácsos önagységának Kecskemétre jönni, mert ismét kénytelen lesz eldicsekedni vele, hogy a szocialisták újból letépázták a kontyát.”

A feminista lapban csak annyi megjegyzést olvashatunk a leírtakról, hogy „a szocialista párt valóban büszke lehet nevelésének eredményeire”.⁴¹

E rövid közleményekből is kiderült a feministák és a szociáldemokraták ellentéte, az utóbbiak szinte gyűlölködő visszautasítása az ellen, ami a női jogok, a nők választójoga érdekében való közös fellépést célozta volna.

A Nők Választójogi Világszövetségének VII. kongresszusát 1913. június 15–20-a között rendezték meg Budapesten, a Zeneakadémián. A vendéglátó Feministák Egyesülete részéről gróf Teleki Sándorné magyar és francia nyelven, Glücklich Vilma angol és német nyelven köszöntötte a résztvevőket. A kormány részéről Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, a vendéglátó Budapest vezetőttestületéből Bárczy István polgár-

⁴¹ A szociáldemokrata sajtó nevelő hatása. *A Nő és Társadalom*, 1913. február 1. 24, 26.

mester üdvözölte a vendégeket. (A hatalom részéről ez olyan gesztus volt a feministák felé, ami miatt a szociáldemokraták érthető ellenszenvvel viseltettek.)

A kongresszus egyik fontos eseménye volt június 17-én a Nők Választójogi Világszövetségének új tagokkal történő bővítése. Felvételt nyert Galícia, Románia, Dél-Afrika és a portugál választójogi bizottság. A kongresszus mind a négy jelentkezőt egyhangúlag választotta tagnak.

Ugyancsak ezen a napon tárgyalt a szövetség egy központi iroda és egy központi sajtóiroda létesítéséről. A tárgyalások eredményeképpen döntés született arról, hogy még a nyár folyamán létrejön az iroda Londonban.

A kongresszus június 18-án arról a kérdéstről hallgatta meg az egyes tagországok képviselőinek véleményét, hogy „milyen álláspontra kell a választójogi szervezeteknek helyezkedniük a politikai pártokkal szemben?” Az élénk vitát követően a szövetség határozatokat szövegező bizottsága javaslatot fogalmazott meg. Amelyben „a Nők Választójogi Világszövetsége annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a nők választójogának kérdése a politikai pártok fölött áll s azért az egyes országok Választójogi Szövetségei tartoznak megőrizni politikailag neutralitásukat.

A politikai neutralitást a Világszövetség úgy értelmezi, hogy a Választójogi Szövetségek:

1. fogadják be valamennyi politikai párt híveit;
2. ne vegyenek részt testületileg a pártpolitikában, ne dolgozzanak pusztán pártérdekekért. Kivétel csak olyan országokban tehető, ahol a nők választójoga a gyakorlati politika döntő kérdése lett. Ilyen országokban: a/ az ország Választójogi Szövetsége jogosan küzdhet olyan politikai pártok ellen, amelyek határozottan állást foglalnak a nők választójoga ellen és ellenzik a parlamentben érdekében meginduló akciót; b/ a parlamenti választásokon jogosan támogathatja azt a politikai pártot, amely határozottan fölvette programpontjai közé a nők választójogát.”

A kongresszus zárórészében a jelenlévők mintegy 60 000 koronát meghaladó adományt ajánlottak fel a korábban megszavazott központi iroda létrehozására és a szervezet következő 2 évi munkájához.⁴²

A Feministák Egyesülete a háború kitörését követően is folytatta tevékenységét, így a választójogi harcot is. Lapjukban szinte minden rendezvényükről tudósítottak. Bemutatták, hogyan változott meg a nők helyzete a háború hatására. *A Nő* 1915. április 5-én megjelent számában olvashatunk a kialakult helyzetről. A legnagyobb változást – írta a lap – az asszonyok mindennapi életében és munkájában tapasztalhatjuk. A frontokon harcoló férfiak munkáját az otthon maradtak nem tudják ellátni, a munkák legnagyobb része a nőkre hárult. „Most bezzeg örömmel vennék az antifeminista férfiak és asszonyok, ha több asszonyorvosunk, tanárunk és képzett hivatalnokunk volna, akik a mindenütt felmerülő hiányokat betölthetnék” – hangsúlyozta a cikk szerzője, Pflanczer Jolán.

Írásában a földműves asszonyok nehéz, emberpróbáló munkájára hívta fel olvasói figyelmét. „Hisz ők e feszült, idegbénító lelkiállapotukban is, – mialatt kedveseikért remegnek, vagy már siratják is őket, – elvégzik a házimunkát, nevelik és gondozzák gyermekeiket, ellátják az állatokat és azonkívül elvégzik az összes külső munkát éppúgy, mint azelőtt a férfiak. Ennyi munkásság után önkéntelenül felmerülhet a kérdés: miért van mégis, hogy éppen ezt az asszonynépet rövidítik meg és tartják éretlennek az állampolgári jogok gyakorlására.”

⁴² A Nők Választójogi Világszövetségének VII. kongresszusa Budapesten. 1913. június 15–20. PIL. MM/16.b./263. 12–15. p. (A nők választójogi világszövetségének VII. kongresszusáról készült dokumentumok megtalálhatók a MOL 999. 15. d. 51. tételnél.)

Teleki Sándorné, gr. Kende Júlia (1864–1937). Írónő. A Magyar Írónők Köreinek alapítója. Az 1913-ban Budapesten megrendezett Nők VII. Választójogi Világkongresszusa előkészítő bizottságának elnöke. A feminista mozgalom aktív résztvevője. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Magyar Könyvklub. Budapest, 2007. 677. p.

Az is igaz – állapította meg a szerző –, hogy „még nem elég nagy azon munkásnők száma, akik ezt komolyan óhajtják is. De azon nincs mit csodálkoznunk, ha elgondoljuk, a középosztályban is sokan irtóztak eddig attól, hogy leányaikat valami hasznos életpályára taníttassák.” A hátország mindennapjaiban sok asszony venné hasznát, ha valami gyakorlati képzettsége lenne.

Sok család minden jövedelmét, vagyonát a fiúgyermek taníttatására költötte remélve azt, hogy a szülők öreg napjaikban biztonságban, a fiukra támaszkodva élhetnek. A háború elvette tőlük biztos támaszukat. Szinte minden családot érintette a háború, sok lánynak és asszonymak kellett a tanuláshoz fognia, hogy saját erejéből tudjon megélni.

A megváltozott viszonyok eredménye – írta a cikk szerzője – a nők önállósága, tudásuknak, egyéniségüknek érvényesülése lett. A kenyérkereső, családfenntartó nők, az özvegyek, árvák saját tapasztalataik alapján jönnek rá, „mennyi igazságtalanság és mellőzés éri őket, ha nincs kellő érdekképviseletük”. A helyzetükből adódóan rájönnek, hogy „érdekeiket csak maguk védelmezhetik kellően, úgyszintén jogaikat is maguknak kell kivívniuk”. A szerző a cikke végén annak a reményének adott hangot, hogy a háború után a nőknek a férfikkal „egyenlő joguk lesz minden téren”, ennek megvalósulását a „közállapotok siettetni fogják”.⁴³

A magyar képviselőházban Károlyi Mihály gróf 1915. december 9-én indítványt terjesztett a ház elé, amelyben a képviselőket arra kérte, szavazzák meg a hősök választójogát, hiszen az elmúlt háborús hónapokban bizonyították politikai megbízhatóságukat.⁴⁴

Károlyi indítványának módosítását ajánlotta Giesswein Sándor, keresztényszocialista politikus – számolt be erről *A Nő* 1915. december 18-án megjelent száma. „Tekintettel arra, hogy a je-

⁴³ A háború és a nő érvényesülése. *A Nő*, 1915. április 5. 57.

⁴⁴ *Képviselőházi Napló*, 1910–1915. XXVII. kötet. Budapest, 1916. 318–319. p.

len háború folyamán Magyarország népének legszélesebb rétegei nemi különbség nélkül hazafiságuknak, önfeláldozásuknak és megbízhatóságuknak oly fényes tanújelét adták, hogy ezzel szemben minden bizalmatlanságnak el kell némulnia: a képviselőház utasítja a kormányt, hogy a választói jognak az általános választói jog alapján, minden vagyoni és nemi cenzus mellőzésével, a példátlanul és méltánytalanul magasan megállapított korhatár jelentékeny leszállításával és a titkos választás módszerével leendő megállapítása iránt még a jelen ülészakban törvényjavaslatot terjesszen elő.”

A politikus módosításának indoklásában hangsúlyozta, hogy a hátország részvétellel figyeli a férfiak hősiesség küzdelmét, hazájukért hozott önfeláldozásukat, elszakadásukat a családjuktól, a jövőbe vetett reményeik szertefoszlását. Semmivel sem kevesebb részvétel jár az anyáknak, akitől a háború elszóltotta fiaikat, férjeiket, a leányoknak, akik elveszítették apjukat, testvérüket.

A háború után – folytatta a képviselő – a férfiaknak és a nőknek együtt kell helyrehozniuk a háború okozta károkat. Azonosan kell megállapítani a béreket, a munkaidő azonos szabályozására kell törekedni, az „egyéni jogok védelmére ugyanolyan szüksége van a nőknek mint a férfiaknak; az éhség, az elcsigázott test, az igazságtalanság egyenlő szenvedést jelent mindkettőjükre nézve: hihetetlennek tűnik előttünk, hogy ezt még ma sem érti és érzi mindenki”.⁴⁵

A nőkre kiterjesztendő választójog parlamenti vitájáról számolt be Szegvári Sándorné, a feminista mozgalom egyik vezetője *A Nő* című folyóirat 1916. január 5-én megjelent számának cikkében. A szerző egyebek mellett hangsúlyozta, hogy az ellenzéki pártok többsége a választójog kiterjesztését kérte a férfi-

⁴⁵ Dr. Giesswein Sándor a nők választójogáért. *A Nő*, 1915. december 18. 12. szám.

(Giesswein Sándor felszólalása. *Képviselőházi Napló*, 1910–1915. XXVII. kötet. Budapest, 1916. 361–362. p.)

lakosság szélesebb rétegeire. Indoklásukban az szerepelt, hogy „ezek a rétegek mennyit áldoztak és mennyit szenvedtek a házáért a háború alatt”.

Az ellenzék vezetői tisztában vannak vele – folytatta –, hogy „a nők is szenvedtek és áldoztak a háborúban; hogy ennél többet is tettek: dolgoztak a férfiak helyett is, fenntartották a gazdasági élet folytonosságát”.

Az ellenzéki pártok vezetői „egy megfejthetetlen talány elé állítanak bennünket” – írta a szerző. Károlyi Mihály, Vázsonyi Vilmos, Rakovszky István, Apponyi Albert „egyenként és külön-külön azt vallják, hogy meggyőződött hívei a nő választójogának. Mégis attól félnek, hogy együttműködésükben éppen ez a kérdés támasztana vizályt közöttük.”

Meg kell hajolnunk a férfigika rejtélyei előtt és végig kell hallgatnunk, amint lelkes beszédeket tartanak [a népjogról], értve ezen, hogy az asszonyokat teljesen és elvből kizárják a közügyekből.”

Károlyi Mihály például felemelte szavát a békéért, de meglepedezett arról, hogy mindenki, aki a háború ellen emelte fel szavát, egyben a nők választójogának megadását is sürgette. Pozitív példaként említette a szerző Giesswein Sándor nevét, aki minden körülmények között kiállt a nők választójoga mellett.

A választójog ellenzőire hozott példájában a szerző Andrássy Gyulát emelte ki, aki „sem férfiakra, sem nőkre nézve a választójogi kérdést nem tartja aktuálisnak”.

A háború következményei a hátszágban sohasem látott élességgel világítják meg a szociális, gazdasági, társadalmi hiányosságokat. Egyértelműen világossá vált, hogy a nőknek egyre nagyobb tömegei kényszerülnek kenyérkereső pályákra. Ezért a feminista mozgalom vezetői egyre szélesebb körben igyekeznek felhívni a nők figyelmét a tanulás szükségességére.

„A választójog pedig kenyeret jelent, épp úgy, mint a férfiaknak, azoknak a nőknek is, akik nem tudnak vagy nem akarnak

nemi alapon férfi eltartottjai lenni” – olvashattuk Szegvári Sándorné megállapítását.⁴⁶

„A világháború kétségtelenül beigazolta, hogy a férfielem egyedulalma csődöt mondott” – kezdte cikkét Wlassics Tibor báró *A Nő* 1917. március 10-én megjelent számában. Majd így folytatta: „A legkérdőbb antifeministáknak is szégyenkezve kell bevallania, hogy bizony ilyen értelmetlenül, botorul és nemtelenül még sohasem kormányozták a világot. Minden logika fejtetőre állt, minden hirdetett igazság megdőlt, minden jog megbukott és minden nemes eltűnt a földről. Az esztelen aranyimádás és aljas üzletesség orgiát ül ma és tombol az önösség, nemzetek és egyének túlhajtott önössége mindenben és mindenütt.”

Változnia kell az erkölcsnek – írta a szerző. De mi hozhat változást? „...ha keressük, és kutatjuk a megváltó eszmét, szinte önként adódik, szinte önmagától lép előnk: a női jogok érvényesítésének eszméje. Jogot kell adnunk az emberiség nagyobbik felének, amely eddig bábszerűen, áléletre és sivár jogtalanságra volt kárhozthatva. Mert mindmáig a nő – még a dolgozó legalacsonyabb osztálybeli is – csak a férfiember becézésének játékszere volt, hízgelgő udvariaskodásának szálnalmas alanyául szolgált, hiú tetszelgés rabjává süllyedten élte le életét. Az igazi életből, a világkormányzat munkájából nem vehette ki részét, onnét el volt tiltva, lefokozott emberi méltóságával meg kellett elégedni.”

A leglényegesebb változást a szerző a háborút követően a „nő teljes felszabadításában” látta. A háború következtében a nők egyre jelentősebb szerepet töltenek be a gazdaság, a társadalom legkülönbözőbb területein. „A nő tért foglal és jogot hódít.”

Wlassics Tibor báró egy kimutatást is készített cikkében az egyetemi hallgatók arányáról a háborús évek viszonylatában. Az adatokból egyértelműen kiolvasható, hogy míg a férfi hallgatók száma (a háború következményeképpen) 92,49%-ról 70,67%-ra

⁴⁶ Háború és választójog. *A Nő*, 1916. január 5. 2–3. p.

csökkent, addig a nő hallgatók száma 7,51%-ról 29,33%-ra emelkedett. A háború első évében 4920 hallgató közül 627 volt a nő, a második évben 3135 hallgatóból már 759 nő hallgató volt, a harmadik évben 3532 hallgató közül már 1036 nőt találunk a hallgatók között. Az 1913/1914. tanévben az orvosi karon 75 nő hallgató volt, 1917-ben már 417 a medikák száma. A női gyógyszerészhallgatók száma is emelkedést mutat. A bölcsészeti karon 260-ról 443-ra emelkedett a női hallgatók száma.

Ez az adatsor is bizonyítja – írta cikke végén a szerző –, hogy a nők jogaiért folytatott harcban nem szabad megállni addig, amíg a „parlamenti pártok a női jogok tekintetében határozott állást nem foglalnak”. A szerző arra szólította fel az ellenzéki pártokat, a választói blokk⁴⁷ pártjait, hogy vegyék fel programjukba a női jogegyenlőség kiterjesztését.

„A női jogok kérdése ma már nem is csak a radikalizmus kérdése, az elfogulatlan ésszerűség, a józanság és méltányosság egyaránt sürgetően követelik annak helyes és egészséges irányban való megoldását.”⁴⁸

A Feministák Egyesületének vezetősége 1917 áprilisában kérdőíveket küldött az országgyűlési képviselőknek, amelye-

⁴⁷ A Választójogi Blokk terve 1917 tavaszán merült fel. Az alapja az volt, hogy a szociáldemokrata párt stratégiájában először a polgári demokratikus viszonyok megteremtése szerepelt, amelyet hosszú távra szántak, végcél pedig a hatalomnak a munkásosztály kezébe kerülése volt. A terv megvalósítása a burzsoázia ellenzékével való tartós összefogást kívánt. A *Népszava* 1917. április 25-én megjelent cikke felhívással fordult „minden politikailag szociális pártárnalathoz”, hogy csatlakozzon a Választójogi Blokkhoz. A blokk a munkásság és a polgárság közötti szövetség lenne. 1917. június 6-án megalakult a Választójogi Blokk, amelynek tagja lett az MSZDP, a baloldali ellenzék – a Károlyi-párt, a polgári radikálisok és Vázsonyi pártja. Csatlakozott még hozzájuk Giesswein Sándor Keresztényszocialista Pártja és más kisebb egyesületek. A blokk elnöke Károlyi Mihály, alelnöke Vázsonyi Vilmos és a szociáldemokrata Garami Ernő lett. A blokk programjában egyebek mellett szerepelt az általános, egyenlő és titkos választójog kivívása. Hanák Péter (szerk.): *Magyarország története 1849–1918*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972. 567–568. p.

⁴⁸ A nők térfoglalása és a választói jog. *A Nő*, 1917. március 10. 69. p.

ken négy kérdés szerepelt. A mozgalom vezetőinek az volt a céljuk, hogy felmérjék, a törvényesség képviselőinek megváltozott-e a véleményük a nők választójogának kérdésében, és ha igen, hogyan.

„1. Hajlandó-e Képviselő Úr a parlamentben a nők választójogára vonatkozó indítványt előterjeszteni? 2. Számíthatunk-e arra, hogy Képviselő Úr mellette szavaz, ha más terjeszt be ilyen javaslatot? 3. Híve-e Képviselő Úr a nők általános választójogának? 4. Ha a nők cenzusos választójogának híve, milyen mértékben kívánja megváltoztatni azt és milyen indoklással?” A Magyar Országos Levéltár Feministák Gyűjteményében megmaradt dokumentumok, vagyis a visszaérkezett kérdőívek külalakra is érdekes eredményt mutatnak. A visszaérkezett kérdőíveket a képviselők mindegyike kitöltötte valamilyen módon. Sokan vállalták véleményüket, és a nevüket is aláírták. Voltak, akik minden kérdésre egyszavas választ adtak, mások részletesen indokolták válaszukat. A kérdőív kitöltésénél például Skrovina Mátyás ügyvéd, Zólyom kerület országgyűlési képviselője az egymás alá felsorolt négy kérdést egy nagy kapcsos zárójellel összekötötte, és nagybetűvel csak ennyit írt oda: „Nem!” A külalak bemutatása után az érdembeli tartalmi mondanivalót elemezzük. Az országgyűlési képviselők közül 66 képviselő kérdőíve érkezett vissza (marad meg) az összesítés alapján. A képviselők a kérdőívek megválaszolásánál vagy a pártjuk véleményét, vagy a sajátjukat írták le. Azok a képviselők, akik a párt véleményét tolmácsolták, azok ezt külön hangsúllyal tették. A pártok, a képviselők véleményéből bemutatunk néhányat, olyanokat amelyekből kiderül, hogy számukra mennyire volt fontos a nők választójogának kérdése és mennyire vették komolyan. Volt olyan képviselő is, aki nem tudott választ adni a kérdésekre, mert a pártja még nem foglalt állást a kérdésben.

Andrássy Gyula gróf: „ha napirendre kerül a hősök választójogánál messzebbmenő választójogi reform, [a] nők választójogát is követeli”.

Apponyi Alber gróf: „Pártkérdést nem csinál belőle. Ő maga híve a cenzusosnak.” (A cenzusozhoz kötött választójogot tartotta helyesnek.)

Baross János független képviselő a negyedik kérdésre adott választ. Véleménye szerint „minden férfi választó felesége kapjon szavazati jogot”, ha tud írni-olvasni magyarul. Megfontolás tárgyává tette, hogy a többgyermekes anyáknak is lehetne adni választójogot.

Benedek János liberális ellenzéki képviselő válasza az első kérdésre: „Ebben a parlamentben nem: nem akarok falra borsót hányni.” A második és a harmadik kérdésre is pozitív választ adott, támogatott minden előterjesztést a kérdésben. A közjog terén pedig a teljes jogegyenlőség híve volt. A negyedik kérdésnél csak abban az esetben javasolt cenzust, ha elsőre nem vihető át az általános választójog. Akkor minden önálló keresettel rendelkező, családfenntartó, magasabb műveltséggel rendelkező nőnek adna választójogot.

Giesswein Sándor, a Keresztényszocialista Párt képviselője az első és második kérdésre adott válaszában kifejtette, hogy minden olyan indítványt támogat, amely a nők választójoga mellett foglal állást, ezt a múltban is megtette. További válaszaiban kijelentette, hogy az általános választójog híve és ezt a nők számára is követeli. Ha az általános választójog nem vihető át, akkor követeli, hogy a férfiak és a nők között ne legyen különbség a választójog tekintetében.

Huszár Károly, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Párt elnöke az első kérdésre adott válaszában megfogalmazta, hogy nem hajlandó a nők választójoga tárgyában indítványt előterjeszteni, más erre vonatkozó indítványát azonban támogatja. A nők általános választójogát nem támogatja. A negyedik pontban kifejtette véleményét a cenzusos választójog mellett. A diplomás nőknek, a felsőbb leányiskolát végzetteknek, a polgári leányiskola négy osztályát végzetteknek, az önálló családfenntartóknak adna választójogot.

Kelemen Bélának, a Kossuth-párt képviselőjének az első három kérdésre egyértelmű „nem” volt a válasza. A negyedik kérdésre a kifejtett véleménye a következő: „Elvileg nem ellenzem azt, hogy a nők politikai jogokban részesíttessenek, az ország közügyeinek intézésére befolyást gyakorolhassanak. Az a véleményem, hogy a nőiesség hanyatlása és a nők magasztos élethivatása méltó betöltésének veszélyeztetése nélkül a teljeskorú, polgári iskolát végzett önálló keresettel bíró nőket lehetne felruházni a politikai életben és a politikai pártok küzdelmeiben való aktív részvétel jogával.”

Pallavicini György őrgrof, képviselő (ebben az időben párttonkízüli). A harmadik kérdésre adott érdembeli választ. Úg gondolta, hogy először a férfiak általános választójogát kell biztosítani. Korainak tartotta a nők választójogát, elvben nem ellenezte azt, biztos benne, hogy „előbb-utóbb azt is meg kell alkotni”.

Sümege Vilmos, a Függetlenségi- és 48-as Párt képviselője önálló indítványt nem terjesztene a ház elé, de minden a nő választójogára vonatkozó javaslatot megszavazna és támogatna.

Szmercsányi György, a Szabadelvű Párt képviselője, jogász beadna és támogatna minden indítványt a nők választójogával kapcsolatban. Választójogot azonban csak azoknak a nőknek adna, „akik intellektuális pályán működve magukat, ill. családjukat önállóan eltartják”.

Ugron Gábor, az Alkotmánypárt képviselője az első három kérdésre nem adott választ. A választójogot műveltségi cenzus-hoz kötné: négy polgári iskolához vagy ennek megfelelő vagy magasabb képzettséghez. Ha a műveltségi cenzus nem teljesíthető, akkor vagyoni cenzust javasol, amelyet 20 korona állami adóban határozna meg.

Wekerle Sándor képviselő (három esetben is miniszterelnök) az első és harmadik kérdésre nem válaszolt. Más által beterjesztett indítványt a nők választójogának megadása érde-

kében támogatna. A választójog megadását értelmi cenzushoz kötné.⁴⁹

A Feministák Egyesülete 1917. szeptember 11-én országos értekezletet hívott össze a női választójogért, számolt be *A Nő* szeptember 15-én megjelent írásában. Az országos értekezlet célkitűzése, hogy mindenki számára világossá váljon, nem csupán a nők egy szűk csoportjának vagy nem a városi nőknek a kiváltsága az, hogy a közügyek intézésében részt vegyen, hanem minden teljes jogú polgáré. Az országos értekezlet résztvevői arról is meg akarták győzni a társadalmat, hogy a legkülönbözőbb képzettségű nők képviselői is tudatában vannak a politika terén rájuk váró feladatoknak. Az értekezlet felszólalói a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből érkezve fejtették ki álláspontjukat a jogkiterjesztés megvalósulása érdekében.

Szirmai Oszkárné, a Nagyváradai Feministák Egyesületének elnöke a háziasszonyok álláspontját képviselte felszólalásában. Az értekezleten határozati javaslatot nyújtott be, amelyben kifejtette a kormány választójogi reformjának fontosságát, valamint annak a reményének is hangot adott, hogy a „javaslat kiterjeszti a teljes polgárjogot mindazokra a nőkre, akik arra az élet komoly kötelességeinek teljesítése alapján igényt tarthatnak”. (Javaslatát egyhangú lelkesedéssel fogadták el az értekezlet résztvevői.)

Turcsányi Imréné, a Szegedi Feministák Egyesületének elnöke a családjának jogosultságáról beszélt hozzászólásában. Fel-sorolta azokat a sürgető intézkedéseket, amelyek a nők számára jobb helyzetet biztosítanak a családban és gyermekük biztonságos nevelésében.

Bordás Istvánné, a balmazújvárosi földműves asszonyok szervezetének elnöke „megrázó szavakkal ecsetelte a gazdasági munkásnők helyzetét: a nyomorúságos béreket, az elviselhetetlen drágaságot, a háború okozta szenvedéseket, a hadiségély-

⁴⁹ MOL P 999. 14. d. 37. tétel. 49–56.p.

ügyek igazságtalan intézését, a közigazgatási szervezet rideg kegyetlenségét”. A mérhetetlen problémák megoldásaként a választójog megszerzését tekinti az egyetlen lehetséges útnak. Annak birtokában – véleménye szerint – a nők megakadályozhatják a jövőben a háborút, „mint ahogy megelőzhatték volna a mostanit, ha idejekorán kiküzdik polgárjogunkat” – mondta.

Gergely Janka, a Nőtisztviselők Országos Egyesületének elnöke, statisztikai adatokat sorakoztatott fel annak bizonyítására, hogy a meglévő törvények azoknak a társadalmi osztályoknak az érdekeit szolgálják, akiknek a képviselői a parlamentben vannak, a nők érdekeit pedig eddig figyelmen kívül hagyták.

Dr. Dienes Valéria a diplomás nők választójogáról beszélt, és csatlakozott a Szirmai Oszkárné által benyújtott határozati javaslatához. Beszédében felhívta a figyelmet a női választójog cenzusainak igazságtalanságára is.

Az országos értekezlet vidéki küldötteit fogadta Vázsonyi Vilmos miniszter is, aki biztosította a vendégeket arról, hogy a „törvényjavaslat megalkotásánál őszinte jóakarattal párosul a nagy alkotó erővel”. Elmondta azt is, hogy a törvényjavaslat előkészítésénél a külföldi példák adatait is felhasználja a siker érdekében.⁵⁰

A bemutatott vélemények alapján megállapíthatjuk, hogy a politikát alakító meghatározó személyek, jogászok, felvilágosult gondolkodók között nagyobb számban voltak, akik támogatták a nők választójogát, mint akik ellenezték. Azt is megfigyelhetjük, hogy az arisztokráciához tartozó politikusok között nagyobb számban voltak, akik ellenezték a nők választójogát. Indoklásukban legtöbbször azt az idejétmúlt véleményt fogalmazták meg, amely szerint a nőknek elsődleges feladata a család ellátása és a gyermekek nevelése. Sok vélemény szólt a nők választójogának támogatása mellett, de ezek szinte kivétel nélkül értelmi,

⁵⁰ Az ország asszonyai a választójogért. *A Nő*, 1917. szeptember 15. 139. p.

kevesebben vagyoni cenzushoz kötötték a nők választójogának megadását.

A nők jogegyenlőségéért folytatott küzdelem azonban már nem volt visszafordítható folyamat, ehhez jelentősen hozzájárult a Feminista Egyesület társadalomban kifejtett hatékony tevékenysége. A fejezetben felsorolt propaganda – elsősorban a feminista sajtó – segítségével, a hazai és nemzetközi politikai életben való aktív részvétellel, ha lassan is, de jelentős sikereket értek el. A szervezet felrázta a hazai közvéleményt, sokakat sikerült a nők választójogának támogató táborába gyűjteni. Bátoran és határozottan fogalmazták meg véleményüket azokban a beadványokban, amelyeket a kormánynak, a politikai pártok vezetőinek, a társadalom különböző szervezeteinek nyújtottak be. Érveket gyűjtöttek, példákat sorakoztattak fel arra vonatkozóan, hogy Európa egyes országaiban és Amerika néhány államában hogyan valósult meg a nők választójoga.

Sajtójukból a felsorakoztatott példák nyomán azt is láthattuk, hogy a háború évei alatt is vállalták a hátszágban a nők helyzetének bemutatását. Folyóiratuk tudósításait végignézve meg kell állapítanunk, hogy nem elsősorban a társadalom gazdag rétegeihez tartozó nők sorsát mutatták be a hátszágban, hanem a munkásasszonyok, a földműves asszonyok, a cselédek küzdelmes mindennapjait.

Országszerte nagygyűléseket, tanácskozásokat, konferenciákat szerveztek, ahol határozottan – megkülönböztetés nélkül – álltak ki a nők általános egyenlő és titkos választójogáért. Az eredmények elérése érdekében önként vállalt anyagi áldozatot is hoztak.

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT TEVÉKENYSÉGE A NŐK VÁLASZTÓJOGÁÉRT

A nőket politikai jogaik megszerzésében a feminista mozgalom mellett az 1890-ben megalakult Magyarországi Szociáldemokrata Párt is támogatta. A párt 1903. évi programjának több pontjában is szerepelt a nők védelme, és számukra a politikai és általános jogegyenlőség kiterjesztése. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt X. kongresszusa (1903. április 12–14.) által elfogadott program 5. pontja tartalmazza a nemi egyenjogúsítást. A párt követelései a női választójog szempontjából fontos megállapításokat tartalmaztak: „1. Általános, egyenlő, közvetlen szavazójogot minden választásnál és szavazásnál, az állam minden 20 éven felüli polgárának, nemi különbség nélkül. Titkos és községenként való szavazást. Aránylagos képviselőt. Minden választó megválasztható.” A program 8. pontja a választójog megszerzése szempontjából a műveltségi cenzus alapfeltételét fogalmazta meg. „A közoktatásnak állami, megyei vagy községi szervezését. A községi iskolák terheinek állami fődözését. [...] Általános, kötelező, ingyenes oktatást és ellátást a népiskolákban; a felsőbb iskolákban azok számára, akik képességüknél fogva a további kiképzésre alkalmasnak bizonyulnak.” A 9. *pont tartalmazta a nők teljes egyenjogúsítását a férfikkal.* „A törvénytelen gyermekek teljes egyenjogúsítása a törvényesekkel. Az elhagyott gyermekek gondozása a köz által. A házasságkötések és a válások egyszerűbbé és könnyebbé tételét” követelték. A 19. pont tartalmazta: „Legfölbjebb nyolcórás napi munkaidőt minden munkás és cseléd számára. A 14 éven aluli gyermekeknek kereseti munkától való eltiltását. A nők eltiltása az éjjeli, valamint a szervezetükre káros munkától”. Valamint magának az éjjeli munkának a betiltása, kivéve azokban az üzemekben,

amelyekben a „megszakítás műszaki okokból vagy a közjólét szempontjából elkerülhetetlen”.⁵¹

A szociáldemokrata párt erősödése magával hozta a szociáldemokrata nőmozgalom szervezeti kereteinek megalakulását. Működését pedig lapjának indításával is igazolta (*Nőmunkás* – 1905 márciusában indult). A *Nőmunkás* feladatai között találjuk a választójogért, a műveltség emeléséért, a jogegyenlőségért folytatott küzdelem megfogalmazását.⁵²

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt lapja, a *Népszava* cikkeiben gyakran foglalkozott a nők választójogának érdekében szervezett rendezvények propagálásával és a választójogi küzdelmek egyes eseményeinek bemutatásával. Ugyanakkor a feminista mozgalommal szembeni ellenérzéseknek is teret adott.

A lap 1910. január 26-án „A feminizmus túlkapásai” címmel közölt cikket egy a feministák által szervezett gyűlésről, amelyre a szociáldemokrata nőmozgalom aktivistáját, Lux Terkát hívták meg előadónak. A lap beszámolója szerint Glücklich Vilma elnök üdvözölte a gyűlés résztvevőit, majd átadta a szót a vendégnek. Lux Terka már előadása első gondolataként leszögezte, hogy a nők „fölszabadulási vágyával nála senki jobban egyet nem érthet, aki cím, név, rang, barátok nélkül, pusztán tehetsége erejével jutott el a mai polcra.” Ezt követően kifejtette, hogy „nem is a feminizmusban, hanem a feministákban és azok taktikájában látja a túlkapásokat”. A feminizmus célja a nők teljes egyenjogúsításának elérése. A feministák ezt „oldal-kreációkkal bővítik [...] a főhiba ebben rejlik”. Az utóbbi időben „talán többet tesznek, kevesebbet beszélnek”. Az előadó úgy gondolta, hogy a választójogért folytatott küzdelem „legelső sorban a feministák oldalkreációi közé tartozik. Kárhozzátja a folytonos kül-

⁵¹ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt programja és szervezeti szabályzata. Elfogadta az 1903. évi pártgyűlés. PIL 940. f. 2. ő. e. 1–2. p.

⁵² *Nőmunkás* című lap 1905 és 1949 között jelent meg. A lap megjelenése sokszor szünetelt. Első szerkesztője Gárdos Mariska volt. Lakatos Éva: *Magyar Irodalmi Folyóiratok...* I. m. 2115. tétel.

földdel való példálózást és a rá való hivatkozást. Elvégre, hogy miképpen fejlődik a feminizmus Angliában vagy Amerikában, az nem tartozhatik a magyar viszonyokra és azokat nem befolyásolja.” Lux Terka a politikai kérdéseken túl sérelmezte, a feministák által végzett felvilágosítómunkát, amelyet a gyermekek között a nemi életről tartottak, elítélte a „szabadszerelem kérdését”, mely szerinte a „családi tűzhely szétforgácsolását” eredményezi. „Károsnak tartja idegen földről meghonosítás céljából átültetett eszméknek megrostálás nélkül való alkalmazását.” Véleménye szerint a „politikai jogok megszerzése nem elsőrangú fontosságú. Előbb érleltetni kell a dolgot és a nőt gazdasági és társadalmi jogainak megszerzésére kell utalni. [sic!]. A politikai jogok elérése majd ezeknek a természetes folyamatoként fog bekövetkezni. [...] A feminizmus tulajdonképpen ellensége ugyanis nem a férfi, hanem a nő. Nem az érett és komoly nőkről van szó itt természetes, a kevesekről, hanem a tudatlan, távolálló százazrekről.”

Lux Terka zárógondolatában még egyszer kitért arra, hogy a feministák tevékenységére káros a nemzetközi hatás, ez az egyik oka annak, hogy sok támadás éri őket a hazai közéletben.

Az előadó kifogásaira Schwimmer Róza választott. Válaszában kifejtette, hogy vannak Magyarországon, akik támogatják a feminista mozgalmat, és vannak, akik ellenzik, mindazokkal a tevékenységekkel együtt, amelyeket a mozgalom felvállal.⁵³

A *Népszava* több oldalon keresztül terjedelmes cikkben számolt be 1912. február 13-án megjelent számában a február 11-én tartott népgyűlésről, amelyen az általános, egyenlő, titkos választójog biztosítása mellett mondták el érveiket a rendezvény szónokai. Az építők munkások nagytermében összehívott nagygyűlésre a szociáldemokrata párt vezetői meghívták a Feministák Egyesületének képviselőjét is. A szervezet részéről Glücklich Vilma mondta el érveit a nők választójoga védelmében. Hangsú-

⁵³ A feminizmus túlkapásai. *Népszava*, 1910. január 26. 7. p.

lyozta, hogy a nők éppen úgy kiveszik a részüket az ország gazdasági munkájából, mint a férfiak. A választójog ellenzői gyakran azzal érvelnek, hogy a „gyakorlati politika nem jutott még odáig, hogy a nőknek is meg lehetne adni a választójogot”. Van arra példa Európában – folytatta –, hogy politikusnak – az angol miniszterelnöknek – azért kellett távoznia a hatalomból, mert a közhangulat ellenére nem szerepelt a kormány programjában a nők választójogának reformja. Ha Magyarországon a nemzet túlnyomó többsége azt akarja, hogy a „politika ne közjogi játék legyen, hogy a politika az ország gazdasági érdekeit elégítse ki, akkor küzdeniök kell az általános, az igazi általános választójogért, azért, hogy a nőkre is kiterjedjen”. A szociáldemokrata párt minden férfi tagjának „szolidárisnak kell lenniök az anyjukkal, a feleségükkel, a nővérükkel!”

Glücklich Vilma felszólalására Kunfi Zsigmond, a szociáldemokrata párt vezetőségi tagja válaszolt. A nők választójogának feltétlen támogatójaként csak azt a választójogot tudja elfogadni, amely kiterjed minden 21 éves nőre és férfira egyaránt. Ha feminista mozgalom képviselőjének is hasonló a véleménye a nők választójogáról, akkor miért nem tudják erről meggyőzni Márkus Dezsőt, a mozgalom alelnökét, aki jogászként a választójogot műveltségi és vagyoni cenzushoz köti.

A párt vezetőségi tagjaként is helyesli, hogy mint mondta: „a feministák a mi gyűléseinket állandóan fölhasználják arra, hogy ott agitáljanak”, „egy önmagában véve gyöngye mozgalomnak szüksége van ilyen erős mozgalomra, [...] de azt már nem tartom helyesnek, hogy a Feministák Egyesülete vagy annak egyik-másik vezető embere a reakciós választójog mellett foglal állást, és a feministák nemcsak itthon, hanem a külföldön is minden lehető és lehetetlen alkalmat fölhasználnak arra, hogy végigrágalmazzák a demokratikus választójogért küzdőket”. Azt javasolta a feminista mozgalom megjelent vezetőjének, hogy először a saját mozgalmukon belül „kell rendet tenniök”. Az olyan választójogban és annak általánosságában a szociáldemokrata párt politi-

kusaként nem hisz, ha a feministák vezetőségének meghatározó tagja mást mond, mint amit a szervezete képvisel.

A nagygyűlésen a Függetlenségi és 48-as Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Választójog Országos Szövetsége határozati javaslatot fogadott el, amelynek 1. pontja kimondta, hogy az „általános, egyenlő, titkos választójog minden parlamenti kérdés félretételével törvénybe iktatassék”. 2. pontja hangsúlyozta, hogy amennyiben a kormány a „parlamentari erők fegyveréhez nyúlna”, és a választójogi reform „helyett a véderőjavaslatok törvénybe iktatását a jogrend, a parlamenti jogszokás és gyakorlat kijátszásával keresztül erőszakolja, e törekvésével szembe fogja találni magát a becsületes választójog parlamenti harcosait éppúgy, mint Magyarország dolgozó népének millióit a parlamenten kívül, a szervezett munkásság és polgárság mindenre elszánt, minden alkalmas eszköz igénybevételére kész” [sic] az ellenállásra.⁵⁴

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt, ígéretéhez híven, a választójogi reform végrehajtása érdekében nagyszabású tüntetést szervezett 1912. március 24-én, amelyről a *Népszava* március 26-án megjelent számában olvashatunk. A gyűlést a párt a Nemzeti Múzeum elé szervezte, ahol egymást követték a szónokok. A gyűlés résztvevői határozati javaslatot fogadtak el, amelyben elsőként a közélet tisztaságát, a korrupció megfékezését, a gazdasági élet fellendítését, az ország közéletének demokratizálását hangsúlyozták. Kiemelték, hogy mindennek hathatós eszköze az általános, egyenlő községenkénti, titkos választójog biztosítása. A népgyűlés tiltakozását fejezte ki a „kormánydemokraták vádjá ellen, mintha az évek hosszú sora óta folytatott becsületes küzdelem az általános, egyenlő, titkos választójog törvénybeiktatása iránt bármely frakciónak, csoportnak vagy pártnak takti-

⁵⁴ A vasárnapi népgyűlések. Az általános, egyenlő, titkos választójogról. Az építőmunkások nagytermében. A hölgyek választójogáért. *Népszava*, 1912. február 13. 7–8. p.

kai küzdelme volna, vagy hogy azt az öntudatos polgárság ilyen-
né süllyedni engedné”.

A határozat „elítéli és megbélyegzi mindazok fondorlatait és gáncsvetését, akik a polgárság hátán fölemelkedve, cserbenhagyták a polgárságot, akik éveken át néma közönnyel nézték küzdelmünket és akik demokráciát csak azért hirdetnek, hogy legyen jogcímük azok hátbatámadására, akik ellenzéki oldalon, nem lankadó kitartással küzdenek” az általános, titkos, egyenlő választójogért. A tömeg szűnni nem akaró éljenzéssel, tapssal, felkiáltásokkal, „Abcug [sic!] Abzug Vázsonyi! Le a grófok demokráciájával!” – ünnepelte a szociáldemokraták határozati javaslatát – számolt be a lap. Érdemes megjegyezni, hogy a tömeg a grófokkal, Tisza Istvánnal együtt abcugolta a polgári liberális Vázsonyi Vilmost, akinek választójogi javaslatai mögött sanda szándékot, becsapást véltek, ezért még a grófoknál is gyűlölete-
sebbnek tartották.

A határozati javaslat elfogadása után Justh Gyula polgári liberális politikus kért szót. A felszólalót a tömeg nagy tapssal, éljenzéssel fogadta. A politikus egyebek mellett hangsúlyozta, hogy a demokratikus átalakulásért harcolóknak „élethalálharcot” kell vívniuk a „reakció, a rendi uralom, a kiváltságosok, az osztályuralom védői ellen”. Töretlenül folytatni kell a harcot – mondta – addig, amíg a korrump rendszer minden gyalázatos cselekedetével együtt el nem tűnik, amíg a szabad választások, az általános, egyenlő és titkos szavazati jog meg nem valósul. „Mi kidőlhetünk, de nyomunkban támad a küzdők újabb és újabb legyőzhetetlen légiója s az eszme, amely napról-napra, óráról-órára terjed, hódít, győzni fog” – fejezte be felszólalását a politikus.

Ugyancsak nagy ovációval fogadta a tömeg Jászi Oszkárt, aki a Választójog Országos Szövetsége és a Reformklub nevében kívánt szólni. 1912. március 24-ét 1848. március 15-éhez hasonlította. „Egy régi korhadtt rendszer koporsójánál állunk s egy új korszak hajnalhasadását üdvözöljük, amely a népnek több kegyeret és jogot fog adni.” Hangsúlyozta, hogy a kialakult poli-

tikai helyzet mindenki számára világos, vagyis a „nemzet túlnyomó többsége áll szemben egy nyomorúságos törpe klikkel”. Az egyik oldalon a dolgos emberek milliói, akik sorsukon a választójog nélkül javítani nem tudnak, a másik oldalon „minden uzsora koalíciója, mert csak a jogtalan népet lehet akadálytalanul kiuzsorázni”.

Jászi Oszkár indulatosan szólt arról, hogy amikor Tiszáéknak egy kis demokrata színre van szükségük, Vázsonyiék azonnal felajánlkoznak. „Ők a grófurak leghívebb házidemokratái meglehetősen sanda utalás ez a házi zsidaja kifejezésre, amit a *Népszava* szerkesztőségi bevezetőjében használt is, amikor Vázsonyit Andrassy házi zsidajának nevezte, akik állandóan hátba támadják és rágalmaznak a választójogért küzdők táborát.” Majd így folytatta Jászi: „Ezeknek a furcsa demokratáknak a választójog csak akkor kell, ha a Tisza–Apponyi–Andrassy és a többi grófok nagy kegyesen, borraivalóul odaadják.” Szólt még arról, hogy Vázsonyiék „kontranépgyűlést” akarnak szervezni, amivel céljuk a kormány bizalmának növelése. Jászi Oszkár beszéde a tömegben meglévő Vázsonyi-ellenes hangulatot még tovább korbácsolta.

A szociáldemokrata párt által szervezett gyűlés résztvevői ezt követően a szónokokkal az élen a Parlament felé indultak, általános választójogot követelő jelszavakat skandálva – számolt be a lap. Az Országház téren már több ezer ember várta a menetet. Itt várakoztak a rendőrség alakulatai is. A tömeg áttörte a Parlamentet védő rendőrkordont. A lap tudósítójának leírása alapján hatalmas káosz alakult ki a téren. A rendőrség akkor lépett akcióba, amikor „a parlament lépcsőzete felé haladó tömegben egy munkás vörös zsebkendőt kötött az esernyőjére. Rezsny Aurél rendőrfogalmazócskának, a vidéki szolgabírák és rendőrbasák e kiváló ivadékának fejébe szökkent a vér a piros zsebkendő látára. – Le azzal a piros ronggyal! – kiáltotta pulykaméreggel és kardot rántva, hátulról vitézül nekirontott a munkásnak, kitépte kezéből az esernyőt és kardjával fejére sújtott. A megtámadott

ember kikerülte a csapást, az egyensúlyát vesztett fogalmazó pedig belebotlott – nem lehet tudni, a kardjába, vagy a sarkantyújába – és elterült a földön. Amint ezt a rendőrök meglátták, egyszerre megvillantak a levegőbe a kardok és rohantak a népek. Ütöttek, vertek, akit ahol értek. Hogy hány embert szabdaltak meg, nehéz megállapítani. Aki bírta, vérző karral és vérző fejjel is tovább szaladt [...] Egy félóra múlva egy lélek sem volt a téren, csak a rendőrök bámulták egymást” – olvashatjuk a tudósítást.

A tüntető tömegből egy 2-300 fős Jászi által is felheccelt csoport Vázsonyi Vilmos Teréz körút és Aradi utca sarkán lévő házához vonult. Itt a tömeg „egy kis szívből fakadó, parázs tüntetést rendezett Vázsonyi ellen. – Abcug [sic!] Abzug Vázsonyi! – Le vele! – Ellensége a népjognak! – Csak a városi húsosfazék kell neki!” Itt újra összecsapott az ott várakozó rendőrség a csoporttal. A rendőrök belekeveredtek a tömegbe, „lökdösődni, dulakodni kezdtek”. A tömeg egyre hangosabban kiabált: „Mit őrzik Vázsonyit? – Maguknak is ellensége! – Olyan nagy úr, hogy őt még abcugolni sem szabad? – Azért is le vele! Abcug! [...] elkezdtek a kövek röpülni a nagy demokrata ablakai felé. Az ablakok csörrenve zuhantak be, majd a Vázsonyi lakása alatt levő Edison kávéház nagy tükörablakai is visszhangot adtak az őszinte üdvözlésre.”⁵⁵

A szociáldemokrata párt által szervezett választójogi nagygyűlésről más lapok is részletes tudósítást adtak, így a *Budapest* is. A lap 1912. március 26-án megjelent számában Vázsonyi Vilmos is nyilatkozott a történekről. Úgy vélte, hogy aki szerint a választói jogért csak Justh politikájával lehet küzdeni, az „józan eszű ember” nem lehet. „Az eset különben nem tragikus. Az ilyen tréfákkal engem nem lehet megzavarni, sőt még inkább sem lehet megakadályozni, hogy továbbra is dolgozzak az egyenlő és titkos választói jogért.

⁵⁵ Új márciusi harc – a választójogért. *Népszava*, 1912. március 26. 1–3. p.

Azt hiszem különben, hogy az egész ellenem irányuló tüntetés egy félreértésnek a következménye. A tegnapi [tegnapelőtti] polgártalan polgárgyűlésnek egyik örökzöld szónoka ugyanis szent fölhevülésében nyakravalót ígért nekem. Úgy látszik, hallgatóinak egy része félreértette és bezúvva a szomszédomban levő divatáru kereskedés kirakatát, onnan emelt el nyakravalókat. Meg kell azonban a nyilvánosság előtt állapítanom, hogy eddig egyetlen egy nyakravalót sem küldtek be nekem. Ez az én egész panaszom” – mondta a politikus.⁵⁶

A *Népszava* beszámolójában történt események (1912. március 24.) mögött az MSZDP vezetőségének az a szilárd elhatározása húzódott meg, hogy folytatni kell a választójogi küzdelmet, lehetőség szerint minél nagyobb politikai erő támogatásával. A lap beszámolójából kiderült, hogy a szociáldemokraták célkitűzése sikeres volt, hiszen a munkásság a Justh Gyula vezette polgári pártot is alkalmasnak találta arra, hogy a nép érdekeit képviselje, a választójogért folytatott harcban is. Ebből következett, hogy a párt is megkapott minden támogatást a munkásságtól. A március 24-i gyűlés résztvevőinek széles köre (a szociáldemokraták, a Justh-párt, a polgári radikálisok, a keresztényszocialisták) bizonyította az összefogást a választójogi sikeres reformja érdekében. Nem véletlen tehát, hogy a felszólalók többsége a polgári ellenzék köréből került ki, a hallgatóságot pedig a munkásság tömegei adták.

Nők Választójogi Világszövetségének VII. kongresszusa 1913. június 15-én kezdődött Budapesten. (A tanácskozásról a feministák tevékenységét bemutató fejezetben részletesen beszámoltunk.) A *Nőmunkás* június 15-én megjelent számában Kunfi Zsigmond szociáldemokrata politikus üdvözölte a kong-

⁵⁶ Tüntetés a választójogért. *Budapest*, 1912. március 26. 3–4. p. (Vázsonyi Vilmos nyilatkozatában a tüntetésre utalva „tegnapot” mondott. A tüntetés 1912. március 24-én vasárnap volt, a lapok pedig március 26-án, kedden megjelenő számaikban tudósítottak a történetekről.)

resszus résztvevőit, és írásában azt a reményét is megfogalmazta, hogy a tanácskozás nagyban hozzájárulhat a magyarországi nők választójogáért folytatott harc sikeréhez. „A nő politikai felszabadítása az igazi demokráciának egyik legfontosabb követelése. A demokrácia a szám szerinti többség uralmát jelenti. A nők a világ legtöbb államában a lakoságnak több mint a felét teszik és állandóan sehol sincsenek kevesebben, mint a férfiak. Nem lehet demokratikus az az alkotmány, amely a lakoságnak felét, az emberiségnek felerészét kirekeszti a politikai joggal felruházottak sorából” – hangsúlyozta írásában a politikus. Azt is kiemelte, hogy a demokráciában a politikai jogok nem köthetők nemekhez, úgy ahogy az „állampolgárságnak sincs neme. Amíg a nőnek kevesebb joga van, mint a férfinak, feltételezve, hogy a férfi már kiküzdötte magának a politikai jogokat, addig nem lehet igazi demokráciáról beszélni.”

A politikus a budapesti feminista konferencia céljáról kifejtett véleményében azt hangsúlyozta, hogy nem a „reakció szolgálatában áll” a rendezvény, hanem a „világnak a szabadság szellemében való átalakítására törekszik”. „Csak az a kérdés, hogy helyes úton és jó módszerekkel vívja-e ezt a harcot.”

A politikus megfogalmazta azt is, hogy minden politikai erő számára egyértelmű, hogy a világban a munkásokat és a munkásnőket a szociáldemokrata pártok fogják össze. „A népjogok csatájába – és a nők választójogának a népjogok egyik igen fontos része – mindenütt a szociáldemokrata párt jár legelől.” Ennek ellenére a budapesti konferencián a „világ egyetlen országának egyetlen szociáldemokrata pártja, egyetlen szociáldemokrata munkásszervezete sem képviselteti magát”. „Ez az egy dolog már magában is elég ok arra, hogy felvetődjék az a kérdés, vajjon helyes úton járnak ennek a kongresszusnak a rendezői és résztvevői s elvezethet-e követtük harcmod[us] [sic!] követük és harcmodoruk a teljes demokráciához, valamennyi felnőtt asszonynak politikai joggal való felruházásához?”

A szociáldemokrata politikus cikkének folytatásában azt vizsgálta, hogy milyen esetben lenne eredményes a budapesti konferencia tevékenysége. Válaszában kifejtette, akkor ha minden nő, aki jogegyenlőségben akar részesülni, összefog, és egy egységes közösséget alkot. Vagyis a mágnás, a napszámos, a gyáros felesége, a munkásnő, a cseléd összefog a választójog kivívásáért. Ezért a választójogi kongresszuson képviseltetnie kellene magát minden társadalmi réteg megbízottjának. A tanácskozásról azonban hiányoznak „munkásasszonyok, a proletárasszonyok és leányok szervezetei”. A résztvevők a „polgári társadalomnak öntudatra jutott asszonyai”, a polgári középosztály asszonyainak egyesületei és szervezetei, ők azok, akik képviselik a nők választójogi mozgalmát.

A továbbiakban Kunfi Zsigmond írásában azt próbálta bemutatni, milyen érdekközösségek vannak a vagyonos és vagyontalan osztályok tagjai között. Az államban, a társadalomban, a gazdasági életben „nem a nemhez való tartozás, hanem a társadalmi osztályhoz való tartozás teremti meg az igazi érdekközösséget”. „Hiába asszony a gyáros felesége is, meg a munkásnő is, azért ők a gazdasági és társadalmi életben mégis az egymás ellenfelei. Hiába asszony a cseléd tartó is, meg a cseléd is, azért a gazdasági és társadalmi életben ők mégis egymás ellenfelei.” Hiszen, ha „érdekeiket érvényesíteni akarják, akkor az egyik érdeke múlhatatlanul beleütközik a másikéba”. Vagyis a munkásnő „kizsákmányolása nem szűnhetik meg anélkül, hogy a gyáros felesége el ne essék a meg nem fizetett munka élvezetétől” és vagyona további gyarapodásától. A politikus hangsúlyozta, hogy a „közös nemhez való tartozás épp oly kevésbé szünteti meg a társadalmi, gazdasági és így a politikai érdekellentéteket, mint a közös nemzethez vagy valláshoz való tartozás”. Következésképpen – írta – „a magyar gyárost vagy földbirtokost nem akadályozza meg magyar munkásai kizsákmányolásában az a tény, hogy ezek a munkások is magyarok, amint a vallásos gyárost vagy földbirtokost nem akadályozza meg a vele egy valláson levő munká-

sok kizsákmányolásában a vallási közösség”. A különböző társadalmi osztályokhoz tartozó vagyonos és vagyontalan nők között lévő érdekellentéteket sem szünteti meg az, hogy azonos nemi közösséghez tartoznak. A társadalom azon tagjai, akik ellenzőik az „osztályok szerint való szervezkedésnek, az osztályöntudatnak, az osztályharcnak”, azért próbálják kizárni azt, mert saját érdekeikre nézve „veszedelmesnek” tartják. Kunfi idesorolta a feminizmust mint önálló mozgalmat is.

Megállapításai között a továbbiakban a munkás-, a vagyonnal rendelkező, a földbirtokkal rendelkező asszony saját társadalmi osztályban való meghatározása szerepelt. „Ezért van az, hogy a munkásasszonynak a munkásférfi mellett, a nagybirtokos asszonynak a nagybirtokos férfi mellett, az ipari vállalkozást űző asszonynak az iparos férfi mellett ezekkel közös politikai pártba, közös gazdasági szervezetekben, közös társadalmi akciókban van a helye.” Az is bizonyos – folytatta –, hogy az azonos osztályokon belül is vannak külön érdekek. Ezeknek az érdekeknek az érvényesítésére valók az osztályon belül létrejött szervezetek, amelyhez a tagok gazdasági érdekeiknél fogva tartoznak, például különböző nőszervezetek. „De nagyot téved az a munkásasszony, aki azt hiszi, hogy akár az ő asszonyi, akár munkási sérelmeit a gróf nők és tőkepénzesnők segítségével tudhatja orvosolni.” A választójogért tehát, minden asszonynak harcolnia kell, „de annak a pártnak, annak a szervezetnek a határain belül, amelyhez az asszonyok gazdasági helyzetüknél fogva tartoznak”.

A politikus a választójogi kongresszus jellemzéseként leszögezte, hogy a tanácskozás a „nőknek osztályoktól független csoportosítására törekszik. Ha őszinte ez a törekvése, akkor a társadalom életének alapvető tényeit nem ismeri fel és ezért nem vezethet az egész asszonyi nem politikai felszabadítására és a szociáldemokraták, akik ismerik ezeket a tényeket, ezért nem vesznek részt a kongresszuson.” Ha pedig a feministák mozgalma a munkások és a munkásnők „osztályöntudatra ébredése el-

len” van, akkor a szociáldemokrata pártnak „ez ellen az akarat ellen a felvilágosítás fegyvereivel” kell küzdenie.⁵⁷

A háború kitörését követően a *Nőmunkás* cikkeiben a nőtársadalom legtöbbet vállaló, nehéz sorsú rétegeinek a hátorszáiban folytatott küzdelmét, mindennapi gondjait, megélhetési lehetőségeit, gyermekeik ellátási nehézségeit mutatta be, de bepillantást kaphatunk választójogi harcaik folytatásába is.

A háború következtében a háztartás minden dolga a nők vállára nehezedett, azok a feladatok is, amelyeket korábban a férj végzett el – olvashatjuk a lap 1915. február 15-én megjelent számának egyik cikkében. A gyermekek számára az apa szava volt a meghatározó, a megváltozott helyzetben az anya lett a családfő. Nagyon sok nő arra kényszerült, hogy kenyérkereső munkát vállaljon, gyárakban, üzemekben, a szolgáltatóipar különböző területein stb., azért, hogy gyermekei és a maga számára elő tudja teremteni a mindennapi élelmet.

A cikk a háború gazdasági következményeire is felhívta a figyelmet. Az élelmiszerek árának maximalizálását sürgette, hogy ezzel megakadályozzák a kereskedők spekulációit. A kormánynak gondoskodnia kell a hátország élelmiszer-ellátásáról, hathatós eszközökkel kell fellépnie az élelmiszerhiány és a drágaság megakadályozására.

Arról is olvashatunk a lap hasábjain, hogy lehet takarékoskodni a háztartásokban. Habár a hirtelen kialakult drágaság a kispénzű embereket már korábban takarékosagra szorította. Spórolni lehet a kenyér héjának elfogyasztásával, a megszikkadt felső rétegének felhasználásával, a burgonya vékony hámozásával. Az asszonyoknak meg kell tanulni, hogyan lehet árpalisztból főzni, hogy lehet felhasználni a kukoricalisztet, vagy a burgonyából hogyan lehet húst pótló ételt készíteni.

A lap arra is felhívta a figyelmet, hogy Bécsben röplapokon, villamosjegyek hátoldalán ételrecepteket ismertetnek, hogy így

⁵⁷ Nemzetközi választójogi nőkongresszus. *Nőmunkás*, 1913. június 15. 1–3. p.

is segítsék az egyszerű ételek elkészítését, az asszonyok számára a család élelmezésének megkönnyítését.

A lap a szociáldemokrata munkásnőket nehéz életkörülményeik ellenére is az egymás és mások iránti szolidaritásra szólította fel. Annak a reményének is hangot adott a cikk írója, hogy minél kevesebb veszteséggel és minél hamarabb bekövetkezik a béke.⁵⁸

A világháború kitörése jelentős változásokat idézett elő a nők gazdasági helyzetében, írta Steinherz Hermina a *Nőmunkás* 1915. augusztus 1-jén megjelent számában. „Ha a feneketlen káoszban egyáltalán lehetséges fokokat megkülönböztetni, úgy bizonyára a nő az, akit e káosz legmélyére taszított a háború” – írta a szerző.

A háborús állapotok bemutatásaképpen kiemelte: a munkaalakokkal a bérek is csökkentek, amilyen mértékben romlott a pénz vásárlóértéke, olyan rohamosan emelkedtek az árak minden közszükségleti cikk esetében.

„A családfő bevonulásával egyúttal bevonult a nyomor és a nélkülözés is a proletár otthonába.” Az államtól kapott anyagi támogatás még a legfontosabb élelmiszerekre is kevés, és egyáltalán nem pótolja a családfő keresetét. „Az övéiért való aggodás, az anyagi gondok, a túlerőltető fizikai munka a legsötétebb kétségbeesésbe hajtják a proletárnőt.” A „háborúcsinálás nem tartozik a proletárság érdekköréhez”, a háborúban a legnagyobb áldozatot mégis a munkásosztály hozza. „Vérzik azért a hazáért, amely őt kitagadja; minden szenvedést vállal, míg a »hazatulajdonosok« csak a hasznot hozó részt foglalják le a maguk számára. És ez mindaddig így lesz, amíg a proletárság elég erős nem lesz ahhoz, hogy sorsának irányítását egymaga lássa el.” A szerző felhívta a figyelmet arra is, hogy a jobb jövő eléréséhez szervezett nőmunkásokra és férfiakra van szükség. Bízik abban, hogy a háború gyötrelmeiben megedződött munkásnőket könnyebb

⁵⁸ A háztartás háborúban. *Nőmunkás*, 1915. február 15. 1–2. p.

lesz a mozgalom mellé állítani, „a szocializmus igazságaira, hívó szavunk nem lesz pusztába hangzó szó”.⁵⁹

A *Nőmunkás* 1915. december 15-én megjelent száma egy parlamenti vitáról számolt be, amely december 9-én hangzott el a képviselőházban. Giesswein Sándor keresztényszocialista politikus és Juriga Nándor nemzetiségi képviselő a választójog nőkre történő kiterjesztését javasolták. Károlyi József gróf független képviselő véleményét röviden fogalmazta meg: »Még mit nem!« – süvöltött közbe a gróf úr – írta a *Nőmunkás* – mikor arról volt szó, hogy a nők is részt vehessenek a törvényhozás munkájában, hogy a nőknek is legyen beleszólásuk azon törvények létrehozásába, amelynek ők is mindenkor engedelmeskedni tartoznak, amelyek tehát a nők sorsáról is döntő befolyást gyakorolnak”.

„»A nőknek is választójogot!« – folytatta a cikk írója Károlyi József gróf hozzászólását idézve – Hisz ha a nők is részt vennének a törvények alkotásában, talán olyan törvényt hoznának, amelyek örök időkre lehetetlenné tennék az ilyen véres háborút s akkor hogyan szereznének milliókat a földbirtokos agrárius gróf urak, vagy ha már nem tudnák megakadályozni a háború kitörését, de az élelmiszerekkel való ellátást tudnák célszerűbben és igazságosabban intézni és ez is elég veszélyt rejtene a háborúban spekuláló urak számára.

Isten Ments! a nőknek Választójogot! De hogy is illetné meg e jog a nőket – folytatta beszámolóját Müller Irén cikkében. – Hát mit tesznek a nők a haza, az állam, a társadalom érdekében, hisz még csak nem is halhatnak hősi halált a hazáért.” «

Hogyan „mernek jogokat követelni” a nőknek, amikor a fronton katonái szolgálatot teljesítő férfiaknak sincs választójoguk, de őket „legalább meg lehet érteni, ha jogot követelnének, bár az idő most nem alkalmas arra, hogy ezt a kérdést elintézzék” – foglalta össze Károlyi gróf gondolatait a cikk írója.

⁵⁹ A nő helyzete és a háború. *Nőmunkás*, 1915. augusztus 1. 4–5. p.

Majd megadta a választ Müller Irén Károlyi képviselő úrnak, hogy mit is akarnak és mit tesznek a nők a háború éveit alatt. „Hogy ők szülik azt a rongyos pár millió katonát, kínos fájdalom között szembe nézve mindenkor a halállal, vagy hogy most, midőn a férfiak színe-java távol van otthonától, a nők képezik az állam azon pilléreit, melyek nélkül berendezkedésnek [berendezkedésének] össze kellene omolnia, hogy a nők végzik a mezőgazdasági termelés munkájának nagy részét, hogy nők vannak a kórházakban, hogy visszaadják a sebesülteket az életnek, hogy éjjel-nappal gyermeket, családot elhagyva, ott dolgoznak a hadfelszerelési gyárakban és üzemekben, hogy a hadsereg részére előállítsák a szükséges muníciót, élelmet és ruházatot, hogy az iparban, kereskedelemben, műhelyben és irodában, a villamoson, a közigazgatásban, mindenütt ott vannak a nők is küzdve az ezer oldalról fenyegető uzsorával szilárdan és rendületlenül végzik a rájuk rótt munkát, hogy a társadalom gépezete fennakadást ne szenvedjen.” Azt is kimondhatjuk – folytatta a cikk írója –, hogy a nők a háttérben a férfiakkal „egyenlő teljesítményt produkálnak”. Míg a férfiaknak csak egy feladatuk van, helytállás a frontokon, addig a nőknek el kell látniuk a háztartást, gondoskodniuk kell a gyermekekről, meg kell küzdeniük a mindennapi drágasággal, mindehhez örök aggodalom párosul a távol lévő hozzátartozók miatt. Ez az életforma rövid idő alatt tönkreteszti egészségüket, és jelentősen megrövidül az egyébként sem hosszú életük.

„De úgy látszik – írta a cikk szerzője –, hogy a gróf úr valamelyik vidéki kastélyában aludta át az elmúlt másfél esztendő és nem vette észre azon átalakulásokat, melyek a társadalomban a háború kitörése óta végbementek, s amely a nőknek a társadalomban a férfivel teljesen egyenlő pozíciót szerzett.” A nők bebizonyították, hogy képesek önállóan dolgozni, meg tudnak birkózni a legnehezebb feladatokkal, a legrosszabb körülmények között is, ezért jogot formáltak arra, hogy beleszólhassanak a maguk és gyermekeik sorsának irányításába.

A szociáldemokrata párt és a munkásnők is tisztában vannak azzal, hogy a történelem során az „uralkodó osztályok még sohasem mondtak le egy előjogukról csak azért, mert belátták, hogy azt eddig helytelenül bitorolták vagy mert elnyomottaik érdemeit azzal jutalmazni akarták”. A társadalmi egyenlőség megteremtésére való törekvés minden esetben a kirekesztett rétegeiből jövő kezdeményezésekben fejlődtek tovább, így a választójog kérdésében sem lehet más eredményre számítani addig, amíg a politikai jogokkal nem rendelkező tömegek „erős szervezkedéssel” el nem érik céljukat, „ki nem csikarják az uralkodó osztálytól” azokat.

Müller Irén befejező gondolatában arra biztatta a munkásnőket, hogy a háborút követően minden erejükkel küzdeni kell, azért, hogy megszerezzék a „nemi különbséget nem ismerő, általános, egyenlő és tikos választói jogot”.⁶⁰

„A háborús esztendők hatáságainak legnagyobb szégyene lesz az örökké, ami ma Budapesten történik. Mint kivert, éhes ebek szaladgálunk naphosszat gyermekeinkkel együtt boltból csarnokba, onnan bódék elé és mindenünnen hajszolnak bennünket, mint kivert kutyákat azzal, hogy nincsen, elfogyott, vagy holnap lesz” – olvashattuk a hátországról írt megdöbbenő sorokat a *Nőmunkás* 1917. július 15-én megjelent cikkében. A jómódban élőknek ugyanakkor nem kell nélkülözniük a vendéglőkben, kávéházakban, panziókban az „úri családok asztalán mindent meg lehet kapni, amit a szem és szám kíván” [sic!].

A kormányon, a hatóságokon múlik tehát az, hogy „ezer és ezer elkeseredett asszony ténfereg és szaladgál Budapest utcáin éhesen és kimerülve ezen embernyúzó állapotok miatt”. A nélkülözés, az éhezés tönkre teszi az emberek fizikai és lelki állapotát. A gyermekek számára mindezek beláthatatlan követ-

⁶⁰ Még mit nem!? *Nőmunkás*, 1915. december 15. 1–2. p. Juriga Nándor képviselő hozzászólása olvasható: *Képviselőházi Napló*, 1910–1915. XXVII. kötet. Budapest, 1916. 369–370. p.

kezményekkel járnak. Az anyák kénytelenek az utcára küldeni gyermekeiket, hogy sorban álljanak a boltok előtt, ezt ő maga is megteszi szinte minden nap.

A kialakult helyzetért a közéletmezési hatóság a felelős, hiszen lehetne sorolni a hiányzó élelmiszereket, amelyeket egyáltalán nem lehet kapni, annak ellenére, hogy élelmiszerjegyeket adtak. A kapható élelmiszerek pedig megfizethetetlenül drágák.

A cikk írója arra figyelmezteti a hatóságokat és a kormányt is, hogy a kialakult helyzetnek súlyos következményei is lehetnek. Egyben arra kérte az új kormányt, hogy az élelmiszerek elosztásában és az uzsorások visszaszorításában tegyen radikálisabb lépéseket, mint a Tisza-kormány.⁶¹

A magyarországi szervezett nőmunkások 1917. május 13-án tartották V. országos nőkongresszusukat. A *Nőmunkás* cikksorozatban számolt be a kongresszus eseményeiről. A nők választójogáról tartott előadást Goldschmied Sári, amelyről a lap augusztus 1-jén megjelent száma tudósított. „Mi, szociáldemokrata asszonyok már eddig is küzdöttünk a dolgozó nők politikai jogaiért, fáradoztunk a munkásnők politikai nevelésén, csakhogy tekintve a különleges hazai viszonyokat, a férfiak választójogát toltuk előtérbe” – mondta gondolatébresztőként a felszólaló. A háborúban megváltozott a nők szerepe, a munkájuk „rohamos térfoglalása” azonban már azt követeli, hogy a férfiak választójogával azonos választójogot kapjanak a nők is. A szociáldemokrata párt eddig is kiállt a nők politikai jogaiért, a küzdelem nem volt könnyű, de a háború „új irányt szabott” harcuknak. Az egész világon új választójogi harc indult a nők választójogáért, megmozgatva az addig közömbös asszonyokat is, mindenki csatlakozni

⁶¹ A munkásasszony sorsa. *Nőmunkás*, 1917. július 15. (1917. május 23-án lemondott Tisza István és kormánya, június 15-én a király Esterházy Móricz gróftot nevezte ki miniszterelnöknek.)

fog a szociáldemokraták harcához, „aki nem akar elzárkózni a haladás elől, aki meg akarja kímélni a világot hasonló katasztrófáktól”. Ha a fronton katonai szolgálatot teljesítő férfiaknak választójogot akarnak adni, akkor „miért ne részesülhetnének eme [jutalomban] a nők, akik idehaza tengernyi szenvedés és nélkülözés közepette az állam gazdasági életének rendes menetét biztosították”. A felszólaló úgy vélte, „ha Európa parlamentjeiben annyi anya ült volna, ahány apa ült ott, ha a diplomácia zöld asztalai körül egyenlő mértékben foglalhattak volna helyet a nők, úgy háború sohasem lett volna”. Az asszonyok természetéből adódóan az emberiség elkerülhette volna a vérontást. Bizonyíték erre, hogy „a háború első napjaiban, amikor a háborús láz még józanfejű férfiakat is elkapott, amikor a tömegekben mesterségesen élesztett hangulat apákat is magával ragadott, az asszonyok ezekben az időkben is anyák voltak és azzal a sokat megcsúfolt, sokat gúnyolt asszonyi következetességükkel máig is anyák maradtak”. A szociáldemokrata mozgalom elsőként emelte fel szavát a háború ellen, ők lesznek azok, akik ismét megteremtik a békét. Ahhoz, hogy ez valóra váljon, el kell vinni a világ minden részére a kongresszus jelszavát, „a békét, az általános, egyenlő, titkos és nőkre is kiterjedő választójog gondolatát” – fejezte be felszólalását Goldschmied Sári.⁶²

A szociáldemokrata munkásnők országos nőbizottsága 1917. október 21-én nyilvános értekezletet szervezett, adta hírül a *Nőmunkás* november 1-jén megjelent száma. Az értekezlet célja az volt, hogy a szociáldemokrata párthoz tartozó munkásnők és munkások nevében megvitassák a készülő választójogi törvényjavaslatnak a nők választójogára vonatkozó részét.

Az első hozzászóló, Müller Ernőné beszédében hangsúlyozta, hogy a szociáldemokrata párt már akkor komolyan követelte a nők választójogát, amikor még senki sem foglalkozott a politikai

⁶² Szociálpolitika és a nők választójoga. *Nőmunkás*, 1917. augusztus 1. 5–6. p.

egyenjogúsítás gondolatával. Úgy vélte, hogy a háború következtében az otthon maradt nők számára, akik a gazdasági munka minden ágazatában helytálltak, az önfeláldozásuk bizonyítéka majd segíti a választójogért folytatott küzdelmet. „De a háború a nők gondolkodását is gyökeresen átalakította, mert hiszen ma már nem lehet egyetlen nő sem olyan korlátolt, hogy ne látná be, hogy neki igenis törődnie kell az állam dolgaival, a politikával, mert hiszen az állam politikájának következményeit minden nő megérzi családjában, otthonában, legszemélyesebb ügyeiben.” Ezt felismerve a dolgozó nők tömegei követelik „azt a jogot, amely az állam dolgaiba való beleszólást lehetővé teszi: az igazi, nőkre is kiterjedő választójogot”. A munkásnők között nagy felháborodást keltett az a hír, amely szerint éppen őket akarták kihagyni a jogkiterjesztésből. A felszólaló elmondta, hogy a választójog ilyen formában történő szabályozása nemcsak a munkásnőkre nézve jelentene hátrányt, hanem „jórészt értéktelenítene a férfimunkásoknak megadott választójog hatékonyságát is. Mert a műveltségi és vagyoni cenzus alapján bejutó nők túl nagyrészt a vagyonos osztályok reakciós pártjait és politikáját támogatná és tulajdonképpen nem volna egyéb, mint a vagyonos osztályoknak juttatott többlétszavazat.”

A következő hozzászóló, Kunfi Zsigmond egyebek mellett azt hangsúlyozta, hogy a nők a háború alatt a legnehezebb munkák elvégzésével jogot szereztek arra, hogy a mindennapjaik irányításába, a politikába beleszólhassanak. A nők értelmiségi rétegeit felsorolva rámutatott, hogy ők a háború előtt is választott pályájukon dolgoztak, „ellentétben a vasgyárakban, a gépek és esztergapadok mellett, a bányák mélyében és a villamosvasutakon csak a háború jutatta nem könnyű és nem örvendetes szerephez a nőket”. A nők helyzetében és politikai jogaikban változásnak kell következnie, ki kell terjeszteni a választójogot azokra a nőkre, akik helytállásukkal bizonyítottak. Nem szabad „belenyugodni abba, hogy a munkások és a munkásnők politikai harcának és áldozatainak gyümölcse a hölgyválasztójog legyen, ne pedig

a férfiakra és a nőkre egyaránt kiterjedő általános választójog”. A munkásnők között csak az „osztályharc szellemét élesztené a hölgyválasztójog és a választójogi harc újból nagy erővel indulna meg a másodosztályú polgárokká bélyegzett munkásnők miatt” – fejezte be beszédét Kunfi, amit a jelenlévők nagy tetszése fogadott.⁶³

A szociáldemokrata párt – mint azt a programjukban is olvashattuk – az általános jogegyenlőség elvét fogalmazta meg. Ez alapvetően magában foglalta azt is, hogy a nőknek ne csak egy kiváltságos csoportja kapjon politikai jogokat. A feminista mozgalom képviselőivel és annak programjával, a Vázsonyi-féle demokratákkal azért nem tudott azonosulni a szociáldemokrata mozgalom, mert abban csak az osztályválasztójogért, vagyis az úriasszonyok választójogáért való küzdelmet látta. A munkásnők és parasztasszonyok világát a feministáktól hatalmas gazdasági, szociális, műveltségi szakadék választotta el, amelynek felszámolásáért a mindenkori kormányok tartoztak felelősséggel. A szociáldemokrata mozgalom vezetői gyakran bírálták a feministákat a kormányhoz fűződő kapcsolataik miatt is. Ez a kapcsolat gyakran abból adódott, hogy a politikusok feleségei egyben a feminista mozgalom vezetőségi tagjai vagy aktív támogatói is voltak. A kormánytagokkal, a képviselőkkel, jogászokkal és más értelmiségiekkel fenntartott politikai kapcsolataikat és az ezekből adódó tevékenységüket pedig azért nem vették komolyan a szociáldemokraták, mert a feministák ugyanahhoz a társadalmi osztályhoz tartoztak, ezért nem hitték, hogy a munkás- és parasztasszonyok sorsán valóban változtatni akarnak. A szociáldemokraták ugyanúgy, amint a feminista mozgalom, megalakulásuktól fogva harcoltak a nők választójogáért, a jogegyenlőségért, csak más ideológiával és más eszközökkel, eltérő lehetőségek között.

⁶³ A munkásnők választójoga. *Nőmunkás*, 1917. november 1. 2–3. p.

A szociáldemokraták vagy naivitásból, vagy a propaganda érdekében gyakran emlegették, hogyha a nők kellő számban ültek volna a parlamenti padsorokban vagy vehettek volna részt a kormányok munkájában, akkor a háborúra sem került volna sor. Például ebben sem értettek egyet a feministák, aminek az is oka lehetett, hogy ők gyakran a döntést hozó férfiak feleségeként szerepeltek.

II. Út a választójogi törvényhez (1917–1919)

A NŐK VÁLASZTÓJOGÁNAK ALAKULÁSA KÜLFÖLDÖN

A magyarországi nőmozgalmak, elsősorban a feministák (erre a korábbiakban utaltunk már) a női választójogért folytatott harcban gyakran hivatkoztak külföldi példákra, az ott elért eredményekre. A hivatkozási háttér hitelesítése érdekében is érdemes néhány országot jellegzetes példaként bemutatni.

A nők választójogáért folytatott küzdelmek jelentős része az 1850-es években kezdődött, de parlamentáris keretek közé csak az első világháború alatt és után került a legtöbb polgári demokráciában Európában és Európán kívül. A kontinensen az országok többségében a háború eseményei vetették fel a választójog kiterjesztésének gondolatát. Az indokok között nem a háborús áldozatok megjutalmazása szerepelt az első helyen, hanem a belpolitika újragondolása.

Ausztrália államszövetségeiben a 20. század elejére a nők és a férfiak egyenlő szavazati joggal rendelkeztek a parlamenti-képviselő-választásnál 21. életévük betöltését követően. (Dél-Ausztráliában 1895-, Nyugat-Ausztráliában 1900-, Új-Dél-Walesben 1902-, Tasmaniában 1903-, Queenslandben és Victoria államban 1907-ben kaptak a nők választójogot.) A nők választójogának törvénybe iktatásáról nyilatkozatot fogadott el az alsó- és a felsőház is. „...a nők szavazati joga [...] teljességgel igazolta híveinek várákozását és teljességgel megcáfolta ellenzőinek féltelmét és sötét jóslatait”. „...a nők fokozatosan megértették azt

a nagy felelősséget, amely a közjó tekintetében az ő vállalkra is nehezedik; a szociális és az otthoni törvényhozás sürgőssége mindenki előtt világosabb lett. A tapasztalat meggyőzte az országgyűlést arról, hogy a nők választójogának behozatala semmi egyéb, mint annak a módszernek alkalmazása a politikában, amely az otthonban is a legjobb eredményt adta, t. i. a férfinak és a nőnek közös munkája az egyén és a köz javára.” A választójog megadását követő tapasztalatokról a következő mondható el. A választásoknál nagyobb számban mentek el szavazni a nők, mint a férfiak. A törvényhozás nagyobb fontosságot tulajdonított a nőket és a gyermekeket érintő kérdéseknek. A nemzet védelmi kérdéseiben a nők ugyanolyan előrelátásról tettek tanúbizonyságot, mint a férfiak. A választójogi reform eredményeit látva az ausztrál kormány minden nemzetnek „szívvel, lélekkel” ajánlja a nők választójogának megadását.¹

Az Ausztráliához tartozó Új-Zélandon a nők 1893 óta rendelkeztek választójoggal az alsóház esetében. (A felsőház kinevezésén alapuló testület volt). Választójoga volt minden férfinak és nőnek, aki 21. életévét betöltötte, született vagy „naturalizált” brit „alattvaló”, az államban a választást megelőzően 1 év óta lakik, és a választókerületben 3 hónap óta lakása van.²

Új-Zéland miniszterelnöke, Sir Joseph Ward az 1907-es választást követően pozitívan nyilatkozott a nők választójogának jótékony hatásáról. A politikus megállapításai között szerepelt, „hogy a választások nem lettek nevetségesek, hogy a gyermekek nem lettek elhanyagolva, a hús nem maradt fövetlen a tűz-

¹ *Férfiliga a nők választójoga érdekében*. Memorandum. A választójogról szóló törvényjavaslat tárgyában. Budapest, 1912. 10–11. p.

Lásd még Vázsonyi Vilmos: *Külföldi választójogi törvények és javaslatok*. II. 1–2. fejezet. A nők választójogára vonatkozó külföldi joganyagok ismertetése. 613–616. p.

(Ausztrália egységes államszövetséggé 1900. július 9-én vált. *Magyar Nagylexikon*. Akadémiai Kiadó. 1994. 641. p.)

² Vázsonyi Vilmos: *Külföldi választójogi törvények és javaslatok*... I. m. 616. p.

helyen, tömeges válások nem következtek be, sőt ellenkezőleg: a választások méltóságosabbak lettek, józanul és késelések nélkül folytak le, a leadott szavazatok aránya is növekedett és a nők érdeklődése és közreműködése minden közjó kérdésében is felébredett és bekövetkezett”. A nők felelősségérzete és a politika iránti érdeklődése következtében a családban is lehetővé vált a beszélgetés a közügyekről, így „nem kell okvetlenül a kocsmába menni” – írta összefoglalójában a miniszterelnök.³

Ausztriában a Reichsrat képviselőházára vonatkozóan a nőknek nem volt választójoguk, csak a tartományokban bírtak tartománygyűlési választójoggal. Alsó-Ausztriában 1907. október 21-én kelt választási rendtartásról szóló törvény 11.§-a szerint nagybirtokos férfi és nő, 400 korona tartományi hozadék, 24. életév betöltése esetén jogosult a választójogra.

Felső-Ausztriában az 1909. január 29-én hozott törvény 8.§-a értelmében a nagybirtokosok választóosztályába tartozó nagykorú osztrák állampolgárok rendelkeznek választójoggal. Azok, akik 200 korona adóval bírnak, ebből legalább 160 korona a földadó. A 12.§ második bekezdése szerint a nők csak meghatalmazott útján gyakorolhatták a választójogukat. A meghatalmazottnak ugyanabban a társadalmi osztályban kellett választójoggal bírnia, és csak egy választót képviselhetett. (Tartománygyűlési képviselővé csak férfi volt választható.)

Tirolban az 1914. február 2-án elfogadott tartománygyűlési választási rendtartásról szóló törvény 4.§-a meghatalmazott útján biztosított választójogot a nőknek. A korábbiakhoz hasonlóan azonos választóosztályba tartozó kaphatott meghatalmazást. Férjes nők esetében, a férj mint törvényes képviselő útján gyakorolhatták a választójogot, abban az esetben, ha a férj a választójogosultság általános kellékeivel rendelkezett. Ha azonban azokkal nem rendelkezett, akkor a férjes nők is más férfi meghatalmazott útján szavazhattak. Olyan férfi képviselte a vélemé-

³ *Férjiliga a nők választójoga érdekében...* I. m. 12. p.

nyüket, aki megfelelt a választójog feltételeinek. (A törvény 9.§ a) pontja rendelkezésének megfelelően tartománygyűlési képviselővé szintén csak férfiak választhatók.)

Csehországban az 1873. január 9-én elfogadott törvény 1.§-a szerint a nagybirtokos választóosztály képviselőit az ezen választóosztályhoz tartozó választójogosultak közvetlenül választották. A 2.§ szerint választójoguk van az ingatlanokkal, telekkönyvi tulajdonnal rendelkezőknek, akik 250 forint tartományi adót, ebből legalább 200 forint földadót fizetnek, önjogúak, 24. életévüket betöltötték. A nők a nagybirtokos választóosztályban, meghatalmazott útján gyakorolták a választójogot.

Ausztria többi tartományában is a felsorolt időpontokban születtek a tartománygyűlésről választási rendtartások, így Stíriában (1909. február 19.), Bukovinában (1910. május 20.), Galíciában (1866. szeptember 20.), Karinthiában (1902. szeptember 5.), Krajnában (1898. november 5.), Isztriában (1908. május 17.), Morvaországban (1905. november 25.), Salzburgban (1909. február 15.), Sziléziában (1875. november 22.). Ezekben a tartományokban a korábban említett módon meghatalmazott útján választhattak a nők. (Tartománygyűlési képviselővé pedig csak a férfiak voltak választhatók.)

Kivételt képezett Görz és Gradiska. Az 1907. szeptember 12-én kelt tartománygyűlési rendtartásról szóló törvény 14.§-a szerint a nagybirtokos választóosztályban nők is rendelkeznek választójoggal, ha önjogúak, osztrák állampolgárok, az ingatlanuk után legalább 100 korona évi adót fizetnek. (Tartománygyűlési képviselővé csak férfi választható.)

A tartományok közül eltért még Vorarlberg, ahol az 1909. március 13-án kelt tartománygyűlési választási rendtartás értelmében választójoguk van azoknak az önjogú férfiaknak és nőknek, akik a választás kiírásának napján osztrák állampolgárok, 24. életévüket betöltötték, „és 4 vagy 3 választótestülettel bíró községekben az első vagy a második választótestületben, egy választótestülettel bíró községekben pedig ebben a választó-

testületben személyi minőségük alapján” aktív választójoggal bírnak. További feltétel legalább egy év óta legalább 6 korona gazdálkodásból származó adó vagy 20 korona személyes adó fizetése. A felsorolt feltételek mellett a vegyes választóosztályba tartozó nőknek is volt választójoguk. (Tartománygyűlési képviselővé csak férfi választható.)⁴

Bosznia-Hercegovinában az 1910. február 10-én szentesített és kihirdetett alkotmány tartalmazza a tartománygyűlési választási rendtartást. A férfiaknak és a nőknek a 24. életévük betöltése után volt választójoguk. A nőkre azonban még vonatkozott, az I. kúriába (nagybirtokos osztály) tartozás. Minden iszlám vallású földbirtokos (nő is), aki legalább 140 korona földadót fizet. Az első választásokat 1911 májusában tartották. A választásra jogosultak száma 402 164 volt. A nőválasztók között a korábban említett szabályozás miatt az iszlám vallású nők voltak nagy többségben, mivel a földbirtokok túlnyomó része ezen vallásúak tulajdonában volt. (Szarajevó kerületében például 10 iszlám vallású nő és csak 1 görög katolikus vallású nő szavazott.)⁵

Dániában a nők parlamenti választójogi mozgalmai az 1870-es évekre nyúlnak vissza. Az 1908. április 20-án elfogadott törvényben a férfiaknak és a nőknek egyenlő községi választójogot adtak. A parlamenti választásokra jogosító törvényt 1915. május 10-én fogadta el a felsőház. Azonos jogokkal ruházták fel a férfiakat és a nőket. Választójogot kapott minden dán állampolgár, aki a 25. évét betöltötte és az országban állandó lakhelye volt. (A képviselőház tagjává választható minden férfi és nő, aki dán állampolgár, és az országban állandó lakhelye van.)⁶

Az Észak-Amerikai Egyesült Államokban a nőknek a következő államokban volt parlamenti választójoguk: Wyoming, 1869;

⁴ Vázsonyi Vilmos: *Külföldi választójogi törvények és javaslatok...* I. m. 630–634. p.

⁵ Uo. 634–635. p.

⁶ Uo. 618. p.

Colorado, 1893; Idaho, 1896; Utah, 1896; Washington, 1910; California, 1911; Arizona, 1912; Kansas, 1912; Oregon, 1912, Alaska, 1913; Montana, 1914; Nevada, 1914. Elnökválasztásoknál elektorválasztói joguk volt a nőknek: Illinois, 1913; Ohio, 1917; Indiana, 1917; Nyugat-Dakota, 1917; Rhode Island, 1917; Michigan, 1917 államokban. Kansasben a nőknek már 1887 óta volt községi választójoguk. A többi államban a parlamenti választójogot a községi választójoggal egy időben nyerték el.

A nők politikai egyenjogúsítási mozgalmai a többi államban is jelentős megmozdulásokhoz vezettek. 1915 elején terjesztették be a kongresszus elé az első javaslatot, amely egyebek mellett tartalmazta, hogy az ország polgárainak „szavazati joga nemre való tekintettel sem az Egyesült Államok által, sem annak egyes államai által meg nem tagadható és nem korlátozható”.

Az 1916 novemberében történt elnökválasztó elektorválasztásokon mintegy 4 millió nő élt a választójogával. Az Egyesült Államok legnagyobb pártjai (a Köztársasági, a Demokrata, a haladó párt) és Wilson elnök is nyilatkozatokban erősítették meg, hogy a nőknek minden államban a férfiakkal azonos választójogot kívánnak adni. 1917 júniusában az elnök a kongresszus képviselőháza házszabálybizottságának elnökét írásban kérte arra, hogy a nők választójogának törvénybe iktatására különbizottságot jelöljön ki. A bizottság feladata az lesz, hogy az egyes államokban teremtsen meg a törvénybe iktatás feltételeit. (A választhatóság tekintetében a törvény értelmében: „Mindenki, aki választójoggal bír, választható az államnak mindazon állásaira, amelyekre nézve ő választó, kivéve, ha az alkotmány másképp rendelkezik, például ha bizonyos állásoknál előfeltétel a választói korhatárnál magasabb életkor.”⁷

Finnországban 1863 óta az adófizető finn nőknek a községekben aktív választójoguk volt. Az aktív választójogot 1872-ben a városokban élő nőkre is kiterjesztették. Számuk a magas adócen-

⁷ Uo. 621–624. p.

zus miatt aránylag kevés volt. A választójogi törvényjavaslatot 1906. július 1-jén az összes politikai párt elfogadta. 1906. július 20-án szentesítették, és október 1-jén lépett hatályba. A törvény értelmében a férfiak és a nők azonos választójoggal bírtak; 24. életévük betöltését követően (a finn magánjogi nagykorúság a 21. életévvel kezdődött). A nők éltek a választójog adta lehetőségekkel, számos törvény született közreműködésükkel, például az anyaság jutalmazása, kedvezmények bevezetése számukra. Az államnak tett szolgálatokban is helyet kaptak, például a diplomácia területén. Jelentős szerepük volt a cselédtörvény reformjában is. (A törvény 6.§-a értelmében választható mindenki, akinek választójoga van.)⁸

Izlandon a kormány 1911. július 17-én terjesztett be választójogi törvényjavaslatot a parlamentnek. A reform értelmében a férfiaknak és a nőknek általános, egyenlő, aktív és passzív választójogot kívántak adni. A törvényjavaslatot a parlament elfogadása után a dán király 1915. június 19-én szentesítette. A törvény értelmében választójoga volt minden férfinak és nőnek, akik Izlandban születtek, vagy ott az utolsó 5 év óta lakóhellyel rendelkeztek, a választás időpontjában 25. életévüket betöltötték. (A törvény 6.§-a szerint választható volt minden férfi és nő, aki a választásoknál választójoggal bírt. Izlandon a felsőháznak is lehetett nő tagja, ha a választások időpontjában a 35. életévét betöltötte, választó és választható volt.)⁹

Man szigete Angliától, Skóciától és Izlandtól egyenlő távolságra fekszik. Az 1911-es népszámlálási adatok alapján a lakosság létszáma 52 034, ebből 23 953 férfi és 28 081 nő. A földtulajdonos nőknek 1881 óta van országgyűlési választójoguk, 1892-ben az összes adófizető nőre kiterjesztették a választójogot.¹⁰

⁸ Uo. 624–625. p.

⁹ Uo. 619–620. p.

¹⁰ Uo. 625. p.

Nagy-Britanniában 1832-ben terjesztették be az első kérvényt a nők szavazati jogáért az alsóházhoz. 1867-ben John Stuart Mill, az alsóház képviselője javasolta, hogy az adófizető nők kapjanak választójogot. 1883-ban már csak 16 szavazattöbbséggel vetették el a nők szavazati jogára vonatkozó előterjesztést. 1886-ban két olvasatban elfogadták az előterjesztést, de azt a parlament feloszlása miatt nem tudták elfogadni. 1888. november 29-én Lord Salisbury miniszterelnök beszédében egyebek mellett kijelentette: „Komolyan remélem, hogy már nincs távol az a nap, amelyen a nők meg fogják osztani [a] parlamenti választásoknál a szavazati jogot a férfiakkal és hogy nekik is módjukban lesz dönteni az ország politikai irányáról.”¹¹

Az 1890-es és az 1900-es évek elején is több alkalommal nyújtottak be kérvényeket, gyűjtöttek aláírást a nők országgyűlési választójogának megadása érdekében. A világháború alatt, 1917. március 27-én nyújtott be a brit kormány törvényjavaslatot a parlamenti és a helyi önkormányzati választójog reformjáról. A javaslat országgyűlési választójogot adott volna minden nőnek, aki 30. életévét betöltötte, és rendelkezik önkormányzati választójoggal, vagy ilyen választónak a felesége. Az egyetemet végzett nők esetében ugyancsak 30 év a korhatár.

1917. május 23-án a törvényjavaslatot második olvasatban 329 szavazattal 40 ellenében, vagyis 289 többséggel az alsóház elfogadta. A javaslat tárgyalásánál többen kifogásolták, hogy az egyetemet végzett nők választójoghoz kötött életkora miért maradt 30 év, hiszen a férfiak óriási tömege szavazhat 21 éves korban sokkal kisebb műveltséggel. A nők országgyűlési választójogának megadását – a 30 éves korhatár megtartása mellett – többen még az önkormányzati választójog birtoklásához kötötték úgy, hogy annak kiszélesítését javasolták. 1917. június 19-én az alsóház a törvényjavaslatnak a nők választójogára vonatkozó részét elvileg 385 szavazattal 55 ellenében, 330 többséggel elfogadta.

¹¹ *Férfiliga a nők választójoga érdekében...* I. m. 8. p.

Másnap, június 20-án pedig a választójog 30 éves korhatárhoz kötött formáját 291 szavazattal 25 ellenében a bizottsági tárgyalás során jóváhagyta.¹² A nők választójogáról szóló törvényt 1918. február 6-án fogadta el a parlament. A választójogot a törvény 30. életév betöltéséhez vagyoni, illetve önálló keresethez és műveltségi cenzushoz kötötte. A választójoggal rendelkező nők választhatóak is voltak.¹³

Németországban az államnak nehéz feladatot kellett megoldania, hiszen a háború súlyos áldozatokkal járt, tehát szükség volt a nép áldozatkészségére, szervezőerejére. A porosz igazságügyi- és belügyminiszter 1917. november 22-én nyújtotta be a porosz képviselőház elnökéhez képviselőházi tárgyalásra a választójogi reformtervezetet. E törvényjavaslat az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójogot kívánta megvalósítani. Az új törvény alapján választójogot kapott minden férfi, aki legalább 3 éve porosz állampolgár, a 25. életévét betöltötte, és 1 éve egy községben lakik.¹⁴ A nők az 1918. november 30-án elfogadott törvény értelmében kaptak választójogot és választhatók is voltak.¹⁵

¹² Vázsonyi Vilmos: *Külföldi választójogi törvények és javaslatok...* I. m. 626–627. p.

¹³ Nagyné Szegvári Katalin: *A női választójog külföldön...* I. m. 75. p.

¹⁴ Vázsonyi Vilmos: *Választójogi törvényjavaslat.* Törvényjavaslat indoklása. A népképviselőtagjainak választására vonatkozó külföldi rendelkezések és jogforrások. I. k. Budapest, 1917. 27. p.

¹⁵ A női választójog győzelme Európában. *Nőmunkás*, 1922. június 1. 3. p.

(Választójogot kaptak még a nők a következő országokban: Oroszországban 1917-ben. Hollandiában 1920 óta községi és parlamenti választójoguk van. Svédországban 1864 óta a jövedelemmel bíró vagy adót fizető nők községi választójoggal rendelkeztek. 1919 májusától a férfiakéval egyenlő választójogot kaptak. 1921-ben eltörölték az adócenzust, ezt követően minden nő kapott választójogot. Belgiumban 1920 óta minden nőnek községi szavazati joga volt. Olaszországban 1920 óta községi választójoggal rendelkeztek a nők. Romániában 1921-ben szintén községi választójogot kaptak. Franciaországban és Svájcban a nők még teljesen jogfosztottak. A női választójog győzelme Európában. *Nőmunkás*, 1922. június 1. 3. p.) Lásd erről még Nagyné Szegvári Katalin: *A női választójog külföldön...* I. m. 86–94. p.

Norvégiában a nőknek a férfiakéval megegyező censzusos községi választójoguk volt az 1910. június 7-én életbelépett törvény alapján. A nők országgyűlési választójogát az 1915. augusztus 18-án kelt törvény 50.§-a biztosította. Eszerint választójoga van minden norvég állampolgárnak, férfinak és nőnek egyaránt, aki életének 25. évét betöltötte, 5 éve az országban lakik és ott tartózkodik. Választható minden norvég állampolgár, aki 30. életévét betöltötte, 10 éve az országban lakott. A választójog hatására a nők jelentős szerepet kaptak a kormányzatban és a diplomáciai szolgálatban. A törvényalkotásnál felemelték szavukat a nők az életviszonyaik, különösen a szociális körülményeik javítása érdekében, a törvénytelen gyermekek egyenjogúsításáért és népjóléti intézmények létrehozásáért is harcoltak.¹⁶

Európában és Európán kívül a polgári demokráciákban – legalábbis egy részükben – első lépésként a községi választójogot adták meg a nőknek, majd fokozatosan szélesítették városi, egyes országokban tartományi választójogra. Ezzel lehetőséget adtak a nőknek önkormányzati szinten, hogy véleményüket kifejezésre juttassák, közvetlenül beleszóljanak a politikai élet alakításába. Megtanultak élni a választójoggal, ezért könnyű volt érvelni az országgyűlési választójog megszerzése mellett. A kormányoknak pedig szükségük volt a választók támogatására politikai hatalmuk megtartása érdekében.

¹⁶ Vázsonyi Vilmos: *Külföldi választójogi törvények és javaslatok...* I. m. 629–630. p.

(A nők választójogának későbbi alakulásáról lásd: Fésűs Ágnes: A nők politikai szerepe a nemzetközi szakirodalom tükrében. In *A nő és a politikum...* I. m. 45–62. p.)

Mielőtt tovább követnénk a nők választójogának történetét, vizsgáljuk meg, milyen helyzetben vannak a választójog leendő birtokosai. A *Nő* című lap 1916. november 5-én megjelent számában Ágoston Péterné statisztikai adatokkal alátámasztott cikket írt a nők mezőgazdaságban végzett kenyérkereső munkájáról. A felmérések szerint 12 millió közvetlenül a földből élő ember közül – ez az ország lakosságának kétharmadát teszi ki – 5 millió a kereső. Ezek közül 921 000 a nő, a többi eltartott. Ez az adat azonban nem tekinthető teljesen megbízhatónak – írja a szerző –, mert a népszámlálás sok olyan családtagot, aki a férj vagy az apa gazdaságában dolgozik, ezzel hozzájárul a keresethez, valószínűleg az eltartottak közé vette fel, és nem a keresőkhöz. Egyértelműen állíthatjuk ezek alapján, hogy a mezőgazdasági munkával foglalkozó nők száma az 1 milliót jóval meghaladja. A mezőgazdaságban dolgozó nők számának aránya kedvezőnek tűnhet, ez azonban nem áll arányban azzal, hogy az ország első-sorban nyersanyagokat termel, gyenge az ipara és kereskedelme. Az aránytalanság még szembetűnőbb, ha más pályákon dolgozó nők adatait hasonlítjuk össze a mezőgazdaságban dolgozókéval. Az 1910-es utolsó statisztikai felmérés szerint a kereső nők száma 1 830 000, ebből, mint említettük, mezőgazdasági munkával foglalkozik 921 000, iparral és kereskedelemmel 301 000, házi cseléd 341 000, egyéb foglalkozású 265 000. Ezek az adatok érdekes összefüggéseket világítanak meg, például azt, hogy az ország kétharmada a földből él, az önálló kereső nőknek csak a fele foglalkozik valamilyen gazdasági tevékenységgel, a másik fele az egyéb foglalkozásúaknál szerepel. Ezt a megállapítást lényegében még a statisztikai adatok bizonytalansága sem befolyásolja döntően, sőt az sem, hogy a feltüntetett 341 000 házi cseléd és a 265 000 egyéb foglalkozású között nagy valószínűséggel számosan vannak nők, akik gazdasági munkával foglalkoznak. A gazdasági munkával foglalkozó kereső nők között nem szerepelnek

a kisgazdafeleségek, csak mint eltartott vagy segítő családtagok vannak nyilvántartva. Nem szerepelnek a kereső nők között a háziasszonyok sem. Az aránytalanság megfigyelhető tehát az ország termelő jellege és a gazdaságban foglalkoztatott kereső nők száma között.

Ágoston Péterné további számításaiban azt próbálja bizonyítani, hogy a kereső nők száma évről évre növekszik, de ez a növekedés elsősorban az ipari és kereskedői pályákra jellemző – mint írja –, itt az utolsó 10 év alatt megkétszereződött a kereső nők száma, a mezőgazdasági munkánál nincs látható növekedés. Ennek az lehet az egyik magyarázata, hogy a céltudatosan iskolázott nők közül senki sem választja a mezőgazdaság által nyújtott kereseti lehetőségeket, sőt azok a nők, aki mezőgazdasággal foglalkozó családokba születtek, ahogyan lehetőségük van rá, más kereseti, megélhetési lehetőség után néznek.

A mezőgazdaság nem volt a nők által keresett foglalkozás, mert a szakmunkával szemben nem jelentett sok esetben állandó, biztos megélhetést. A számok is ezt igazolják, hiszen a 921 000 mezőgazdasággal foglalkozó nő közül csak 210 000 az önálló, illetve, aki férjével együtt gazdálkodik. A többi 711 000 napszámos, gazdasági cseléd, akik a legnehezebb fizikai munkát végzik és a legrosszabbul fizetettek. A 12 millió, földből élő ember közül csak 210 000 olyan nő van – a felmérések szerint –, aki önállóan termel és gazdálkodik.

Az iparosítás, a technika fejlődése, a városi élet átalakulása jelentősen háttérbe szorította a háztartási munkákat, megváltoztatta a háziasszonyok életét. A parasztgazda és a kisbirtokos felesége tevékenykedik önálló termelőként, nevel állatokat, termel zöldséget stb., és mindezt értékesítve megélhetést, önállóságot és függetlenséget biztosít magának.¹⁷

¹⁷ A nő gazdasági munkája mint önálló kenyérkereset. *A Nő*, 1916. november 5. 174–175. p.

A nők helyzetét Vázsonyi Vilmos a műveltség megszerzésének lehetősége szempontjából tekintette át. A választójog censusainak megállapításánál az egyik legnagyobb hiányosság, hogy az 1910. évi népszámlálásnál a nőkre nézve a választójog szempontjából nincsenek megbízható adatok. Az megállapítható, hogy a nők között az írni-olvasni tudók száma kevesebb, mint a férfiaknál, ez a nők iskolából való kimaradásának következménye. A 24. életévüket betöltött nőknek 1910-ben csak a 66 %-a tudott írni-olvasni. Arról azonban nincs adat, a 24 éven felüli nők közül hányan végezték el az elemi népiskola 4. vagy 6. osztályát. Nincs adat arról sem, hogy hányan vannak azok a nők, akik bármilyen összegű állami adót fizetnek.

Az 1910-es statisztika a nőknél korra való tekintet nélkül kereső és a háztartásban dolgozók között tesz különbséget, a keresőket foglalkozási ágak szerint csoportosítva. A választójog szempontjából azonban ezt sem lehet felhasználni. Vázsonyi véleménye szerint a kereső és nem kereső nők közötti megkülönböztetés nem jogos. Ez a megkülönböztetés szociális szempontból sem szerencsés, a háború utáni korszakban pedig különösen nem kívánatos. A nők fent említett kiválasztása a feleség és anya hivatásának lebecsülését is jelentené.

A választójog megállapításánál alapelveként az értelmi cenzust kellett alapul venni addig a határig, ameddig megbízható és részletes statisztika állt rendelkezésre. Vázsonyi szerint a választójogot nem elég csak a középiskola 8. osztályát elvégzett nőkre kiterjeszteni, mert ezeknek a száma a 24. életévüket betöltöttök között 1910-ben csak 28 731 volt. A statisztika részletes adatokat tartalmaz azokról a nőkről is, aki 24 éven felüliek, és elvégezték a polgári iskola vagy azzal egyenlő értékű más középiskola 4. osztályát. Az ő számuk 1910-ben 160 033 volt. Ez a szám egyre növekvő tendenciát mutat. 1910-ben a 17 éven felüli 4 középiskolát végzett nők száma 226 701 volt. Ez a korcsoport az elmúlt 7 esztendőben a 24 éven felüliek sorába került. Ebből a számból le kell számítani azoknak a számát, akik elhaltak, ez az adat 25-

30 000-re tehető. 1917 végén a 24. életévüket betöltött, 4 középiskolát végzett nők száma 200 000-re becsülhető. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint 160 033 nő végzett 4 középiskolát és töltötte be a 24. életévét – Vázsonyi ezt a korábban már használt adatot anyanyelv szerint is felbontotta. Magyar anyanyelvű 131 215, 82%, német anyanyelvű 19 997, 12,5%, tót anyanyelvű 1186, 0,7%, román anyanyelvű 2657, 1,7% volt.

A használható statisztikai adatok, a nők társadalomban megváltozott helyzetének vizsgálata következtében Vázsonyi Vilmos a nők választójogának fő jogcímeiként a polgári iskola 4. osztályának sikeres elvégzését határozta meg. Az iskolázás fokozatos terjedését jelzi, hogy szerényebb sorsú polgárcsaládok, sőt munkáscsaládok gyermekei is növekvő számban kerültek be a polgári iskolákba. Megszerezve a szükséges képzettséget, nemcsak orvosnők, gyógyszerésznők, tanárnők, tanítónők és kisdéd-óvónők, hanem a vasút, a posta, a távíró, a telefon, az összes állami és önkormányzati hivatalok, a kereskedelem, az ipar- és hitelintézetek női alkalmazottai is választójoghoz juthatnak. Választók lehetnek azok a nők is, akik családi körben teljesítették hivatásukat.¹⁸

Fennmaradt a háború előtti utolsó statisztikai feldolgozásból egy érdekes adatsor a diplomás nőhallgatók számának alakulásáról, ez szintén Vázsonyi Vilmos feltételezését igazolta, amely szerint fokozatosan emelkedni fog az egyre magasabb iskolai végzettséggel rendelkező nők száma és azoké is, akik kenyérkereső pályákra lépve megszerzik a szükséges képzettséget, így választójoghoz juthatnak.

Magyarországon az egyetemen tanuló nőhallgatók átlagos száma:

¹⁸ *Választójogi törvényjavaslat*. Benyújtotta: Vázsonyi Vilmos. I. kötet. 1917. 94–95. p.

1896–1900-ban	19
1901–1905-ben	168
1906–1910-ben	283
1911-ben	359
1912-ben	364
1913-ban	434

Ezeknek 1910-ig egyharmada, attól kezdve pedig a fele orvostanhallgató volt. Azok közül a lányok közül, akik 1912–13-ban tettek érettségi vizsgát, orvos lett 67, bölcész lett 100, kereskedelmi pályára ment 5, művészi pályára lépett 8, ismeretlen foglalkozású lett 43.¹⁹

¹⁹ A nők térhódítása az egyetemeken. (Buday Dezsőné adatgyűjtése.) *A Nő*, 1916. május 10. 77. (Összehasonlításképpen érdemes megnézni, hogyan alakult az egyetemre és az egyéb iskolákba beiratkozott férfi és nő hallgatók aránya néhány európai országban és Amerikában.

Ausztriában: 1908-ban 1962 nő, az összes hallgatónak 7,5%-a,
1909-ben 2220 nő, az összes hallgatónak 7,9%-a,
1910-ben 2462 nő, az összes hallgatónak 8,6%-a iratkozott be az egyetemre.

Németországban: 1912-13-ban 3213 nő hallgató volt, ez az összes hallgatónak 5,6%-a. Közülük 60 jogász, 708 orvostanhallgató, 2334 bölcészhallgató, 11 teológiai tanulmányokat folytatott.

Franciaország: 1911–12-ben orvostanhallgató nő 865, gyógyszerésznő 40, jogász 142, természettudomány 534, irodalomtudomány 2194.

Olaszország: 1911-12-ben a nő hallgatók száma 1831, az összes hallgatónak 9,2%-a.

Oroszország: 1907-ben a nő hallgatók száma az egyetemeken 2438, a férfiaké 19 836; orvosi szakiskolában a nők száma 441, a férfiaké 1977; a technikai szakiskolában a nő hallgatók száma 14, a férfiaké 8298.

Amerikai Egyesült Államok: 1890-ben 45 000 férfi, 11 000 nő hallgató
1900-ban 72 000 férfi, 27 000 nő hallgató
1910-ben 120 000 férfi, 43 000 nő hallgató
1913-ban 128 000 férfi, 73 000 nő hallgató
iratkozott be felsőfokú intézményekbe. Az adatsor szerint 23 év alatt a férfiak száma nem egészen háromszorosára, a nőké csaknem hétszeresére emelkedett.) Uo. 77–78. p.

A választójog kiterjesztése fontos a kisgazdák és iparosok rétegeiben levő nőkre, valamint a mezőgazdasági és ipari alkalmazottak osztályához tartozókra is – hangsúlyozta Vázsonyi. Biztosítani kell a családfenntartó hadiözvegyek választójogát is. A statisztikai adatok szerint az ő számuk 100 000-re tehető –, 24. életévüket is betöltötték – a választójog megadásához nekik csak az írni-olvasni tudás igazolását kellene bemutatni. Ez a választójog az elhunyt férfiak nagyrebecsülése lenne, hogy a helyükbe lépő nők öröksége ne csak kötelesség, gyermekeik nevelése, gondozása legyen, hanem a közjogok gyakorlásában is részt vehessenek.

Vázsonyi elképzelése alapján a nők következő választójogi kategóriájába tartozzanak azok is, akik 2 év óta működő tudományos, irodalmi vagy művészeti egyesületnek tagjaiként dolgoztak. Iskolai bizonyítvány, vagy annak hiányában olyan igazolás bemutatása is elfogadható, amely az említett területeken történető tevékenységet igazolta. Számuk ebben az időben még nem jelentős, de a választójogból ők sem maradhatnak ki.

Vázsonyi Vilmos részletes helyzetfelmérése végén hangsúlyozta, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján a „női választójognak így tervezett rendszere csak töredékes”. A választójogi reform küszöbönálló rendezésénél arra kell törekedni – írta –, hogy azok a női választók, akik először mennek szavazni, a „maguk komolyságával igazolják be a nők választójogának jogosultságát és üdvös hatását”. Annak a meggyőződésének is hangot adott, hogy a reform kezdeményezése „megállja az élet próbáját, kellő adatok birtokában a törvényhozás a jogok kiterjesztésében e téren is tovább haladhat”. A női választók – külföldhöz hasonlóan – Magyarországon is hasznára válnak az egész közéletnek.²⁰

²⁰ *Választójogi törvényjavaslat...* I. m. 96–97. p.

Vázsonyi Vilmos választójogi (tárca nélküli) miniszterként 1917. december 21-én nyújtotta be törvényjavaslatát a parlamentbe. Javaslatára választójogot adott volna minden 24 évet betöltött írni-olvasni tudó magyar férfinak, aki 4 elemi osztályt végzett, vagy legalább 10 korona adót fizet, vagy legalább 2 évig katonai szolgálatot teljesített, továbbá katonai altiszti fokozatot ért el, vagy vitézségi érmet, vagy Károly-csapatkeresztet nyert el, vagy önálló iparos, kereskedő, vagy állandóan alkalmazott őstermelési, iparforgalmi munkás, vagy cseléd. Tervezetében megadta volna a választójogot minden 24 éves írni-olvasni tudó magyar állampolgár nőnek, aki vagy a polgári iskola 4 osztályát elvégezte, vagy gyermekkel bíró hadiözvegy, vagy legalább 2 év óta működő tudományos, művészeti egyesületnek tagja. Ő az első kormánytag, aki törvénytervezetében – ha cenzusok mellett is, de – választójoggal kívánta ellátni a nőket.²¹

Vázsonyi Vilmos választójogi tervezetének számszerű hatását Kovács Alajos statisztikus elemezte. A javaslat szerint a férfiválasztók száma 1 627 000-ről 3 595 000 emelkedett volna. Vagyis 1 968 000 választót hozott volna, a 260 000 új nőválasztóval együtt az új választók száma 2 228 000-re emelkedett volna, a régi választók 1 627 000 főnyi számával szemben. A miniszter javaslatában nem számolt azzal a fontos követelménnyel, hogy az új választók száma nem haladhatja meg a régi választókét. Az új választók számában a 24 éven aluli, 443 000 Károly-keresztrel rendelkező szavazók 6 év alatt elfogytak volna (meghaltak), az új választók száma még akkor is 1 785 000 maradt, vagyis még mindig meghaladta a régi választók számát.²²

²¹ Kovács Alajos: *A magyar választójogi reformok számszerű hatása*. Budapest, 1925. 11. p.

²² Uő. 12. p. (Kovács Alajos elemzésében olvashatjuk, hogy benyújtott törvényjavaslatban az új választók száma nem haladhatja meg a régi választókét. Ez természetesen a kormány érdeke, amelyet a politikai hatalmának megtar-

A kormány által 1917. december 21-én benyújtott választójogi törvényjavaslat tárgyalására a képviselőház 1918. január 17-én 48 tagból álló különbizottságot hozott létre. A bizottság a javaslatot 1918. február 8-a és június 7-e között tárgyalta. A testület a 4 hónap alatt összesen 31 ülést tartott.²³

A bizottságban éles vita alakult ki a nők választójogának ellenzői és támogatói között. A fennmaradt dokumentumokból azokat a hozzászólásokat választottuk ki, amelyek a legérdekesebb érveket, magyarázatokat tartalmazzák a nők választójogának kiterjesztéséről vagy elvetéséről. Vertán Endre előadó az írásbeli törvényjavaslat mellett szóban is fűzött néhány megjegyzést az előterjesztéshez. Hangsúlyozta, hogy a nők választójoga a magyar jogrendben nem ismeretlen. A jelen törvényjavaslatról elmondta, hogy szűk körű választójogot adna a nőknek, mert a 4 polgári osztály elég magas értelmi cenzusnak bizonyul, de demokratikus hatású, mert vannak minden társadalmi osztályban olyan nők, akik elvégezték a 4 polgárit. A törvénytervezet hadi-özvegyekre vonatkozó bekezdését átmeneti intézkedésnek nevezte, de pozitívként értékelte, hogy lehetőséget biztosít a választójog megadására. A külföldi példákat említve elmondta, hogy alig van olyan ország, ahol a nők választójogát nem kötötték valamilyen cenzushoz.²⁴

Varga Gyula, a Nemzeti Munkapárt országgyűlési képviselője kifejtette, hogy ő a jelenlegi forrongó időt nem tartja alkalmasnak arra, hogy a nőket bevonják a képviselő-választási küzdelembe, hogy „leszállítsuk őket arról a piederstálról, amelyen állnak”. „Ez nagy hiba, sőt vétek volna a nők ellen.” Elismerte azonban, hogy a férfiak „nem hordják éppúgy szívükön a nők érdekeit, mint a férfiakét”.

tása és a hatalmon lévő társadalmi rend megőrzése érdekében fogalmazott meg.)

²³ Országgyűlés Nyomtatványai, LXII. k. 1450. szám. Budapest, 1918. 1. p.

²⁴ Jakabffy Elemér: *A választójogi bizottság tagjai a nők választójogáról*. Budapest, 1918. 7. p.

Aggodalmát fejezte ki a képviselő-választások alkalmával szervezett korteshadjáratok erkölcsi tartalma miatt, ahol „szabad mindenkire sarat dobni, mindenkit kisebbiteni, a legaljasabb rágalmakat terjesztetni róla. Ennek következtése részint az volt, hogy a magyar intelligencia elvesztette azt a vezető szerepet, amelyre hivatása volt”, a közélet pedig nem tiltakozik az erkölestelenségek miatt. „Éppen ezért bármennyire tiszteli a nőket, nem tudná nekik most megadni a választójogot.” (Hozzászólását helyeslés fogadta.) Megjegyezte még, hogy a nők választójogot az északi államokban kaptak először, de ő nem szeretné a magyar nőket „olyan sivárlelkű Nóráknak látni”. (Ez derültséget váltott ki a képviselőtársakból.)

Návy Lajos független országgyűlési képviselő a négy osztállyal és a magasabb műveltséggel rendelkező, magukat fenntartó nők választójogától nem zárkózik el. A hadiözvegyek választójogával nem ért egyet, mert a „családfenntartás, a gyermekek nevelése, a jó példaadás tekintetében, annak bizony sokszor épp az ellentéte volt tapasztalható”. Feltételezi, hogy ennek oka a háború lehet, a megszokott rend felbomlása. Véleménye szerint elég volna a választójogot kiterjesztteni azokra a nőkre, akik a 4 polgárit elvégezték, és önálló keresetből tarják fenn magukat.

Iklódy-Szabó János, a Nemzeti Munkapárt képviselője annak a nőnek adna választójogot, aki mint családfő a gazdaságát személyesen vezeti, aki munkájáért állami vagy magánalkalmazásban rendszeres jövedelemben részesül, és önállóan el tudja tartani magát, vagy irodalmi és művészeti téren olyan szabad foglalkozást folytat, amely rendes megélhetést biztosít.²⁵

Schuller Rezső, az Alkotmánypárt képviselője kérte, hogy a bizottság fogadja el a 4 polgári osztály elvégzésére vonatkozó jogcímet. Ha a vizsga bizonyos esetben nem sikerül, akkor adócenzussal megmaradhatna a választói jogosultság.²⁶

²⁵ Uo. 8–9. p.

²⁶ Uo. 10. p.

Rakovszky Iván független képviselő elvben nem ellenezte a nők választójogát, sőt helyeselte, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűekre is vonatkozzon a jogkiterjesztés. A magasabb műveltséggel rendelkező nőkben „egy ellensúlyt lát, mely éppen a konzerváló, a társadalmi és állami rendhez ragaszkodók számát szaporítja”.

A hadiözvegyek választójogából kizárná azokat, akik segélyekből élnek. Magas ugyanis azoknak a száma, akik abból tartják el magukat. Szintén nem értett egyet az egyleti tagság után szerzett választójoggal. Ha ugyanis egy tót lánynak a műkedvelő egyletben minden este kiosztanak egy „szobalányszerepet”, az még nem jogosíthat fel a választójog megszerzésére. Ki bírálhatja el, az illető nő tudományos, művészeti, irodalmi tevékenységét? Az egyleti tagság – véleménye szerint – nem alkalmas arra, hogy mint műveltségi cenzus, feltétele legyen a választójognak.

Németh Károly, a Nemzeti Munkapárt képviselője hozzászólásában kifejtette: „meggyőződésem, hogy a nőt fiziológiai alkata, psychéje más helyre utalja, mint a férfit”. „A nőnek a természettől fogva más a rendeltetése”, a háború, a megváltozott társadalmi, gazdasági helyzet alakulása „kényszerítette a nőt arra, hogy részt kérjen a férfi munkájából”. A képviselő elismerte, hogy a gazdasági élet, az oktatás, a szellemi élet számos területén dolgoznak olyan nők, akiket választójogban kell részesíteni. A jogcímek közül csak a 4 elemi elvégzését tartja jogszerűnek, mert véleménye szerint csak az biztosítja a „helyes szelekciót”. Azoknak a nőknek is megadná a választójogot, akik „mint családfenntartók intenzív nemzetfenntartó munkát fejtenek ki”. A magasabb adócenzus talán segíthetne ebben az esetben. Nem hiszi, hogy a törvénytervezettel szemben „bármilyen reakciós vádat lehetne emelni”, mert hiszen a férfiak választójoga is hasonló folyamaton ment keresztül.²⁷

²⁷ Uo. 12–13. p.

Tisza István gr. felszólalásában hangsúlyozta: „attól fél, hogy a nők választójoga mellékvágányra tereli nemcsak maguknak a nőknek sorsuk javítására irányuló munkáját, hanem a férfiaknak ebben az irányban való munkáját is; attól fél, hogy olyan sallangokra koncentrálódik az érdeklődés és a harc, amelyek a dolog lényegét nem érintik kellőleg, amelyek mindazokat a bajokat, amelyeknél nálánál senki jobban nem óhajtana segíteni, oldalt hagyják sőt talán sok tekintetben a helyzetet rontják, mert a figyelem ezekről a bajokról elterelődik”. Úgy hiszi, hogy a mai világban, mai társadalmi helyzetben „helyesebb volna a nők választójogával nem foglalkozni”. (Megállapítását élénk helyeslés fogadta.)

A hadiözvegyek esetében inkább patronálni, „gondozás alá kellene venni, nemhogy szavazati jogot adjanak nekik”. (Élénk helyeslés fogadta ezt a gondolatot is.)

A műveltségi cenzus egyoldalú, hiszen nők tömegeit zárja ki a választójogból, kivéve azokat, aki magasabb iskolai végzettségűek. Tisza István úgy gondolta, hogy „azt elfogadhatja minden magyar asszony, hogy nem adnak a nőknek választójogot, nem vonják bele őket a politikai élet durva légkörébe, de egyoldalú korlátozásokkal eljáráni itt semmiképp sem szabad”.

A 4 polgári elvégzését falun lehetetlennek tartja, városokban pedig „szavazathoz jutnának tömegben a női társadalom oly tagjai, akiket nagyra becsül és tisztel, akikben azonban nem látja azt a tényezőt, amely a magyar asszony sorsát hivatva van képviselni, előbbre vinni”.

Polonyi Géza független képviselő elmondta, hogy „a nő rendeltetése egészen más mint a férfié: legszentebb rendeltetése az anyaság. Minden teória és tapasztalat amellet bizonyít, hogy a nő kivételesen viselheti ugyan, de nagy általánosságban nem bírja el az élet terheivel való küzdelmet az anyaság terhe mellett. Ne rántsuk le a nőt a politikai küzdelem posványába! Az asszony, ha választójoga lesz vagy követi férjét a szavazásban, amely esetleg a férj számára pluralitás biztosítatik vagy szembe helyezkedik vele és áldozatul hozza családi boldogságát.”

A 4 polgári iskola elvégzésénél azt kifogásolta, hogy az csak városokban szokás, falvakban a nők ki lesznek zárva a választójogból. Felhívta a figyelmet a felekezeti eltolódás lehetőségére is. „A polgári iskola negyedik osztályában hatszorta nagyobb arányban vannak a zsidó növendékek képviselve, mint amennyi rájuk 5%-os arányszámuk szerint juthatna.” „a valóság az, hogy mentől magasabb iskolacenzust állapítunk meg, annál nagyobb a zsidóság javára az aránytalanság”.

A képviselő arra is felhívta a figyelmet, hogy Magyarországon 52% nő, 48% férfi van, így az a „veszély is fenyeget, hogy a többséget a nők számára lehet biztosítani”.

A hadiözvegyek választójogának kérdésében nem foglalt állást, csak azt említette meg, hogy a hadiözvegyeket egységesen erkölestelen életmóddal vádolni és ezért mindannyiukat büntetni nem szabad. (Návay Lajos független képviselőnek címezte gondolatát.)

„Azért van ellene a nők választójogának, mert a magyar társadalom számára meg akarja menteni a magyar anyát.” Azért sem járul hozzá a nők választójogához, mert a tervezetben „sehol sem olvasható például a bárcás nő nem lehet választó vagy képviselő”. Azt helyesli, hogy a tervezet kizárja a választójogból a bordélytulajdonosokat és hozzátartozóikat, de hiányolja, hogy a „bárcás nő” nincs kizárva a jogkiterjesztésből.

Elismeri, hogy vannak olyan nők, aki eleget tudnának tenni a tervezetben előírt cenzusoknak, de ő inkább a tradíciókhoz ragaszkodik, ezt családjából hozott példával igazolta: az ő édesanyja „sohasem gondolt arra, hogy versenytársa legyen akár férjének, akár gyermekeinek”. Ezért csatlakozott Tisza Istvánhoz véleményéhez. Még egyszer felhívta a figyelmet a nők arányára a társadalomban (52%), amely a „nőuralom lehetőségét tárja elénk, ami végveszéllyel fenyegetné nemzetünket.”

Tudom, hogy nehéz megtagadni a szavazatjogot a kenyérkereső nőtől, a tudomány bajnokától vagy a gondnoki tisztet betöltő anyától, de az elvi tünet mellett nyugodtan szavazok ellen,

– ha tudom, hogy ezzel nemzetem számára megmentem és piedesztálra állítom a magyar anyát.”²⁸

Krolopp Hugónak, a Nemzeti Munkapárt képviselőjének a véleménye szerint a gazdaságszféra nem támogatja a nők választójogát, mert az egyes társadalmi rétegek nem követelik elég meggyőzően. „Minél inkább kell a férfinak a társadalmi életben küzdenie, annál inkább szükséges, hogy odahaza nyugodt ott-hont találjon és annál inkább távol kell tartani a nőt a politikai küzdelemtől.” Nem ért egyet a politikus a cenzusokkal sem, mert a 4 polgári és a hadiözvegyeknek meghatározott feltételek „olyak, amelyek állami és társadalmi fajsúly érvényesüléséhez vezetnek, csak az a nő nyerhet választójogot, aki a férfit minden tekintetben mint családfenntartót helyettesíti”.

Almásy László, a Nemzeti Munkapárt képviselője elmondta, hogy tapasztalatai szerint a nők választójogára nézve „az erre való törekvés a nők körében még korántsem mondható egyetemesnek, vagy csak oly jelentékenynek is, amely elől a magyar parlament nem térhetne ki”. A nők választójogának megadása ellen felhozott másik érve a választások alkalmával tapasztalt szenvedélyek, indulatok, amelyek olyan fokra emelkednek, hogy azoktól a nők „presztízsét is megkímélendőnek tartja”.

Nem fogadja el a kormány javaslatában a tudományos, művészeti és irodalmi egyesületekhez tartozás igazolását, mert véleménye szerint ez a „visszaélések melegágya”. Hiányolja ezzel szemben a gazdasági, kereskedelmi, ipari egyesületekhez tartozás mellőzését.

Nehrebeczky György, a Nemzeti Munkapárt képviselője, a nők aktív választójogának biztosítását mintegy kísérletként elvileg elfogadja. Ezt a nők az utóbbi évtizedekben a közintézményekben és a háború alatt betöltött szerepével indokolta.

Székely Ferenc jogász, a nők választójogának feltétlen támogatója a tervezetben felsorolt cenzusokkal egyetértett. Védél-

²⁸ Uo. 15–20. p.

mébe vette a hadiözvegyeket, visszautasította azokat a korábban elhangzott véleményeket, amelyek az említettek erkölcsi életére általánosságban született kifogások voltak. Példaként az Augusztá-almát (családsegítő) említette, ahol mint kerületi közgyámi és népjóléti megbízott dolgozik, számtalan környezet-tanulmányt készített hadiözvegyeknél, de egyetlen alkalommal sem talált olyan körülményt, amely erkölcsileg kifogásolható lett volna. (Véleményét derűtség és felkiáltások: például „elhiszük!” – követték.) A ritka kivételeket nem lehet általánosítani – mondta. (A padosorok között ez újabb mozgolódást és derűtséget váltott ki.)²⁹

Mánday Samu, a Nemzeti Munkapárt képviselője a nők választójogát ellenezte, mert „nem tartja helyesnek, hogy a politikai izgalmak hullámai a nőkre is áterjedjenek”.

Antal Géza, a Nemzeti Munkapárt képviselője, mindazoknak a nőknek, akik önálló munkakörben dolgoznak, és akik a saját családjuknál családfenntartók (a férfi szerepét töltik be), képviselő-választási, törvényhatósági és községi választójogot kívánt adni.³⁰

Andrássy Gyula gr., az Alkotmánypárt képviselője véleményében kifejtette: „A nők szavazati jogának határozott barátja.” Ezt a véleményét a nőknek háborúban tapasztalt helytállására, hazafiságára alapozza. De azért nem tudja teljes mértékben támogatni a nők választójogát, mert a háború után sok olyan kérdést kell megoldani, amelyben a nők „érdeke ellentétes” a férfiakéval. Példaként említette, hogy „azon foglalkozásoknál, amelyeket jelenleg a nők végeznek a férfiak helyett, a férfiak visszatérése után megmaradnak-e a nők”, és a fizetésük hogyan alakul a férfiak fizetéséhez képest.

A különböző karitatív és kulturális tevékenységeknél nélkülözhetetlen a nők munkája, ezért a politikus úgy gondolta, hogy

²⁹ Uo. 20–22. p.

³⁰ Uo. 23. p.

a nők a „megyei és városi törvényhatóságokban” legyenek választók és választhatók.

Hegedüs Loránd, a Nemzeti Munkapárt képviselője hozzászólásában támogatta a nők választójogának megadását. Nem támogatta viszont a hadiözvegyek és a különböző egyletekben tagsággal rendelkező nők jogkiterjesztését. Indítványt nyújt be, melyben javasolta, hogy az Akadémia, a Petőfi Társaság, Kisfaludi Társaság nőtagjai kapják meg a választójogot.

Huszár Károly (sárvári), a Katolikus Néppárt képviselője feltétlen híve a nők választójogának. Igazságtalannak tartotta a nemi cenzust, hiszen a nők az élet minden területén együtt dolgoznak a férfiakkal, és egyenrangú munkát végeznek. A nők példásan megállták a helyüket a háborúban. A nők jó hatását a férfiaknak át kellene vinniük a politikai életbe: „Ne csináljanak a férfiak pocsolyát a politikából, ne legyen részeg az egész ország a választás napján: akkor majd minden tisztességes nő örömmel léphet be a politikai arénába.”

Javasolta, hogy inkább növelni kellene a választójoggal felruházott nők arányát. A „városi hölgyek mellett a falusi keresztény női intelligenciát, a nép dolgos asszonyait, az ipari szakmunkásnőket nem szabad kihagyni a választójogból”. (Javaslatát helyeslés fogadta.) Ő is védelmében vette a hadiözvegyeket, véleménye szerint nem szabad általánosítani, „legkevésbé a férfiaknak volna szabad a háború alatt az erkölcsbíró szerepét játszani”. „Ha ilyen kritériumokat állítanának fel, nagyon megcsappanna a férfiválasztók száma.”

Sándor János jogász nem támogatta a nők választójogát, habár elismerte a háború alatt nyújtott önfeláldozó munkájukat. Nem tartotta megfelelőnek az időt arra, hogy a nők választójogot kapjanak, különösen nem olyan nagy számban, ahogyan azt a javaslat tartalmazta.³¹

³¹ Uo. 24–26. p.

Heller István, a Katolikus Néppárt képviselője a nők választójogát nem tartotta a tervezetben előterjesztett módon elfogadhatónak. Ha a kormány szándéka az, hogy nagy tömegeket lásson el választójoggal, akkor gondoskodni kell az iskoláztatásukról is. „Ezt a nagy feladatot nem szabad súlyosbítani azzal, hogy még egy egészen kiszámíthatatlan egészen új tömeget: a nőket is bevigyük.” Az elvet elfogadja, de csak a diplomával rendelkező nőknek adna szavazati jogot, vagy azoknak, akik gazdasági üzemet önállóan vezetnek.³²

A bizottsági tagok többsége a nők választójoggal történő felruházását nem fogadta el. Ebben élen jártak Tisza István és a Nemzeti Munkapárt képviselői. Az indoklásban a nők választójogának a külföldi államokban történt megvalósulása szerepelt. Hangsúlyozták a bizottság tagjai, hogy azokban az országokban, ahol a nők választójogot kaptak, a társadalom berendezkedése nem hasonlított a magyarországi viszonyokhoz.

A bizottság véleménye szerint a nők választójogáért indított mozgalom még nem terjedt ki a társadalom egészére, vagyis a nők nagy része „még nem érzi a választójog elnyerésének szükségességét”. Az kétségtelen, hogy a társadalom, a gazdaság változásai következtében a nők a férfiakhoz hasonlóan kereső pályákra léptek. A bizottság véleménye szerint ez ahhoz vezetett, hogy a nők eltávolodtak valódi hivatásuktól, ez számos olyan problémát vet fel, amivel a magyar törvényhozásnak számolnia kell. „Nagyon kétséges azonban, hogy ezen problémák helyes kezelése szempontjából kívánatos-e a nőknek választójoggal való felruházása.” A bizottság annak az aggodalmának is hangot adott, mely szerint a nők választójoggal történő felruházása esetén politikai szereplésük a legfontosabb társadalmi problé-

³² Uo. 29. p. (A választójogi bizottság munkájában részt vett Bethlen István, aki külön javaslatot nyújtott be a bizottságnak, abban a nők választójogára nem tért ki. Uo. 24. p.; Klebelsberg Kunó felszólalásában a nők választójogáról nem nyilatkozott. Uo. 29. p.; Károlyi Mihály szintén nem tett említést a nők választójogáról hozzászólásában. Uo. 30. p.)

mák megoldásáról vonja el a figyelmet. Megfogalmazták azt a fenntartásukat is, hogy a politikai jogok gyakorlása „a nőknek a családi élet körétől és az igazi női hivatástól való eltávolodását” eredményezi majd.

A bizottság tagjainak többségi véleménye alapján a „női választójog ez idő szerinti kikapcsolása mellett foglalt állást. A kormány azonban a női választójog bizonyos mértékű megadását már most indokoltnak és szükségesnek jelezte”³³ – olvasható a jelentésében.

A választójogi bizottság ülésain történeteket a sajtó is figyelemmel követte. A *Nők Lapja* 1918. március 25-én megjelent számában Halász Ignác nyírbátori szerző cikkét olvashatjuk. Írása elején hangsúlyozta, hogy nem tagja semmiféle nőmozgalomnak, egyesületnek, csak mint egyszerű állampolgár írja le tapasztalatait, amelyeket az iparban és a mezőgazdaságban végzett munkája során szerzett, ahol nőkkel dolgozott együtt. Tapasztalatai alapján kívánta cáfolni a női választójog magadása ellen harcolók álláspontját. Megdöbbenőnek nevezte, hogy olyan politikusok, akik az ország gazdasági-társadalmi kérdéseivel a gyakorlatban foglalkoznak, azzal az érvel próbálják a nők választójogát megakadályozni, miszerint a jogegyenlőség kiterjesztésével a nőket lerántják a „piedesztálról a politika fertőjébe”. Ismeretes, hogy társadalmi-gazdasági helyzet kényszerítette a nőket, hogy kereső pályákat válasszanak. Nehéz elhinni azt is, hogy a politikát irányító nagybirtokosok, államférfiak nincsenek tisztában azzal, hogy már a háború előtt is nehéz, embertelen sorsa volt a falusi béres, zsellér feleségének. Hajnalban kelt, ellátta az 5-6 gyereket, végezte a háztartási munkát. Majd az „egyik gyereket az ölébe, a másikat a hátára vette, a többieket kéznél vezetve, kiment a mezőre, hol naphosszat, a tikkasztó hőségben fárasztó munkát végzett”. Délben még ebédre is gondoskodnia kellett, amelyet a férjének kivitt a mezőre. Este későig újra a háztartási munkát,

³³ *Országgyűlés Nyomtatványai*, LXII. kötet. 1450. szám. Budapest, 1918. 6. p.

a gyerekek ellátását végezte. Emiatt az életforma miatt az asszonyok egészsége pár év alatt tönkrement, megöregedtek.

A gyermekek halálzási aránya is azért magas, mert az „agyondolgozott” anyák nem tudják a csecsemőket megfelelően táplálni. A városokban is nagyon hasonló a helyzet – hangsúlyozta cikkében a szerző. „Hát ezeket a száz és százezer nőket ki rántotta ki az otthonból a mezőre, a gyárba, a műhelybe és az irodába? Ki taszította le ezeket a női pidesztálrról a nehéz munkába? A régi maradi rend-e, amelyet ezek az államférfiak képviselik, avagy a még meg sem született női választójog? Világos, hogy nem az ajtóinkat döngető női jogok születték ezeket a kétségbeesztő állapotokat, hanem igenis, ezek az állapotok szükségszerűen hozták létre azt a politikai és társadalmi mozgalmat, amely feminizmus név alatt küzd és harcol az ellen, hogy a szegény nő továbbra is csak agyondolgozott páriája legyen a társadalomnak.”

Nagyon fontos – hangsúlyozta –, hogy minden gondolkodó ember számára világos legyen, hogy a „női kérdés orvoslása most a háború után többé már nem női kérdés, hanem a jövő Magyarország kérdése”. Ha nem következik be alapvető változás, akkor a „nők száz és százezei a fennálló és mindinkább rosszabbodó gazdasági és társadalmi rendszer következtében” nem tudnak férjhez menni, a már férjnél lévők pedig továbbra is kénytelenek a család ellátása miatt nehéz fizikai munkát végezni, és ugyanazért a munkáért kevesebb bért kapnak, mint a férfiak, akkor ez a folyamat az országot a „lassú pusztulás örvényébe” taszítja.

A cikk írója nem fogadta el a politikusoknak azt az évelését sem, hogy a férfiak ugyanúgy képviselik a nők érdekeit is, mert ha ez így lenne, akkor a korábban felsorolt súlyos gondokon már változtattak volna. Tehát igenis szükség van arra – hangsúlyozta –, hogy a nőket alkotmányos jogokkal ruházzák fel, mert elengedhetetlen, hogy a politikában is egy „egészséges változás induljon meg”.³⁴

³⁴ Néhány szó a női választójogról. *Nők Lapja*, 1918. március 25. 1. p.

A választójogi bizottságban történt eseményeket a feminis-
ták kiemelt figyelemmel kísérték és kommentálták. Lapjuk,
A Nő 1918. június–júliusi számában adatokkal támasztották alá,
hogyan született a testület elutasító határozata a nők választó-
jogáról.

A választójogi bizottság tagjainak száma, mint már korábban
is említettük, 48 fő volt. A feministák, figyelemmel kísérve a bi-
zottság tagjainak véleményét (ezekből korábban szintén bemu-
tattunk néhányat), kigyűjtötték a nők választójogát támogatók
és az ellenzők szavazatait. Az eredmény a következő lett: a 48
bizottsági tag közül 34-en támogatták, 14-en elleneztek a nők
választójoggal történő felruházását.

„Ilyen túlnyomó kedvező többség mellett a szégyenletes sza-
vazás úgy jött létre, hogy általánosan csak a következő napra vár-
ták a nők választójogára vonatkozó paragrafusok tárgyalását és
többen elfoglaltság miatt maradtak el.” A választójogi bizottság-
ban tehát a nők választójogát ellenzők majdnem teljes létszám-
ban jelen voltak, a 14-ből 11 fő. Ezt a helyzetet felismerve a női
választójog „főellenzői”, Polonyi Géza és Tisza István „váratlan-
ul minden jogszokás ellenére provokálták a szavazást, amelyről
az ellene szavazók közül valaki megjegyezte, hogy tulajdonkép-
pen tudatában sem volt annak, mit jelent a szavazás”.

A cikk írója ezek után jogosan tette fel a kérdést: mi lenne az
emberek véleménye erről az eljárásról, ha mindezt a nők tették
volna így, az ország dolgait illető ügyekben? „A bizottság puccsa
folytán a javaslat nem tartalmazta többé a nők választójogát.”

„A puccs a maga hihetetlen vakmerőségének teljes súlyával
visszafelé sült el. A nők választójogát tárgyalásra sem érdemes
anyagnak tekintő és azt oly durva gesztussal az útból félrelökő
tizenegy képviselő eljárása ellenkezést váltott ki mindenkiből,
aki a nő értékének és érdemeinek méltatását a választójog meg-
adásában elvárta.”³⁵ Tisza István a váratlan szavaztatással a saját

³⁵ A választójogi puccs története. *A Nő*, 1918. június–július. 89–90. p.

akarát és véleményét igyekezett érvényre juttatni a nem éppen tisztességes módszer alkalmazásával. Ebben természetesen azok a bizottsági tagok is támogatták, akik szintén elleneztek vagy nyíltan mégsem merték vállalni a nők választójogának támogatását.

A *Nő* munkatársai oknyomozó riportra indultak, és felkerestek néhány befolyásos politikust, hogyan vélekednek a bizottság döntéséről. Az elkészült riportot a lap 1918. június–júliusi számában olvashatjuk. Először gróf Tisza Istvánt keresték fel, „a szép villa lakója” nem fogadta a lap munkatársát. „A kegyelmes úr éppen öltözködik, meg aztán az autója is vár már, – mondta az inas – miután azonban előbb elmondta urának, hogy *A Nő* számára” kellene néhány kérdésre válaszolnia.

Huszár Károly, a Katolikus Néppárt vezetője volt a következő riportalany. A politikustól azt kérdezte a lap munkatársa, miért szavazták le a bizottságban a nők választójogát, és miért nem ment el a szavazásra ő, aki a feminista mozgalom lelkes támogatója.

„Oh kérem, én olyan egyszerűnek látom a dolgokat – kezdte válaszát Huszár Károly. – A választójogi bizottság tagja lévén, két hónapig minden ülésre rendszeresen eljártam. Már most azonban magánember is lévén, véletlenül 2-3 órára távoznom kellett. Véletlenül ugyanakkor távol volt néhány elvtársam is. Mire visszajöttem, legnagyobb meglepetésemre a nők ügye el volt intézve. Elvégeztetett. Azonban nehogy a szegény véletlent okolja: Mert ha történetesen nem mentünk volna el az illetékes hatalmak vártak volna addig, míg bevonul az ellenpárt néhány tagja s így jön létre a leszavazás. Mert leszavazásnak muszáj volt létre jönnie.”

„Ahá – gondoltuk halkán. Ez az a terebélyes kedves örökzöld puccs-fa, melynek e méltó gyümölcsét köszönhetjük” – jegyezte meg a cikk írója.

Gróf Andrassy Gyula válaszában biztosította a lap munkatársát, hogy ő továbbra is elkötelezett híve a nők választójogának. A választójogi bizottságban a szavazás „két-három órába telt

volna”. Az események azonban jóval rövidebb idő alatt történtek „legnagyobb meglepetésemre már megtörtént a leszavazás. A plénum előtt azonban, biztosítom önöket, minden erőmmel a nők számára való legteljesebb jogkiterjesztés mellett fogok síkra szállni” – ígérte a politikus.

Gróf Károlyi Mihály válaszában kifejtette, hogy nem kell nagy jelentőséget tulajdonítani a választójogi bizottság döntésének. „Én nem voltam ott és nem is lehettem ott, mert az ügyet rövid távollétemben is elvtársaim távollétében oly kivételes és boszorkányos gyorsasággal intézték, hogy nagyon helyes az az impressziója, hogy ez nem lehet szerencsétlen véletlen műve. Egy ilyen apró és mulatságos machinációnak azonban nem lehet elvi jelentősége sem, ahogy a választójogi bizottság döntéseinek és eredményeinek egyáltalában nem tulajdonítok fontosságot. Most minden a plénumtól függ. Ami az én meggyőződésemet illeti, kívánom és követelem a nők aktív és passzív választójogát...” – mondta határozottan a politikus.

A lap újságírója összefoglalójában leszögezte, „a választójogi bizottság fájó és megdöbbentő döntése nem épült az igazság szilárd bázisára, egy megmosolyogtató kis trükk érvényesült itt. [...] Ez a milliók sorsának játékos elintézése a mai nagy és komoly időkben, elgondolkoztat, fáj és bánt. [...] Érezzük, hogy igazunk van, s a hangunk túlharsog majd minden visszhangot.”³⁶

Ez után a kedvezőtlen megítélés után következett a képviselőházi vita, amely három hétig, 1918. június 25-től július 19-ig tartott. (A vitából csak néhány vélemény, hozzászólás összefoglalóját mutatjuk be, amelyek a nők választójoga mellett és ellen hangzottak el.)

Wekerle Sándor miniszterelnök július 11-én elhangzott beszédében a nők választójoga mellett foglalt állást. Érvei között szerepelt az, hogy a társadalomban bekövetkezett átalakulás

³⁶ Miért szavazták le a nők választójogát a bizottságban? *A Nő*, június–július. 91. p.

következtében a nők a házi foglalkozáson túl bekapcsolódtak a munkák számos válfajába, és a közhivatalokba is jelentős számban kerültek be. „A társadalomnak és a közéletnek számtalan olyan kérdése van, melyeknél a nők közreműködésére szükség van.” A közéletnek a nők „nemcsak kiegészítői, hanem olyan döntő tényezői, hogy ha ennek a közérületnek és közfelfogásnak a választásoknál való megnyilvánulását igazában akarjuk, akkor ott a nőknek is megfelelő teret kell biztosítani”. A nők választójoggal történő felruházásában azonban – „ne menjünk annyira, – én sem mennék, – mint igen sok nyugat-európai állam, mely általánosan ugyanazon jogokat biztosítja, vagy legalább kívánja biztosítani a nőknek, mint a férfiaknak”. „Eddig a határig nem mennék el azért, mert itt nemcsak jogoknak kiterjesztéséről, hanem azoknak a társadalomra való visszahatásáról is van szó és én itt gyors és rohamos újításoktól mindenkit óvok; de el kell mennünk addig a határig, amíg a nő döntő tényezője a közéletnek és eddig a határig meg kell neki adni a szavazati jogot” – tette hozzá támogató szavaihoz a miniszterelnök.³⁷

A miniszterelnök számára a választójogi bizottság kedvezőtlen véleménye is egyértelművé tette, hogy a női választójog megmentése csak úgy lehetséges ha azt, az általános választójogi törvényjavaslathoz kapcsolva, önálló módosító javaslatként tárgyalja a ház. Ezért 1918. július 12-én javaslatot terjesztett elő, amely a női választójog szabályozása esetén három lehetséges feltételt jelölt meg annak megvalósulása érdekében. Az első a Vázsonyi-féle javaslatból már ismert 4 polgári iskola vagy azzal egyenértékű iskolai végzettség. A második pont szerint felesége vagy özvegye legyen olyan férfinak, aki a középiskolának vagy ezzel egyenrangú tanértékű polgári vagy katonai tanintézetnek legmagasabb osztályát sikeresen elvégezte. A harmadik pedig, hogy választójogot kaphasson a hajadon vagy elvált nő, aki mezőgazdasági, ipari vagy kereskedelmi tevékenységet folytat, és

³⁷ *Képviselőházi Napló*, XL. kötet. (798–812. ülés). Budapest, 1918. 447–448. p.

akár egy vagy több adónemből együttesen, egy vagy több községben, legalább 100 korona egyenes állami adóval terhelt legyen.

Javasata indoklásában kifejtette, hogy az eredeti tervezetben is szerepelt az, hogy a polgári iskola vagy a középiskola 4. osztályát sikeresen elvégzett nők választójogot kapjanak. De ugyanakkor választójogot kívánnak adni azoknak a nőknek is, akik a szabályozás értelmében nem végeztek középiskolát, de műveltségük olyan szinten áll, hogy a jogkiterjesztés rájuk is vonatkozhat. A gyakorlat azt mutatja – folytatta –, hogy „különösen a nőképzés terén a vidéken lakók nem voltak abban a helyzetben, hogy a középiskolának, vagy helyesebben szólva, a négy évi középiskolai tanfolyamnak megfelelő képzettséget szerezhettek volna. Ennek ellenére azonban a műveltségnek olyan fokán állnak, mely ezen előképzettséggel egyértelműnek tekinthető. Ilyen körülmények között, bármennyire kifogás alá essék is az, hogy azok nőit ruházzuk fel választójoggal, akik csak maguk bírnak magasabb képzettséggel, mégis bátran merem ajánlani ezt, mert a gyakorlatban ezeknek hitvesei oly magasabb fokú képzettséggel bírnak, hogy az egyenértékűnek tekinthető a négy polgári osztállyal.”

A harmadik pont indoklásánál elmondta a miniszterelnök, „általános kívánság” az, hogy a gazdasági tevékenységgel foglalkozó özvegyek, törvényesen elvált nők és hajadonok, akik a gazdaságban, az iparban, a kereskedelemben vagy ezek ágazataiban folytatnak valamilyen tevékenységet, választójogot kapjanak. Kifejtette véleményében továbbá, hogy tartózkodik a választójog „rohamos kiterjesztésétől, de hogy addig a fokig, ameddig a nő társadalmunkban immár döntő szerepet játszik, ezen jogot megvonhatónak nem” tartja. A 100 korona adócenzussal kapcsolatban elmondta, hogy azért javasol ilyen magas összeget, hogy módosítását elfogadják, de nem zárkózik el a kisebb adócenzustól sem.³⁸

³⁸ *Képviselőházi Napló*. Uo. 490–491. p. Lásd erről még Nagyné Szegvári Katalin: *A női választójog...* I. m. 121–122. p.

A vitában az egyik legjelentősebb hozzászólás (Nagyatádi) Szabó Istváné volt. A felszólaló felháborodásának adott hangot, mely szerint az „urak egy olyan női választójoggal” akarják ellátni őket, amely a „nők egy teljes rétegét kizárja belőle”. „Én nem tudom megérteni, hogyan tudják összeegyeztetni ezt a lelkiismeretükkel és azzal a jelszóval, hogy ez egy kiterjesztett választójog.”

Szabó István elmondta a jelenlévőknek, hogy ő a választójogi bizottság ülésén Vázsonyi Vilmos előterjesztésének vitájában is megjegyezte, hogy úgy véli, „mindenki a saját környezetét nézi, mert a volt igen t. igazságügy-miniszter úr is csak azoknak a nőknek akarta megadni a választójogot, akik az ő környezetében élnek és néhány bizottsági tagtársam is oly értelemben szólalt fel, hogy ők kívánják a nők választójogát, mert azok, akikkel érintkeznek, megérdemlik ezt a választójogot”.

Indulatos felszólalásában kifejtette azt is, hogy sohasem hallott olyat az „alkotmányos időkben, hogy egész néprétegeket kizárjanak olyan jogokból, amelyet a másik néprétegnek megadnak”. „Hogy ez megtörténjék a 20. században, amikor egy új átalakulás előtt, amikor bolsevik irányzattal, népuralommal és mindenféle jelszavakkal találkozunk – és kell is, hogy legyen ilyen átalakulás, kell hogy a nép jobban kezébe vegye sorsának intézését, akár tetszik valakinek, akár nem – akkor ez az idejét múlt parlament ide áll ilyen javaslattal, amely a nőket teljesen kizárja a jogokból.” Úgy érzi – folytatta –, hogy a politikai életben igazán senki sem karolja fel komolyan a nők választójogának kérdését, de mégis van egy társadalmi csoportosulás és azok támogatói, akik úgy vélik, hogy meg kell adni a nőknek a választójogot, de az „úriasszonyoknak”, és nem kell megadni azoknak, akik „két kézzel dolgoznak és keresik a kenyerüket [...] Hát ez a demokratikus irány Magyarországon, ez a fejlődés, ez a haladás Magyarországon?” Szabó István felszólalását tomboló éljenzés követte a szélsőbaloldaltól. Az elnök csendre intette a képviselőket.

Felszólalását folytatva a képviselő kifejtette, hogy igazságtalannak tartja azt, hogy a választójogot aszerint terjesszék ki a nőkre, hogy a háborúban milyen terheket viseltek, milyen áldozatokat hoztak. „Ki érzi jobban a háború terhét? Az a nő, aki jólétben él és akiknek nagy része – szeretném hinni, hogy csak a kisebbik része – hivalkodással, czifrálkodással, semmivel tölti el idejét, de megkapja a választójogát, az a másik része pedig a nőknek, akik a férje helyett fogja az eke szarvát és ebben a szörnyű melegségben a férje helyett, kivel az uradalom birtokán arattatnak, maga kaszálja a gabonát, a könnye összefolyik a vérével, ha megsebzí magát, sír kínjában, mert nem akarja otthagyni azt a kenyéradó földet, hogy családját eltarthassa, nem jut választójoghoz. Hát ezek nem inkább érdemlik meg a választójogot, mint azok akik a utcán korzóznak és sétálnak!”

Felszólalásának végén még egyszer hangsúlyozta, hogy nem ért egyet a választójogi tervezettel, arra biztatta a politikusokat, hogy menjenek el falura, és mondják meg az igazat, hogy „mi adunk az úrinőknek szavazati jogot, de a falusi asszonyoknak nem. Majd meg fogják rá hallani a választ. Nem lesz egy sem, aki azt ne mondja, hogy így akartok velünk bánni? Ne jöjjetek többet közeink!”

Én Magyarország falusi népessége nevében tiltakozom ezen törvényjavaslat ellen, azon égbekiáltó minősíthetetlen, durva igazságtalanság ellen, amelyet itt a falu népével szemben elkövetnek és majd annak idején hivatkozni fogok azokra, akik ilyen női szavazati jogot megszavaznak.”³⁹

Gróf Károlyi Mihály elfogadta a választójogi törvényjavaslatban a nők választójogára vonatkozó szabályozást, még akkor is, ha ez a választójog „csonka”. Meggyőződésének adott hangot, hogy ez a nők választójogának kiterjesztésében az „első lépés, amelyet nagyon rövid idő múlva a többi is követni fog”. Tény az is – folytatta –, hogy az a „rés, amelyet most megnyitunk és ame-

³⁹ Uo. 496–498. p.

lyen most beszivárognak, csak nagyon kevés asszony jut be, egy gáttörést jelent, amelynek révén rövid időn belül ki fog egyenlítődni az asszonyok és férfiak közti egyenlőtlenség és igazságtalanság”.

A nők választójogát azért is támogatja, mert a kialakult társadalmi egyenlőtlenséget igazságtalanságnak tartja, különösen a háború után, amikorra egyértelművé vált, hogy a nők „gazdaságilag tényleg tért hódítottak, hogy a politikában nem érvényesülhetnek”. A nők szavazati jogát a férfiak szempontjából is fontosnak tartja, hiszen ha az ő „gyöngéd, altrusztikus” érzésüket „bekapcsoljuk a férfiakéba, akik, az önzés, a sacro egoizmus elvének” alapján állnak, ezen a nők nagy száma enyhíthet.⁴⁰

A politikus további érve a nők választójogának megadása mellett a gazdaságban betöltött szerepük, amely „természetszerűleg szükségessé teszi” a jogkiterjesztést. A nők választójogának társadalomra gyakorolt hatását továbbgondolva olyan okfejtést hozott fel, amelyet még egyetlen képviselő sem fejtegetett. Ez pedig a népszaporodás és a nép erkölcsi emelkedésének szempontja. Véleménye szerint ahogyan „növekszik az asszonyok térhódítása a gazdasági életben, ép oly mértékben csökken a prostitúció, azaz anomália, hogy az asszonyt kereset hiányában úgyszólván belekergetik a prostitúcióba”.

A jövő generációinak szempontjából fontos, hogy a „házasságok lehetőleg korán köttessenek”. Jelen helyzetben azért is kevés a házasságkötések száma, mert nem tudják eltartani a születendő gyerekeket. Ha családban mindkét szülő keresettel rendelkezik, akkor könnyebb a gyermekek nevelése és a család fenntartása – ezekkel összefüggésben is fontosnak tartja a politikus a nők választójogának megadását.⁴¹

Teleszky János közgazdász elvben nem ellenezte a nők választójogát, azzal az óvatos kitételrel adott volna jogkiterjesztést,

⁴⁰ Uo. 498. p

⁴¹ Uo. 499. p.

hogya a családi életben ne okozzon kárt a politika. Aggodalmának adott hangot, hogy egy olyan országban, ahol a lakosság „temperamentuma sokkal élénkebb, mint azon országok lakóinak temperamentuma, amelyekben a női választójog keresztül van víve; ilyen országban, ahol a politika megmételvez mindent, én nagyon nagy súlyt helyezek arra, hogy a politika ne mételvezze meg a családi szentélyt”.

Véleményében hangsúlyozta, hogy a családi élet, a család az alapja a társadalomnak, ezért a családot egységként kell tekinteni. A család „feje a férj s ennél fogva a legfontosabb állampolgári jogok gyakorlásában a férjnek kell képviselnie az egész családot”. Vagyis abban a családban, amelyben a „van férj és ahol a férj képviseli annak a családnak politikai álláspontját, [a] feleségnek és [is] szükségtelen, sőt károsnak is tartom, hogy a másik házaspár is kapjon választójogot, mert vagy egyformán szavaz a férjével és akkor ez tulajdonképpen a házaspár emberek plurális választójogát jelenti a nőtlenekkel szemben, vagy pedig ellen szavaz, tehát a férj választójogát annihilálja és a család nincs képviselve a parlamentben, nincs módjában gyakorolni legfontosabb jogát”.⁴²

Albrich Hermann politikus támogatta a nők választójogát, és ezt a következő érvekkel támasztotta alá. Az országban történő társadalmi-gazdasági viszonyok teszik indokolttá a nők választójoggal történő felruházását. A régi társadalomban a nők csak a család tagjaként töltötték be szerepet, az utóbbi időkben pedig nagy számban léptek ki ebből a körből. A foglalkozások egész sorát töltik be a nők. A statisztikákban egyre nagyobb számokat találunk a kereső nők alatt. A családtól, a hagyományos szereptől éppen a munka szükségessége, a gyerekek nevelése szólította el a nőket, és ez a folyamat már nem fog visszafordulni, sőt mind nagyobb méreteket ölt majd – hangsúlyozta a politikus. Az 1910. évi statisztika szerint „magyar birodalomban” 2 242 000 kere-

⁴² Uo. 499. p.

ső nő volt 8 298 000 eltartottal szemben. A képviselő úgy véli, hogy a kereső nők száma – eltelt 8 és ebből 4 háborús év alatt – még 2 millióval emelkedett. Vagyis a női lakosság fele a kereső nők osztályába lépett. Arra a hiányosságra is figyelmezteti a törvényhozást a képviselő, hogy ezeknek az új társadalmi rétegeknek rendezetlen a jogviszonyuk. Ha a jogrendezést a parlament nem teszi meg, és ezt a hatalmas dolgozó tömeget elzárja a jogok gyakorlásától, akkor féltő, hogy ez „egészségtelen és szenvedélyes szervezkedésre fog vezetni, mert ezeket a különböző osztályokat egy közös érvényesülési vágy fogja összekovácsolni, ami azután tényleg alkalmas lesz arra, hogy a női kérdéseket veszedelmes mellékvágányokra terelje”. A képviselőnek ez a véleménye a különböző politikai pártok képviselőinek egyöntetű helyeslését váltotta ki.⁴³

Gróf Tisza István korábbi véleményét hangsúlyozva elmondta, hogy a nők nagy tömegekbe való bejutását a politikai életbe „minden tekintetben nagyon káros és veszélyes dolognak” tartja. „Ki nem lehet számítani annak romboló hatását a népre. Mert engedelmet kérek, én károsnak és helytelennek tartanék pártpolitikai ellentéteket művelt családokban is; de az mind semmi ahhoz képest, mintha bevisszük a pártpolitikai ellentétet, a pártpolitikai agitációt a nép szélesebb rétegeibe.” A politikus annak az aggodalmának is hangot adott, hogy a politikai „agitációnak a szenvedélyekre appelláló” összes eszköze és fegyverei bekerülnek a családi életbe, ha szembekerülnek a „politikai agitátorok egymással, akik igyekezni fognak férfit és nőt egymásra hajszozni, hogy ennek azután milyen hatása lesz a magyar társadalmi életben gazdaságilag, kulturálisan és erkölcsileg, azt mindenki könnyen elképzelheti magának”.

A törvényjavaslat – folytatta a képviselő – kevés nőnek adja meg a választójogot, olyanoknak, akik politikailag nem felkészültek, „nem a kellő higgadt judiczummal bíró” szavazók, az

⁴³ Uo. 503. p.

ő számuk a politikai erőviszonyokat „megzavarni nem fogja”. Hangsúlyozta, hogy „ez csak nagyon rövid átmeneti idő lehetne, hogy nagyon rövid idő alatt követni fogná ezt a nők tömeges felruházása a szavazati joggal”. Ez oda vezetne, hogy lennének olyan politikai erők, amelyek a választójoggal felruházott tömeget saját érdekeik érvényesítése céljából lelkiismeretlenül használnák fel.

Ezért meggyőződése, hogy „mindez nagy közérdekű szempontokat helyesebben szolgáljuk akkor, ha a nőket nem vonjuk bele a pártpolitikai élet, a választási küzdelmek szennyes hullámaiba”...⁴⁴

Vázsonyi Vilmos a képviselőházban a nők választójoga védelmében a részletes vita során 13 beszédet mondott. A legjelentősebb 1918. július 17-én hangzott el. Hozzászólásának első részében azokra az ellenvetésekre válaszolt, amelyek a már sokszor hallott indokok alapján ellenezték a nők választójogát.

Vázsonyi szerint a női választójog kérdésében sokan ragaszkodtak az előítéletekhez, és nem indokolták meg kellőképpen, milyen alapon kívánják kizárni a nőket a választójogból, mert „azok a kis elkopott érvek a családi élet zavartalanságáról, amelyből a nők a szennyes politikai szférákba belevonni nem szabad, régi kis érvek, nem indokok”.

Nem tudtak megdönthetetlen bizonyítékot adni a választójog megadását ellenzők arra sem, hogy a nők választáshoz szükséges értelmi, erkölcsi színvonala nem éri el a férfiakét. Vázsonyi választási tapasztalatai nem mutattak pozitív képet. „Én városban és vidéken egyaránt láttam választást – mondta –, amely nem érzéki észlelőkhöz méltó szállításokkal [sic!] számításokkal ment végbe, láttam az alkoholnak ragyogó működését a választásoknál és láttam azt a rendkívüli erkölcsi magasságot és komolyságot, mely eddig öt évenként a választásoknál megnyilvánult; nem láttam azt a bizonyítékot, hogy a nő fiziológiailag képtelen arra

⁴⁴ Uo. 508–509. p.

alkatánál, szervezeténél fogva, hogy azt a magasztos érettséget, amelyet eddig tanúsítottak a választásoknál, ő is tanúsítsa, és nem képes ezt a nagyszerű jogot komolyan gyakorolni.”

A törvényjavaslatról vitázó képviselők az alapvető logikai el-
lentéteket nem ismerték fel a nők magánjogi cselekvőképesség
és a közjogi cselekvőképesség között. A magánjog terén
érvényesülhetnek a gazdasági életben, vagyonuk felett rendelkez-
hettek, szerződéseket köthettek, magánjogaikat a férfiakkal
egyformán gyakorolhatták, a közjogok gyakorlására pedig nem
tartják alkalmasnak őket. „...a közjog terén továbbra is fenntart-
juk a közjogi hárem rácsait és a nőket nem akarjuk a közjogok
gyakorlásába beereszteni”.⁴⁵

Vázsonyi Vilmos beszédében a társadalomban végbement
változásokra, a nők új szerepére, feladatára ismételten felhívta
a figyelmet, amikor a választójog megadása mellett érvelt. „Vaj-
jon az-e a nő helyzete ma a társadalomban, ami volt csak húsz év
előtt? Felnyithatjuk szemüket. Vajjon nemcsak a Wlassics-féle
rendelet hatása alatt, amely beeresztette őket az egyetemre, ha-
nem a kenyérgond nehézségei következtében is nem látjuk-e
évről-évre a nők előnyomulását a kenyérkereső pályákon? Vaj-
jon lehet-e a nőről úgy beszélni ma, mint a régi lovagkorban,
amikor a lovagnő várta várában mélyen tisztelt férje visszaérke-
zését és ezalatt gondját viselte a háznak? A nő szerepe a társa-
dalomban ugyanaz-e, ami volt néhány évtized előtt és a nő ma
is csak madrigálok, szonettek és regények tárgya-e, nem pedig
komoly társadalmi munkás, aki a társadalom fenntartásában, az
ország ügyeinek előbbre vitelében a férfiakkal együtt komolyan
közreműködik? És a háborúban nem alakult –e át ez az egész
kérdés? Ami a háború előtt egyeseknél ambíció kérdése volt,
hogy tudniillik tanuljanak, diplomát szerezzenek, ami a hábo-
rú előtt csak a gondokkal, az élet nehézségeivel küzdő család

⁴⁵ *Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai*. Második kötet. Az Országos Vázsonyi-
Emlékbizottság kiadása. Budapest, 1927. 228–229. p.

nőtágjának az életbe való kivonulása volt, hogy ő is segítsen a kenyérkeresésben, az a háború alatt közszükségletté vált, mert a nők munkája nélkül a háborút nem tudtuk volna folytatni.

A magyar nemesi jognak volt egy intézménye, a fiúsítás. Nos hát, ez a fiúsítás most az élet zordonságában és komolyságában a dolgozó nők széles rétegénél megtörtént. Ez a fiúsítás nem címek adományozásával ment végbe, hanem hogy a férfiak munkáját végzik el a nők és ha ezt el nem végeznék, akkor mi itt a front mögött nem tudtuk volna az országot rendben tartani, nem tudtunk volna azokkal a nagy feladatokkal megbirkózni, amelyekkel meg kellett birkóznunk.”⁴⁶

A konzervatív pártok politikusainak meggyőzése érdekében Vázsonyi hangsúlyozta, hogy éppen a tradíciók őrzőit, a nőket ne látná szívesen a párt a politikai jogok gyakorlásában, holott a konzervatív érték megőrzése éppen a párt alaptervékenysége. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a közjogok gyakorlásánál a nők szerencsésen kiegészítik a férfiakat. A nőknek több türelmük van, és vannak olyan területei az életnek, amelyekben csak a nők szakszerűségére lehet számítani. Példaként sorolta a kisdédóvást, az ápolást, a közegészségügyet, a szegényügy kérdéseit, a szociális ügyeket, ezekben a kérdésekben a nők messze fölülte állnak a férfiaknak, és sokkal empatikusabbak is ezek iránt. „Nem is juthat soha egy férfi ezekben a kérdésekben a közelébe a nők érettségének és helyes felfogásának, a nők türelmének és szívós munkájának.”

Beszédében Vázsonyi mindenki számára egyértelműen és világosan megfogalmazta, mit vár el a nőktől a politikai életbe történt bevonásuk után. Ismételten ellentmondott azoknak a politikusoknak, akik a nőket nem akarják belevonni a politika „fertőjébe”. „Én pedig, igenis azt várom a női választójogtól, hogy a közjogok gyakorlásába és a politikába több erkölcsi érzéket és több tisztességet fog belevinni. Várom a nők választó-

⁴⁶ Uo. 232. p.

jogától a közélet megtisztulását, mert sokkal több ellenállást tapasztaltam a nők részéről a politikai vesztegetések iránt. A nők választójogától bátortást várok arra, hogy a férfi ne legyen aljas és hitvány a politikában, a tisztesség és a becsület erősítését várom szemben a becstelenséggel.”⁴⁷

Felszólalásának második részében a miniszterelnöknek és néhány képviselőnek a választójogi törvényjavaslat módosítására benyújtott tervezetére reagált, azok életképtelenségét számadatokkal támasztotta alá.

Landauer Béla képviselő javaslatában a 6 elemivel, a 40 hold földtulajdonnal, valamint iparban és kereskedelemben 1 év óta iparendedéllyel, iparigazolvánnyal, gyakorlattal rendelkező és 100 korona adócentzussal bíró nőknek adott volna választójogot.

Vázsonyi Vilmos számadatokkal támasztotta alá, hogy a benyújtott javaslat alapján hány nő részesült volna választójogban. A statisztikai adatok alapján 24 éven felüli nagybirtokos nő – írni-olvasni tudók számára nincs adat – 210 van. Az ezer holddal rendelkezők száma 851, 100-200 holddal bírók száma 1034, 50-100 holdas tulajdonos nő 2156. A 40 holdasokról nincs statisztika, mert a felsorolt adatok az összholdterületekre vonatkoznak. Az előterjesztésben pedig Landauer képviselő úr csak a szántóföldet, kertet és szőlőt vette figyelembe, a meglévő statisztika így nem fog egyezni – mondta válaszában Vázsonyi. A különböző földtulajdonnal rendelkező nők száma 4151 fő [sic!] 4251 fő. A rendelkezésre álló adatok alapján a nők 66%-a tud írni-olvasni, és az összlakosság egyharmada végezte el a 6 elemet. Ha ezt a számot elosztjuk 3-mal, akkor marad 1483 fő [sic!] 1417 fő, a kormány számítása szerint, 1500 nő kapna választójogot vidéken ezen javaslat alapján. Ha a földterület mennyiségét tovább vizsgáljuk, akkor a 20–50 holddal rendelkező birtokosok száma

⁴⁷ Uo. 233–234. p.

12 934 fő, ezek egyharmada végzett 6 elemet. A családfenntartókat nem említette. A 20 holddal és 6 elemivel rendelkező nők száma 4311, ők kapnának választójogot, a 20–50 hold között és 50 holdtól kezdve pedig 1483 nő jogosult választójogra az előterjesztés alapján. Vázsonyi Vilmos ezt követően feltette a kérdést képviselőtársának, kívánja-e, hogy ilyen nagyszámú nő kapjon választójogot?

Vázsonyi tovább folytatta Landauer javaslatának boncolgatását, és az adatok segítségével azt mutatta be, hogyan alakulna azoknak a nőknek a választójoga, aki ipari tevékenységet folytatnak. 24 éven felüli írni-olvasni tudó nő, akinek iparigazolványa van, akár önálló, akár nem, az egész országban 17 000 fő. Ha tőlük 6 elemet követelünk meg, akkor az írni-olvasni tudók 47%-a végzett 6 elemet, Vázsonyi számításai szerint ez 50%, és van még 7500 fő, akiknél a cenzust még nem vizsgálta. A tervezetben szerepel még 100 korona cenzus is. 100 koronás cenzus az adózók egynegyede vagy egyharmada rendelkezik, a legjobb esetben ez 1875 nő, akik az ipari és kereskedelmi tevékenység körében választójogot kapnának. Összesen az ipari tevékenységet folytató nők száma 1875 fő, a mezőgazdaságban tevékenykedő nők száma 1490 fő, vagyis 3365 azoknak a nőknek a száma, akik választójogot kapnának az előterjesztés szerint. Vázsonyi számításai szerint, a számokat kerekítve 2000-2500, vagyis 4500 nő kaphatna a legoptimálisabb esetben választójogot. Véleménye szerint így választójogot „csinálni talán még sem érdemes, ha nem az a cél, hogy kuriózumként hozzuk be a női választójogot, hogy van ám női választójogunk, hanem az, hogy a női választójog, mint a reform szerves része illesztessék be a javaslatba”.

Teleszky János közgazdász előterjesztésében csakis a családon kívül álló nőknek, akik azonban családfenntartók is kell hogy legyenek, kívánt választójogot adni. Feltételként szabta még a 4 polgárit 20 korona adócenzussal vagy 4 elemet 100 korona vagyoni cenzussal.

Vázsonyi első megállapításában közölte, hogy a 4 polgárit végzett nőknek legkevesebb 50% a családban marad, ez azt jelenti, hogy nem mennek el kereső pályákra. Tehát a 160 000 nőből marad 80 000. Ebből a családfenntartás százalékát levonva, amely a hadiözvegyeknél kb. 10%. A 80 000-ból levonva a 10%-ot, legfeljebb 72 000 nő jutna választójoghoz. A 20 korona adót megvizsgálva az adózók 27%-a fizet 20 koronát. Vázsonyi 50%-nak számította azoknak a számát, akik az adócenzusnak is eleget tudnak tenni, így 36 000 nő kapott volna választójogot, ami mindenképpen több, mint ami Landauer Béla képviselő előterjesztésében szerepelt.

A másik jogcímet, a 4 elemit és a 100 korona vagyoni cenzus vizsgálatát tekintve újra vesszük a 17 000 iparigazolvánnyal vagy engedéllyel ipari vagy kereskedelmi tevékenységet folytató nők számát, ebből le kell számítani először 13%-ot a 4 elemi különbségére, azután még lejön belőle az egyharmad vagy egynegyed – mert csak ennyi fizet 100 koronát –, akkor megkapjuk, hogy a képviselői indítvány szerint a mezőgazdaságban a jogcímetnek megfelelően 10 000 nő kapna választójogot. Összességében az előző 36 000 meg 10 000, vagyis 46 000, maximálisan 50 000 nő kaphatna választójogot, ami ismételten jóval több, mint az előző javaslatban.

Vázsonyi elemző felszólalásához még hozzátette: „Azért kellett számbelileg ezen indítványoknak értékét kiszámítanom, hogy indokolhassam, hogy nekem ezek a női választójogi javaslatok nem kellene, mert én nem játszom azon szóval, hogy női választójog. Ezt megteheti egy olyan feminista, akinek a lényeg az, hogy megjelenjék egy női ruhába öltözött választó az urnánál; aki azonban komoly reformot akar csinálni és a női választójogot szerves alkotórészként akarja beilleszteni a választójogba, az azt mondja, hogy inkább ne legyen választójog, semhogy ilyen kifigurázása legyen a női választójognak.

Inkább ne legyen női választójog, ha csak ilyen csenevész javaslatok volnának, azok amelyeket a ház elfogad, mert az meg

fog érne és ennek megérése is drágább lesz éppúgy, mint a férfi-választójognak.”⁴⁸

Vázsonyi Vilmos ezt követően a miniszterelnök, Wekerle Sándor előterjesztésének több pontjára reagált, és több módosítást is indítványozott. Egyetértett a miniszterelnök javaslatban szereplő 4 polgárral, hiszen ez az eredeti tervzetben is szerepelt. Kiegészítésképpen kérte még odaírni szintén az eredeti megfogalmazás szerint a következőket: „A választójog szempontjából a polgári iskola negyedik osztályának sikeres elvégzésével egyenlő értékű a felső népiskola harmadik osztályának, valamint jelen törvény kihirdetése napján fennálló nyolcz osztályú elemi iskola nyolczadik osztályának, a felsőleányiskolák negyedik osztályának, vagy középiskola negyedik osztályának elvégzése.

Ha azt mondom, hogy ezt elfogadom, ép annyira a legridegben szembe kell helyezkednem azzal a kibővítéssel, amelyet a miniszterelnök úr további javaslata magába foglal. A miniszterelnök úr javaslata t.i. amely semmiféle olyan jogcímet a nőkre nézve nem állapít meg, amelyről azt mondhatnám, hogy nemcsak egy osztály választójoga, amely nem ismer egy olyan jogcímet, mint a hadiözvegyek választójoga, sem nem ismeri a kereső, a családfenntartó özvegy választójogát, a négy polgári mellé hozzáteszi a 100 koronás vagyoni cenzust és hozzáteszi a nyolcz osztályt végzetek feleségeinek választójogát.”

A statisztikai adatokat figyelembe véve a javaslat számbeli eredménye a következő lesz – folytatta Vázsonyi. A négy polgárit végzetek száma 160 000, a nyolc középiskolát végzett választók feleségeinek száma 43 000, ugyanazok özvegyének száma 10 000, összesen 53 000. A 100 koronás adócenzust fizetők – a korábban elmondottak a lapján – 5000 körül van.

Wekerle azon indítványa ellen, mely szerint választójogot kívánt adni annak a nőnek, aki 8 középiskolát végzett férfinak a felesége, így érvelt: „Én elismerem azt az értelmi cenzust,

⁴⁸ *Képviselőházi Napló*. XL. kötet. (798–812. ülés) Budapest, 1918. 524–525. p.

amelyet valaki a maga értelmisége alapján szerez, de azt az értelmiségi cenzust, amelyet az ember az anyakönyvvezető előtt szerez meg, nem fogadom el. Mert ha a t. miniszterelnök úr töröltette a javaslatból a felnőttek oktatására vonatkozó részleteket, töröltette a tanfolyam vizsgáló-bizottságát, amely előtt lehetett volna tenni a vizsgát arról, hogy az illető elvégezte a polgárit vagy a 4 elemit, illetőleg az új javaslat szerint a 6 elemit s a bizottság ezt igen szellemesen úgy indokolta, hogy nem lehet felruházni az állami bizottságot azzal, hogy az adjon választójogot – hogy akkor az anyakönyvvezetőt fel lehessen ruházni azzal, hogy ő adjon választójogot, ez szerintem nem lehetséges. Bocsanatot kérek, az anyakönyvvezető, elé való járulás szerint választójogot adhat, ha az azt egy nyolcz osztályt végzett férfiú karján teszi meg a mélyen t. leendő választói jogosultsággal bírónő.”

Vázsonyi úgy vélte, hogy a „nyolcz osztályos feleségi választójog” bizonyos társadalmi rétegeknek plurális választójogot ad, a női választójog pedig „nem arra való, hogy kikorrigáljuk a férfiválasztójogot; hogyha a négy polgárihoz hozzáfűzzük a nyolcz osztályt végzett férfiak feleségeinek választójogát, akkor a törvényhatósági városokra és a városokra nézve egészen komolyan és számszerűen megrontották a társadalmi egyensúlyt, amelyet a férfiak választójoga statuált”.⁴⁹

A miniszterelnök javaslatában a hadiözvegyek választójoga általános jogcímekeket tartalmaz, tervezete így az osztályválasztójogot erősítette.

Vázsonyi azt kérte a miniszterelnöktől, hogy a hadiözvegyek választójoga helyébe a családfenntartó özvegyek választójogát léptesse. A családfenntartó özvegyek száma a statisztikák szerint a következő. Az 1910. évi adatok alapján 832 230 kereső nő, 24 éven felüli 466 000. Írni-olvasni tudók száma 66%, vagyis 214 000 nő. Ezeknek 75%-a 4 elemit végzett, vagyis 160 500

⁴⁹ Uo. 526. p.

volt. Ebből gyermektelen 14%, maradt 133 000 nő. A 6 elemi feltételét teljesítők száma úgy alakul, hogy a 214 000 írni-olvasni tudó kereső özvegy nő közül kb. 40% végezte el a 6 elemi, marad 85 600, ebből levonva a gyermekkel nem rendelkező 14%-ot, marad 71 048 nő, aki választójoghoz juthat. Vázsonyi véleményében határozottan kijelentette, nem fogad el olyan női választójogot, amely a „népből származó nőket teljesen kizárja, amely annak a lehetőségét sem adja meg számukra; mert a négy polgárral nem adja meg teljesen a lehetőséget, minthogy munkásnő nincs, aki négy polgárit végzett, mert az elmeg máshová és nem munkásnőnek; aki pedig nyolcz középiskolát végzett férfiúnak a hitvese lesz, az sem munkásnő többé s az a népből való nő a 100 koronás cenzust sem üti meg”. Ha azonban van olyan jogcím – folytatta – amely megadja a választójogot az özvegy nőnek, aki gyermekét neveli, aki megfelel egy magasabb műveltségi cenzusnak, a 6 elemi elvégezte, ez a jogcím biztosítja a választójogot a munkásnőnek is, a választójogi javaslat pedig megszabadul az osztályválasztójog stigmájától.

A miniszterelnököt Vázsonyi arra kérte, indítványa a következőképpen kerüljön be a törvényjavaslatba: „Választójoga van az özvegy nőnek, aki az elemi iskola hatodik osztályát sikeresen elvégezte és aki törvényes (törvényesített) gyermekeinek tartásáról a maga keresményéből, vagy jövedelméből gondoskodik (családfenntartó özvegy)”. Vázsonyi ezt a javaslatát, – mint mondta – ellenindítványnak szánta arra az esetre, ha a javaslatban bennmarad a „nyolcz középiskolát végzettek hitvesének” választójoga.

Felszólalása végén annak a reményének adott hangot, mely szerint a képviselők között egyetértés lesz a nők választójoga tekintetében, hiszen ebben a kérdésben nagyon fontos, hogy előrelépés történjen, mert később „sokkal kellemetlenebb formában és sokkal kellemetlenebb hatással foglalkoztassa az országot és a képviselőházat”.⁵⁰

⁵⁰ Uo. 527–528. p.

Lakatos Gyula, a 48-as Alkotmánypárt képviselője hozzászólásában egyebek mellett kifejtette véleményét a nők választójogi korhatárának kérdésében. A korhatárt ő 24 év helyett 30-ban határozná meg. Indoklásában kifejtette, ettől a korhatártól várja az „asszonyi lélek emocionális elemeinek bizonyos lehiggadását, amelynek túlsúlyától” a képviselő úr félti a politikát. „Különösen áll ez a 30 éves korukig férjhez nem ment nőkre nézve.” A feleségeknek is az ideális a 30 éves korhatár, mert addigra már elsajátítják a „hitvesi feladattal járó új működési kört és az azzal járó lelki átalakulást”.

A műveltségi cenzus kapcsán kifejtette, hogy a férfiakénál magasabb iskolai végzettséghez, 6 elemi elvégzéséhez kötné a választójogot. Az adócenzussal kapcsolatban elmondta, hogy a nőknél a pusztá adócenzust nem fogadja el, mert az a nőknél a „foglalkozás nélküli vagyonállapotot” inkább jelzi, mint a férfiaknál, így az önmagában nem elég a választójog megszerzéséhez.

Nem tartja a képviselő elégséges cenzusnak az értelmi cenzust sem önmagában, mert azzal a „veszéllyel is” számolni kell, hogy „a női proletariátus nagy része is bejön a választójogba; már pedig, amint köztudomású, a női proletariátus a radikalizmussal szemben valószínűleg labilis egyensúllyal fog bírni és ha egyszer áldozatul esett valamely szélsőséges eszmének, akkor többé önkorlátja nincs”.

Ennek kivédésére javasolta a képviselő az értelmi cenzus vagyoni cenzussal történő kombinációját. Az önálló keresettel bíró nők társadalmi állásának honorálását abban látná, hogy kisebb adócenzust kellene teljesíteniük. Az adócenzus az egyedülálló nőt könnyebben juttatná választójoghoz, mint a férjezett nőt, mert ebben az esetben a nő jövedelme és vagyonadója nem az ő személyére, hanem a férjének adómértékében mutatkozik meg. Megfontolás tárgyává tenné, hogy azoknak a nőknek adna vá-

lasztójogot, akik bizonyos adócenzzal ők maguk, vagy férjükkel vagy gyermekeikkel együtt rendelkeznek.⁵¹

Hegedüs Kálmán, a Nemzeti Munkapárt képviselője felszólalásában nem titkolta, hogy nem támogatja a nők választójogát. „A nők választójoga abból a téves eszméből indult ki, hogy a nő és a férfi egyenlő egymással. Hát t. képviselőház, a nő és a férfi nem egyenlő egymással. A nő épen olyan kiváló azon a téren, amelyre a sors állította, mint a férfi a maga birodalmában. A politika nem való a nőnek. A nő politikai problémák eldöntésére nem alkalmas. A nő a közelfekvő kisszerű jelenségeket pompásan tudja analizálni, fantáziájával szemkápráztató produkciókra képes – de csak a dolgok felszínén. Ha a lényegyet kell meglátni és ha messze perspektívákat kell betekinteni, akkor a férfinak biztos tekintetére van szükség.”⁵²

Hozzászólásának végén közölte „én nem habozom kijelenteni, hogy igenis róluk, nélkülük döntsünk, mert annyira elfogultak, annyira szubjektívek és annyira önzetlenek, hogy nem is tudnának ebben a döntésben résztvenni, – hogy a maguk kárára döntenének, amikor velük együtt az ő jogukról, jövőjükéről határoznánk”.⁵³

A női választójog tárgyában a szavazásra 1918. július 17-én került sor. Összesen 11 javaslatról kellett határozatot hozni. Érdeemes megemlíteni, hogy Andrássy Gyula még a szavazás megkezdése előtt indítványozta, hogy a női választójogot a törvényjavaslatból kivéve, külön törvényben szabályozza a képviselőház. Javaslatát azonban elutasították. A miniszterelnök előterjesztésében szereplő három jogcímről külön-külön szavazott a ház. A 4 polgári jogcímét 161 : 96 arányban vetették el. A férj jogán történő választójog megszerzése olyan kevés szavazatot

⁵¹ Uo. 531. p.

⁵² Uo. 533. p.

⁵³ Uo. 534. p.

⁵⁴ Nagyné Szegvári Katalin: *A női választójog...* I. m 122. p.

kapott, hogy azokat össze sem számolták. A női választójog sorsa a képviselőházban ezzel megpecsételődött, a főrendiházban pedig a támogatottsága elenyésző volt.⁵⁴

Végül a Wekerle-kormány által készített tervezetből született meg kevés változtatással az 1918. évi XVII. törvénycikk, amelyet a képviselőház 1918. július 19-én fogadott el. (A törvény tehát nem a Vázsonyi-féle választójogi törvény, mint – ma is – sokan nevezik, s ami ellen maga, Vázsonyi is jogosan tiltakozott, hiszen más alapokra épült.)

Az 1918. évi XVII. törvénycikk általános és különös jogcímekhez kötötte a választójogot. A férfiak esetében: általános jogcímek: 24 év életkor, állampolgárság, írni-olvasni tudás, 1 évi domicílium (helyben lakás). Különös jogcímek: 6 elemi elvégzése, vagy 10 korona adó, vagy 8 hold szántó tulajdona, vagy önálló iparos és kereskedő, állandó alkalmazás, altiszti rang, arany vagy ezüst vitézségi érem, választó segítő családtagja, ha Károly-keresztje van. Vitézségi érmesek és Károly-keresztsek, ha a különös kellékek valamelyikének megfelelnek, választók 24 éven alul is. A nők választójoga azonban a törvényből teljesen kimaradt.⁵⁵

A *Nőmunkás* 1918. augusztus 1-jén megjelent számában arra kereste a választ: „Kik buktatták meg a nők választójogát? [...] Kiknek a bűne az, hogy létrehoztak olyan indítványokat, amelyeknek alapján néhány ezer lett volna csak a választójogot elnyert nők száma? Hogyan ment át a képviselők tudatába az, hogy akármilyen lehet a nőválasztójog? Kinek a bűne ez? Bizony mondhatjuk: a feministák voltak azok, akik elárulták és megbuktatták a nők választójogát”...

A feministákat hibáztatták a szociáldemokrata nőmozgalom vezetői azért, mert azok kezdettől fogva kritika nélkül támogat-

⁵⁴ Nagyné Szegvári Katalin: *A női választójog...* I. m 122. p.

⁵⁵ Kovács Alajos: *A magyar választójogi...* I. m. 12. p.

Lásd még Magyar Törvénytár, Franklin-Társulat. Budapest, 1919. 124–131. p.

tak minden kormányzatot és politikust, aki a választójog érdekében javaslatot fogalmazott meg. A Wekerle-féle javaslatnak még azon pontját is támogatták a feministák, amelyben az érettségizett férjek feleségeként kaphattak volna választójogot a nők.

„Ennél nagyobb arcülitést nem kaphattak a nőjogokért küzdő feministák, minthogy eléjük tálalják a férfi bizonyítványáért járó nőválasztójogot. (Szóval az iskolázott, művelt nő bizonyítványa, tanultsága, közszolgálatban végzett tevékenysége annyit ér, mint az iskolázatlan, semmittevő divatbáb, egész életén talán semmi hasznosat nem tett feleség élete.) A feministák ez előtt a választójog előtt is meghatva állottak volna és nem szégyellték volna sajátjuknak nevezni.”

A szociáldemokrata párt kezdettől fogva tisztában volt vele, hogy „ez a parlament csak leszavazni tudja a nők választójogát; ez az úri férfiakból álló parlament még nem jutott el odáig, hogy saját nemének választójogot adjon. Ez a parlament még nem bír elviselni ellenvéleményt. Ez a parlament, amely még nem enged magához munkásképviseleket, ez nem fog nőválasztójogot adni. Tanulják meg végre a feministák: nőválasztójog csak akkor lesz Magyarországon, ha szociáldemokrata képviselők is lesznek a parlamentben, csak akkor lesz nőválasztójog; ha a feministák is eljutnak arra a belátási magaslatra, hogy a szociáldemokraták nélkül, a dolgozó nők tömegeinek támogatása, áldozatkészsége és fáradhatatlan küzdelme nélkül semmiféle haladást, reformot elérni nem lehet.” A nők választójoga csak akkor válik valóra, ha a dolgozó nők tömegei együtt harcolnak jogaikért, és „nem néhány úri nő választójogáért folyik majd a küzdelem”.

A szociáldemokraták az elhibázott stratégiáért is a feministákat hibáztatták, mert nem a képviselőket kell megnyerni a nők választójoga mellett, hanem a dolgozó nők tömegeit kell bevonnani a választójogi küzdelembe. „A minden meggyőződés nélküli képviselők megdolgozása olyan mulatságos alakokat teremt, mint amilyenné vált az a képviselő, aki híve a nők választójogának, de ellene szavazott.” A feministák hibás takti-

kája vezetett tehát a nők választójogának bukásához – hangsúlyozta a cikk írója.

A szociáldemokraták taktikája viszont helyesnek bizonyult, vagyis tovább kell haladniuk a választott úton. Követelésük továbbra is az általános, titkos választójog minden nő és férfi számára. Ehhez kell megszervezni a dolgozó nők tömegeit, mert „csak is ez és nem a képviselő urak megagitálása vezethet győzelemhez”.

Aki követi a szociáldemokrata párt által kijelölt utat, az mozgalomhoz tartozik, ki pedig más eszközt és utat választ az a mozgalom ellenségévé válik. „Láthattuk: aki nincs velünk; az ellenünk!” A feministák elhibázott taktikájukkal „eltemették a nőválasztójogot” a szociáldemokrata mozgalom feladata, hogy újra életre keltse, és lesöpörjön mindent és mindenkit, aki „holmí úri hölgyek, dámák választójogáért” akarna szót emelni, „bármilyen álarcot ragasztanak is ábrázatukra”.⁵⁶

Az eddigi kormányoknak és kormánypártoknak nem sikerült átütő választójogi reformot végrehajtaniuk. A nők választójogának támogatói pedig kevesen voltak ahhoz, hogy az ellenzőket meggyőzve a nők politikai egyenjogúsítását elérjék. A szociáldemokrata politikusok és néhány képviselő pontosan tudták – az utóbbiak azonban a szociáldemokratákkal szemben óvatosabban fogalmazták meg, hiszen ők a politika irányítóinak szemszögéből látták a történéseket – mi a valódi oka annak, hogy nem sikerült a nőknek választójogot adni. Hangsúlyoznunk kell, hogy itt nem elsősorban a nők választójogának kérdéséről, hanem a dolgozó tömegek jogegyenlőségének kérdéséről van szó. Vagyis a *Nőmunkás* cikkében világossá tette, hogy addig, amíg a dolgozó osztályoknak nincs képviseletük a parlamentben, addig nem lehet radikális reformokat végrehajtani, hiszen a hatalmon lévő osztályoknak nem áll érdekükben beengedni a munkásokat a politika irányításába, mert az a hatalmunk elvesztését jelentené.

⁵⁶ Kik buktatták meg a nők választójogát? *Nőmunkás*, 1918. augusztus 1. 1–2. p.

A politikusok közül többen azt is helyesen látták, és hangot is adtak azon véleményüknek, hogy a munkástömegek képviselőtét nem lehet már sokáig kizárni a politikából, mert a szervezett munkásság az utcán keres jogorvoslatot helyzetének megváltoztatására. Ennek hamarosan ismét kézzelfogható bizonyítékát szolgáltatott az őszi események.

A NŐK VÁLASZTÓJOGA A FORRADALMAK ALATT

Az Osztrák–Magyar Monarchia sorsa már a háború vége előtt megpecsételődött, de csak 1918 őszén teljesedett be. Amikor 1918. november 3-án Padovában aláírták a fegyverszüneti szerződést, valójában már nem létezett sem a Monarchia, sem a dualista rendszer. Bécsben, Prágában, Budapesten forradalmak zajlottak le, Ausztria és Magyarország elváltak egymástól. A nemzetiségek önállósultak és csatlakoztak anyanemzeteikhez.⁵⁷

Magyarországon a gazdasági, társadalmi, politikai válság mélyponton volt. A régi politikai-hatalmi rendszer összeomlott, a kérdés az volt, milyen erők bontakoznak ki és ragadják magukhoz a hatalmat, milyen irányban halad tovább az ország.

1918. október 24-én Budapesten a Károlyi-párt, az Országos Polgári Radikális Párt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakította a Magyar Nemzeti Tanácsot, Károlyi Mihály vezetésével. Kiáltványukban a polgári demokratikus kormányzati rendszer mellett foglaltak állást, követelték a háború azonnali beszüntetését, új választásokat az általános titkos választójog alapján, földreform és szociálpolitikai reformok megvalósítását, egyesülési és gyülekezési szabadságot. A Nemzeti Tanács a li-

⁵⁷ L. Nagy Zsuzsa: *Magyarország története 1919–1945*. Multiplex Média Debrecen. Debrecen, 1995. 7. p.

berális polgárság, a kispolgárság politikáját képviselte, amelyet a szociáldemokraták is támogattak.⁵⁸

1918. október 31-én győzött a polgári demokratikus forradalom, amelynek vezetői a nyugati demokráciákhoz hasonló rendszert akartak teremteni. A kitzűzött célok nem valósultak meg, mert egyre többen fordultak szembe a polgári demokratikus kormányzattal.

A Károlyi-kormány programjában szerepelt a választójog reformja, amelyben a nőknek is választójogot adott. A polgári demokrácia megtartásához a kormánynak minden polgár támogatására szüksége volt.

Az 1918. évi I. néptörvény nemzetgyűlési választójogot adott minden férfinak, aki életének 21. évét betöltötte, és legalább 6 év óta magyar állampolgár. A nők választójogát a 24. év betöltéséhez, 6 év magyar állampolgársághoz, írni-olvasni tudáshoz kötötte a törvény. A választók száma ezen törvény alapján az egész, csonkítatlan Magyarországon megközelítette volna a 9 milliót.

A kormány komolyan gondolta a néptörvényt, mert a statisztikai hivattal elkészíttette a csonkítatlan Magyarország új választókerületi beosztását. Az ország egész területét 48 nagy kerületre osztották volna.⁵⁹

A polgári demokratikus forradalom győzelmét ünnepelte a *Nőmunkás* 1918. november 15-én megjelent, „Vigyázzunk!” című cikkében. „Az évszázados elnyomás megbosszulta magát és huszonnégy óra leforgása alatt a dolgozó tömeg lerázta láncait. Gyönyörű, szívet emelő látvány volt az, ami azon a nagy napon, október 31-én történt és ujjongás fog el minden proletárt, hogy ezt a nagy átalakulást átélte és megcsinálta” – írta cikkének bevezető gondolataiban Horváth Katica. A forradalom győzelme, a

⁵⁸ *Magyarország a XX. században*. Balogh Sándor (szerk.): Budapest, 1986. 69. p.

⁵⁹ Kovács Alajos: *A magyar választójogi...* I. m. 13–14. p.

Lásd még: 1918. évi I. néptörvény. *Magyar Törvénytár*, 1918. 202. p.

szabadság segített elfelejteni a háború okozta fájdalmat, keserűséget, nyomort. A munkásság minden erejével arra törekszik, hogy megőrizze azokat a rendelkezéseket, amelyeket a népkormány kiadott. Van azonban még egy nagy jelentőségű feladat, amelyet a munkásnőknek kell megoldaniuk, ez pedig az általános, titkos, nőkre is kiterjedő választójog megvalósítása. Majd ezt követően az új választások alapján a „nép képviselői teljes számban ott üljenek a parlamentben. De amíg ez megtörténik, vigyáznunk kell arra, hogy illetéktelen elemek ne használják ki a helyzetet. Ügyelnünk kell arra, hogy főleg a papság, amelynek, sajnos, főleg vidéken még nagy befolyása van, ne vihesse rendbontó eszméit a tömegek közé.”

„Tudjuk – folytatta a szerző –, hogy a keresztényszocialisták is mindig árulói voltak a mi ügyünknek.” Most azonban a történelmi pillanat lehetőségét felhasználva ők is a Nemzeti Tanácshoz csatlakoznak, és támogatják a munkásosztály ügyét – írta bizakodva Horváth Katica. „Hinni akarjuk, hogy a nagy időket megértve a papság is a szószékről a testvéri szeretetet és nem a gyűlöletet fogja hirdetni.”

Fel kell tehát világosítani minden nőt arról, hogy azokat, akik „veszélyeztetik a dolgozó tömegek nyugalmát, akik mesterségesen szítják a gyűlöletet egymás iránt, akik azt hiszik, hogy az átalakítást, az újjászületést be lehet szennyezni, meg lehet rontani, azok tévednek”, őket minden dolgozó nőnek ellenségként kell tekinteni, és a kivívott jogokat meg kell védelmezni tőlük.

Ezt követően még egy másik nagy feladat is megoldásra vár ahhoz, hogy a nők minél nagyobb számban kaphassanak választójogot, ez pedig az írni-olvasni tudás feltétele. A szociáldemokrata nőmozgalom feladata, hogy valamennyi dolgozó és háztartásbeli nőnek választójoga legyen. A cél elérése érdekében minden helyi és vidéki szakszervezetnek és a Szociáldemokrata Párt szervezeteinek el kell kezdeni olyan tanfolyamok szervezését, ahol az írni-olvasni tudást elsajátíthatják a nők. Ezeknek a tanfolyamoknak az elvégzésére minél több nőt kell megnyer-

ni. A novemberi hónap jó időpont erre, hiszen a mezőgazdasági munkák befejeződtek, és az ezen a területen dolgozó nők bevonhatók a tanulás folyamatába. Így lehetővé válik számukra is a választójog megszerzése.

Cikke végén bátorítást ad azoknak az özvegyeknek és árváknak, akik a háborúban elvesztették a hozzátartozóikat, hogy az új rend gondoskodni fog róluk, hogy ne éljenek tovább nélkülözésben, szegénységben. Felhívással fordult minden asszonyhoz és lányhoz, hogy dolgozzon és tanuljon, „nehogy még egyszer felüthesse fejét a régi uralom, amelyik négy és fél esztendőn keresztül vér és könnybe fojtott mindent, amelyik évtizedeken keresztül elnyomott minden jogot, minden szabadságot. Ez az uralom megdőlt, álljunk őrt, hogy fel ne támadhasson.”⁶⁰

Az októberi események a feministákat is arra ösztönözték, hogy *A Nő* 1918. november 25-én megjelent számában asszonyoknak, lányoknak szóló felhívást tegyenek közzé. Írásukban arra hívták fel a nők figyelmét, hogy a néptörvény értelmében választók és választhatók lettek. A jövőben tehát lehetőségük lesz arra, hogy érvényesítsék véleményüket az ország jövőjét illetően.

A választás joga kötelezettségeket is ró a nőkre. Kötelességük figyelni arra, hogy törvény biztosítsa mindenki számára a jobb életet. Így a gyermekek nevelését, azt, hogy ne legyenek elhagyott árvák. A különböző betegségek ne terjedjenek az asszonyokra, gyerekekre. A gyerekek megfelelő taníttatásban részesüljenek. Az azonos munkát végző nők és férfiak egyenlő bérezésben részesüljenek. Minden dolgozónak egészséges, tiszta lakása és megfelelő mennyiségű tápláléka legyen. Minden beteg megfelelő kórházi ellátásban részesüljön. A béketárgyalásokon vegyenek részt nők is, annak érdekében, hogy olyan békeszerződés szülessen, amely kizár minden további háborút.

⁶⁰ Vigyázzunk! *Nőmunkás*, 1918. november 15. 4–5. p.

A felhívásban arra is figyelmeztetik a feministák a nőket, hogy mielőtt belépnek bármilyen politikai pártban, győződjenek meg annak politikai céljairól és programjáról. Csak akkor csatlakozzanak a párthoz, ha annak tevékenysége biztosítéka az ország gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődésének. Higgadt és komoly döntésre van tehát szükség.

A Feministák Egyesülete felajánlotta segítségét minden nőnek, akár tagja az egyesületnek, akár nem, mert fontosnak tartják a politikai felvilágosítómunkát a jobb tájékozódás érdekében.

„Polgártársnők!” megszólítással végezetül a feministák még egyszer hangsúlyozták, hogy a nők szavazatukkal felelősséget vállalnak az ország irányításában, a törvények meghozatalában, amelyek az ország jövőjét alakítják. „Öntsön belétek önérzetet az a tudat, hogy ha ebben az értelemben együtt dolgoztok a férfiakkal, ez soha ki nem apadó, dús erőforrás megnyitását jelenti az új világ felépítésének emberfeletti munkája javára.

Előre tehát! Lelkes odaadással, soha nem lankadó akarattal, erős felelősségérzettel! Polgártársnők, számít rátok az ország, a kultúra, az emberiség!” – fejezte be felhívását lelkesítő szavakkal a Feministák Egyesülete.⁶¹

A *Nőmunkás* 1918. december 1-jén megjelent száma részletesen elemezte, mit is jelent a nők számára a néptörvény. Az általános választójogról szóló törvény a „forradalom bilincseket feloldó hatása alatt született” és valósult meg. Ez a választójog valóban óriási változást hozott a korábbi állapotokkal szemben, különösen a munkásnők életében, hiszen az ezt megelőző választójogi tervezetekből kimaradt a nők választójoga – írta a cikk szerzője.

A néptörvény a „teljes jogfosztásból egy csapásra a komoly politikai tényezők sorába” emelte a nők nagy tömegét. Meg kell azonban állapítani, hogy „még a népkormány sem tudott fölül-emelkedni a nőket a férfiaknál alacsonyabb rendűnek tartó elő-

⁶¹ Asszonyok! Lányok! *A Nő*, 1918. november 25. 148. p.

ítéleteken”, hiszen a férfiak 21 éves koruktól lehetnek választók, a nők pedig csak 24 éves kortól, de náluk az írni-olvasni tudást is meghatározta a törvény. Tény azonban az is, hogy ez a törvény ezekkel a censusokkal is „óriási nőtömegeket” ruházott fel olyan politikai jogokkal, amelyekből korábban ki voltak zárva.

A cikk szerzője a továbbiakban azt vizsgálja, milyen következményei vannak a jogkiterjesztésnek. A jog önmagában még csak lehetőség. Változást akkor hozhat, ha azok, akik rendelkeznek vele, „okosan és öntudatosan, saját osztályhelyzetüket felismerve, gyakorolják. A munkásnők nagy tömegei pedig távol állottak a szociáldemokrata párt politikai harcaitól.” A munkásnők politikai felvilágosításával a Szociáldemokrata Párton belül csak egy kis csoport foglalkozott. Vidéken a falvak földműves asszonyai „még mindig a papok népbuítói igájában nyögnek”. Kevesen vannak a vidéki asszonyok, akik egyedül a saját erejükből változtatni tudnak életükön. Őket kell „felrázni a tunyaságból és az igazság meggyőző erejével bebizonyítani nekik, hogy jogaik felhasználásával megváltoztathatják sorsukat”.

Politikai öntudatuk emelésével rá kell a nőket ébreszteni arra, hogy álljanak a szocializmus céljainak megvalósulásáért harcolók közé. A politikailag szervezett munkásnők tömegeit pedig a munkásmozgalom céljainak megvalósítására lehet megnyerni. Ehhez azonban a szociáldemokrata pártnak nagyszámú aktivistára van szüksége, hogy a felvilágosítómunka eredményeként a munkástömegek a szociáldemokrata pártot, annak jelöltjeit támogassák a választásokon. Meg kell értetni a választójoghoz juttatott tömeggel, hogy csak a politikai jogainak érvényesítésével szólhat bele az ország irányításába, és változtathat ezzel saját életén is.

A cikk írója végezetül arról számolt be, hogy a forradalom győzelme óta Budapesten és vidéken egyaránt munkásnők százezer csatlakoztak a szociáldemokrata párt szervezetéhez.⁶²

⁶² A nők választójoga. *Nőmunkás*, 1918. december 1. 1–2. p.

„A magyar forradalom akaratából uralomra jutott népkormány politikai jogokhoz, elsősorban választójoghoz jutatta a nőket is” – írta Buchinger Manóné, a szociáldemokrata párt politikusa a *Nőmunkás* 1918. december 24-én megjelent számában. Cikkében arra is rámutatott, hogy a kormány a néptörvényben különbséget tett nő- és férfi választó között, hiszen a nők számára a választójogi korhatár 24 év, feltétele még az írni-olvasni tudás. A férfi választók korhatára 21 év, és nem feltétel az írni-olvasni tudás. „Tény azonban – hangsúlyozta –, hogy ilyen választójog mellett is a nők hatalmas tömege jut polgárjoghoz”, a szociáldemokraták feladata pedig az, hogy a választójoghoz jutott nők tömegeit úgy nevelje, hogy a jog számukra a „teljes felszabadulást hozza meg”.

Kiemelte, hogy a nők politikai képzésében a legeredményesebb munkát a szociáldemokrata párt végezte. A polgári pártok eddig nem számoltak politikai tényezőként a nőkkel mint választópolgárokkal. A nők egyenjogúsításáért folytatott küzdelem is egy időben kezdődött a párt megalakulásával. A szociáldemokraták értékrendjének fontos alkotóelemét adta annak a felismerése, hogy „az államban férfiak és nők végeznek államfenntartó munkát”.

A politikus ezt követően a választójog súlyával járó feladatokat fogalmazta meg. A legfontosabb feladat a nők tömegeinek megnyerése a politika, a szociáldemokrata eszmék támogatására. „...tanítani, nevelni kell a munkásnőket, hogy intenzívebben politizáljanak”, mint tették ezt eddig. Az eredmény elérése érdekében a legfontosabb a nők politikai szervezése céljából az országos nőbizottság létrehozása. Az ő feladatuk a pártszervezeteken belül a nők csoportjainak megalakítása, hogy minden testületben arányos képviselést kapjanak a nők. Hiszen a nők érdekeiért csak a nők tudnak szót emelni, ezért fontos a politikai felkészültség számukra. „...sajnos a munkásnő az első politikai beszédét a paptól, a szószékből hallja és bizony a papi ajkak nem a legilletékesebbek politikai felvilágosításra terjesztésre.

A nőket a pártszervezetekben kell politikai nevelésben részesíteni” – hangsúlyozta ismételten a szociáldemokrata politikus. Ezekben a szervezetekben kell hogy megkapják a párt sajtóját, a *Nőmunkást* is, „a lap nem fejthet ki napi politikát, csak a politikai ébresztgetés munkáját végezheti, nőszempontból világíthat meg egyes kérdéseket, a szocializmus tanait ismertetheti, nevelhet, taníthat”.⁶³

A sajtóban megjelent írások azt sugallták, hogy a polgári forradalom győzelme és a néptörvény megalkotása óriási változásokat eredményezett a belpolitikában, a jogkiterjesztés megváltoztatta az emberek mindennapi gondolkodását, olyan lehetőséget teremtett a munkások számára, amelyek korábban nem léteztek. Megváltoztak a politikai pártok erőviszonyai is, a meglévő pártok mellett a szociáldemokrata párt jelentős erővé való szerveződésének útja szabaddá vált. A választójogot kapott munkástömegek jelentős része a szociáldemokrata pártban látta politikai érdekképviselőtének megvalósulását, és csatlakozott a párthoz.

A *Nőmunkás* cikkeiben a női választójog megvalósulása kapcsán kemény kritikát fogalmazott meg az egyházzal kapcsolatban. Ebből is érzékelhető, hogy megváltozott a szociáldemokrata párt politikai súlya, szerepe a társadalomban. A nagy politikai lendületet hozó néptörvény választójogi tervezete 1919 márciusában készült el, a választás időpontjánál 1919. április 14-ét, az 1849. évi trónfosztás napját jelölték meg, de megvalósítását a proletárdiktatúrában létrejött megakadályozta.

A Tanácsköztársaság a választási jogosultságot 18 évre szálította le, a nők is kaptak választójogot. A tanácsválasztásokat 1919. április 7-én tartották. A falvak többségében nyílt szavazással történt a választás, a választójog nem volt általános, kizárták

⁶³ A nők politikai nevelése. *Nőmunkás*, 1918. december 15. 2–3. p.

Ladányi Szeréna, Buchinger Manóné (1884-1940). Pedagógus. A szociáldemokrata nőmozgalom egyik alapítója és vezetője. *Magyar Életrajzi Lexikon*. Budapest, 1981. 455–456. p.

a választók közül a kizsákmányolóknak minősített vagyonosokat és papokat. A lakosság fele, 4,5 millió fő kapott választási jogot, akiknek kb. 50%-a élt ezzel. A fővárosban volt a legnagyobb a részvétel, a vidéki városokban változó, míg a falvakban csak a jogosultak 20%-a szavazott.⁶⁴ Adatokat arra vonatkozóan, hogy a nők milyen arányban vettek részt az 1919-es áprilisi választásokon, nem találtunk.

A proletárdiktatúra politikai jogokat csak a „dolgozóknak” adott. A dolgozó szónak értelmezést a kommunisták adtak – írta Gratz Gusztáv *A forradalmak kora* című könyvében. Választójoguk volt az ipari munkásoknak, földmunkásoknak és a kisgazdáknak. A választás előtt előre hírül adták, hogy „csak proletárok szavazhatnak”. A szavazatjogosultság megállapítása a szakszervezeti vagy pártszervezeti tagsági könyv alapján történt. „Kifejezetten ki voltak zárva a szavazati jogból azok, akik bér-munkást tartanak, akik tőkékük kamataiból élnek, a kereskedők, lelkészek, szerzetesek, sőt a kisiparosok is, ha tanoncot vagy segédet alkalmaznak. A szavazólapot a szavazatszedő küldöttségnek kellett átadni, összehajtva ugyan, de minden garancia nélkül, hogy a szavazólapot nem fogják megnézni, hogy egyik vagy másik választó hogyan szavazott.” Ha a választások eredménye nem tetszett az uralmon lévőknek, akkor megsemmisítették a választást.⁶⁵

A feminista mozgalom és lapja, *A Nő* átvészelte a tanácsköztársaság intézkedéseit. A proletárdiktatúra alatt elszenvedett sérelmekről Bedy-Schwimmer Rózsa írt cikket. „A diktatúra em-

⁶⁴ *Magyarország a XX. században*, I. m. 94. p. (A tanácsválasztásokat a Forradalmi Kormányzótanács 26. számú rendeletének 19.§-a szabályozta. *Történelmünk a jogalkotás tükrében...* I. m. 468–470. p. Lásd erről még: *Magyarország története 1918–1919*. Nemes Dezső (szerk.): Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 163–164. p.)

⁶⁵ Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Budapest, Reprint kiadás. 1992. 126–127. p.

bert irtott, gazdasági javakat pusztított és eszméket ölt” – kezdte cikkét a szerző.

„»A feminizmus a burzsoá ideológia csökevénye« – jelentette ki a bolsevizmus magyar pápája, Kun Béla” a mozgalom azzal a követelésével szemben, hogy a nőket ne fosszák meg az önálló kereset lehetőségétől.

„A bolsevizmus legszörnyűbb tényeinek egyike, hogy a leg-sötétebb korszakok bűneit az emberi boldogítás ideális törekvéseinek jelszavaiba öltöztetve: középkort csinált és bűneivel a haladás útját torlaszolta el.” A magyar feminista mozgalom ezért „teljes frontjával szembeszállt a proletárdiktatúrával” – hangsúlyozta Schwimmer Rózsa.

A nők választójogát a proletárdiktatúra meghagyta, „csak azoktól vették el, akik – mint e sorok írója – nem voltak szakszervezetnek tagjai. A szakszervezetek egy részét pedig beterrorizálták a választási helyiségekbe. Mert csak azt nem mondhatjuk, hogy [választásra] kényszerítették őket. Kiknek volt módja [választani]? Van-e, aki még máig is ki tudja deríteni, milyen alapon és ki állította össze a [jelöltek] listáját?” – tette fel a kérdéseket a cikk írója. „A kábítóan komplikált fő- és alszovjetek sok-sok száz tagja közé összevissza alig egy tucat nő került.” Ez azért is kedvező mert így „kevesebb közvetlen felelősség terheli a nőket, akik közül aránylag is kevesebben estek a proletárdiktatúra tébolyába” – állapította meg a szerző.

A feminista mozgalom néhány tagja azt próbálta meg kideríteni, milyen magasabb állásokat sikerült a nőknek megszerezniük a proletárdiktatúra alatt. A kutatás eredményeként a mozgalom munkatársai arra a megállapításra jutottak, hogy „osztályvezető volt egy-egy nő a belügyi, a közoktatásügyi és a közéleti népbiztosságnál”. A kutatást a kommunista párt nőtitkárságánál folytatták a feminista mozgalom képviselői. A titkárság több tagjával való beszélgetés után: a válasz az volt, hogy „Igazán nem tudjuk. Egy bizonyos – tették hozzá a titkárság munkatársai – egyetlen nő sincs olyan állásban, amely kocsis- vagy automobil

használatra jogosítana. Ez volt ugyanis a szolgálat fontosságának legbiztosabb fokmérője.”⁶⁶

A proletárdiktatúra tartós megszilárdulását az erőszakot elítélő politikai és társadalmi erők megakadályozták. A diktatúra intézkedései az emberek életére kedvezőtlenül hatottak, tevékenységükben, jogaikban, szabadságukban korlátozta őket, érdekeiket sértő törvényeket kényszerítettek rájuk. Talán ezzel magyarázható a választástól való nagyszámú távolmaradásuk is.

A Tanácsköztársaság kormánya, a Forradalmi Kormányzótanács – a belső ellenállás és a külső győztes intervenció hatására – 1919. augusztus 1-jén lemondott. Utódja az ún. szakszervezeti kormány lett, amelynek élére a szociáldemokrata Peidl Gyula került. A kormány célja a polgári demokrácia visszaállítása, a polgári-politikai viszonyok konszolidálása, az 1918-as köztársasági államforma volt. A kormány nem támaszkodhatott közigazgatási, államapparátusi vagy fegyveres hatalomra.

A békekonferencia tilalma ellenére a román hadsereg folytatta előrenyomulását, a Duna–Tisza közét megszállta, majd augusztus 4-én és 5-én bevonult Budapestre.

A kormány kezében nem volt tényleges hatalom. A fővárosban az ellenforradalmárok egy csoportja (a „Fehér Ház” nevű szervezet) Friedrich István és Csilléry András vezetésével augusztus 6-án puccsot hajtott végre és lemondatta a kormányt. 1919 őszén József főherceg Friedrich Istvánt bízta meg kormányalakítással.⁶⁷

A párizsi békekonferencia vezető tanácsosa október elején megbízta Sir George Clerk angol diplomatát, működjön közre Magyarországon a választások lebonyolításában, koalíciós kormány létrehozásában.⁶⁸

⁶⁶ A feminizmus sérelmei a proletárdiktatúra alatt. *A Nő*, 1919. december vége. 2–3. p.

⁶⁷ L. Nagy Zsuzsa: *Magyarország története 1919–1945*. Debrecen, 1991. 94. p.

⁶⁸ Sipos Péter: *Legális és illegális munkásmozgalom (1919–1944)*. Budapest, 1988. 22. p.

A kormány 1919. november 17-én az 5985. számú kormányrendelettel új választójogot határozott meg. Nemzetgyűlési választójoga van minden férfinak, aki 6 év óta magyar állampolgár, fél év óta ugyanabban a községben lakik, vagy ott lakása van, és 24. évét betöltötte. Ennek az életkornak a betöltése előtt is választójoguk van azoknak, akik 1918. évi november hó 1. napja előtt legalább 12 héten át a harctéren arcvonalbeli katonai szolgálatot teljesítettek. A nők választójogát a férfiakéhoz hasonlóan állapították meg, itt meghatározták még az írni-olvasni tudást.

A nemzetgyűlés tagjává választható az, akinek a választás időpontjában választójoga van, ha életének 30. évét betöltötte.⁶⁹

Kovács Alajos számításai szerint – a Csonka–Magyarországon – körülbelül 1 814 000 férfi és 1 736 000 nőválasztónak volt választójoga a rendelet értelmében. Az összeírások azonban felületesen történtek, a nők esetében részükről bizonyos „animozitás” is tapasztalható volt a névjegyzékbe történő felvétel ellen. Az összeírások eredményeképpen 1 609 000 férfi-és 1 433 000 nőválasztó volt. Ez félmillióval kevesebb, mint ahány embernek a kormány rendelete választójogot adott. Ha azt is számításba vesszük, hogy az összeírt férfi választók között 24 éven aluli, harctéri katonai szolgálatot teljesítők is voltak, akik szintén jogosultak a választójogra, akkor a különbség az előre meghatározott számok és az összeírás után kapott tényleges eredmények között még nagyobbak tűntek.

Az 1920. január 25–26-án megtartott nemzetgyűlési választások tehát már a Friedrich-féle rendelet alapján történtek titkos szavazással, de egyes kerületekben egyéni választással, az 1914. évi XV. törvénycikk által meghatározott választókerületek szerint, amelyeknek nagy része az ország feldarabolása folytán megcsonkított állapotban volt.

⁶⁹ *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1919. évf. 879–880. p.

Az új nemzetgyűlés 1920. február 15-én ült össze, működése 1922. február 15-ig tartott, majd feloszlott, mert ülésének időtartamát két évben állapították meg.

Mielőtt a nemzetgyűlés feloszlott volna, a Bethlen-kormánynak (1921. április 14.–1931. augusztus 19.) be kellett volna terjesztenie az új választójogi törvénytervezetet. Ehhez azonban új népszámlálási adatokra volt szükség, hiszen az 1910. évi adatok már nem voltak használhatók már csak a megcsonkított területek miatt sem. A statisztikai hivatal 1921 őszére készült el az adatok feldolgozásával, így csak ezt követően lehetett benyújtani az új választójogi törvényjavaslatot.⁷⁰ A késedelem nem jött rosszul a kormány számára.

⁷⁰ Kovács Alajos: *A magyar választójogi...* I. m. 14–15. p. (Az 1920-as választásokról lásd még: Gergely Jenő: Titkos választás és ellenforradalom – 1920. In Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamentari képviselőválasztások 1920–1990*. Politikatörténeti Alapítvány, 1994. 43–82. p.)

III.

Választójogi tervezetek és törvények a két világháború között

AZ 1922-ES VÁLASZTÓJOGI TÖRVÉNYTERVEZET ÉS VITÁJA

A Bethlen-kormány belügyminisztere, gr. Klebelsberg Kunó 1922. január 27-én terjesztette be választójogi tervezetét a nemzetgyűlés elé. A nők választójogát lényegesen szűkíteni akarta, azzal az indoklással, hogy hiányzik náluk a politikai iskolázottság. Ezen megfontolás alapján tervezetében a választójogot megadta minden 24 éven felüli, 10 év óta magyar állampolgár férfinak, aki 2 éve egy helyben lakik, az elemi iskola 4. osztályát elvégezte. A nőknél a korhatárt 30 évre emelte, 10 év állampolgársághoz, 2 év helyben lakáshoz és az elemi iskola 4. osztályának elvégzéséhez kötötte. A nőknél a következő feltételeket is megkövetelte: „A két, vagy több született törvényes gyermeket, saját jövedelmet, vagy keresetet, vagy 8 középiskolai osztály elvégzését, továbbá megadta volna a választójogot az általános kellékek kikötése mellett annak a nőnek is, aki 8 középiskolát végzett férfinak a felesége.”¹

A választójogi törvényjavaslat statisztikai indoklásában Klebelsberg részletesen vizsgálta és mutatta be a férfi és a női választók számának alakulását. A férfi választóknál csak azokat a jogcímeket lehet figyelembe venni, amelyekre vonatkozóan vannak népszámlálási adatok. A magyar állampolgárság megszerzésének idejére nincs adat. Az életkorra, az iskolai

¹ Kovács Alajos: *A magyar választójogi...* I. m. 15–16. p.

végzettségre és a 2 év helyben lakásra pontos adatok vannak. A Csonka-Magyarországon tehát a férfi választók száma a következőképpen alakul:

A választók száma:	
1. 4 elemi végzettek 2 év helyben lakással	1 408 900
2. Írni-olvasni tudó régi választók 4 elemi nélkül	71 400
3. Régi analfabéta választók	19 800
Összesen:	1 500 100
A nagykorú férfiak száma	1 940 000
Választó lenne tehát	77,3%
Az írni-olvasni tudó nagykorú férfiak száma kb.	1 730 000
Ezek közül választó lenne	1 480 300
Vagyis	85,6%

A törvényjavaslat jogcímei szerint a nagykorú férfiak 77,3%-a, az írni-olvasni tudó nagykorú férfiaknak pedig a 85,6%-a lenne választó. A 4 elemi elvégzése olyan általános, teljesíthető jogcím, amely egyedül is elegendő a nagykorú férfinépességből 1 562 600 főnek, vagyis a nagykorú férfilakosság 80,5%-ának a választójog megszerzésére. A választók számának csökkenését csak a 2 év helyben lakás kikötése csökkenti 1 408 900 főre, tehát majdnem 10%-kal.

A felsorolt számadatok mellett eltörpül azoknak a férfi választóknak a száma, akik nem végeztek 4 elemi, de választók lennének, és maradnának azon a jogcímen, ahogy az 1918-as névjegyzékbe fel vannak véve. Ezeknek a számára vonatkozóan nincsenek pontos adatok. A fenti számok úgy alakultak, hogy a 4 elemi nem végzett, de írni-olvasni tudó férfiak számából annyit vettek választónak, amilyen arányában a 4 elemi nem végzett, de írni-olvasni tudó férfiakat az 1913. évi XIV. törvény-cikk választóvá tette. Az analfabéták számának alakulására pedig vannak pontos adatok.

Klebelsberg Kunó tett néhány érdekes összehasonlítást a korábbi választójogi törvénytervezetekkel. Az 1917. december 21-én Vázsonyi Vilmos által benyújtott törvényjavaslatban műveltségi cenzusként szintén a 4 elemi elvégzése szerepelt, mint fő jogcím, ez az egész Magyarországon a nagykorú férfilakosságnak 74,2%-át jutatta volna választójoghoz. Míg a jelen törvényjavaslat a Csonka-Magyarország nagykorú férfilakosságának a 77,3%-át teszi választóvá.

A másik összehasonlítási alap a Friedrich-féle 1919. évi 5985. számú M. E. rendelet. Nemzetgyűlési választójogot kapott minden nagykorú férfi, aki 6 év óta magyar állampolgár és legalább fél év óta ugyanabban a községben lakik. Ez a rendelet nem határozta meg az írni-olvasni tudást, így a nagykorú férfiaknak kb. 96%-a kaphatott választójogot. Ha az összeírás tökéletes lett volna, akkor a választók száma kb. 1 814 000 lett volna. Ténylegesen azonban csak 1 609 000 férfi választót írtak össze. Jelen törvényjavaslat ezeknek a számát 1 500 000-ben határozta meg, csak 109 000-rel (6,9%-kal) marad el a Friedrich-féle rendelet szerinti tényleges választóvá lett férfiak száma mögött.

A nőválasztók számát a férfiakéhoz hasonlóan, tehát a népszámlálási adatok figyelembe vételével állította össze Klebelsberg. A számításnál a nők 30 éves korhatárát és a 4 elemi elvégzését vette számításba:

A választók száma:	
1. Kereső nők	319 600
2. Eltartottak legalább 2 született gyermekkel	674 500
3. 8 középiskolai osztályt végzett eltartott nők	
2-nél kevesebb született gyermekkel	2700
4. 8 középiskolai osztályt végzett férfiak feleségei	
(az előbbi kellékek nélkül)	12 000
Összesen:	1 008 800
Ebből lejön a 2 évi helybenlakás hiánya miatt	61 600
Összesen:	947 200

24 éven felüli nők összes száma	2 140 000
Választó lenne tehát	44,2%
Az írni-olvasni tudó nagykorú nők száma	1 790 000
Ezek közül választó lenne	52,9%

Az 1920-as népszámlálási adatok tartalmazzák a nem kereső nők közül az 1-2-3 vagy több élő gyermekkel bíró nők számát. A törvényjavaslatban a 2 gyermekkel rendelkező anyák kapnának választójogot, ennek a jogcímnek nem felel meg a legalább 2 élő gyermekkel bíró nők száma, ezért itt a legalább 1 élő gyermekkel bíró anyák számát kell venni. Más adatok szerint ugyanis a férjes nők között a legalább 1 élő gyermekkel rendelkező nők száma majdnem megegyezik a legalább 2 gyermekkel bíró nők arányával, vagyis az előbbire vonatkozó adat az utóbbira is igaz lehet.

A 8 középiskolai osztály végzésére vonatkozó adatok megbízhatóak, könnyen kiszámítható belőlük az így választójoggal rendelkező nők száma. Ez a szám az összes nőválasztóhoz képest kevés, mint ahogy a középiskolát végzett férfiak feleségeinek száma is. Az utóbbiakra nézve nincs adat, az ő számukat a középiskolát végzett férfiak számából lehet következtetéssel meghatározni. A négy választói jogcím számának összegéből a 2 év helyben lakás hiánya miatt kellett levonni egy olyan százalékot (a 6 törvényhatóságban 6,6%-ot, Budapesten 7,1%-ot), amely megfelel a 30 éven felüli nők között a 2 év helyben lakással nem rendelkezők arányának.

A választójogi törvényjavaslat értelmében választó lenne az összes nagykorú nő közül 44,2%, az írni-olvasni tudó nagykorú nők közül pedig 52,9%.

Klebelsberg az összehasonlítást itt is megtette a korábbi Vázsonyi-féle törvényjavaslattal. 1917-ben az egész Magyarországon csak 260 000 nő kapott volna választójogot, vagyis az összes nagykorú nőnek csupán az 5,6%-a. Akkor a nők nem kaptak választójogot. A jelen törvényjavaslat igen jelentős jogkiterjesztést

jelent, hiszen majdnem a nyolcszorosára emeli a választójogban részesítendő nők számát.

Az 1919. évi 5985. számú M. E. rendelet a nőknek a férfiakéval azonos feltételekkel adott választójogot, azzal a szigorítással, hogy a nőknél megkövetelte az írni-olvasni tudást is. Ennek alapján a 24 éven felüli írni-olvasni tudó nőknek kb. 97%-a, 1 736 000 lehetett volna választó, ez viszont az összes 24 éven felüli nőnek a 81,1%-a. A választásra jogosult nők közül az összeírásnál 1 433 000 nőt vettek fel a választójogi listákra, tehát a rendelet értelmében csak ennyien gyakorolhatták a választójogukat. Ez a szám az összes nagykorú nőnek csak a 67,0%-a. A nőknek a jelenlegi tervezet szerint 66,1%-a jogosult a választásra.

A Klebelsberg-féle tervezetben a férfiválasztók száma 1 500 100 lenne, a nőválasztóké pedig 947 200. Választójoggal rendelkezne tehát a Csonka-Magyarországon 2 447 300 polgár, az összes 4 080 000-re becsült 24 éven felüli népesség 60,0%-a.²

A választójogi tervezetben a belügyminiszter előterjesztése szerint a választás a törvényhatósági városokban titkosan, máshol pedig nyilvánosan történik. A javaslatban Klebelsberg nem tért ki a titkos és nyilvános szavazás előnyére, illetve hátrányára. „Hogy a javaslat csak a titkos szavazást teszi kötelezővé, a nyilvánost ellenben nem, annak magyarázata abban keresendő, hogy titkos szavazás esetén a választópolgár legrosszabb esetben is nem kényszerül meggyőződése ellen szavazni, amennyiben esetleg a szavazólapon az összes jelöltek nevét törli; ellenben nyilvános szavazás esetén, ha az[t] kötelezővé tétetnénk – a jelöltek között feltétlenül választani, vagyis erre vagy amarra szavazatát leadni kénytelen volna.”³

² Statisztikai indoklás a választójogi törvényjavaslathoz. MOL K2. 534. cs. 1920/1922. 14–16. p.

³ Indoklás „az országgyűlési képviselők választásáról” szóló törvényjavaslathoz. MOL K2. 534. cs. 1920/1922. 10. p.

A törvényjavaslat tárgyalását a 20 tagú választójogi bizottság kezdte meg. A testület a férfiak választójogát változatlanul elfogadta, a nők választójogánál lényeges változtatásokat javasolt.⁴ A bizottságban indítványként elhangzott a nők 30. életévéhez kötött választójogával szemben a férfiakéval azonos 24 éves korhatár beírása. Maradt a javaslatban szereplő 10 év magyar állampolgárság, de változtatni kívánt a bizottság a helyben lakáson, a 2 évvel szemben 1 évben határozta volna meg ezt a cenzust. A műveltségi cenzust pedig csak írni-olvasni tudáshoz kötötte volna.⁵

A törvényjavaslat a nőktől 30 éves korhatárt, 4 elemi elvégzését, ezenkívül meghatározta még, hogy vagy saját keresetből tartásuk fenn magukat, vagy legalább 2 született gyermekük legyen, nem szólva egyéb jogcímeikről. Ezzel szemben a bizottság javasolta a 6 elemi mint legfontosabb feltételt, amely más jogcím nélkül is választójogot adott volna. Azoktól kívánta meg a kereső foglalkozást és a 3 élő gyermeket, akik a 6 elemi nem, de a 4 elemi elvégezték. Kovács Alajos számításai szerint ez a változás nem befolyásolta a választójoggal felruházott nők számát, a választójogi tervezetnek megfelelően így is 947 000 nő volt jogosult a választásra.

A választójogi bizottság vitatta továbbá azt a szempontot, amely szerint a nőknek a született vagy élő gyermekek száma alapján kellett választójogot adni. „...azok kapjanak választójogot, akik a választójog gyakorlásához megfelelő értelmi és ítélőképességgel bírnak”. Ez a jogcím azért vitatható, mert az a körülmény, hogy valakinek 2-3, vagy több gyermeke van, az értelmi és ítélőképességre egyáltalán nincs hatással. „Ha azonban a választójogot úgy fogjuk fel, hogy az állam érdekében azok-

⁴ Kovács Alajos: *A magyar választójogi...* I. m. 16. p.

⁵ A választójogi bizottság jelentése „a nemzetgyűlési képviselők választásáról” szóló 422. számú törvényjavaslat tárgyában. MOL K2. 534. cs. 1920/1922. 57. p.

nak adományozott jog, akik az állam fenntartásához és fennmaradásához a legnagyobb áldozatokkal járultak, akkor azok a nők, akik három, vagy ennél több gyermeket nevelnek fel a hazának és ezzel a nemzet fennmaradásához és fejlődéséhez hozzájárulnak”. Ehhez még rendelkezni kell egy minimális iskolai végzettséggel is. Ők ugyanúgy megérdemlik a választójogot, mint a harctéren hazájukért áldozatot hozó katonák, az ő esetükben a „választójog megadásánál sokan még a minimális értelmi képzettséget is hajlandóak voltak elengedni”.

Meg kell azt is jegyezni – írta Kovács Alajos –, hogy a törvényjavaslatban is 3 élő gyermek szerepelt. A kisgazdapárt és elsősorban Nagyatádi Szabó István javaslatára változtatták meg a jogcímet 2 gyermekre. A statisztikai adatok alapján a választójogi javaslat az 1 gyermekkel rendelkező nőnek kedvezett, mert a magas gyermekhalandóság miatt a 2 született gyermek valójában 1 élő gyermeket jelent. A tervezet szerint már az egy gyermekkel bíró anyák is többségükben megkapták volna a választójogot.⁶

Klebelsberg Kunó belügyminiszter még nem nyújtotta be választójogi törvénytervezetét, de a kiszivárgott információk már olvashatók voltak a sajtó hasábjain, mert a *Nőmunkás* 1922. január 15-én megjelent számában a törvénytervezetben szereplő cenzusok ellen emelte fel szavát. „A választójog került ismét a politikai élet középpontjába. Alig múlik el nap, hogy felelős vagy felelőtlen államférfiak ajkairól ne hangzanának el nyilatkozatok a készülőfélben lévő törvényjavaslatról.” A nyilatkozatok sok esetben ellentmondóak – hangsúlyozta a cikk írója –, de abban minden vélemény megegyezett, hogy a „Friedrich-féle választójogi rendelet nem tartható fenn, annak terjedelmét szűkíteni kell. Vagyis meg kell rostálni a választókat és ki kell zárni a választásra jogosultak közül a szerintük politikailag éretlen elemeket. És természetesen itt elsősorban a nők nagy tömegeire

⁶ Kovács Alajos: *A magyar választójogi...* I. m. 17. p.

gondolnak derék honatyáink, akiknek nagyrésze éppen a nők szavazatának köszönheti, hogy abban a helyzetben van, hogy részt vehet ennek az életbevágó fontosságú törvényjavaslatnak a megalkotásában”, hiszen ezért a politikai jogkiterjesztésért folytatnak küzdelmet a munkások nagy tömegei már egy évtizede. A szerző megjegyezte, hogy a politikában nagy naivitásra vall hálára gondolni, mert a képviselőktől nem lehet elvárni, hogy a nők választójogát megszavazzák „abban a terjedelemben, mint az a fentebb említett rendeletben biztosítva van”.

A cikk szerzője külföldi példákat sorakoztatott fel írásában, olyan országokat Európában és a kontinensen kívül, ahol a nők választójogát törvény biztosítja. Amerikát és Ausztráliát említve leírta, hogy ezekben az országokban azért van a nőknek választójoga, mert a gazdaságban betöltött szerepük és az élet más területein is egyre jobban érezhető a hatásuk. A gazdaságban, kereskedelemben, tudományban, művészetben stb. vállalt munkájuk, az ezzel járó kötelezettségek ugyanolyan súllyal nehezednek rájuk, mint a férfiakra. Ezért jogosultak a nők arra, hogy a politikai életben is lehetőséget kapjanak a törvényalkotásban. A nyugati demokráciák, felismerve ezt, törvényben rögzítették és bővítik a nők választójogát.

Magyarországon ezzel ellentétben arra törekszik a törvényhozás, hogy szűkítse a nők választójogát olyan cenzusok követelésével, amelyeket a munkásnők nem tudnak teljesíteni. Az információk alapján a nőknél a választójogi korhatárt 30 évre emelik, de 30 évesen csak akkor lehet választó, ha már családanya. A magasabb képzettségűekre ez természetesen nem vonatkozik.

Mit értenek a törvényalkotók magasabb képzettségen – tette fel a kérdést a szerző. [...] bizonyosra vehetjük, hogy nem az élet iskolájának ama legfelső fokára gondolnak, amelyet a proletárnők nagy tömegei a háborús esztendőik alatt végigjártak a műhelyekben, gyárakban, irodákban, a különböző hatósági fórumokon, az élelmiszer és egyéb szükségleti cikkek frontjain, amikor

bőséges tapasztalatokkal bővíthették az iskolában önhibájukon kívül elmulasztottakat”.

A nők nagy tömegeinek valóban nincs magasabb iskolai végzettségük, de ki az oka ennek – folytatta a cikk írója. „Lehet azért jogfosztással büntetni őket, amiért már zsenge ifjúkorban, amikor még a [magasabb képzettségű] nők legszebb gyermekéveiket élték, a szegénység és nyomor korbácsa kihajtotta őket a munka piacára? És ki meri azt állítani, hogy a magasabb képzettséggel bíró nő, aki többnyire mit sem tud az élet igazi követelményeiről, akiket többnyire nem is érdekel a divaton, a társasági pletykákon és a szórakozáson kívül egyéb, politikailag inkább érettek, mint az élet kemény harcaiban megedzett munkásnő?” A nőket azért sem lehet jogfosztással sújtani – folytatta –, mert az életkörülményeik, a háború következtében megfogyatkozott férfilétszám, a súlyos károk következtében kialakult gazdasági helyzet miatt vagy egyéb okokból nem mentek férjhez, így a családanyság követelményének sem tudnak eleget tenni. Azok a nők, akiknek nincs családjuk, jobban érdeklődnek a politika, a közügyek iránt, több idejük marad a tanulásra, művelődésre, és „ezek között található sokszor a társadalom legértékesebb nőtagjai. Egyébként nem tudjuk mit szól ehhez a [korrektívumhoz] Slachta Margit kisasszony? Vagy ő is a magasabb képzettségűekhez tartozván, helyesli ezt?”

A korhatár felemelésével nemcsak a választásra jogosult nők számát korlátozzák, hanem azokat a fiatalokat is kiszorítják a politikából, akik érdeklődnek az ország sorsát meghatározó közügyek, a törvényhozás iránt. „Vagy éppen az a cél, hogy kihagyva a választásra jogosultak sorából, a babonás, templomos öregasszonyok szavazatával biztosítsák a reakció életének meghosszabbítását?”

A szerző cikke végén felszólította a munkásnőket, hogy a fel-emelt 30 éves korhatár ellen minden lehetséges eszközzel harcoljanak, és igyekezzenek megakadályozni, hogy törvényerőre emelkedjen. A korhatár 30 évben való meghatározása azért is

„illuzórikussá teszi a munkásnők számára a női választójog értékét”, mert az életkoruk 35-37 év. Ez újabb ok arra, hogy a jogfosztás ellen felemeljék szavukat.

„Elég szomorú, hogy évekig tartó háború, forradalmak után még mindig ott tartunk, hogy évtizedes harcunkat jogainkért ismét el kell kezdeni”, a harcot a teljes győzelemig kell folytatni, hogy a jövő nemzedéknek szebb, boldogabb élete legyen – fejezte be gondolatait a szerző.⁷

A választójogi törvénytervezet beadását követően a *Népszava* 1922. január 28-án megjelent számában több tiltakozó cikk is megjelent a tervezet ellen. A *legsötétebb jövő* címmel megjelent írás az 1920-as választásokon a nemzetgyűlésbe bekerült képviselők felelősségére hívta fel a figyelmet. „Véres gúny ez, melyet éreznie kellene itt minden embernek, minden polgárnak, de el-

⁷ A választójog... *Nőmunkás*, 1922. január 15. 1–2. p.

Slachta Margit (1884–1974). Politikus, szerzetesnő. Az 1920-as választásokon került a parlamentbe, ő az első magyar nőképviseelő. Képviselőként 1922-ig tevékenykedett (később az 1945-ös választásokon újra képviselő lett). Lengyel eredetű nemesi családból származott. Kassán született 1884. szeptember 18-án. Tanári pályára került. 1908-tól elhagyta a tanári pályát. 1918-tól a *Magyar Nő*, a keresztény nőmozgalom lapjának szerkesztője. 1919 őszén megszervezte a Keresztény Női Tábor (KNT), amely 1948-ig működött. 1915–1918 között: a *Keresztény Nő*, 1918–1920 között: a *Magyar Nő*, 1937–1944 között: *A Lélek Szava* című lapokat szerkesztette. Az 1920-ban összeült nemzetgyűlés tagjaként szót emelt a nők szavazati jogáért, azért volt óriási a jelentősége, mert női képviselő az országgyűlés soraiból állt fel, és érvelt a nők választójogának megadásáért. Személyében a női választójog ellenzői látták a példát, hogyan vehet részt egy nő aktívan a politikai életben, valamint megbizonyosodtak arról is, hogy alkalmas politikai tevékenységre. Slachta a szociális reformok híveként tevékenykedett a nők védelmében. Személyisége összetett, politikai elkötelezettsége változó volt, azonban egész életében a rászorultakon próbált segíteni. *Politikusi pályák*. Budapest, 1984. 147. p.

Balogh Margit: Slachta Margit a nemzetgyűlésben, avagy az első női képviselő (1920–1922). In *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század*. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére. ELTE BTK, Budapest, 29–38. p.

Balogh Margit: Slachta Margit, a „keresztény feminista”. In *Asszonyorsok a 20. században*. BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék – Szociális és Családvédelmi Minisztérium Nőképviselési Titkársága, Budapest, 229–237. p.

sősorban minden nemzetgyűlési képviselőnek, mert ha ebből a javaslatból törvény lesz, nem Bethlen gróf, nem Klebelsberg gróf és általában nem a grófok lesznek felelősek a történelem ítélszéke előtt, hanem azok a képviselők, akiket még röviddel ezelőtt is nadrágos demagógoknak és csizmás politikusoknak neveztek el talán éppen arról a részről, ahonnan voksaikat kérik a mai világ legreakciósabb, legkörmönfontabb választójogi tervezetéhez.”

A magyar munkásság minden erejét arra fogja felhasználni, hogy kifejezésre juttassa tiltakozását a tervezettel szemben. A szerző a munkásosztály nevében tiltakozásának adott hangot a választójog „ezen kiforgatása ellen, a munkásosztály minden néven nevezendő jogfosztása ellen”.

A cikk írója ismételten felhívta a kormány és a nemzetgyűlés figyelmét arra, hogy a „megcsorbult ország népét” ne kényszerítsék újabb küzdelembe. A szocialisták nem félnek a harctól, de jobb lenne azt elkerülni, most azonban ez nem rajtuk múlik. „A magyar nemzetgyűlés előtt fekszik egy törvényjavaslat – egy darab rideg, kérlelhetetlen osztályharc.

Meglátjuk, lesz-e erejük, akaratuk a szívükre tenni a kezüket és kijelenteni: ez a törvény az osztályharcot állandósítja, ez a törvény ne kerüljön a magyar törvénytárba!”⁸

Ugyancsak a *Népszava* 1922. január 28-ai száma közölte a kormány és az ellenzék véleményét a választójogi tervezetről. A kormány részéről a Klebelsberg Kunó belügyminiszter nyilatkozott a lap munkatársának. A politikus elmondta a tervezetben szereplő várható választók számát.

Hangsúlyozta, hogy a nők és a férfiak számára nem lehet azonos feltételeket szabni, mivel Magyarországon „300 000 több nő van, mint férfi és így ha a választásnál azonos elbírálás alá esnek, akkor több nőszavazó volna, mint amennyi férfinak lenne jogsultsága”. Nyilatkozatát azzal zárta, hogy bízik benne, mire a

⁸ A legsötétebb jövő. *Népszava*, 1922. január 28. 1. p.

nemzetgyűlés mandátuma (február 17.) lejár, a javaslatból megszületik a törvény.

Az ellenzéki politikusok közül a legitimista gróf Andrássy Gyula a tervezetet „teljességgel rossznak és keresztülvihetetlenné tartja és ellene küzdeni fog”. A szintén legitimista Friedrich István Andrássyhoz hasonlóan nyilatkozott. Az ellenzéki kiszegádák képviselője, Méhely Kálmán a 2 év helyben lakás ellen tiltakozott, mert ez különösen az ipari munkásságot fogja sújtani.

A demokrata Vázsonyi Vilmos hosszan beszélt a választójogi tervezetről. „A választójogi kérdéssel nem kell játszani. Ez a kérdés minden országban el van intézve, csak primitív, elmaradt országokban lehet még kérdés az, hogy kinek lehet adni választójogot és kinek nem. Ez nem probléma. Minden tisztességes embernek, aki valamilyen kort betöltött, választónak kell lennie. A választójog szimbólumot jelent annak számára, aki ezt a jogot bírja, hogy valamit jelent az országban. Ott akarják kezdeni a dolgot, ahol elhagyták. Konzervatív irányba haladnak és ez rendkívül rosszul áll olyan férfiaknak, akik különben, mint kurucok szerepelnek.”

Az egykori igazságügy-miniszter a nők választójogát a „humor birodalmába” tartozónak nyilvánította. „Vagy van választójog vagy nincs. A javaslat különbséget tesz kereső és nem kereső nők között. Ezt az egész női választójogi tervezetet különben ismerem, mert annak idején a belügyminisztériumból hozzám is ezt terjesztették, de én kerekén visszautasítottam” – nyilatkozott a politikus.⁹

A választójogi tervezetet a sajtó élénk vitája közepette a nemzetgyűlés is azonnali hatállyal tárgyalás alá vette, ahogyan a választójogi bizottság 1922. február 9-én elvégezte a munkáját.¹⁰

⁹ Kormányvélemény és ellenzéki vélemények a választójogi törvényjavaslatról. *Népszava*, 1922. január. 28. 2.

¹⁰ Kovács Alajos: A magyar választójogi... I. m. 18. p.

A hozzászólók között elsőként Slachta Margit mondta el véleményét február 14-én a női választójog vitájában. Felszólalásában arra a kérdésre kereste a választ, miért nem egyenlő cenzus alapján kívánják megállapítani a férfi- és női választójogot. Beszédének központi gondolata az volt, hogy a történelem folyamán a nők mindig dolgoztak, számtalan nagyszerű találmányt hoztak létre, az emberiség javát szolgáló tetteket hajtottak végre.

A háborúnak, a pusztulásnak nem az előidézői, hanem szenvedő alanyai voltak. A társadalom változása, a kapitalizmus kialakulása jelentős hatással volt életükre, munkájukra, a kényszer a gyárakba, a gépsorok mellé vitte őket. Természetesen hamar ráébredtek, hogy a munkájukért kapott bérükből nehezen vagy egyáltalán nem tudnak megélni, ezért tiltakoztak, és a politikai élet színterére léptek. Ráadásul mindvégig az ő feladatuk volt a család gondozása, eltartása (gyakran egyedül).

A nők bebizonyították, alkalmasak arra, hogy saját életük alakításán túl véleményükkel hozzájáruljanak a politikai élet változtatásaihoz. Jogaikat a férfiakéhoz mérten egyenlően kell megadni.¹¹

Giesswein Sándor, a Keresztényszocialista Párt országgyűlési képviselője a nők választójogánál az életkorra vonatkozóan egy angol példát ismertetett a képviselőkkel. Angliában is különbséget tesz a törvény a nők és a férfiak választójogánál: a férfiaknak 24, a nőknek 30 éves korban ad választójogot. A képviselő nem értett egyet ezzel. „Mégis, ha én azt mondom, hogy te még nem vagy harminc éves, ezzel nem bántom meg; azonban ha azt mondom neki, hogy nincs meg a kellő képességed, mert csak 4 elemet végeztél, ebben már van valami bántó és sértő.” A képviselő véleménye szerint ezek mesterségesen állított akadályok, amelyek „egyeseket kirekesztenek, nem általános elvek szerint, hanem bizonyos kapkodó módszerrel, ami mód nélkül komplikálja” a törvényjavaslat egészét.

¹¹ *Nemzetgyűlési Napló*, XVII. kötet. Budapest, 1922. 142–146. p.

Beszédének egy későbbi részében külföldi példákat sorakoztatott fel arra vonatkozóan, hogy azokban az országokban, ahol a nőknek van választójoguk, női hivatásukon nem esett csorba. Hiszen az amerikai és az ausztrál nők is tudnak jó családanyák lenni, a háztartást vezetni, „nem kozmásítják el otthon a levest, éppúgy, mint minálunk tudják ezt a mi nőink”.

Pozitív hatással volt a társadalomra a nők választójoggal történő felruházása a skandináv államokban is. A finneknél már egy évtizednél is több, hogy „nagyon is nemesítőleg hatott a társadalmi és politikai életre”.

Azokban az országokban, ahol ellenezték a nők választójogát, a háború felnyitotta a szemeket. A háború alatt Magyarország „ elveszett volna, ha a férfiak helyét ott künn a mezőn, a szántóknál, nem foglalták volna el a nők akkor, amikor a falut minden kapa-, kasza-forgató férfi ember elhagyta. Odaálltak a nők a szántók, az ekevas mellé és dolgoztak, mint a férfiak”. A városokban, a kórházakban is helyálltak önként, egészségüket nem kímélve, családjukat otthagyva ápolták a sebesülteket.

A képviselő kitért még az adó kérdésére, véleménye szerint a választójog alapja legyen az adófizetés. „...mindenki, aki adózik, nemcsak fillérekkel, nemcsak forintokkal, nemcsak ezresekkel, hanem aki adózik munkával és pedig nem csak a műhelyben, a gyárban munkájával, hanem társadalmi munkával, ami szintén megbecsülhetetlen munka, mindenkinek meglegyen egyszerűen a maga joga a politikai képviselethez hozzászólni”.¹²

Ahogy már korábban említettük, a választójogi törvénytervezetet Klebelsberg 1922. január 27-én terjesztette be, a nemzetgyűlés elé február 11-én került, a tervezet vitája 13-án kezdődött. A nemzetgyűlés 2 évben megállapított mandátuma február 16-án lejárt. A maradék 4 nap kevésnek bizonyult a törvénytervezet vitájára, elfogadására vagy elutasítására. Az ellenzék is arra számított, hogy az idő kevés lesz az új törvény megalkotására

¹² Uo. 298–300. p.

és Bethlen a Friedrich-féle választójogi rendeletet hagyja érvényben. Ezt azért nem akarhatta, mert akkor ismételen olyan nemzetgyűlés ült volna össze, amely konzervatív politikáját nem támogatta volna kellő módon. A miniszterelnöknek két lehetősége maradt, az első, hogy az 1918-as választójogi törvényt deklarálja, ez azonban a felnőtt lakosság 74%-áról 36%-ra csökkentette volna a választásra jogosultak arányát.¹³

Vázsonyi Vilmos a *Népszava* 1922. február 2-án megjelent számában fogalmazta meg véleményét és az ellenzék állásfoglalását: „Lehetetlen 1922-ben, amikor már a nemzetgyűlés az általános, egyenlő titkos választójog alapján gyűlt össze, szűkebb választójogot csinálni, mint amelyet csináltunk 1917-ben konzervatív és demokratikus pártok megegyezése alapján.”¹⁴

Bethlen másik lehetősége, hogy rendeleti úton lépteti életbe a kormány választójogi javaslatát. A miniszterelnök az utóbbi mellett döntött. Horthy Miklós elnökletével február 21-én alkotmányjogi értekezletet hívatott össze, ahol a testület kimondta, a Friedrich-féle rendelet hatálya a nemzetgyűlés felosztatásával megszűnt, a kormány pedig az új választójoggal kapcsolatban szabadon dönthet.¹⁵

A miniszterelnök 1922. március 2-án 2200/1922. szám alatt rendeletileg szabályozta a választójogot. A rendelet a férfiaknál 24 éves korhatárt, 10 éves magyar állampolgárságot, 2 év helyben lakást, 4 elemi végzettséget, a nőknél 30 éves korhatárt és az elemi népiskola hat osztályának elvégzését határozta meg.

¹³ *A választójog reformja. Budapesti Hírlap*, 1935. május 20. Rudai Rezső: A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében (1861–1935). Budapest, 1936. 35. p.; és *Iratok II.* 270–271. p. In Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, 1991. 145–146. p.

¹⁴ *Népszava*, 1922. február 2. Idézi: Szabó Ágnes: A konszolidáció kezdete. Az 1922. évi nemzetgyűlési választások. In Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamentari képviselőválasztások 1920–1990*. Tanulmányok. Politikatörténeti Alapítvány 1994. 84. p.

¹⁵ In Romsics Ignác: *Bethlen István*. I. m. 146. p.

A nőknél elegendő a 4 elemi, ha férjezett, és legalább 3 gyermeke van, vagy saját keresetéből tartja fenn magát, aki főiskolát, egyetemet végzett, 30 év alatt is szavazhatott.

A rendelet olyan jogcímekeket állapított meg, amelyek közül valamelyiket a nők többségének módjában volt teljesíteni. A 4 elemi lehetővé tette a mezőgazdasági munkások, cselédek, napszámosok, házicselédek számára is a választójog megszerzését. A nőknél, összehasonlítva a két fő társadalmi osztály számarányát, a polgársághoz tartozók száma jóval magasabb, mint a munkásosztályhoz tartozóké. Ennek az a magyarázata, hogy a nők között sokkal több az eltartott, mint a kereső, és ezek nagyobb számban tartoztak a polgári rétegekhez, mint a munkáshoz.

A nőknél megállapított jogcímekek a polgársághoz tartozóknak kedveztek, ez a 30 éves korhatárban is érzékelhető, de még inkább szembetűnő a 6 elemi megkövetelése. A polgárság köréből a nők közül így 50,4% jutott választójoghoz, a munkásnők 34,1%-a, a női házicselédek 31,1%-a rendelkezett választójoggal. A házicselédek az összes női választónak kb. 2%-át tették ki.

A rendelet a nőket és a férfiakat együttvéve a polgárságnak 63,5%-át, a munkásoknak pedig 50,5%-át juttatta választójoghoz. A nagykorú össznépesség száma a Csonka- Magyarországon 4 074 000, ebből 2 106 000 a polgársághoz, 1 968 000 a munkásághoz tartozott. A polgárság száma csak 138 000-rel több, mint a munkásoké.¹⁶ Összességében a választójogi rendelet a nők esetében előrelépést jelentett a korábbi állapotokhoz képest, a 6 elemi megkövetelése ugyanakkor szűkítette a női választók számát.

A rendelet szabályozta a szavazás módját, amelynek értelmében községenként (szavazóköronként) Budapesten és a törvényhatósági városokban arányos képviseleti rendszer szerint lajstromos szavazással titkosan, a többi választókerületben nyílt szavazással történt a voksolás. A nyílt választások nem voltak kö-

¹⁶ Kovács Alajos: A magyar választójogi... I. m. 18–22. p.

telező érvényűek, a titkos választást azonban kötelezővé tette a rendelet.¹⁷

A sajtó azonnal reagált a választójogi rendelet cenzusaira. A *Munkásnő* 1922. március 15-én megjelent száma a nők választójogának kritikáját fogalmazta meg cikkében. A rendelet ellentmondása, hogy míg az egyik cenzus a 6 elemi elvégzése, addig a rendeletben szereplő saját vagyon is elegendő a választójog megszerzéséhez. A cikk írója ezt „régii vagyoni cenzusos” választójognak nevezte.

A nők 30 éves korhatárát sem tartja szükségesnek a rendelet magasabb iskolai végzettség esetében, „ott ahol a szülőknek volt elég pénzüik arra, hogy leányukat taníttassák” – olvashatjuk a folytatásban. Azokban a családokban, ahol nem volt pénz a gyermekek taníttatására, sőt a 10 éves gyerek „az élet iskoláját járva, saját kenyerét volt kénytelen megkeresni” azzal „büntetik”, hogy kizárják a választójogból, holott ő kétkezi munkájával hozzájárult az állam fenntartásához.

A 6 elemi követelményét fejtegetve a szerző azt a kérdést fogalmazta meg, hogy hogyan lehet megkövetelni a nőktől ezt az iskolai végzettséget, amikor a férfiaknak elég a 4 elemi is a választójog megszerzéséhez. Lehet-e ilyen magas iskolai végzettséget meghatározni, ha a közoktatás terén óriási hiányosságok vannak. Sok helyen nincs iskola, ennek következtében a „lakoságnak egy nagy tömege analfabéta”. Az oktatás biztosításáról az államnak kellene gondoskodnia, ha ezt „eddig elmulasztották, ezért legkevesbé lehet a nőket büntetni [...] vidéken még ma is az a fölfogás, hogy a nőnek nem fontos az iskola, mert [...] főzni akkor is tud, ha írni-olvasni nem” tanult.

A 2 év egy helyben lakás követelménye „direkt jogfosztás”, – olvashatjuk a továbbiakban – ezzel az volt a kormányzat célja, hogy „míg a közalkalmazott felesége, ha tízszer változtat is egy évben lakást (mert ebben ők szavazópolgárokat látnak), akkor

¹⁷ Szabó Ágnes: A konszolidáció kezdete... I. m. 89. p.

is kap szavazójogot, de a sok esetben albérletben lakó szegény munkásnő, ha az összes követelménynek megfelel is (ami nagy szó), de mostoha viszonyai úgy hozzák, hogy két év alatt kétszer változtatott lakást, már elesik a szavazástól”.

A szerző zárógondolatában arra hívta fel a figyelmet, hogy a „jogfosztásba a magyar munkásnő belenyugodni sohasem fog”, az elkövetkező választási kampány tevékeny résztvevőjeként „olyan jelölteket fognak támogatni, akik a legközelebbi nemzetgyűlésben komolyan síkraszállnak az ő jogaikért és a jogfosztás balul fog kiütni azokra, akik ezt elkövették”.¹⁸

A választójogi rendelet elemzésekor kiderült, hogy a házcseledek az összes női választónak kb. 2%-át teszik ki. Ez nagyon kevés, hiszen köztudott, hogy ezeknek nőknek a száma nagyon magas. A választójogi rendeletben meghatározott műveltségi cenzusnak nem tudnak eleget tenni. Az ő helyzetükkel foglalkozott a *Nőmunkás* 1922. március 15-én megjelent száma. A szerző írásában kiemelte, hogy Magyarországon az „iskolapolitika sohasem fektetett súlyt arra, hogy a dolgozó tömegek gyermekei a legelemibb tanulást, az írni-olvasást” elsajátítsák.

A cikk írója szerint ez az a réteg, amelynek a „keresztény alapon álló cselédegységek papi vezetői már jóleve megkezdték [...] butítását”. Különböző „nevelő előadások keretében figyelmeztetik a cselédeket arra, hogy csak a mostani rendszer az, amely nekik boldogulást hozhat ezen és a másvilágon. A keresztény egyesületekben tömörült gazdasszonyok határozatot fogadtak el, amely szerint alkalmazottaikat arra kötelezik, hogy csak a keresztény nemzeti alapon álló képviselőkre szavazzanak.”

A szerző hangsúlyozta azt is, hogy mindezek ellenére a háztartási munkásnők nagy tömegei tisztában vannak saját sorsukkal, helyzetükkel, és pontosan tudják, hogy változtatásra csakis egy „demokratikusan megválasztott” nemzetgyűlés hivatott,

¹⁸ A nők választójoga. *Nőmunkás*, 1922. március 15. 2. p.

amelynek feladata szakiskolák létrehozása, az 1876-os törvény eltörlése, a hatósági munkaközvetítés megszervezése, a munkaidő szabályozása, munkásotthonok létesítése, öregkori nyugdíjbiztosítás bevezetése és folyósítása.¹⁹

A feministák lapja is kritikával fogadta a választójogi rendeletet. A *Nő* 1922. március 20-án megjelent számában Szegvári Sándorné cikkében súlyos hibának minősítette azt, hogy a kormány rendeleti úton szabályozta a választójogot.

A választójogi rendelet részletes közlését követően a műveltségi census igazságtalanságára mutatott rá a cikk. A nőket különösen sújtja ez a census azért, mert Magyarországon a nők sokkal kevésbé iskoláztak, mint a férfiak, következésképpen kevesen tudnak eleget tenni a rendelet követelményének.

A cikk írója a folytatásban Klebelsberg Kunó belügyminiszternek arra a korábbi nyilatkozatára reagált, amely szerint azért nem lehet egyenlő a census a női és férfi választók számára, mert a Csonka-Magyarországon kevesebb férfi van, mint nő. Az „egyenlő elbírálás [magyarul – igazságos eljárás] mellett tehát a nők jutnának politikai túlsúlyra”. A szerző szerint a belügyminiszter statisztikai adatai nem helytállóak, mert „már a legalacsonyabb műveltségi census teljes egyenlő elbírálása mellett is busásan helyrehozza a nemek számbeli arányát”. Ha pedig a politikusok olyan országokban vizsgálják meg a női és férfi szavazók számát, ahol teljesen azonosak a választójog feltételei, akkor azt tapasztalhatják, hogy ez „egyáltalában nem veszélyeztette a férfinen hatalmi pozícióját és nem ingatta meg a férfiak politikai hegemoniáját. De hát a kormány mégis csak látott veszedelmet és nagy buzgalommal és kellő eredménnyel [korrigált].”

¹⁹ A háztartási munkásnők és a választójog. *Nőmunkás*, 1922. március 15. 4. p. (1876. április 3. A király szentesíti az 1876:XIII. törvénycikket, az ún. „ceselédttörvény”-t. Biztosította a földbirtokosoknak a szerződéses cselédekkel szemben a hatósági támogatást és a testi fenytés jogát, rögzítette a gazdák és cselédek jogait és kötelességeit.) *Magyar Törvénytár*, 1875–1876. évi törvénycikkek. Franklin Társulat. Budapest, 1896. 346–347. p.

A censzusokkal „gondosan és messze az arányon túl biztosították a kisebbség képviseleti jogát és politikai túlsúlyát”. A választóhatóság tekintetében pedig „annál nagyobb lelki nyugalommal ejtették el azután a vidékre nézve a lajstromos választási rendszert, a titkossággal egyetemben”.

A cikk írója annak a véleményének is hangot adott, hogy az életbe léptetett választójogi rendelet „messze eltávolodik egy korszerű demokratikus választójog ideáljától, messze attól a választójogtól is, melynek alapján Magyarországon már egyszer – bár szomorúan korlátozott választási szabadság mellett – de mégis csak választottak”.²⁰

A *Nőmunkás* 1922. június 1-jén megjelent számában Buchinger Manóné cikkében a választójogból kimaradt munkásnők helyzetét elemezte. A politikus számításai szerint a választójogi rendelet közel 800 000 ezer olyan nőt fosztott meg a választójogától, akik egyszer már rendelkeztek ezzel a joggal.

Kik maradtak ki? Nincs választójoguk az iskolázatlan nőknek, a gyermektelen anyáknak (1 gyermek esetében sem), az egyedülálló hajadonnak. A szociáldemokrata politikus megállapítása szerint ők azok, akik a proletárok osztályához tartoznak. Helyzetükből adódóan nem tudják iskoláztatni gyermekeiket, nincsenek olyan biztonságos anyagi háttérük, hogy családalapításra vállalkozzanak. A háborús veszteség is ezeket a családokat sújtotta a legjobban, a férj vagy a vőlegény életét áldozta a hazáért.

A munkások szociális és egészségügyi helyzetéről leírt véleményében kifejtette, hogy a gyárakban, földeken stb. végzett nehéz fizikai munka a legjobban ezeknek a nőknek az egészséget károsítja, ami gyakran maradandó betegséget okoz, sok esetben gyermektelenséghez vezet.

„A mai társadalmi rendben egyformán mostoha a sorsa a nőnek a családban, az államban. A család igavonója, szolgálója az asszony és ugyanez a sorsa az államban is.” A munkásnők vé-

²⁰ A választójogi rendelet. *A Nő*, 1922. március 20. 1. p.

gigiküzdötték a háború éveit, a forradalmak korszakát, rájuk nehezedett a család ellátásának gondja, a gyermekek nevelése. Mindezt a munkásnőket „jogfosztással sújtják jutalomként”.

A politikus arra figyelmeztette a kormányt, hogy „ez a politika megbosszulja magát”. Az ország olyan helyzetben van – írta –, hogy minden polgárának összefogásra és együttműködésre van szüksége. „Előbb-utóbb be kell vonni az állam minden polgárát nemi különbség nélkül az állami ügyek intézésébe. Ezt azonban csak jogkiterjesztéssel és nem jogszűkítéssel lehet elérni.”

Cikke végén bizakodását fejezte ki, hogy a választásoknál a parlamentbe bekerülő szociáldemokrata nőképviselek a jogkiterjesztésből kirekesztettek érdekeiért emelik fel szavukat. A választásokon való eredményes szereplés érdekében a párt legfontosabb feladata nőgyűlések, előadások, viták szervezése. Fontos a választójoggal rendelkező nők meggyőzése arról, hogy a szavazatukat a szociáldemokrata képviselőkre adják, képviseltek a parlamentben csak így biztosított.²¹

Az országgyűlési választásokat és pótválasztásokat a 2200/1922. M. E. számú választójogi rendelet alapján május 28-án, június 1-jén, június 12–13-án és 15-én tartották. A választásokon 1 812 906 választó vett részt. A parlamentbe a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 25 mandátummal került be. Az új nemzetgyűlés egyetlen nő képviselője a szociáldemokrata párt politikusa, Kéthly Anna volt. Az eskütételt követően a nemzetgyűlés 1922. június 20-án kezdte meg a munkát.²²

²¹ A „kimaradtak” és a választások. *Munkásnő*, június 1. 4. p.

²² Szabó Ágnes: A konszolidáció kezdete... I. m. 99–102. p.

(A szociáldemokrata párt a *Nőmunkás* 1922. június 1-jén megjelent számában mutatta be olvasóinak a párt női képviselőjelöltjeit. A III. lajstromos kerület nőjelöltje: Schmidtmyer Vilma nyomdai munkásnő. Az I. lajstromos kerületből Kéthly Anna politikus. Szintén az I. lajstromos kerület pótelöltje özv. Knur Pálné gyári munkásnő. A Szociáldemokrata Párt nőjelöltjei. *Nőmunkás*, 1922. június 1. 5. p.)

Kéthly Anna (1889–1976). Politikus. Kéthly a modern magyar politikatörténet első nagy formátumú nőpolitikusa volt. 1919 végétől kapcsolódott be a szo-

A miniszterelnököt és kormányát a választójogi rendelet megalkotásának módja miatt is sok bíráló érte. A rendeletben szereplő nyílt szavazás visszaállítása példátlan volt a korabeli Európában.

AZ 1925-ÖS VÁLASZTÓJOGI TÖRVÉNYTERVEZET ÉS VITÁJA

A bethleni konszolidációnak köszönhetően az ország gazdasága, társadalmi megerősödött, a fellendülés jelentős változásokat eredményezett az életszínvonal emelkedésében. A kormányzati intézkedések, a politikai konszolidáció befejezésének és a kiegyensúlyozott, nagyobb zavarok és válságok nélküli kormányzásnak az alapjait és feltételeit teremtették meg. Kül- és belpolitikailag, valamint gazdaságilag is egyre inkább megszilárduló helyzetét 1924 végétől Bethlen arra használta fel, hogy a központi államhatalom szerepét alkotmányos úton tovább növelje, azaz kormányzati rendszerét újabb biztosítékokkal támassza alá.²³

A miniszterelnök politikai hatalmának biztosítása és a társadalom további konszolidációja érdekében az 1922-es választójogi rendelet helyett törvénytervezetet készítettett, amelyet 1925. március 6-án terjesztett a ház elé.²⁴ Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat a választás feltételeit ugyan-

ciáldemokrata párt munkájába, ahol a nőmozgalom egyik vezetőjeként többek között a Központi Nőszervező Bizottság tagja volt, mindamelllett a *Nőmunkás* című lap felelős szerkesztői feladatait is ellátta. A húszas évek elejétől rendszeresen jelentek meg írásai a *Népszavában* és a *Szociáldemokrata Füzetekben* is, 1920-ban hivatalosan is belépett pártba. 1922-től 1948-ig folyamatosan tagja a párt vezetőségének mint országgyűlési képviselő. *Magyar Nagylexikon*. Magyar Nagylexikon Kiadó. Budapest, 2000. 845. p.

²³ Romsics Ignác: *Bethlen István*. I. m. 167. p.

²⁴ *Országos Törvénytár*, 1925.10. sz. 146. p.

azokhoz a censusokhoz kötötte, mint a 2200/1922. M. E. számú kormányrendelet.²⁵

A törvényjavaslat indoklásában Bethlen István és belügyminisztere, Rakovszky Iván hangsúlyozta, hogy a benyújtott javaslat a „fokozatos jogkiterjesztés elvén nyugszik. Nem követ kétes értékű külföldi példákat, csillogó elméletet, tetszetős jelzőszavakat.” A magyarországi viszonyokat figyelembe véve meg kívánja adni a választójogot azoknak, akik feltételezhetően a joggyakorláshoz szükséges „ítélőképesség” birtokában vannak, és „akiket tartós érzelmi és érdekkapcsolatok fűznek az államhoz és lakóhelyükhöz”.

Ahogy azt már korábban is említettük, a javaslat a választójogot szabályozó 2200/1922. M. E. számú kormányrendelet alapján készült. A törvényjavaslat készítői elismerték, hogy „az 1920.I. törvénycikkkel utólag jóváhagyott 5.985/1919. M. E. kormányrendeletet” nem tekintették irányadónak. „Ez a rendelet a bolsevizmus bukását közvetlenül követő időkben, az akkori rendkívüli viszonyok kényszerítő hatása alatt és azzal az egészen különleges célzattal jött létre, hogy annak alapján válasszák meg a rövid időre szabott megbízással, voltaképpen alkotmányozó – tehát különleges – rendeltetéssel egybehívott nemzetgyűlés tagjait.” A miniszterelnök és a belügyminiszter úgy vélték, hogy az 5.985/1919. M. E. számú rendelet azért biztosított olyan nagymértékű választójogosultságot, hogy az „állam új berendezkedésének megállapítására hivatott testület tagjainak választása népszavazásszerűen történjék. Ennek a rendszernek az alkalmazása nem volt helyénvaló az országgyűlési képviselők választásánál, tehát a normális viszonyok között való működésre hivatott egyik törvényhozási tényező összeállításánál.” A törvényjavaslat készítői azt is hangsúlyozták, hogy beadványukban mintegy 80%-ban megmarad azoknak a választóknak a köre, akik az 5.985/1919.

²⁵ Indoklás „az országgyűlési képviselők választásáról” szóló törvény javaslatához. *Nemzetgyűlés Irományai*. XIII. kötet. Budapest, 1925. 330. p.

M. E. számú rendelet értelmében már korábban a jogkiterjesztés hatálya alá estek.²⁶

A javaslat indoklásában kiemelték, hogy a jogkiterjesztés tekintetében „még sokkal nagyobb jelentősége van annak” hogy ez a tervezet azoknak a nőknek is megadja a választójogot, akiket az 1918:XVII. törvénycikk ebből a jogból teljesen kizárt. Az indoklásban a politikusok emlékeztettek arra is, hogy régóta húzódik a vita a nők választójogának megadásáról, és mindenki által ismertek a megadás elleni érvek is. Ezek között az érvek között a leggyakrabban hallhatók, hogy a nők bevonása a politikai pártok küzdelmébe „elvonja eredeti élethivatásuktól, amelyet mint feleség és mint anya betölt”. „Mi sem helyeselnők azt, hogy a nők választójogot kapjanak, ha ez valóban ilyen – gazdasági és szociális szempontból le nem kicsinyelhető – hátránnyal járna. Azonban meggyőződésünk, hogy ettől nem kell tartani.” Hiszen a nők egy részét a megélhetés gondja nyomasztja, másoktól a különböző munkahelyeken töltött idő, a társadalmi tevékenység, a tudományos, a művészeti pályák stb. veszik el az időt, amelyet a családdal töltene és a gyermek vagy gyermekek nevelésére fordítana. A gazdaság, a társadalom, a kultúra változásai eredményeképpen a nők érdeklődése választójog nélkül is a politika, a közélet felé fordult. Ezért sincs „elfogadható ok arra, hogy a megfelelő érettséggel és értelmi képzettséggel rendelkező nők előtt továbbra is leeresztve tartsuk a sorompót, amely őket az országgyűlési választójogból eddig kizárta”. A politikusoknak ezt a véleményét alátámasztják a választásokon szerzett kedvező tapasztalatok is, amelyek egyértelművé tették, hogy „a választójogot teljes megnyugvással ki lehet a nőkre terjeszteni”.

A törvényjavaslat indoklásában kiemelték, hogy a nők választójogát a tervezet „valamivel szigorúbb feltételekhez köti”. A javaslatban a választójog 30 éves korhatárhoz, a 6 elemi népiskola

²⁶ Uo. 331. p.

elvégzéséhez vagy ezzel egyenértékű tanfolyamhoz van kötve. A 4 elemi osztályt végzett nők csak akkor kapnak választójogot, ha 3 vagy annál több gyermekük van, és saját magukat tartják el. A 30 éves korhatár megállapításának indoklásában szerepel, hogy a választójog „gyakorlásához megkívánt érettséget ebben a korban még a közérdekű, politikai eseményekkel csak szórványosan és felületesen foglalkozó nőkről is joggal fel lehet tételezni”, a másik indok pedig, hogy „ezen a korhatáron alul levő nőket veszi legjobban igénybe a gyermekeik gondozásával járó anyai kötelesség”. Az értelmi cenzusnál a 6 elemi követelménye „azt kívánja biztosítani, hogy a nők közül csak azok kerülhessenek a választók közé, akik a minimálisnál valamivel magasabb alaki képzettséggel rendelkeznek”.²⁷

A törvényjavaslat a szavazás módjára vonatkozóan a titkosságot csak a „székesfővárosban, a Budapest környéki kerületekben és a vidéki törvényhatósági városokban” javasolja. Ezekhez a kerületekhez tartozik még „öt olyan vidéki kerület, amelyekben az ipari munkásság van túlsúlyban. Ismeretes ugyanis, hogy az ipari munkások minden alkalommal hangsúlyozzák a titkos szavazás fontosságát.” Ezért a törvénytervezet biztosítja a munkásság régi kívánságát, a titkos szavazást, azokban a vidéki kerületekben ahol nagy tömegben laknak ipari munkások. A kisebb városokban és a falvakban nyílt szavazást határozott meg a törvényjavaslat.²⁸

Bethlen István és Rakovszky Iván a törvényjavaslatot statisztikai adatokkal is alátámasztották. A 2200/1922. M. E. számú választójogi rendeletet hatálybalépését követően el kellett készíteni a választói névjegyzéket. Ennek kapcsán a politikusok felhívták a figyelmet az idő rövidegére, vagyis arra, hogy a körültekintő eljárások hiánya folytán olyan személyek is bekerültek a névjegyzékbe, aki nem voltak jogosultak. Az 1924-

²⁷ Uo. 333. p.

²⁸ Uo. 335–337. p.

ben készült ideiglenes névjegyzékből kihagyott személyeknek, a központi választmányoknak kellett beszerezniük a szükséges okmányokat, amelyek azt bizonyították, hogy az adott személy nem jogosult a választójogra. Az 1922–1923. évi végleges választói névjegyzékbe 2 382 084 választó került be. Az 1924-es végleges választói névjegyzékbe (amely 1925-re is érvényes) kevesebb, 2 242 471 választót vettek fel. A törvénytervezet statisztikai alátámasztásában a politikusok hangsúlyozzák, hogy ez a különbség nem a választók számának csökkenéséből adódik, ez a csökkenés csak látszólagos. Tényként állapították meg, hogy az „1922. évi összeírás eredménye kiigazításra szorul”. „E hibája ellenére is” használható adatokat nyújt a vizsgált kérdésekben.

Vagyis az 1922/1923. évre érvényes választói névjegyzék szerint a választók száma 2 382 084 fő volt. Ebből 1 519 564 férfi és 862 520 nő. A nagykorú férfiak száma a Trianon utáni Magyarországon 1 938 594. Az 1 519 564 férfiválasztó, a 24 éven felüli férfiak 78,3%-ának választójoggal való felruházását jelenti. A nőknél az arányszámok jóval alacsonyabbak, mivel a választójog korhatára esetükben 30 év, és a műveltségi cenzus is magasabb követelményt támaszt. A népszámlálás adatai alapján a 24 éven felüli nők száma szintén a Trianon utáni Magyarországon 2 141 513 fő, választójoggal rendelkezik 862 520, vagyis 40,3%. A férfiak és a nők, vagyis Magyarország népessége összesen 4 080 107 fő, ebből a nagykorú választók száma 2 382 084 fő, ez 58,4%. Ha ebből csak az írni-olvasni tudó nagykorú népességet nézzük, azok száma 3 415 029 fő, ez a választók 69,7%-a.

A férfi választók jogcímeik szerinti megoszlása a következő:

a/ az elemi iskola négy osztályának elvégzése alapján választó volt 1 016 698;

b/ „régijogon” (vagyis az 1918. évre érvényes országgyűlési választói névjegyzékben szerepeltek, ugyanabban a községben, ahol akkor laktak) választó volt 502 866 fő. Ezzel a joggal rendelkezők közül 425 260 fő végezte el az elemi iskola 4 osztályát, vagyis már az iskolai végzettség alapján 1 441 958 magyar

állampolgár férfi jutott választójoghoz, és mindössze csak 77 606 azoknak a száma, akik a 4 elemi elvégzése nélkül, a „régijogon” lettek választásra jogosultak.

A férfiak választójogához szükséges 24. életévet 1 519 564 férfiválasztó közül csak 9852 választó érte meg, akik közül vitézségi éremmel, illetőleg Károly csapatkereszttel rendelkezők 8988 fő, főiskolai végzettség alapján 864 fő volt választó.

A nőválasztók jogcímeik szerinti megoszlás a következő:

a/ az elemi népiskola hatodik osztályának elvégzése alapján választó volt 621 101 fő.

b/ az elemi népiskola negyedik osztályának elvégzése alapján választó volt 241 419, akik közül 3 vagy több gyermekes feleség 210 960, ebből saját vagyonból élő és háztartást vezető 30 459 nő szerepel a választói névjegyzékben.

„A nők választójogosultságához megkívánt 30 éves életkort a 862 520 nőválasztó közül csupán 1 349 nő érte el, akik főiskolai végzettségük alapján váltak választókká.”

A választójogosultsághoz jutók számáról készített statisztika szerint, összehasonlítva a korábbi szavazók arányával, megállapítható, hogy az 1913:XIV. törvénycikk szerint összeírt választók száma az ország 24 éven felüli népességének 20,9%-át jelentette. Az 1918:XVII. törvénycikk alapján ugyanennek a népességnek a 36,7%-a lett volna választó. A jelen törvényjavaslat alapján az 1925. évi választói névjegyzékbe felvett 2 242 471 választóból a népesség 54,6%-a jut választójoghoz. Ez az 1913:XIV. törvénycikkhez viszonyítva a választók számának 161%-os, az 1918:XVII. törvénycikkhez képest pedig 48%-os emelkedést jelent.²⁹

A választójogi törvényjavaslat betérjesztését követően – annak a választójogi bizottságban megkezdődött vitája előtt – a sajtó már élénk érdeklődéssel kísérte a tervezet sorsát. A *Népszava*

²⁹ Statisztikai adatok „az országgyűlési képviselők választásáról” szóló törvényjavaslathoz. *Nemzetgyűlés Irományai*. XIII. kötet. Budapest, 1925. 369–371. p.

1925. március 6–7-én megjelent számában „A reakció választójogi reformja” címen jelentetett meg cikket. A lapban március 6-án megjelent írás első része számadatok segítségével mutatja be a választójoggal rendelkezők arányát néhány európai országban és Magyarországon, a háborút megelőzően és az azt követő időszakban. A cikk bevezetőjében írója hangsúlyozta, hogy ma már alig van olyan ország Európában, ahol ne törölték volna el a cenzusos választójogot, és helyette ne iktatták volna törvénybe az általános, egyenlő és titkos választójogot. A háborút követően alakult új nemzeti államokban az alkotmányozó nemzetgyűlések iktatták törvénybe az új választójogot. A nemzetek azonban nemcsak a választójog általánosságát és titkosságát foglalták törvénybe, hanem a kisebbségek arányos képviselétéről is gondoskodtak. A választójog demokratikus fejlődése a legtöbb európai országban megfigyelhető, mindenütt igyekeznek felszámolni a háború előtti „reakciós vagy abszolutisztikus uralom hátrahagyott” maradványait, arra azonban, hogy a „választójogot visszafejlessék”, sehol sem gondoltak. Erre a folyamatra mutatott példát a cikk.

Angliában 1913-ban 40 millió lakos közül 8,1 milliónak volt választójoga, ez a lakosság 17,52%-a. 1905-ben a választójoggal rendelkezők száma 250 000-rel emelkedett. Az 1918-ban bevezetett választójogi reformot követően a választók száma 21 776 000-re nőtt, közülük 8 856 000 a női választók száma, tehát a választójoggal rendelkező nők száma egyedül is több, mint az 1913-ban az összes választópolgár száma volt. Az 1924-es októberi választásokon ismét 800 000 emelkedett a választók száma.

Németország lakossága 1912-ben 64 926 000 fő volt, a választójoggal rendelkezők száma 14 442 400. Az 1914. évi alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat követően a választók száma 36 766 500-ra emelkedett. A háború után 1920-ban a lakosság száma 59 189 700, ebből választó 35 949 800 fő volt.

Csehszlovákiában 1920-ban 12 611 000 lakos közül 6 917 956-nak volt választójoga. Ebből a nőválasztók száma több mint a fele. A szlovák választók száma 1 505 008 volt.

Magyarországon 1914-ben a választójoggal rendelkezők száma összesen 1 272 755 fő volt. Az utóbbi adatból is egyértelműen kitűnik „az a megdöbbentő és szégyenletes jogfosztás, amelyben Magyarország a háborút megelőző időben is élt”. A szlovákoknak 1920-ban több választójoga volt, mint Nagy-Magyarországnak a szlovákokkal együtt 1914-ben.

Az adatok összevetését folytatva a cikk közölte az 1922. évi nyilvánosságra hozott választási eredményeket. Ezek alapján megállapítható, hogy Magyarországon a titkosan szavazó törvényhatósági választókerületekben 172 811, a titkosan szavazó budapesti választókerületekben 386 000, Budapesten 350 000, a nyilvánosan szavazó vidéki kerületekben 1 780 425 volt a szavazók száma. Összességében Magyarországon 2 689 236 választó volt. A lakosság összlétszáma az 1920-as népszámlálás alapján 7 481 945, a választók aránya 35,9%.

A cikk további részében írja, a beterjesztett törvénytervezet cenzusainak mértékét hasonlította össze az európai országok és a Magyarország viszonylatában. Elsőként a korhatár alakulását mutatta be (csak a férfiak esetében). A Bethlen-féle javaslat a férfiak korhatárát 24 évben állapította meg. Ausztriában, Németországban, Svájcban a korhatár 20 év. Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Lengyelországban, Lettországon, Angliában, Belgiumban, Portugáliában, Franciaországban és Luxemburgban 21 év. Hollandiában, Svédországban és Norvégiában 23 év. Spanyolországban és Dániában 25 év a választójogi korhatár. Megállapítható tehát, hogy a legtöbb államban (kettő kivételével) a választójogi korhatár alacsonyabb, mint Magyarországon. A szerző szerint „a 24 éves korhatár fönntartása jogosulatlan, mert a lakosság túlnyomó része már 20 éves korában is önállóan gondoskodik saját létfönntartásáról”. A külföldi példák azt bizonyítják, hogy a polgárok már 20 éves koruktól is érettek arra, hogy részt vegyenek a közügyek irányításában, és akaratuk érvényesítésével részesei legyenek a törvényalkotásnak.

A helyben lakás feltételét a beterveztett javaslat 2 évben határozta meg. Ez visszaesést jelet a Tisza-féle 1913:XIV. törvénycikkkel szemben, amely 1 évben határozta meg a választójog cenzusát. Az 1919. évi Friedrich-féle rendelethez képest is szigorúbb a tervezetben szereplő két év, hiszen az előző rendelet fél év állandó lakhelyet határozott meg. Visszalépés az 1918. évi XVII. törvénycikkhez képest is, hiszen az egy évben állapította meg a helyben lakás mértékét. A szerző szerint a külföldi választójogi törvények „3-6 havi egyhelyben lakás föltételéhez kötik a választójog gyakorlását”.

A cikk írója a választójogi tervezetben jelentős visszaesésnek a 10 év magyar állampolgárság meghatározását tartotta. A Tisza-féle 1913:XIV. törvénycikk a választói jogosultságot csak magyar állampolgársághoz kötötte. Az 1918. évi XVII. törvénycikk is csak magyar állampolgárságot határozott meg, a magyar állampolgárságát csak annak kellett igazolnia, aki az ország területén kívül született. A Friedrich-féle rendelet is csak 6 évben határozta meg a magyar állampolgárságot. A szerző véleménye szerint a tervezetben szereplő 10 év állampolgárság megkövetelése nem indokolt Magyarországon „a mostani viszonyok között, noha ebből a szempontból a javaslat mindazoknál, akik Nagy-Magyarország területén születtek, a 10 éves állampolgárságot [vélelmezettnek] veszi”. A szerző úgy vélte, hogy a választói névjegyzékek összeállításánál ez az a pont, ahol jelentős visszaélésekre van lehetőség. A törvényjavaslat megfogalmazása olyan „kaucsukszerű, hogy a közigazgatási hatóságok és összeíró-küldöttségek kénye-kedvére vannak kiszolgáltatva mindazok, akiknek ilyen módon kell igazolni magyar állampolgárságukat”.

A szerző a visszaélésekre példaként egy budapesti választóközvet összeírásánál tapasztaltakat mutatta be, ahol „minden zsidó vallású választótól és minden munkástól csak azt követelték meg, hogy apjának, nagyapjának és dédapjának születési bizonyítványával igazolja magyar állampolgárságát leszármazás útján”. Ha a visszaéléseket a kormány csökkenteni akarná,

akkor egyszerűsíteni kellene a tervezetet, és kimondani, hogy „magyar állampolgárnak tekintendő az, aki Nagy-Magyarország területén született és a trianoni békeszerződés aláírása óta Csonka-Magyarországon lakik”. Azoknál is le kellene szűkíteni a 10 év állampolgárság kellékét, akik, „noha nem születtek Magyarországon, de a magyar állampolgárságot megszerezték”.³⁰

A lap 1925. március 7-én megjelent számában a választójogi tervezet további cenzusainak összehasonlítását olvashatjuk. Itt a szerző elsőként a műveltségi cenzus igazolásánál adódó visszaélésekre hívta fel a figyelmet. A választójogi tervezetben a 4 elemi iskola sikeres elvégzésének igazolása szerepel. A választói névjegyzékből sokan azért maradnak ki, mert nem tudják beszerezni a szükséges igazolást. Összehasonlításképpen kiemelte, hogy az 1918. évi XVII. törvénycikk 8 jogcímet állapított meg a választójog megszerzéséhez, akkor a cenzusok egyike teljesíthető volt, és ez lehetővé tette a jogkiterjesztést. A választójogsultság az 1913. évi XVII. törvénycikk esetében sem volt olyan „szűk korlátok közé szorítva, mint a Bethlen–Rakovszky-javaslat egyetlen szakasza”. Az 1918:XVII. törvénycikk a különös jogcímnél határozta meg az elemi népiskola 6 osztályának elvégzését, de az egyenértékűnek számított az iparos- és kereskedő tanonc-iskolában szerzett bizonyítvánnyal. A szerző véleménye szerint a törvényjavaslatnak figyelembe kellene vennie a megváltozott helyzetet, és azoknak, akik nem tudják igazolni a 4 elemi elvégzését, azzal „egyenrangú értékű bizonyítványt adhassanak”. Az ipari foglalkozású választóknál pedig a népiskola 4 osztályának elvégzéséről szóló igazolástól el kellene tekinteni, mivel „bármelyik ipari foglalkozás sokkal több általános ismeretet feltételez, mint amennyit a 4 elemi iskola sikeres elvégzése nyújt”. A törvényjavaslat teljesíthetősége szempontjából, arról is gondoskodni kellene, hogy a 4 elemi elvégzéséről szóló bizonyítványt hivatalból beszerezzék. „A választók nincsenek

³⁰ A reakció választójogi reformja I. *Népszava*, 1925. március 6. 1–2. p.

abban a helyzetben, hogy a bizonyítványokat beszerezhessék, de a legtöbb esetben nemcsak a választók, hanem a hatóságok sem tudják azokat beszerezni.” Ezért – folytatta a szerző – „a legnagyobb jogtalanság: tíz- és tízezer választót azon jogcímen elütni a választójogtól”, hogy a 4 elemi elvégzéséről szóló igazolást nem tudja beszerezni. Az összeírásoknál olyanoknak is igazolniuk kell az iskolai végzettségük meglétét, akik 30 évvel korábban jártak iskolába. „A reakció belügyminisztere feleljen arra a kérdésre, hogy hogyan szerezzék be az iskolai bizonyítványokat azok, akik Nagy-Magyarország területén jártak iskolába és most a Csehországhoz, Jugoszláviához és Romániához tartozó területekről kell beszerezniök az iskolai bizonyítványokat.” A törvénytervezetnek e rendelkezése a „Guillotin-szakasz, mely kíméletlenül lenyaktilózza a munkásválasztókat, tehát éppen azokat, akik félévszázados küzdelmet folytatnak a választójog kiterjesztéséért!”.

A szerző cikke folytatásában a nők választójogának feltételeként meghatározott 30 éves korhatárt említette meg. A nők választójoga tekintetében a javaslat „messze mögötte marad” a Friedrich-féle rendeletnek, hiszen az 24 éves korhatárhoz, írni-olvasni tudáshoz kötötte a nők választójogát. A törvényjavaslatban meghatározott követelmények egyetlenegy országban sem olyan magasak, mint Magyarországon. A szerző hangsúlyozta, hogy a tervezetben meghatározott 30 éves korhatárt semmi sem indokolja, de ugyanolyan indokolatlan feltétel a 3 gyermek megkövetelése is, hiszen a nők e feltételek nélkül is éppoly „érettek politikai jogaik gyakorlására”, mint e censusokkal. Tehát a törvényjavaslattal a kormánynak nincs más célja, „mint a választójogosultak számát mesterségesen szűkíteni”.³¹

A kormánypárt értekezleten foglalkozott a választójogi javaslattal, számolt be erről a *Népszava* 1925. március 11-én megjelent száma. A választójogi törvénytervezetet Puky Endre előad

³¹ A reakció választójogi reformja II. *Népszava*, 1925. március 7. 2. p.

ismertette. A tervezet egyes pontjainál összehasonlításokat tett az európai választójogi rendszerekkel. Hangsúlyozta, hogy „általános választójog teljes mértékben sehol sincs”. „A mostani javaslat – mondta felsőbb utasításra – olyan széles körű, hogy a [nemzeti demokrácia] minden igényét kielégíti.” Érvként elmondta, hogy 1874 óta „mennyire megnövekedett a választásra jogosultak száma”. A javaslatban szereplő 24 éves korhatárt betöltött lakosságnak az 54.6%-a rendelkezik majd szavazati joggal. A női választók száma meghaladja a 800 000-et.

Az értekezéslet első felszólalója Bethlen István miniszterelnök volt, aki – a *Népszava* szerint – „próbálta megvédeni a választójogi diktatúrát tartalmazó reakciós javaslatot”. Hozzászólásában leszögezte, hogy a „választójog paktum és olyan eszköz, amely a nemzetnek helyes politikai működését hivatott szabályozni. Egyben szabályoznia kell a különböző társadalmi osztályok befolyását is a hatalomra és a közéletre. Ha ez a szabályozás nem megfelelő az egészséges állami élet szempontjából, akkor súlyos megrázkódtatások származhatnak.” A lap újságírója a miniszterelnök beszédéből kiemelte, hogy a választójog megvitatásánál a „legbecsületesebb nemzetszeretetre van szükség”. A választójog nem a polgároknak „adható ajándék, hanem eszköz arra, hogy biztosíttassék általa minden körülmények között az [állam üdve]”. A miniszterelnök véleménye szerint egyes elméletek úgy tartják, hogy a választójog minden polgár vele született joga. A parlamentáris demokráciák jelen formájában a választójog a „politikai harc” állandó tárgya. Egy olyan folyamat, amelyben „nincs megállás, nincs stabilitás, csak evolúció, amelyet csak az állam érdekeinek kell befolyásolnia”. A politikus kijelentette továbbá, hogy „az ősi magyar közjogi fölfogás alapján” a választójog „nem magánjog, hanem közjog, amellyel a nemzet olyankor ruház föl, akiket értelmi, politikai és erkölcsi szempontból [megfelelőnek] tart az ország sorsának irányítására és a törvényalkotásban való részvételre. A választójog ezért nem minden embernek veleszületett joga, hanem képesítés. Érdeke a nem-

zetnek, hogy a közéletben minden társadalmi osztály hallassa szavát. Senkit sem lehet kirekeszteni a választójogból, fejtegette Bethlen szemforgató bölcsességgel – írta a szerző –, mert ez egyoldalú osztálytörvényhozást eredményezne. Nem szabad olyan kizáró okokat fölállítani, amely bármely társadalmi osztályra nézve, lehetetlenné tenné, hogy képviselet nyerjen a törvényhozásban.” Fontos azonban, hogy a különböző társadalmi rétegek képvisellete „helyes arányok szerint történjék. Egyetlen osztály, egyetlen foglalkozás se kerülhessen túlsúlyra, se a vagyonosok, de a vagyontalanok se. Ha ez megtörténnék, osztálydiktatúrára vezetne.” A demokrácia Magyarországon más, mint Nyugaton. „A gazdag nyugati államok megérettek már a demokrácia legtágabb értelmezésére, Magyarországnak azonban sem kulturális, sem politikai, sem gazdasági fejlődése nem engedi meg, hogy ezt az ideológiát törvénybe iktassuk.” Magyarországon a demokrácia tág értelmezése messzemenő „radikalizmust jelentene” – magyarázta a politikus. Példaként Franciaországot említette, ahol a legszélesebben kiterjesztett választójog mellett is aránylag a konzervatív pártok vannak többségben, és állnak egymás mellett vagy ellen a különböző kérdésekben. A szocialista jellegű pártokra is bizonyos tekintetben a „konzervatív” irány a jellemző. „Magyarországon mindenk fölött irányadó a nemzeti érdek. Nem szabad elzárkózni azonban a modern törekvések elől, mert van egy európai áramlat, amely a demokrácia intézményét általánosítani akarja világszerte. Magyarországnak azonban csak addig a határig szabad elmennie, amíg saját életét nem kockáztatja.” A demokrácia kiterjesztésében a fokozatos fejlődésnek kell megvalósulnia, mert a túl gyors változás „katasztrófába sodorhatja a nemzetet. 1919-ig nagyon szűk választójogi bázison állott az ország és erről most nem lehet egyszerre átlépni a [legradikálisabb] választójog területére. Megfelelő iskolázottság és előkészítés nélkül a tömegeknek nem lehet túlzott jogokat adni. Magyarországon nincs megszervezett nemzeti intelligencia, amely átfogó nemzeti kérdésekben egyöntetű álláspontot

tudna elfoglalni.” Magyarországon most még sokkal könnyebb a „demagógiának a romboló törekvéseket a maga céljai szolgálataiba állítani” – írta a lap tudósítója Bethlen beszédének ismeretében.³²

Az értekezleten ezt követően hozzászólások következtek. Az Egységes Párt³³ vezetője a nyílt szavazás előnyei mellett érvelt. „A választójog, amely közjog, nyilvánosan gyakorlandó. A polgár, amikor szavaz, a nemzet képviselője. Közjogot nem lehet titkosan gyakorolni, mert különben [elvész a felelősségérzése].” A titkos szavazás támogatói azt mondják, hogy Magyarországon a „szavazók annyira befolyásolhatók”, hogy csak a titkos szavazás a megoldás ez ellen. A felszólaló nem utasította el teljes mértékben a titkos szavazás létjogosultságát, és lehetségesnek tartotta azt is, hogy megvalósulhat idővel az általános és titkos választójog is.

A nők választójogával szemben a „pártban aggályok merültek föl”, a politikus a maga részéről a nők szavazati jogát „fönntartandónak véli”. A jogkiterjesztés szempontjából fokozatosan Magyarország is el fogja érni a nyugati demokráciák színvonalát. A felszólaló úgy vélte, hogy a beterveztett törvényjavaslat jelentős mérföldköve a nemzeti fejlődésnek, és kérte a javaslat elfogadását.

A párt tagjai sorából Szily Tamás nagygazda véleményében kifejtette, hogy a javaslat radikális, valamint „állást foglalt a titkosság és a nők szavazati joga ellen”. Dabasi Halász Móric fő-

³² Az egységes párt lelkesedéssel magáévá tette a jogfosztó választójogi javaslatot. *Népszava*, 1925. március 11. 5. p.

³³ A pártot 1922. február 22-én Keresztény – Keresztényen Kisgazda, Földműves és Polgári Párt néven (ismertebb nevén Egységes Párt) hozták létre. Az elnök Nagyatádi Szabó István lett. A párt az 1922. május–júniusi választásokon, a 245 mandátumból 143-at szerzett. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2003. 58. p.

szolgabíró indítványozta, hogy a választójogi törvényjavaslatról a felsőház megalakulásáig ne történjék döntés.

Csontos Imre, szintén az Egységes Párt tagja kijelentette, hogy a kiszáradt nem zárkóztak volna el a vagyoni cenzustól sem, és nem hívei sem a titkos szavazásnak, sem a nők választójogának. „Követelte, hogy az egész országban egyforma szavazási rendszer érvényesüljön.”

A miniszterelnök válaszában hangsúlyozta, hogy a felsőház megalakulása nem előzheti meg a választójogi törvény megalkotását. A nők választójogával kapcsolatban pedig kitért arra, hogy a „6 elemi osztályú kvalifikáción kívül elfogad más kiegészítő megoldást is, de megfelelő formulát eddig nem talált”. A nők választójogánál megállapított „kontingenst nem hajlandó csökkenteni”. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a nők kizárása „súlyos politikai hiba volna”.

A titkosság tekintetében kijelentette, hogy a párt programjában szerepel a titkos szavazás, amelyet „fokozatosan” akar megvalósítani. Azt a javaslatot, hogy a városokban és a falvakban azonos szavazási rendszer legyen, nem tartja elfogadhatónak. A miniszterelnök indoklásában kifejtette, hogy a városokban a szavazók „óriási többsége függőségi viszonyban van, tehát a politikai véleménynyilvánítás jogát szükséges a titkosság útján biztosítani”. A falvakban azonban a gazdasági cselédek kivéve többségében „független existenciák élnek”.³⁴

Ezt követően az országgyűlési képviselők választásáról szóló 750. számú törvényjavaslatot a nemzetgyűlés előzetes tárgyalás és jelentéstétel végett kiadta az e célra külön kiküldött 25 tagú választójogi bizottságnak, amelynek jelentése megtételére március 31-ig, majd április 30-ig adott határidőt. A bizottság 18 ülésnapon, részletesen tárgyalta a javaslatot, majd írásban elkészítette a testület véleményét.

³⁴ Az egységes párt lelkesedéssel magáévá tette a jogfosztó választójogi javaslatot. *Népszava*, I. h. 5–6. p.

A választójogi bizottság a jelentés bevezetőjében egyebek mellett azt hangsúlyozta, hogy a tárgyalta törvényjavaslat a „nemzet jövője szempontjából sorsdöntő kérdést kíván megoldani”. A választójog az egyik legfontosabb kérdés a társadalom számára, hiszen mindenkit foglalkoztat az a kérdés, hogy kik szólhatnak bele a törvényalkotásba. Ennek fontosságát minden polgár érzi, mert a törvényeken keresztül a társadalmi, a politikai, a gazdasági döntések közvetlenül érintik őket a mindennapi életükben. „Ezért a parlamentáris rendszer nyomán mindenütt egyre szélesebb körben terjed a törvényhozás munkájában való részvétel iránti törekvés.” A polgárok tehát felismerték, hogy a közügyek intézésébe való beleszólásuk saját érdekeiket szolgálja. „Önként érthető tehát, hogy a legfontosabb közjog: a választójog elnyerésére irányuló tömegkívánság rohamosan fokozódó erővel lépett fel mindenütt, ahol nagyobb néprétegek maradtak kívül a választójog sorompóin.”³⁵

A bizottság a választójog korábbi szabályozásánál lényeges „általánosságig menő kiterjesztést” állapított meg a választói jog terén, az 1919. évi és az 1922-es nemzetgyűlési választást szabályozó kormányrendeleteknél. „Ezeknek a jogszabályoknak szükségrendeleti jellegét az adja meg, hogy a kormánynak a fennforgó viszonyokkal számolni és az alkotmányos élethez való visszatérés érdekében megfelelő nemzeti képviselőt összealkotása iránt intézkedni nemcsak joga, de kötelessége is volt.”³⁶

A választójogi bizottság a jogkiterjesztés szempontjából is megfogalmazott néhány lényeges szempontot. Egyebek mellett hangsúlyozta, hogy a választójog „nem lehet merő utánzata azon államok választójogának, amelyeknek gazdasági, kulturális és társadalmi viszonyai nem hasonlítanak a mieinkhez”. Az tény,

³⁵ A nemzetgyűlés választójogi bizottságának jelentése „az országgyűlési képviselők választásáról” szóló 750. számú törvényjavaslat tárgyában. *Nemzetgyűlési Irományai*. XIV. kötet. Budapest, 1925. 238. p.

³⁶ Uo. 239. p.

hogyan az emberiség művelt kulturális irányzatát kell követni, de ez nem jelenti azt, hogy a hazai viszonyokat nem kell figyelembe venni.

A testület véleménye szerint a választójogi reformnak két szélső határ között kell mozognia. Nem lehet annyira szűkített, hogy „nagy néprétegek jogosultság nélkül maradjanak”, de nem lehet annyira széles körű sem, hogy „tömeguralomnak és az ennek nyomán könnyen bekövetkező társadalom felforgató törekvéseknek nyisson utat”. A választójog kiterjesztésének optimális mértékét a bizottság szerint a „konkrét kulturális, társadalmi és gazdasági viszonyok, valamint a történeti fejlődés” változásaiban, fejlődésében határozták meg. A mindenkorai jogalkotók legfontosabb feladata a jogkiterjesztés tekintetében is a „jogfolytonosság” biztosítása.

A bizottság azt is alapos vizsgálat alá vette, hogy kik azok, akik a jogkiterjesztésben részesülhetnek. A szempontok meghatározásánál nagyon körültekintően kell eljárni – mondták. „Őrizkednünk kell attól, hogy túlzásra hajló és könnyen megteveszthető elemeket juttassunk ehhez a fontos közjogi jogosítványhoz. Mindenekelőtt a polgári társadalom védelméről kell gondoskodnunk az egyoldalú osztályuralmi törekvésekkel szemben. Gondoskodnunk kell arról is, hogy megfelelő befolyást biztosítsunk azoknak a tényezőknek amelyek hivatásuknál, hagyományaiknál, képzettségüknél, világfelfogásuknál és legfontosabb létérdekeiknél fogva a legalkalmasabbak arra, hogy a közéletben vezető szerepet játszanak. Itt a középosztályra gondolunk. És pedig nem csupán az ún. történelmi középosztályra, hanem arra, amely a régi középosztályból a szabad pályán működők, az iparosok, a kereskedők, a tisztviselők stb. bevonásával kialakult.”

Fontosnak tartotta a bizottság a parlament színvonalának megtartását is, amely szintén biztosítja, hogy „kellő megfontolás nélküli elemek döntő súlyra” ne kerülhessenek a törvényhozásban.

A bizottság úgy vélte, hogy a beterjesztett törvényjavaslat eleget tesz a jogkiterjesztés megfelelő mértékének és a választójogosultság helyes megállapításának.

A javaslat részletes vizsgálata során a jogkiterjesztés szempontjából a testület az iskolai végzettséget és a nők választójogát tárgyalta behatóan. A műveltségi cenzusnál a férfiaknál általában és a nőknél is elsősorban a 4 (a nők egy kategóriájánál a 6) elemi iskola elvégzése a legmegfelelőbb és legkönnyebben bizonyítható kellék.

A bizottság egyértelműen a „nők szavazati jogának fenntartása mellett foglalt állást. Abban a meggyőződésben voltunk ugyanis, hogy a nők, főként a férjes asszonyok és anyák, otthonukhoz és családjukhoz, a társadalmat fenntartó intézmények eme legbecesebbjéhez ragaszkodó, azt minden netáni elszietett intézkedés veszedelmétől védeni kívánó alaptermészetüknél és legszebb hivatásuknál fogva, oly értékes konzervatív erőt képviselnek, amelynek érvényesülése a politikai életben, főként a választójog általánossá tétele esetén, csak nyereséget jelent.” A testület ezt döntő érvként fogalmazta meg azokkal szemben, akik még mindig ellenzik a nők választójogának megadását. Úgy vélik, hogy a nők érvényesülése a politikai életben előnyére válik a magyar társadalomnak. Hangsúlyozták azonban azt az egy okot, ami miatt a nők választójoga nem lehet azonos a férfiakéval. Ez pedig az, hogy a „nők általában nagyobb számban vannak mint a férfiak”, és így azonos cenzusok esetén „több lenne a női választók száma, mint a férfiaké. Azt pedig már mégis csak el kell kerülnünk, hogy a nők legyenek többségben a választók közt, minthogy ez végeredményben női parlamenthez, női kormányzathoz vezethet, ami pedig ellentétben állana a női nem tulajdonképpeni hivatásához fűződő világnézetünkkel és meggyökeresedett hagyományainkkal.” Ezért a bizottság már az 1919-es rendeletet is helyesnek vélte a nők és a férfiak választójogát meghatározó életkor megállapítása tekintetében. Következésképpen a jelenleg beterjesztett javaslatban is támogatja a

nőknél a 30 éves korhatárt és a 6 elemi mint műveltségi cenzust. A bizottság statisztikai adatokkal is alátámasztotta, hogy a nők esetében a jogkiterjesztés a polgári társadalomnak csak előnyére válik.

	Polgársághoz tartozik	Munkássághoz tartozik
Az összes lakosságban férfi	956 000	980 857
24 éven felüli nő	1 150 000	987 104
Választók között férfi	53%	47%
Választók között nő	65%	35% ³⁷

A választójogi bizottság megvitatta a szavazás módjára vonatkozó előterjesztést is. Többségében az a vélemény fogalmazódott meg, hogy a „választójog közjog elvén, elvileg annak csak nyílt gyakorlása indokolt”. A titkosság melletti érvek a bizottság tagjainak nagy részét nem győzték meg arról, hogy a vidéki városokban és a falvakban ez indokolt lenne. „Sem a demokrácia hangoztatott követelménye, sem a külföldi példák idézése, sem a visszaélések, a függőség és terror elleni védelem szempontjai nem elég súlyos indokok arra, hogy bizottságunkat a titkos szavazásnak kiterjesztésére indíthatták volna.” A bizottság nagy többsége úgy vélte, hogy a szavazás titkossága „nem követelménye a demokráciának”. Az állami intézmények átalakításánál a saját viszonyokat kell figyelembe venni, nem a külföldi mintát. A nyílt szavazásnál a visszaélésekkel kapcsolatban a bizottság úgy vélte, hogy a „szigorú büntetőjogi és fegyelmi rendelkezésekkel” nagyobb védelmet lehet elérni, mint a titkos szavazás esetében. A bizottság tagjainak jelentős többsége úgy látta, hogy a titkos szavazás a „polgári pártok rovására kedvez a túlhajtott fegyelem alatt tartott szélsőséges pártoknak. A polgárság létérdekeit veszélyeztetnénk, ha a polgári pártok háttérbe szo-

³⁷ Uo. 241–242. p.

rításához törvényes eszközöket nyújtanánk a háború és a forradalmi megrázkódtatások hatása alatt még mindig nyugtalanságra és túlzásokra hajlamos társadalmi rétegeknek. Ez olyan kockázattal járó elhatározás lenne, amelyért a felelősséget nem vállalhatjuk.” Ebből következően a bizottságnak az egész országban a nyílt szavazást kellene javasolnia. Figyelembe kell venni azonban a legutóbbi nemzetgyűlési választásnál alkalmazott rendszert, vagyis a vidéki kerületekben a nyílt szavazás, a fővárosban és a Budapest környéki választókerületekben a titkos szavazás gyakorlatát. A vidéki törvényhatósági városok esetében azt javasolta a bizottság, hogy azokban a városokban, ahol egynél több képviselőt választanának, vagyis ahol lajstromos választás van, legyen titkos választás.³⁸

A választójogi bizottság az általános észrevételek összefoglalásaképpen a jogkiterjesztés számszerű alakulását mutatta be. A törvényjavaslatban feltüntetett jogkiterjesztés az 1922/23. évi összeírásoknál már megtörtént. Itt a 24 éven felüli férfilakosság 78,3%-a kapott választójogot. Az 1925-ös összeírás szerint a férfi és a női választók száma 2 242 000, ez az 1918. évhez képest 48%-os, az 1913. évhez képest 161%-os, az 1874. évhez képest pedig 386%-os előrelépést jelent.

A bizottság ezt a jogkiterjesztést a társadalomra nézve jogosnak és törvényszerűnek tartotta. „Meg kell értenünk a történelmi idők parancsszavát s megalkotnunk az új, demokratikus választói jogot mindazon garanciákkal, amelyek [...] a nemzeti állam megerősítése érdekében, a polgári társadalom védelmére, az abban tömörült széles körű középosztály és intelligencia vezető hivatásának fenntartása mellett” működik.³⁹

A választójogi bizottság beszámolójának elfogadása után 1925. május 14-én megkezdődött a törvényjavaslat részletes tárgyalása. A vitában a nők választójoga mellett elsőként gr. Apponyi Albert

³⁸ Uo. 243–244. p.

³⁹ Uo. 245. p.

fejtette ki véleményét, amelyben nem tartotta elfogadhatónak a nők esetében javasolt 30 éves korhatárt és a magas műveltségi cenzust. Hangsúlyozta azt is, hogy a statisztikai adatok szerint az ország női lakossága több, mint a férfilakosság, „mégis merész lépés volna egy női többségen alapuló parlamentet létrehozni”. Ennek megvalósulását a 6 elemi iskola megkövetelése meghívja. A műveltségi cenzus azonban a női többségű parlament elvi lehetőségén túl is „oly nagymérvű kizárást és jogfosztást foglal magába, amelyet semmiképpen sem lehet indokolni”.

A 6 elemi iskola elvégzését önmagában is nehéz megállapítani, de a falvakban nagyon sok helyen a 4 éves iskoláztatás a kötelező. A tanügyi hatóságnak és a kormánynak a feladata, hogy megteremtse a 6 éves iskoláztatási kötelezettség feltételeit – mondta a politikus.⁴⁰

Csetri József, a Független Kisgazda-, Földmíves- és Polgári Párt parlamenti képviselője felszólalását választókerülete nevében tiltakozással kezdte a törvényjavaslat ellen. „Annyi tény és igazság, hogy a reakció ma Magyarországon aranykorát éli” – mondta. A törvénytervezet alapos tanulmányozása után nehéz róla megmondani, hogy „tényleg mit akar ez a javaslat. Ilyen

⁴⁰ *Nemzetgyűlési Napló*. XXXII. kötet. 1925. 10. p.

(A választójogi törvénytervezet tárgyalásánál a szavazás formája váltotta ki az egyik legnagyobb vitát. Több politikus sorolta a titkos és a nyílt szavazás előnyét és hátrányát. A titkos szavazás mellett a nyílt szavazás veszélyére talán a legmarkánsabban Apponyi Albert hívta fel a kormány és a politikai elit figyelmét parlamenti felszólalásában. A politikus „hangsúlyozta, hogy »ennél az indirekt jogfosztásnál, a nyílt szavazásban rejlt jogfosztásnál még jobb, vagy kevésbé rossz a jognak nyílt elvonása«, mert akkor legalább nem csapják be az embereket. Az a választó, akinek a törvény szavazati jogot ad, de ugyanaz a törvény ennek gyakorlatában megtámadja és gátolja, az egyszerűen azt fogja mondani: »Kérem, a törvény hazugság«. Ez pedig végső soron a törvény tisztelete ellen lázít, ami az államot alapjaiban támadja meg. Ennélfogva a törvényjavaslatról elmondható: »Uraim, ez a legnagyobb destrukció, amely a világon képzelhető.«” *Nemzetgyűlési Napló*, 1922–1927. XXXII. kötet. 409. ülés. 1925. május 14. 13–14. p. Idézte: Kardos József: *Legitimizmus*. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 137–138. p.)

kétszínű törvényjavaslat még sohasem került a Ház asztalára. Amit egyik kezével ad, azt a másik kezével rögtön igyekszik visszavenni.” A törvényjavaslat első olvasásra – folytatta a politikus – olyan, mintha tényleg szélesíteni kívánná azt a réteget, akiknek választójogot kíván adni. „Ez azonban csak látszólagos dolog.” A valóságban azonban nem jogkiterjesztésről, hanem „jogfosztásról”, a már korábban szerzett jogok visszavételéről van szó. A törvényjavaslat alapján választójogot kapnának a 24 évet betöltött férfiak, akik az elemi iskola 4. és 5. osztályát elvégezték, ez úgy tűnik, mintha a társadalom nagy részére vonatkozna. A nők választójogát 6 elemi elvégzéséhez köti a javaslat, az „első pillanatban ez is tényleg szép jogkiterjesztésnek látszik”.

A felszólalása folytatásában a politikus azt próbálta érvekkel alátámasztani, hogy valójában hogyan szűkíti a választójoggal rendelkező polgárok számát a javaslat. Ha a kormány valóban szélesíteni kívánja a választójogot, akkor kösse azt írni-olvasni tudáshoz. A törvénytervezet indoklásában az olvasható, hogy a 4 vagy 6 elemi elvégzését könnyebb bizonyítani. „Ez mesebeszéd, ez nem áll. Itt a kormánynak az a célja, hogy ott, ahol akarja, megsemmisítse, 90 százalékban elvegye a polgárok mostani jogát. Lehetetlenség, hogy ne volna egyszerűbb megállapítani az írni-olvasni tudást.” A képviselő úgy vélte, ez a legnagyobb hiba. Az sem tisztességes a kormány részéről – folytatta –, hogy az igazolások beszerzésének jogi lebonyolítását később rendeleti úton akarja szabályozni. Az igazolásokat másképpen nem lehet beszerezni, csak úgy, hogy „ki kell venni az iskolai bizonyítványt. De a megszállt területről származó emberek hogyan tudják beszerezni a bizonyítványokat?” A kormány valószínű nem fog olyan rendeletet alkotni, amely „egyszerű bediktálás után elismeri” a 4 vagy 6 elemi meglétét. Ha a választójog valóban ehhez a műveltségi cenzushoz kívánja kötni a kormány, akkor nincs más lehetőség, mint az eredeti bizonyítványok beszerzése.

Csetri József Apponyi Albert képviselő úr, volt közoktatásügyi miniszter korábbi felszólalására hívta fel a figyelmet, amelyben arról beszélt, hogy az iskolai bizonyítványokat lehetetlen beszerezni, mivel a naplók vezetése csak 1896 óta volt kötelező. Vagyis ha valaki megpróbálja beszerezni az iskolai bizonyítványt, nem tudja, mert még arról sincs feljegyzés, hogy az illető az általa felkeresett iskolába járt. A legtöbb 30 éves állampolgár az országban „nincs abban a helyzetben, hogy meg tudja szerezni elemi népiskolai bizonyítványát” – hangsúlyozta a képviselő. A városokban élő emberek számára nagyobb az esély, mint vidéken, hogy tudnak igazolást szerezni iskolai végzettségükről. A falvakban lakók nagy többsége ezért nem kaphat választójogot.⁴¹

A nők esetében – folytatta a politikus – a 6 elemiről kellene beszerezni bizonyítványt, ami „teljes képtelenség, tehát náluk még súlyosabb a helyzet”. A képviselő kifejtette, hogy szerinte nincs nagy különbség, ha valaki 5 vagy 4 elemi végzettségű. „Az iskolai végzettség nem lehet alap arra, hogy hozzákössük a választójogot. Az emberek az életben formálódnak.” Van arra példa, hogy 6 elemi végzett ember képzetlenebb a 3 elemi végzetténél. Ha a kormány növelni akarja azoknak a számát, akiket választójoggal kíván ellátni, akkor csak egy megoldás lehetséges, a műveltségi cenzusnál az írni-olvasni tudás feltételének elfogadása.⁴²

Kiss Menyhért, a Függetlenségi és 48-as Párt képviselője felszólalásában a nők választójogánál kifejtette, hogy nem ért egyet a 30 éves korhatárral. Indoklásában elmondta, hogy „annak a magyar nőnek, aki a magyar gyermeket világra hozza, aki annak nevelést, erkölcsi alapot ad; aki küzdőtársa az életben és gazdasági küzdelmében is férjének; aki a háború alkalmával, amikor férje künn volt a harctéren, ő maga szántott-vetett, boronált,

⁴¹ Uo. 45–46. p.

⁴² Uo. 47. p.

dolgozott, izzadt, fáradt, küzdött; annak a magyar nőnek, aki a magyar gyermek édesanyja, huszonnégy életévét betöltötte: már meg lehet adni a választójogot és nem kell várni a harmincadik életévig”.

A politikus a 6 elemi követelményét is feleslegesnek tartotta, az iskolai oktatásban az 5. és a 6. osztályos tananyag között nincs olyan nagy különbség, hogy a 6. osztály indokként szerepeljen a választójog megszerzésénél. A képviselő úgy vélte, hogy a politika szempontjából inkább az a fontos, hogy „minél jobban redukálja a kisgazda-, földmunkás-feleségeknek, mint választóknak, számát és minél inkább azokat bocsássa be a választójogosultságba, akik nem a kisemberek világából valók, hanem inkább a vagyonosabb osztályok közé tartoznak”. Klebelsberg Kunó belügyminiszter ennél a törvényjavaslatnál Vázsonyi Vilmost követte, aki az 1918-as törvényjavaslatban „a négy polgári osztályt követelte meg a szavazati jog alapjául, annak dacára, hogy tudatában kellett volna lennie, hogy a magyar gazdasszonyok vagy a magyar földműves-feleségek között igen-igen kevés van olyan, aki a négy polgári osztályt elvégezte”.⁴³

Csiki József, a Keresztényszocialista Párt képviselője véleményében hangsúlyozta, hogy a nőknek a férfiakéval azonos feltételek mellett kell megadni a választójogot. „Ha a nő akár szellemileg, akár erkölcsileg felér a férfival, akkor igenis meg kell adni neki a választójogot. A keresztény gondolat követeli azt, hogy a nőket teljesen egyenlő elbánásban részesítsük a férfiakkal.” A keresztény pártnak támogatnia kell, hogy a nők és a férfiak választójoga teljesen egyenlő legyen.⁴⁴

Kéthly Anna szociáldemokrata országgyűlési képviselő 1925. május 27-én elhangzott beszédében a választójogi törvényjavaslat pontjait sorra véve az életből felsorakoztatott példákon keresztül próbálta a nők választójogára vonatkozó cenzusokat

⁴³ Uo. 64. p.

⁴⁴ Uo. 232. p.

megcáfolni. A választójogi tervezetről kialakított véleményében megfogalmazta, hogy annak „törvényerőre emelése ellen minden törvényes eszközzel harcolunk s harcolni fogunk, mert itt nem az igazságosság, hanem a pártpolitika nevében és annak keretein belül történik a sorompók feleresztése a nő-választók előtt”. A kormány által megfogalmazott javaslatot támogató indoklás, amely néhol általánosságokat tartalmaz, a nők esetében „ledobja köpönyegét és egészen nyíltan hirdeti, hogy a nők választójoga matematikai kalkuláció, politikai geometria eredménye, amelynek egyetlen célja az, hogy a jelenlegi hatalmi rendszert az idők végtelenségéig konzerválja”.

A törvényjavaslat indoklásánál a kormány részéről hangsúlyozottan szerepel az a megállapítás, hogy a nők „olyan értékes konzerváló erőt képviselnek, amelynek érvényesítése a politikai életben csak nyereséget jelent”. A képviselő asszony azonban óva intette a javaslat előterjesztőit attól, hogy „azt higgyék, konzervativizmus és progresszió, tradicionalizmus és forradalmiság között 6 elemi vagy 4 elemi, három gyermek vagy önálló háztartás határvonalat jelent”. A kormánynak feltett kérdés lényeges gondolata volt, hogy Magyarországon a vékony kiváltságos rétegen kívül „van-e olyan asszony, olyan leány, aki a meglévő állapot konzerválására törekednék, van-e olyan, aki olyan konzervatív, hogy ezeket a mai állapotokat fenntartandónak ítéli”? Majd bemutatta beszédében az egyes társadalmi rétegekben élő nőket, rámutatva a mindenkori kormányok gazdaságban, oktatásban, egészségügyben elkövetett hibáira, hiányosságaira. Valószínű, hogy az a falusi asszony, aki „ott robotol a maga néhány hold földjén, vagy föld nélkül a mások földjén, amikor ott terül el mellette a mérhetetlen távolságban az idegen birtok”, nem akarja helyzete konzerválását. De az a falusi asszony sem, akinek a gyermeke „nem lát iskolát, vagy kilométerekre megy iskolába, akinek betege nem kap orvost, aki kórházat és szülőotthont egész életében soha nem lát, akinek hozzátartozói között a tuberkulózis sokkal jobban pusztít, mint a városi lakosság között.

[...] Konzervatív-e a falu és a város asszonya, aki azt látja, hogy minden sarkos állami támogatással virul, sőt állami haszonrészesedéssel dolgozik a kocsmák tömege, hogy odahordják a pénzt, ott hagyják az egészséget?” A statisztikai adatok bemutatásával a politikus elmondta, hogy 280 főre jut Magyarországon egy kocma és 8000 főre egy iskola. A munkásnők életkörülményei sem mutatnak kedvezőbb képet, mint a falvakban élő és dolgozó asszonyoké. Nem lehet elégedett és „konzervatív a gyári munkásnő, aki roncsolt tüdejével 12 és 14 óráig dolgozik a szövészek mellett, vagy a zacskóragasztásnál és a vegyipari gyárak üzemeiben” dolgozik. Gondolatmenetének összefoglalásaként Kéthly Anna elmondta, hogy a társadalom dolgozó tömegei nem akarják a jelenlegi állapotok fenntartását, és így számukra a betervezett választójogi törvényjavaslat sem támogatható, az csak a fennálló hatalomnak kedvez.

Rátérve a javaslat cenzusainak vizsgálatára, megjegyezte, hogy a jelenlegi politikai hatalom birtokosainak nem az a lényeg, hogy „ki legyen benne a választójogi javaslatban. Az a lényeg, hogy ki ne legyen benne, és kit hagyjanak ki.” A törvénytervezet kihagyja a választójogból a 24 és 30 esztendő közötti nőket, „nyilván abból indulva ki, hogy a nőknél a megállapodottság, az érettség későbbi korban áll be, mint a férfiaknál”. Ez a megállapítás nem igaz, az orvostudomány is cáfolja ezt, nem beszélve arról a tényről, hogy éppen a 24 és 30 év közötti nők nagy tömege dolgozik a gazdaság különböző ágazataiban, fizikai vagy szellemi munkát végezve, sok esetben felelős beosztásban.

A javaslatban a 30 éves korhatár indoklásaként egyebek mellett az szerepel, hogy ez alatt a korhatár alatt veszi igénybe a nőket leginkább a gyermekek gondozásával járó anyai kötelezettség. A politikus megállapította, hogy valóban, az anyai hivatás egész embert kíván. De mi lesz azokkal a nőkkel, akik 24 és 30 év között nem mennek férjhez, mert a jelenlegi „nyomorúságos gazdasági viszonyok” ezt nem teszik lehetővé számukra, és azt sem, hogy családot alapítsanak?

A képviselő asszony hangsúlyozta, hogy a 24 éves nő, akár családban él, akár családon kívül, legalább annyira „birtokában van szellemi érettségének, mint 30 esztendőös korában”, akár saját keresetéből látja el magát, akár családanya, a választójog egyaránt megilleti.

A tervezet 6 elemire vonatkozó kikötésére a politikus véleményében úgy fogalmazott, hogy ezzel a kormány nyilvánvaló törekvése az, hogy a nők „közül csak azok kerüljenek a választók közé, akik a minimálisnál valamivel magasabb politikai végzettséggel rendelkeznek”. A 6, illetve a 4 elemi azoknak adja meg a választójogot, akik szellemi munkát végeznek, köz- és magántisztviselők, földműves vagy földművesfeleség, aki közös vagy saját földjét műveli, gazdálkodó. A gazdálkodásból befolyó tiszta jövedelem legalább 60 aranykorona.

A műveltségi census megkövetelésénél meg kell vizsgálni a magyar iskoláztatás lehetőségeit – folytatta. Magyarországon van iskolakötelezettség, a 6 elemi „ismétlőiskolát minden tevertett léleknek végeznie kellene”. A valóság azonban más a „mezőgazdasági és ipari proletáriátus gyermekei, különösen a leánygyermekek már 8-9 éves korukban falun kis pásztorok, városban újságot hordanak ki, kifutók, vagy pedig még kisebb testvéreik őrei”. Aki ismeri ezeket a körülményeket, az tudja, hogy ezek olyan megoldhatatlan akadályok, amelyekeken csak kevés munkásasszonynak sikerül átlépni.

A 6 elemiről mint követelményről csak akkor lehetne komolyan beszélni, ha a tankötelezettséget mindenhol végrehajtanák. Ha az államnak módjában állna felügyelni, hogy a városi és a falusi munkásrétegek gyermekei látogatnák az iskolát. Legalább a törvény kötelezettségéig.

A 4 elemi követelményének sem könnyű eleget tenni – hangsúlyozta a politikus. A 3 élő törvényes gyermek megkövetelése valóban a nép fenntartása érdekében megkövetelhető, de meg kell vizsgálni, hogy a gazdasági és társadalmi feltételek biztosítva vannak-e minden ember számára. „Akkor, amikor a legjobb

szakmunkásnak keresete mélyen alatta van a létminimumnak, amikor a napszámosok és a nőmunkások a legjobb szakmunkások bérének felét sem keresik meg, amikor minden dolgozóra két-három munkanélküli esik, amikor az éhség és az aranyparitás felé közeledő lakbérek egyre nagyobb kétségbeesésbe kergeti a dolgozókat, vajon vállalhatja-e nyugodt lelkiismerettel a szülő a gyermek felnevelésének kockázatát és felelősségét?” Az állam legfontosabb feladata az, hogy olyan szociálpolitikát dolgozzon ki, ami valóban lehetővé teszi, hogy „minden anyának lehessen is három gyermeke”. Az életben lévő gyermekekre vonatkozó része a javaslatnak szintén hiányosságokat ró az állam egészségügyi ellátására. Magyarországon nagyon magas a csecsemőhalandóság. Mi az oka ennek? „Talán az anya nemtörődömsége, talán az anya bűne az, hogy a gyermek idő előtt elpusztul? Nem-e a lakás, a kereseti lehetőségek, nem-e a gyenge táplálkozásból eredő tüdőbaj a nedves, roskadozó odúkban termő különböző fertőzőbetegségek, nem-e az a végzetes bélhurut képezi okát ennek, amely a proletárgyermekeket már nem tizedeli, hanem felezi?” A politikus végezetül hangsúlyozta, hogy addig, amíg a közegészségügyi és szociális viszonyok radikális változtatása nem következik be, addig nem emelkedik a gyermekek születésének száma, és életben maradásának esélye sem. A választójogon keresztül a nőkre ezeknek a körülményeknek a javítása nélkül nem lehet nyomást gyakorolni. A kormány csak azt éri el ezzel a választójogi politikájával, hogy a nők számára kedvezőtlen körülmények mellett, még annak a lehetőségétől is megfosztja őket, hogy változtatni tudjanak életükön.

A törvényjavaslat vitájában elhangzott olyan vélemény, amely szerint a nők választójogát azért nem lehet a férfiakéval azonos feltételek mellett meghatározni, mert a nők a statisztikai adatok alapján létszámban többen vannak, mint a férfiak, és ez esetleg nőtöbbséget eredményezhet a parlamentben. A képviselő asszony erre a véleményre reagálva kifejtette, a nőuralomtól nem kell tartani, hiszen a törvénytervezet cenzusai biztosítják, hogy

ez ne következhesse be. Példaként a szomszédos államokra hivatkozott, ahol a magyarországi választójognál „sokkal szélesebb körű, sokkal nagyobb szabású női választójog van, és sehol egyik parlamentben sincsenek olyan számban nők, hogy még csak egy tekintélyes kisebbséget alkothattának”. Az európai parlamentek közül a német parlamentben a legmagasabb a nők aránya. Az első német nemzetgyűlésben 423 képviselő volt, ebből 41 nő, tehát 9,7%. A Reichstagban pedig a 469 képviselő közül 33 nő, ez 2,5%-os arány. Ez egyáltalában nem mondható nőtöbbségnek.

Magyarországon a censusok mellett még az is gátolja a nők nagy számban történő bejutását a parlamentbe, hogy politikai tapasztalataik hiányosak, hiszen korábban nem volt választójoguk, és az önkormányzatokban sem szerezhettek választási rutint. Tehát a félelem alaptalan, és a vitákban elhangzott felszólalások érvként nem fogadhatók el a választójog kiszélesítésének kérdésében – hangsúlyozta a politikus.⁴⁵

Propper Sándor, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt képviselője a nők választójogánál először az életkori cenzushoz kapcsolódó gondolatait osztotta meg képviselőtársaival. A munkásnők életkora átlagosan sokkal alacsonyabb, mint a közép- és felsőbb társadalmi rétegekhez tartozó nőké. Mikor a dolgozó osztályokhoz tartozó asszonyok a 30 éves korukat elérik, akkor már „igen kevés ideig van nekik alkalmuk ezzel a jogosultsággal élni, mert a 30 esztendőös életkor után az átlagos életkor már igen-igen alacsony”.

A műveltségi census kapcsán a képviselő kifejtette, hogy a 6 elemi a „dolgozó osztályok asszonyainak elgáncsolását szolgálja”. Az ehhez az osztályhoz tartozó asszonyok az elemi osztályokat sem végzik el, de nem azért, mert nem akarnak tanulni, hanem azért, mert a „gazdasági viszonyaik, a nyomorúság, az élet nehézségei rendszerint már második vagy harmadik elemi-

⁴⁵ Uo. 241–243. p.

nél megszakítják előrehaladásukat”. A tankötelezettség törvény szerint megvan, de annak betartásáról a tanügyi hatóságoknak nincs lehetőségük gondoskodni. „Amíg az apa, az anya dolgozik, addig a gyermeklány a családi tűzhely őre, vagy az is munkába jár, a legtöbbször nem is tanul szakmát, így nem végez tanonciskolát sem.” Az analfabéták között igen magas a nők aránya. „Ilyenformán az állam és a hatóságok hanyagságát velük megszenvedtetni, rajtuk megbüntetni legalábbis nem igazságos és nem méltányos eljárás.” A 4 elemi végzettség igazolásának beszerzéséről elmondta, hogy a falusi iskolákban az iskolai anyakönyvek tekintetében rosszabb a helyzet a lányok viszonylatában, mint a fiúknál. Felszólalása végén annak a véleményének adott hangot, hogy a hazai körülmények figyelembevétele mellett csak az írni-olvasni tudás feltételének van létjogosultsága a műveltségi censzus esetében.

Kéthly Anna – egy másik – rövid felszólalásában a csecsemőhalandósággal kapcsolatban mondta el véleményét. Arról, hogy milyen körülmények között élnek Magyarországon a nincstelen tömegek, a kormánytagok könnyen meggyőződhetnek, nem kell mást tenni, mint elolvasni a rendőrség jelentéseit a nyomornegyedekben tett éjszakai látogatásokról. A belügyminiszter úr is meggyőződhet a különböző egyesületek jelentéseiből arról, hogyan, milyen körülmények között élnek gyerekek. Az adatok azt mutatják – folytatta a képviselő asszony –, hogy „50 élőnek született gyermek közül egyéves korig elpusztul 10, 5 éves korig pedig újabb 10, szóval 50 gyermek közül legalább 20 gyermek elpusztul, mielőtt még iskolába kerülhetne”.

A belügyminiszter úr rendelkezésére állnak a közegészségügyi és szociális állapotokról szóló megyei tisztiorvosi jelentések is. Egy jelentés szerint „a hét éven alul elhaltak közül 35% gyermek és ezek közül is 32% elpusztul anélkül, hogy orvost látott volna. Ki tudja azt, hogy a magyar gyermekek között hogyan pusztít a tuberkulózis, a vérbaj, a fertőző betegségek, a bélhurut, mert a rossz táplálkozás, a rossz tej, s azután egy nagyon gyönyö-

rú budapesti vásárcsarnok körül felszedett rothadt gyümölcs élvezet nagyon sok áldozatot szed ezek közül a gyermekek közül, annak nem szabad azt mondani, hogy csak három életben levő gyermek biztosíthatja az anya választójogát” – állapította meg Kéthly Anna. A munkásasszonyok megszülik gyermekeiket, de nem az ő bűnük, hogy ha a gyermekeik meghalnak, nem őket kell a körülményeikért büntetni, nem ők az okozói – fejezte be hozzászólását a képviselő asszony.⁴⁶

A nemzetgyűlés 1925. július 4-én fejezte be a választójogi törvényjavaslat vitáját. A *Népszava* másnap megjelent egész oldalas cikkben értékelte az új választójogi törvényt. „Tizenkét éven belül éppen a harmadik. A harmadik, amelyik semmiben sem különbözik az elődeitől, tehát: rien ne manque a sa gloire – semmi sem hiányzik immár a dicsőségből. Mi nagyon jól tudjuk, hogy mindazok, akik meg vannak elégedve a rosszar-cú újszülöttel, hajlamosak most arra, hogy derüljenek és elégedetten dörzsölgék a kezüket s netán még arra is gondoljanak, hogy sikerült évtizedekre kikapcsolniuk a magyar politikából a választójog problémáját” – olvashatjuk a cikk bevezető gondolataiban. A cikk írója úgy vélte, hogy a politikai hatalom jelenlegi birtokosai „örömben úszó színvakok és strucctermésztűek”, létszámukban nem jelentősek, de hatalmukban annál inkább, nekik kell elsősorban az újság hasábjain keresztül is megüzenni – „most mindjárt, amikor még friss és édes a mámor” –, hogy „semmi okuk az öröme s még kevesebb arra, hogy győztesnek érezzék magukat”. A szerző emlékeztetett arra is, hogy a munkásosztály választójogi harca évtizedek óta folyik, tehát van politikai gyakorlata az „efféle osztályuralmi örömök értékelésében”.

Az elemző meggyőződésének adott hangot, hogy az új törvény ugyanarra a sorsra jut, mint a korábbiak. Az előző törvények is az „osztályuralom politikai lelkének” kiszolgálói voltak, a jelenlegi törvényben „kétszeresen érvényesül a vakság, a szűkmarkúság

⁴⁶ *Nemzetgyűlési Napló*. XXXIII. kötet. 1925. 262. p.

és a politikai reakció minden veszedelme. Szóval, mindaz a kép-
telenség, ami biztos hírnöke a biztos halálnak.”

A szerző ezt követően röviden vázolta a törvény megszületése előtti események sorát. A törvényjavaslatot már beadása pillanatában is „árulás indította el. Árulás a jogkiterjesztés és árulás a titkosság tekintetében.” A választójogi javaslat tárgyalása során az is megfigyelhető, hogy a „magyar osztályuralom negyven esztendő alatt mindössze egytized perccel szaporította a választók számát”, az új törvény pedig „még ezt a nyomorúságosan kis törtszámot sem mutatja föl”. A közelmúlt történelmi eseményeiben az emberek nagy áldozatokat hoztak, és joggal várták, hogy mindezért „méltó és becsületesebb dolgoknak kell elkövetkezniök”. Ha csak a Trianon után bekövetkezett változásokat vesszük alapul, akkor is látni kell, hogy új társadalmi tagozódás jött létre, a magyar munkásosztály számának növekedésében. Ezt a társadalomnak egyáltalán nem elhanyagolható rétegét „szemérmetlenül becsapták és nem adták meg neki azt, ami számaránya szerint is megillette volna”.

A szerző a folytatásban számok és százalékok felsorolásával próbálta bemutatni, hogyan alakult a választójoggal rendelkezők aránya, a polgárság és a munkásság tekintetében Trianon előtt és azután. A választójogosultság tekintetében a 24 évet betöltött férfilakosság közül 1920 előtt 56,4% tartozott a polgársághoz és csak 43,6% a munkásosztályhoz. Trianon után a nagykorú férfilakossága 49,3%-a tartozott a polgársághoz és 50,7% a munkássághoz. Ha a nagykorú összes népességet nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy a polgárság többsége is kis számot ad ki, mindössze 138 000. „És mégis: az új választójogi törvényben mit tudott kihozni a reakció mesterkedése?” A polgárság aránya itt 57,3%, a munkásoké 42,7%-ra csökkent. „A fölnőtt férfilakosság többségét kisebbségbe szorította a választójogban a paragrafusok erőszaka. És akik, ha nem is többségét, de legalább a felét igényelnék a törvényhozási képviselőnek, megkapták a becsapást, a paragrafusok fondorlatát, a kisemmizést.”

A szerző cikke végén arra hívta fel a figyelmet, hogy a munkásság nem fogadja el az új választójogi törvényt. A magyar munkásság mindent meg fog tenni „ennek a törvénynek az elbuktatására és egy újnak, egy méltónak és egy tisztességesnek a megalkotására”.⁴⁷

Az országgyűlés 1925. július 7-én elfogadta a XXVI. törvény-cikket, amelynek értelmében országgyűlési választójoga van minden férfinak, aki életének 24. évét betöltötte, tíz év óta magyar állampolgár, 2 év óta ugyanabban a községben lakik vagy van lakása és az elemi népiskola 4. osztályát sikeresen elvégezte, vagy ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolni tudja. A 24. életév betöltése nélkül is választójogot kap az a férfi, aki egyetemet vagy más főiskolát végzett.

„Régi jogon” országgyűlésiképviselő-választási joga van annak, aki az 1918. évre érvényes képviselő-választói névjegyzékbe fel van véve, még akkor is, ha a korábbi censzusoknak nem felel meg, de ugyanabban a községben lakik, amelynek névjegyzékébe 1918-ban felvették.

A nők esetében képviselő-választási joga van minden nőnek, aki a 30. életévét betöltötte, 10 év óta magyar állampolgár, 2 év óta ugyanabban a községben lakik vagy van lakása, és az elemi népiskola 6. osztályát vagy más tanintézetnek ezzel egyenértékű osztályát (évfolyamát) sikeresen elvégezte, vagy ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolta.

Az egyéb kellékek igazolása mellett választójoga van annak a nőnek is, aki az elemi népiskola 4. osztályát sikeresen elvégezte, vagy az ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolja, ha:

1. 3 vagy több törvényes gyermeknek adott életet és legalább 3 életben van; – a háborúban hősi halált halt gyermekeket e rendelkezés szempontjából életben lévőnek kell tekinteni; vagy
2. saját vagyონának jövedelméből vagy saját keresetéből tartja el magát, és önálló háztartást vezet.

⁴⁷ A harc folyik tovább! *Népszava*, 1925. július 5. 1. p.

3. Az a nő, aki az 1. pontban foglalt feltételek mellett megszerezte a választójogot, annak továbbra is birtokában marad, tekintet nélkül életben levő gyermekeinek számára.

4. Annak a nőnek, aki egyetemet vagy más főiskolát végzett, életkorára való tekintet nélkül van választójoga.⁴⁸

Az új választójogi törvény az 1922/2200. M. E. rendelethez képest semmi lényeges változást nem tartalmazott, csak a rendeletet emelte törvényerőre.

Az 1925:XXVI. törvénycikk 9.§-a értelmében országgyűlési képviselővé választható az, akinek a választás időpontjában választójoga van, semmilyen kizáró ok alá nem esik és 30. évet betöltötte.⁴⁹ A törvény 10.§-a felsorolja azokat a kritériumokat, amelyeknek hiánya kizárja hogy a jelölt országgyűlési képviselővé választható legyen. Az 1. pontban az 1879:L. törvénycikk 15.§-a a magyar állampolgárság megszerzését szabályozza. A 2. pontban az 1901:XXIV. törvénycikk 25.§-a az összeférhetetlenségről rendelkezik. Kizáró okok még a büntetett előélet, a közhivatalból vagy tanári pályáról fegyelmi határozattal történő elbocsátás, a Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanácsban betöltött tisztség. A 11.§ értelmében nem választhatók országgyűlési képviselővé azok sem, akik a választás napjának kitűzése és a választás közé eső időben főispánok, kormánybiztosok, alispánok, királyi pénzügyigazgatók, budapesti királyi adófelügyelők, főszolgabírók, szolgabírók, gazdasági felügyelők, rendőrhatalósági vezetők, polgármesterek voltak.⁵⁰

⁴⁸ *Magyar Törvénytár* 1925. évi törvénycikkek. Franklin Társulat. Budapest, 1926, 151–152. p.

⁴⁹ Uo. 140. p. A törvényjavaslat általános indoklásában a passzív választójoghoz magasabb korhatárt kíván meg, mint az aktív választójoghoz. Az indoklás szerint ez azért helytálló, mert a képviselői hivatáshoz szükséges fegyelmezettséget és politikai érettséget a magasabb életkorral jobban biztosítani lehet.

⁵⁰ Uo. 157–159. p. (Az 1879:L. törvénycikk 15.§-a a honosítási eljárást határozza meg, és kimondja, hogy a honosítási okirat átvételétől kezdődően a honosított magyar állampolgár. A törvény 17.§-a szabályozza a külföldiek honosítását is. A külföldi honosított személyek azonban csak a honosítástól szá-

Az 1925-ben elfogadott választójogi törvényt követően Horthy Miklós kormányzó 1926. november 15-én feloszlatta az 1922-ben megválasztott nemzetgyűlést. A választások december 8-a és 15-e között voltak.⁵¹

A választások eredményeként a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 14 mandátumot szerzett.⁵² A párt az 1922-es választásokhoz képes (25) kevesebb képviselővel vett részt az érdekérvényesítő munkában.

Bethlen konszolidációs törekvéseinek egyik jelentős intézménye a felsőház megszervezése volt. Ezzel az volt a célja, hogy a törvényhozás folyamatába egy „biztonsági féket” építsen be, elérve ezzel a törvényhozás konzervativizmusát, folyamatosságát, állandóságát válsághelyzetekben is. Bethlen a felsőház létrehozásával politikai hatalmat akart biztosítani a nagypolgárságnak, a középrétegeknek, a „keresztény középosztálynak”, mivel társadalmi befolyásuk is jelentős volt. A felsőház létrehozásáról szóló 1926:XXII. törvénycikket november 11-én fogadta el az országgyűlés. A törvény szabályozása értelmében csökkent az egyházi főméltóságok és az arisztokraták felsőházi helye, nagyobb teret kapott viszont a nagytőke, a középrétegek, elsősorban az értelmiségi elit képvisellete.

mított 10 év múlva választhatók országgyűlési képviselővé. *Magyar Törvénytár* 1879–1880. évi törvénycikkek. Franklin Társulat, 1896. 221–227.p. Az 1901: XXIV. törvénycikk 25.§-a az összeférhetlenségre vonatkozóan kizárja az országgyűlésből azt a képviselőt, aki pénzért vagy bármi anyagi előnyért vagy ellenszolgáltatásért bárkinek az érdekében, bármely ügyben [címek, kitüntetések, rendjelek adományozása is], a kormánynál közbenjár. Megszűnik a képviselői megbízatása annak is, akit gyilkosság, rablás, gyújtogatás, lopás, orgazdaság, okirat-hamisítás, csalás, csalárd bukás, hamis tanúzás vagy hamis eskü miatt jogérvényesen elítéltek. Az is elveszíti országgyűlési mandátumát, akit politikai jogainak gyakorlásában jogérvényesen elítéltek, vagy ellene törvényes esődéljárás kezdődött, vagy aki gondnokság alá került. Uo. 1901. évi törvénycikkek. 133–140. p.)

⁵¹ Kende János: Egy túlnyert választás – 1926. *Parlamentari képviselőválasztások...* I. m. 105. p.

⁵² Uo. 122–123. p.

A felsőházba örökös jogon, méltóság vagy hivatal alapján, választás vagy kinevezés útján kerülhettek be a tagok. Örökös jogon tagságot nyertek a Habsburg–Lotaringiai család állandóan az ország területén lakó 24 éven felüli férfi tagjai. Méltóság vagy hivatal alapján 31 egyházi vezető (köztük a két zsidó főrabbi) és 16 világi főméltóság (koronaörök, a legfőbb bíróságok vezetői, a honvédség vezérkari főnöke, a Magyar Nemzeti Bank elnöke stb.) kapott felsőházi tagságot. A kormányzó jogköréhez tartozott 40 felsőházi tag kinevezése. További 152 helyet a törvényhatóságok és a különböző érdekképviseletek töltöttek be választás útján. A felsőházat a képviselőházzal azonos módon megillette a törvénykezdeményezés joga.⁵³

A felsőházi törvény kizárólag a Habsburg–Lotaringiai családok tagjai és az örökös főrendiházi tagsági joggal felruházott családokból választás útján bekerültek esetében írta elő, hogy csak férfiakról lehet szó. A többi, felsőházi tagságot biztosító lehetőség nem zárta ki *expressis verbis*, hogy választás vagy kinevezés útján nők is felsőházi tagok legyenek.⁵⁴ A lehetőség és a politikai szándék elvált egymástól. Az új felsőházba nem került be egyetlen nő sem. Az uralkodó elit nem kívánt nőket látni a felsőházi padsorokban.

A nők választójogát pedig éppen a nemrég elfogadott 1925: XXVI. törvénycikk biztosította, választók és választhatók is voltak. A korabeli politikai elit gondolkodása mégsem jutott el odáig, hogy a már választójoggal rendelkező nők közül, a jog-

⁵³ Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai...* I. m. 172–173. p.

⁵⁴ *Corpus Juris Hungarici*. CD. 1926. évi. XXII. törvénycikk. Az országgyűlés felsőházáról. 1–8. p. (Az 1926. évi XXII. törvénycikk részletes indoklásának 6.§-a a következőket tartalmazza: „A javaslat nem akarja teljességgel a lehetőséget kizárni annak, hogy nők a felsőház tagjaivá is megválaszthatók legyenek. Ellenkező szabályozás ellentétben lenne a javaslat azon alapgondolatával, amely minden társadalmi rétegnek meg akarja adni a törvényhozásban való közvetlen befolyás lehetőségét. E tekintetben csakis a 13.§ tartalmaz megszorítást. Uo. 15. p.; a 13.§ megszorításai sem zárják ki, hogy a felsőháznak nő tagja legyen. Uo. 16–17. p.)

egyenlőség biztosítása érdekében is, akár egy nőt a felsőház tagjai sorába delegáljon.

Az 1925. évi XXVI. törvénycikk nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A törvény életbeléptetése után azonnal megkezdődött annak kritikája, hiányosságainak, hibáinak feltárása. A nők politikai mozgalmainak fő szószólója továbbra is a szociáldemokrata *Nőmunkás* című lap maradt. A magyarországi nőmozgalmak vezetői a Magyarországi Szociáldemokrata Párt támogatásával 1930. szeptember 7-én nőkongresszust szerveztek. Megemlékeztek a „Nőmunkás” című lap fennállásának 25. évfordulójáról. Ladányi Szeréna, a nőmozgalom egyik vezetője és szervezője, az MSZDP tagja beszédében értékelte a lap eddig betöltött szerepét.

A kongresszus egyik legfontosabb feladatákként hangsúlyozták a magyarországi nőmozgalom szükségességét, programjának megfogalmazását és minél szélesebb körű kiterjesztését. Leszögezték, hogy a politikai jogokért, a gazdasági függetlenségért folytatott küzdelem egyetlen szervezett bázisa a nőmozgalom lehet.⁵⁵

A tanácskozás határozati javaslat elfogadásával zárult, amelyben központi helyen szerepelt a nők politikai egyenjogúsítása és a választójog további rétegekre történő kiterjesztése. A jelenlegi választójogi törvény (1925:XXVI. törvénycikk) politikai jogtalanságai – állították – kizárják a proletárnőket saját sorsuk irányításának lehetőségéből. A konferencia küldöttei tiltakoztak „a magyar választójogi törvények osztályjellegű rendelkezései ellen”. „Követelik az általános, egyenlő, titkos és azonos feltételekkel a nőkre is kiterjedő választójog azonnali törvénybe iktatását.” A határozat felhívással zárult, amely a célok magvalósítása érdekében „elszánt harcra” szólított fel.⁵⁶

⁵⁵ Ladányi Szeréna hagyatéka. PII. 696. fond. 70. ő. c. 8. p. 19. p.

⁵⁶ *Népszava*, 1930. szeptember 10.

Az 1925-ös választójogi törvény alapján három választást tartottak (1926-ban, 1931-ben és 1935-ben). A választásoknál megmutatkozott a törvény minden hibája – írta Csizmadia Andor jogász egy tanulmányában. A közvélemény és a politikai vezetés számára is egyértelművé vált, hogy a „nyílt szavazással a számtalan visszaélési lehetőség miatt szakítani kell és olyan titkos választójogot kell alkotni, mely a régi magyar választójogot továbbfejlesztve a külföldi tapasztalatokat is figyelembe veszi”.⁵⁷

A választójog reformja már Gömbös Gyula 95 pontos programjában (1932) is szerepelt. A Darányi-kormány (1936. október 12. – 1938. május 13.) hatalomra kerülését követően elődázhatatlanná vált a reform. A baloldali pártok, a kisgazdák, a szociáldemokraták, a Polgári Szabadságpárt is tudomásul vették a miniszterelnök javaslatát, és az új választójogi törvény megalkotásáig hallgatólagosan elfogadták a pártok közötti parlamenti „békekötelezettséget” *treuga dei-t*, „Isten békéjét”.⁵⁸

A Horthy-rendszer közjogi biztosítékának egyik alappilléreként született meg az 1937: XIX. törvénycikk a kormányzói jogkör kiszélesítéséről és a kormányzóválasztásról. A politikai pártok képviselői, elsősorban a konzervatív jogvédők úgy vélték, hogy ez a törvény lehetőséget ad a kormányzónak arra, hogy a parlamentben megakadályozza a szélsőjobboldali törekvéseket. Jelentős változást eredményezett a törvény a kormányzó utódlására vonatkozóan. A 2.§ értelmében a kormányzó 3 nagykorú magyar állampolgárt ajánlhat a kormányzói tisztt betöltésére, az ajánlást a hivatali idejében bármikor módosíthatja vagy visszavonhatja. A 3.§-a pedig arra az esetre vonatkozóan rendelkezik, ha a kormányzói szék megüresedik. Az új kormányzó esküte-

⁵⁷ Csizmadia Andor: A magyar választójog alakulása. Különlenyomat a *Katolikus Szemle* 1938. évi augusztusi számából. Budapest, 1938. 4. p.

⁵⁸ Pintér István: Az 1938-as választójogi törvény. In Parlamenti képviselőválasztások... I. m. 185. p.

léig a törvény értelmében Országtanácsot kell létrehozni. Ennek feladata az új államfő kijelölésében való közreműködés és a választásig az államfői hatalom gyakorlása.⁵⁹

Szintén a rendszer jogi működését erősítette az 1937. évi XXVII. törvénycikk, az országgyűlés felsőháza jogkörének újabb megállapításáról. A felsőház jogkörének törvényi megerősítésével a radikális változások megakadályozása volt a cél. A törvény jelentősen növelte a felsőház ellensúlyát a képviselőházzal szemben, de ugyanakkor biztosította a népképviselőten alapuló képviselőház primátusát.⁶⁰

Ezt követően terjesztette be a választójogi törvényjavaslatot Darányi Kálmán miniszterelnök és Széll József belügyminiszter 1937. december 30-án a ház elé.⁶¹ A javaslatot a közjogi bizottság 1938. február 3-a és március 4-e között (14 ülésnapon) tárgyalta. A képviselőház az általános és a részletes vitában március 23-a és április 7-e között foglalkozott a választójogi javaslattal. A felsőházi tárgyalás sem volt hosszú, hiszen június 3-án már kihirdették az új törvényt.⁶²

A kormány által benyújtott törvényjavaslat talán legfontosabb meghatározása a szavazás módjára vonatkozik, amelynek értelmében a választás titkos és kötelező.⁶³ A törvényjavaslat első része általános rendelkezéseket tartalmaz, többek között a képviselők számának 260 főre történő emelését. Ebből 135 országgyűlési képviselőt egyéni, 125-öt pedig lajstromos választókerületekből akartak a parlamentbe juttatni. A törvényjavaslat

⁵⁹ 1937. évi XIX. törvény a kormányzói jogkör kiszélesítéséről és a kormányzóválasztásról. *Magyar Törvénytár*. Franklin Társulat, Budapest, 1938. 161–169. p.

⁶⁰ 1937. évi XXVII. törvénycikk az országgyűlés felsőháza jogkörének újabb megállapításáról. *Magyar Törvénytár*. Franklin Társulat, Budapest, 1938. 199–200. p.

⁶¹ Csizmadia Andor: *A magyar választójog...* I. m. 4. p.

⁶² Uo. 7. p.

⁶³ Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat. MOL K150. 2771. csomó. I. kútfő. 1 tétel. 8. p.

rendelkezett az egyéni és a lajstromos választókerületek kialakításáról is. Egyéni választókerületet minden vármegyében kell kialakítani; a törvényhatósági jogú városok közül azokban, amelyekben az új törvény hatálybalépésekor érvényben lévő választókerületi beosztás szerint egy képviselőt választanak. Egy-egy lajstromos választókerületet alkot önállóan, egymagában minden törvényhatóság. A törvényjavaslat alkotói meghatározták azokat a vármegyéket, városokat, ahol egyéni és lajstromos választókerületeket kellett kialakítani, valamint azt is, hogy törvényhatóságokként hány országgyűlési képviselő megválasztása szükséges. Meghatározták egyebek mellett még a megválasztáshoz szükséges többség százalékát is.

A törvényjavaslat második része az országgyűlési képviselő választók és azok névjegyzékének elkészítésére vonatkozó szabályozást tartalmazza. A férfiak esetében országgyűlési képviselő választó jogot kaphat az, aki 26. életévét betöltötte, 10 éve magyar állampolgár, 6 éve egy helyben lakik, az elemi iskola 6. osztályát elvégezte, vagy azzal egyenrangú más tanintézetben végzett. De választójogot kaphat az is, aki írni-olvasni tud, családfenntartó, és a világháborúban vitézségi érmet, Károly-csapateresztet kapott, továbbá önálló iparos vagy kereskedő, földműves, aki saját birtokán vagy feleségével közös földbirtokon gazdálkodik, és a birtok jövedelme legalább 60 aranykorona. Választójogot kap az is, aki gazdasági cselédként vagy mezőgazdasági munkásként 6 év óta ugyanannál a munkáltatónál dolgozik. Az egyetemet vagy főiskolát végzett férfinak életkorára tekintet nélkül választójoga van, ha az állampolgárság és az egy helyben lakás cenzusa megvan.

A nők esetében országgyűlési választójogot kap az, aki a 30. életévét betöltötte, 10 év óta magyar állampolgár, 6 év óta ugyanabban a községben lakik, a népiskola 6. osztályát vagy azzal azonos tanintézet osztályát elvégezte, saját vagyonából vagy keresetéből tartja el magát; vagy olyan férfinak a felesége, akinek van választójoga. Az a nő is kaphat választójogot, aki írni-olvasni tud,

4 vagy több törvényes gyermeke van. A háborúban hősi halált halt gyermeket életben lévőknek kell tekinteni. Aki egyetemet vagy főiskolát végzett, életkorára való tekintet nélkül választójoga van, ha megfelel az állampolgárságra és a helyben lakásra vonatkozó cenzusnak.⁶⁴

A törvényjavaslatban foglalt rendelkezések szigorították a választójogosultság feltételeit a férfiakra és a nőkre nézve egyaránt. A helyben lakás tekintetében az 1925:XXVI. törvénycikk 2 év helyben lakást kíván meg, ezzel szemben a jelenlegi tervezet hat év helyben lakást írt elő. A tervezetben a kormány felemelte a férfiak választójogosultságának életkorát is 24 évről 26 évre valamint a 4 elemi iskolai végzettség helyett, az elemi iskola 6. osztályának sikeres elvégzését kívánta meg. Írni-olvasni tudást kíván azoktól is, akiknél az 1925:XXVI. törvénycikk 33.§-ában „iktatott vélelem folytán ez idő szerint nem feltétlen követelmény”. Az írni-olvasni tudáson kívül a tervezetben még azt is megkövetelték, hogy a férfi családfenntartó legyen. Kiterjesztette viszont a javaslatban a kormány a jelenlegi „vélelmezettek” körét azzal, hogy biztosította a kedvezményes elbírálást az igazolt tűzharcosoknak valamint azoknak a gazdasági cselédeknek és mezőgazdasági munkásoknak, akik legalább hat év óta ugyanannál a munkaadónál vannak alkalmazásban.

A nők választójogát illetően a helyben lakás feltételeiről már korábban szóltunk. További szigorítás az is, hogy míg az 1925:XXVI. törvénycikk az elemi iskola 6. osztályát elvégzett nőknél egyéb feltételt nem támasztott, addig a jelen tervezet csak annak a nőnek adna választójogot, aki saját vagyónának jövedelméből vagy saját keresetéből tartja el magát, vagy olyan férfinak a felesége, illetve özvegye, aki rendelkezett vagy rendelkezik választójoggal. Szigorítást jelent a rendelkezés azoknál a nőknél, akik az elemi iskola 4. osztályának elvégzését nem tudják

⁶⁴ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról. *Országgyűlési Képviselőházának Irományai*. IX. kötet. Budapest, 1938. 1–6. p.

igazolni, ők csak akkor kaphatnak választójogot, ha írni-olvasni tudnak és legalább 4 törvényes gyermekük életben van. Enyhítés a nők számára az, ha 4 vagy több gyermekük van, mert esetükben nem kívánják meg a tervezet készítői a 4 elemi iskolai végzettség igazolását, megelégszenek az írni-olvasni tudással is. (Ez a szabályozás az 1925:XXVI. törvénycikkben a 3 gyermekes anyákra vonatkozott).⁶⁵

A szigorítások alapján a kormány a törvényjavaslatban feltűntette a választók számának várható alakulását is. Az országgyűlési választók száma 3 416 000, mintegy 27%-al lesz kevesebb.⁶⁶

A tervezet benyújtását követően a sajtó ismételten élénk figyelemmel kísérte a választójogi tervezet alakulását. A törvényjavaslat tárgyalását megelőzően a *Nőmunkás* 1938. január 1-jén megjelent számában az új választójogi törvénytervezetben a nők választójogának feltételeit elemezte. A javaslat szerint a nők esetében megmarad a 30 éves korhatár és a 6 elemi követelménye. Az 1925-ös törvényben az írni-olvasni tudás is elegendő volt, ha a nőnek legalább 3 élő gyermeke volt. A jelenlegi törvénytervezetben az írni-olvasni tudás mellé 4 élő gyermeket határoztak meg. „Döntően esik latba a nőnél az is, hogy a férjnek van-e választójoga, mely esetben a nőt is megajándékozzák vele.”

A cikk írója a folytatásban arra hívta fel olvasói figyelmét, hogy a szociáldemokrata párt éveken keresztül teljesíthetetlen követelésnek tartotta a 6 elemi elvégzését. Az országban meglévő gazdasági, társadalmi viszonyok miatt a „leánygyermek túlnyomó többsége – elsősorban a falun élők – nem végzik el a 6 elemi”. A 4 elemi sem tudja elvégezni a lányok többsége és nem azért, mert nem akarnak tanulni, hanem azért, mert a lányok munkájára „szükség van, akár otthon, akár pedig valahol elszegődve”. Ha sikerül is elvégezni a 4 elemi, a „legritkább

⁶⁵ Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat. MOL K150. 2771. csomó. I. kútfő. 1 tétel. 10–11. p.

⁶⁶ Uo. 12. p.

esetben kerülnek könyvhöz”. Felnőtt korukra azt a minimális írni-olvasni tudást is elfelejtik, amit sikerült valahogy megtanulniuk. A helyzetükön ők nem tudnak változtatni, ezért kevés esélyük van arra, hogy életük folyamán választójoghoz jussanak.

A tervezetben a 4 elemi akkor fogadják el a választójog megszerzéséhez, ha 4 élő gyermek is van. A szerző azonban úgy vélte, hogy az elmúlt években nem javult a megélhetés, a szociális helyzet, az egészségügyi ellátás, a gyermek- és csecsemőgondozás, hogy az anyák eleget tudnának tenni a feltételnek. „Az a nő, aki, kiesik a választói jogosultságból, mert nincs 6 elemeje, kiesik azért is, mert elpusztulnak világra jött gyermekei kenyér és ápolás hiányában.”⁶⁷

A *Népszava* 1938. január 6-án megjelent számában Zentay Dezső statisztikus, cikkében számadatokkal alátámasztva éles kritikát fogalmazott meg a kormány választójogi törvényjavaslatáról és a nőket érintő jogfosztásról. A következőket írta. „Figyelmet érdemel a nők választójoga is. Szűken volt az mérve eddig is. [...] Most még súlyosabbak a szigorítások.” A 30 éves korhatáron, a 6 elemi kívül most még 6 év helyben lakást is követel a javaslat. Ezek mellett azt is igazolni kell, hogy saját vagyonukból vagy keresetükből élnek, vagy választói joggal rendelkező férfinak a felesége. Korábban választójoguk volt azoknak a nőknek is, akik csak írni-olvasni tudtak, ha 3 gyermekük volt. A törvényjavaslat most 4 élő gyermeket határozott meg.

A statisztikai adatok alapján Magyarországon a férjezett nők 12,8%-ának született 3 gyermeke. Összesen 240 000 ilyen férjezett nő van, de 20%-uk fiatalabb 30 évesnél. Ha egyéb feltétel nem gátolná a választójog megszerzését, ez 192 000 nőt érintene. A született gyermekeknek körülbelül csak a 65%-a marad életben, így 125 000-re csökken ez a szám. Ezeknek a nőknek is a fele része végzett legalább 6 elemi, így kereken 60 000 nő veszítené el a választójogát.

⁶⁷ A választójog. *Nőmunkás*, 1938. január 1. 3. p.

„Egyébként a választói joggal bíró nők számát eddig is sűrű fátyol takarta el. Hivatalos adatok nem részletezték a férfiak és a nők megoszlását. Budapesten 1930-ban az országgyűlési választók 37%-a volt nő. Pedig akkor a fővárosban a nők a lakosság 55%-át képviselték” – írta a szakember.⁶⁸

A Feministák Egyesülete 1938. február 7-én beadvánnyal fordult a képviselőházhoz. Írásukban a kormány által előterjesztett törvénytervezetben olvasható, „nőket fenyegető jogfosztás miatt” emelték fel szavukat. Reményüket fejezték ki, hogy a „Belügyminiszter úr eláll a szándékától” attól, hogy a nők választójogát az „eddiginél is szűkebb korlátok közé szorítja”. Az egyesület nemcsak a jogfosztás ellen tiltakozott, hanem annak a meggyőződésének is kifejezést adott, amely szerint alapvető követelmény, hogy az „állampolgári jogok gyakorlásában a nők a férfiakkal teljesen egyenjogúak legyenek”.

Véleményük indoklásában megfogalmazták, hogy a nők az „eddig szűken mért jogaikkal élve, mindenképpen bebizonyították, hogy komolyságuk és felelősségérzetük semmivel sem áll a férfiak hozzáértése és kötelességtudása mögött. A magyar nők politikai érettségüknek már bizonyítékát adták.” Helytállásukat bizonyították az „állam ügyeinek intézésében”, a törvényhatóságok tagjaiként, „általános megbecsülésben állnak, erkölcsi színvonaluk a legmagasabb, közreműködésük a képviselőház és a törvényhatóságok munkájában elismerésre méltó”.

A nők politikai felelősségérzete egyre szélesebb körben vált ismertté és elismertté – olvashatjuk a beadvány folytatásában. A nők választójogáért folytatott küzdelembe bekapcsolódtak „mindazok a nagyműveltségű és az ország gazdasági életében és a kultúra fejlesztésében számottevő nők”, akik „ma már nemcsak a maguk választójogát becsülik meg és gyakorolják leg-

⁶⁸ A titkos választójog ára. *Népszava*, 1938. január 6. 1–2. p. PII 696. fond. 71. ő. c. 31. p.

messzebbmenő körütekintéssel, hanem követelik a nők egyenjogúsítását a választójogban”.

Véleményük indoklása alapján arra kérték a képviselőházat, hogy „vegye le a nőkről a másodrangúság bélyegét és adja meg a nőknek az egyenlőséget választójogban”. Az egyesület annak a reményének is kifejezést adott, hogy a képviselők belátják, mandátumukat a női választóknak is köszönhetik, ezért „kötelességüknek fogják érezni viszonzszolgáltatásképpen az egyenjogúság megadását”.

„Ezért a Feministák Egyesülete arra kéri a Tisztelt Képviselőházat, hogy a választójogi tervezet tárgyalásánál azt úgy módosítsa, hogy a férfiaknak adandó választójogot nemi különbség nélkül minden magyar állampolgárra terjessze ki.”⁶⁹

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1938. február 7-én rendkívüli pártgyűlést tartott a vasmunkások székházának dísztermében. Az eseményről több oldalas írásában számolt be a *Népszava* február 8-án megjelent száma. A tanácskozás témája a kormány választójogi törvényjavaslata volt. Az első felszólaló Peyer Károly szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő volt, aki már beszéde bevezetőjében hangsúlyozta, hogy a pártgyűlésnek állást kell foglalnia arra az esetre, ha a törvényjavaslat jelen formájában törvényerőre emelkedne. „A titkos szavazás önmagában még nem jelent demokráciát – mondta –, viszont számtalanszor bebizonyosodott, hogy a nyílt szavazás a visszaélések tömegére ad okot. Különösen Magyarországon van szükség a titkosságra, mert itt nemcsak a hatalom birtokában lévő kormánypárt, hanem a választást intéző bürokrácia is befolyást gyakorol a szavazásra. A titkosság a választás tisztaságának legfontosabb feltétele.” A politikus felszólalásában kiemelte még, hogy a meglévő választójogi törvény nem működtethető tovább,

⁶⁹ A Feministák Egyesületének beadványa. 1938. február 7. MOL K2-1938-A-XIV-1-10.

ebben a közvélemény egyetért. Véleménye szerint a kormány egy egyszakaszos törvény megalkotásával megteremthetné a titkos választás feltételét. Kimondaná, hogy mindenhol titkos lesz a szavazás ott, ahol korábban nyílt volt. „A kormány azonban nem hajlandó erre a jogkiterjesztésre. Pedig a becsületes választójognak három föltétele van: általános, egyenlő és titkos legyen.” A három feltétel együtt biztosítja a választójog demokratikus voltát. „Hiszen egyedül a titkosság mellett még annyi lehetőség van a visszaélésekre, a szavazók akaratának [korrigálására], hogy egészen meg lehet hamisítani a népakaratot.” Példaként Budapestet említette, ahol titkos ugyan a szavazás, de a „városháza mégsem demokratikus, mert a kerületi beosztás aránytalanságai, az örökös kinevezett és hivatali tagok nem engedik a szavazók akaratát érvényesíteni”.

A politikus ezt követően annak a véleményének adott hangot, hogy a kormány a benyújtott választójogi törvényjavaslatával „még az eddiginél is kevésbé ad lehetőséget a munkásságnak, hogy számarányának megfelelő képviselethez jusson”. Ha Magyarországon csak a korhatár, a 26 év lenne az egyedüli feltétel a választójog megszerzéséhez, és a kormány azt mondaná, hogy a következő parlament feladata lenne ennek leszállítása, akkor lehetne elfogadni a javaslatot. „Ehelyett azonban a korhatár föl-emelésén kívül főleg a 6 évi helyben lakás és a 6 elemi feltétellel óriási szavazóírtást hajtottak végre.” Számokkal alátámasztva a következő lehetséges eredmény várható, jelenleg 253 000 ipari munkásnak van választójoga, ezeknek kb. 55 %-a veszíti el a szavazati jogát a tervezet értelmében, de lehetséges, hogy ez a szám emelkedni fog, „hiszen a javaslat indoklásában egyáltalán nincsenek, vagy nincsenek megbízható statisztikai adatok erre vonatkozólag” – mondta a politikus. Az OTI adataira hivatkozva mondott adatokat a munkások munkahely változtatására és az ezzel szorosan összefüggő lakásváltoztatására vonatkozóan. A fővárosban dolgozó 374 000 állandó ipari munkásság 1 év alatt kb. 1 300 000 lakhely-be- és kijelentkezést tesz, ez azt jelenti, hogy

minden munkás 1 évben legalább négyszer változtat munkahelyet, és ezzel lakhelyet is.

A politikus beszédében hangsúlyozta, hogy a kormány azal adta bizonyítékát a munkásosztálytól való félelmének, hogy kétféle egyéni és lajstromos választást tervez. Az új javaslat általában 33%-al csökkenti a választók számát, addig a munkásság körében ez 50%-os csökkenést jelent. „Körülbelül egy millióra tehető összesen a jogfosztottak száma.”

A 6 év helyben lakás a politikus véleménye szerint nem lehet feltétele a választójog megszerzésének, mert nem politikai jog. „Ez a feltétel azonban éppen a legjobb munkásokat sújtja, hiszen a legönrétesebb, legtehetségesebb, legbátrabb munkások vállalkoznak leginkább a munkahely megváltoztatására...” A 6 év helyben lakás „kifejezetten a munkásosztály ellen irányul, de a korhatár felemelése is a munkásságot sújtja”. Hiszen az, aki egyetemet végzett, annak 24, aki középiskolát, annak 26 éves kortól van törvényhatósági választójoga, annak, aki csak 6 elemi végzett, 28 vagy 30 korától, attól függően, hogy családfenntartó-e vagy nem. „Akinek törvényhatósági választójoga van az kétszer is szavazhat majd, míg a többiek csak az egyéni vagy csak a lajstromos kerületekben. Hogy melyikben, azon most kezdik ismét törni a fejüket.

A nőknél a politikai érettség fokmérőjét három gyermekről négyre emelték föl. Ha ezt a fokmérőt elfogadjuk, akkor a cigányok a legérettebbek a politikai jogokra.”

A törvénytervezetben a kormány az egyéni kerületekben a képviselő megválasztásánál 40% többséget ír elő. „Hogy azonban valaki képviselőjelöltnek fölléphessen, az nem olyan könnyű, mint amennyire megkönnyítik egyesek számára a megválasztást. Kétezer pengő kauciót kell letenni, de fönntartották, sőt megnehezítik az ajánlási rendszert is, pedig az ajánlás már eddig is rengeteg visszaélést okozott és minden fáradtság nélkül képviselő lehet az, akinek a javára meghamisította valaki az ajánlóíveket. Kétségtelen, hogy ennek a rendszernek a fönntar-

tása csak azért történik, hogy lássák, kik a szocialista szavazók és kiirtsák őket a legközelebbi névjegyzékből” – hangsúlyozta beszédében a politikus.⁷⁰

A konferencián a nők választójoga érdekében Koltói Anna, a Vas- és Fémmunkás Szövetség Nőszervező Országos Bizottságának titkára szólalt fel. Beszédében hangsúlyozta, hogy a „választójog nem cél, hanem eszköz a proletáraszonyok számára, eszköz, amellyel megvívhatja a harcot családjáért és gyermekeiért”. A politikusok felelősségről, kötelességteljesítésről beszélnek, és azt várják a munkásnőktől, hogy ezeket teljesítsék. A munkásnők ezért joggal várják el a kormánytól, hogy jogkiterjesztésben részesítse őket. „Ehelyett azonban jogfosztást kapott ebben a proletár- és nőellenes javaslatban.”

A nők választójogának ellenzői gyakran azzal érvelnek, hogy a nőket „meg akarják védeni a [politika szennyétől], de ki védi meg a munkás vagy tisztviselőnőt a gazdasági küzdelem szennyétől, ki védi meg őket akkor, ha a munkán kívül egyebet is megkövetelnek tőle”? Felelősségről írt a kormány a javaslat indoklásában akkor, is amikor a választójoghoz négy gyermek meglétét írja elő. „...de ki vállal nagyobb felelősséget annál a munkásasszonynál, aki a politikai jogokért harcol, hogy megszüntethető legyen az évezredek nyomorúság és szenvedés. Ha gazdasági területe igényt tart a nő munkájára a kapitalizmus, akkor megköveteljük jogainkat a politikában is, ahol a mi életünk-ről és a mi gyermekeink életéről van szó” – mondta a szociáldemokrata politikus. Beszéde végén annak a véleményének adott hangot, hogy a nők választójoga a férfiakéval azonos legyen, és ezért a jogegyenlőségért nőknek és férfiaknak közösen kell küzdeniük.⁷¹

⁷⁰ A dolgozó milliók jogfosztása ellen tiltakozott a rendkívüli pártkongresszus. *Népszava*, 1938. február 8. 3–4. p.

⁷¹ Uo. 5. p.

A pártkongresszus határozati javaslat elfogadásával zárult, amelynek az első pontjában megfogalmazták, hogy követelik a „kormány választójogi javaslatának gyökeres átdolgozását” olyan formában, hogy a „titkos szavazás ne szolgálhasson okul vagy ürügyül arra, hogy bárkit, akit a választójog a mai törvény értelmében megillet, vagy majdan megilletne, a képviselőválasztás elemi jogától meg lehessen fosztani”. A második pontban kikötötték, hogy a törvényjavaslatban leírt „nyílt vagy rejtett pluralitás teljes kiküszöbölésével a választás csak egyfajta, mégpedig lajstromos, arányos a kisebb pártok szavazatait is hiánytalanul érvényesítő rendszer alapján történjék”. A harmadik pontban egyebek mellett a választások tisztaságára vonatkozó követeléseiket fogalmazták meg, amely a titkos szavazás biztosításában és a népkarant szabad érvényesülésében valósuljon meg.⁷²

A sajtó által is nyilvánosságra hozott választójogi törvényjavaslat megvitatásával a közjogi bizottság 1938. március 4-ére végzett, amelyből csak néhány, fontos vitát kiváltó kérdést mutatunk be. A bizottság véleményében a „szavazás módjának titkossá tételét” hangsúlyozta. „Ezzel a ténnyel válik a javaslat a nemzet életében nagyjelentőségűvé” – olvashatjuk az indoklásban. A titkosság jelentőségét azzal a ténnyel szemben is hangsúlyozta a testület, amely szerint a javaslat a választók számának csökkentéséhez vezet. A belügyminiszter ezzel kapcsolatos véleményét, miszerint a „választók számának szaporításának vagy csökkentésének kérdése a javaslatban másodrendű jelentőséggel bír” – a közjogi bizottság tagjai is alátámasztották. Azonos volt a véleményük a törvényjavaslat elvi helyességéről és aktualitásáról is.⁷³

⁷² Uo. 6–7. p.

⁷³ A képviselőház közjogi bizottságának jelentése „az országgyűlési képviselők választásáról” szóló 546. számú törvényjavaslat tárgyában. *Országgyűlési Képviselőházának Irományai*. IX. kötet. Budapest 1938. 398. p.

A bizottság tagjai a titkos szavazás esetében annak a véleményüknek is hangot adtak, hogy a „nemzet komoly politikai megfontoltsággal fogadja és ezzel át fogja hidalni azokat a veszélyeket, amelyek a titkosság bevezetése mellett egy meg gondolatlan politikai agitáció és a néplélek jóhiszeműségének félrevezetése” előidézhethet. A titkosság olyan általános követelménye a politikának, amelynek hiánya nemzetközi megítélés szempontjából is hátrányos lehet a „nemzetre”. A közjogi bizottság úgy vélte, hogy a magyar nemzet tudatában van „józan ítélőképességének és komoly nyugodt higgadtságának, amely tulajdonságokra a nemzet jövőjének felépítését nyugodt lelkiismerettel reá lehet bízni”. A testület tehát nem tart azoktól a veszélyektől, amelyeket a titkos szavazás „esetleg magában rejt, nem találta olyan súlyosnak, hogy a magyar nép széles rétegeit ne ruházhatná fel a szavazásnak azzal a módjával, amely ma már általánosságban mindenütt be van vezetve”. A bizottság tehát egyetért a törvényjavaslattal, tisztában van a felelősségével, és „bízik a magyar nép politikai érettségében”.

A szavazók számának növekedése vagy csökkenése kapcsán a testület arra az álláspontra jutott, hogy a „választók számát emelni semmi esetre sem szükséges, ezzel szemben bizonyos ésszerű megszorításokat a nagy cél megvalósítása szempontjából elfogadhatónak talál, különösen akkor, ha ezek a megszorítások a társadalom egyik rétegét sem zárják ki a választójog gyakorlásából”. A választók számának meghatározásakor a bizottság felvetette, hogy a meglévő statisztikai adatok nem pontosak, hiszen a legutolsó népszámlálás 1930-ban volt. A kormány által a javaslatához csatolt statisztikai adatok viszont meggyőzték a bizottságot arról, hogy „olyan nagyarányú változások nem történtek, amelyek lehetetlenné tették volna” a benyújtott törvényjavaslat tárgyalását és annak támogatását. A törvényjavaslat indoklásánál a kormány úgy számított, hogy a lakosság 28-30%-a szavaz majd titkosan, ez a százalék azonban a választási névjegyzékek elkészítése után változni fog.

A bizottság tagjai úgy vélték, hogy a szavazattal rendelkezők számának emelkedése a „gazdasági és kulturális haladás fejlődésével” emelkedni fog, és a lakosság egyre szélesebb rétege juthat szavazati joghoz.

A közjogi testület határozottan állást foglalt abban is, hogy a törvényjavaslat „nem egyes emberek, nem egyes társadalmi osztályok részére, hanem az egész nemzet részére készült és hogy azt olyképpen kell megszerkeszteni, hogy az annak alapján összehívó parlament ne pillanatnyi hangulatot tükrözzön vissza, hanem hogy abban a nemzet megfontolt akarata nyerjen kifejezést és megvalósulást”.

A bizottság tagjai kifejtették véleményüket a lajstromos és az egyéni választókerületekkel kapcsolatos szabályozás feltételeiről is. A lajstromos választókerületekben a javaslat 10 év magyar állampolgársághoz, a 26. év betöltéséhez, 6 év helyben lakáshoz, a népiskola 6. osztályának elvégzéséhez vagy ezzel egyenrangú tanintézet évfolyamának sikeres elvégzéséhez köti a választójog elnyerését. A tagok részéről az állampolgárság kérdésében semmilyen vita nem merült fel. Az életkorral kapcsolatban voltak olyan vélemények, hogy alacsonyabb életkor is megfelelő lehet ennél a cenzusnál. Itt azonban a bizottság azt az álláspontot képviselte, hogy a tükörszavazás „tétele szükségesé tesz az életkor szempontjából is bizonyos felemelést, mert a magasabb életkor több megfontoltságot, a közéleti kérdésekben több jártasságot jelent és így nagyobb biztosítékunk van arra, hogy a nemzetnek megfontolt akarata fog érvényre jutni”. A 6 év helyben lakásnál a bizottság döntésénél ugyanazokat a szempontokat tartotta szem előtt, mint az életkor megállapítása esetében. Nagy vitát váltott ki a bizottság tagjai között a 6 elemi elvégzése. A cenzus tárgyalásakor megjelent a vallás- és közoktatásügyi miniszter is, aki részletesen beszámolt a népiskolák számáról és helyzetéről az országban. Hóman Bálint tájékoztatójában hangsúlyozta, hogy „Magyarország minden községében, ahol elemi népiskola van, folyik 6 elemi iskolai

tanítás. Nincs tehát olyan községi iskola, amelyben nem lehet elvégezni a hatodik elemi osztályt. Összesen 137 olyan község van az egész országban, ahol a tankötelesek csekély számára való tekintettel népiskola nincs.” A miniszter azt is elmondta, hogy a lakosságnak valóban volt olyan rétege, amelynek „nem volt módjában sikerrel elvégezni az elemi népiskola magasabb osztályait az iskolák nagymérvű túlszűfoaltsága miatt”. Ezen a helyzeten változtatott korábban Klebelsberg Kunó miniszter, amikor 5300 népiskolai tantermet építtetett, és további 1600 építését kezdeményezte. A feltételek biztosítása ellenére is a tanulók 3%-a a korábban említett okok miatt nem tudott eleget tenni tankötelezettségének. Ezekben az esetekben figyelembe kell venni a körülményeket is. Elsősorban a szociális okokat, a lakóhely távolságát az iskolához, a tanyán lakó gyerekek közlekedési nehézségeit. A 6 elemi elvégzésének arányszáma aszerint változik, hogy a született gyermekek szociális, gazdasági helyzete hogyan javul. Mindezt a miniszter statisztikai adatokkal is bizonyította a bizottság tagjainak. Az 1920–1927. években született gyermekek 70-80%-a végezte el évenként a hatodik elemi, a korábban 1909–1919-ben születetteknek kb. 60-65%-a, az 1908 előtt születetteknek pedig csak a 30-35%-a. A tájékoztatót követően a bizottság tagjai úgy döntöttek, hogy a 6 elemi népiskola elvégzésénél bizonyos időhatárt állapítson meg, ezért határozatban kimondta, hogy, aki 1912 előtt született, 26. életévét betöltötte, 10 év óta magyar állampolgár, 6 éve ugyanabban a községben lakik vagy van lakása, annak a népiskola 6. osztályának elvégzése nélkül is van választójoga, ha a 4 elemi iskolát elvégezte.

A javaslat a lajstromos választókerületekben a nők esetében a 30. életévhez, 10 év magyar állampolgársághoz, 6 év helyben lakáshoz, az elemi népiskola 6-ik osztályának elvégzéséhez vagy azzal egyenértékű más tanintézetben szerzett iskolai végzettséghez kötötte a választójogot, ha saját magát vagyonának jövedelméből vagy saját keresetéből tartja el. A törvényjavaslat az

egyéni választókerületekben is a fentiekkel megegyező követelményeket támasztott a nők esetében.⁷⁴

A választójogi bizottság javaslatainak elfogadása után megkezdődött a törvényjavaslat parlamenti vitája. A vitában elsőként Apponyi György, a Nemzeti Szabadelvű Párt képviselője fejtette ki véleményét a nők 30. életévéhez kötött választójogi korhatárral kapcsolatban. Érvei szerint a nők és a férfiak között nincs különbség a szellemi fejlődésben. Pusztán a biológiai eltérések miatt a politikai érettség nem következik be később a nőknél, mint a férfiaknál. A nők szellemi teljesítőképessége megegyezik a férfiakéval, és a fizikai teljesítőképességük is magas. Ugyanúgy helytállnak az élet minden területén, mint a férfiak. „Mert ha azt mondják, hogy a nő maradjon a háztartásban, a nő legyen családanya, a nő esetleg törődjék a fiatalság nevelésével, akkor minden férfihivatásra ugyanezt lehetne mondani: az ügyvéd maradjon az ügyvédi irodában, a gazda maradjon a földjén, a gyáros maradjon a gyárában, a munkás maradjon a gép mellett és így tovább. Ilyen alapokon nem lehet a nőket kisemmizni a politikai jogokból.” A nők választójogi korhatárát nem befolyásolják az élettani különbségek, tehát a férfiakéval azonos választójog illeti meg őket – hangsúlyozta a politikus.⁷⁵

Petrovác Gyula, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt országgyűlési képviselője felszólalásában pártja véleményét tolmácsolva elmondta, hogy a párt programjában állandó helyet foglal el a nők és a férfiak választójogának egyenlővé tétele. A jog abszolút nem tesz különbséget sem testi, sem szellemi állapot között, mindenkire egyformán vonatkozik. Nyugat-európai országok választási adatain keresztül mutatta ki, hogyan alakult a nő képviselők aránya a parlamenti választásokat követően: például Ausztriában 1930-ban 53% volt a női választók aránya, de a 165 képviselőből csak 10 volt a nő; Angliában a 29,9 millió

⁷⁴ Uo. 400–403. p.

⁷⁵ *Nemzetgyűlési Napló*, XVII. kötet. Budapest, 1938. 339. p.

választó közül 59,8% a nőválasztók aránya, a 615 képviselőlől viszont mindössze 15 volt a nő. (Ezekben az országokban a nők és a férfiak választójoga azonos feltételeket határoz meg.) Tehát a nők választójogának kiterjesztésétől nem kell tartani, vonta le a következtetést.⁷⁶

Kéthly Anna, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt országgyűlési képviselője első hozzászólásában a nők életkori cenzusának cáfolására sorakoztatta fel érveit. A törvényjavaslat a nők politikai érettségét 30 éves korban ismeri el, „holott kétségtelen és tudományosan bebizonyított tény, hogy a nő gyorsabban és korábban érik, mint a férfi”. A képviselő asszony ezt követően a törvényjavaslat indoklásából idézett arra vonatkozóan, hogy a nőknél azért szigorúbb az életkori cenzus, mert a nők a „közügyekkel kevesebbet foglalkoznak, mint a férfiak”. A politikus ezt az indokot egyrészt azért nem fogadta el, „mert a választójoggal bíró férfi vagy nő egyformán több érdeklődést tanúsít a közügyek iránt, mint az, akinek nincsenek jogai, s akinek van választójoga, az egyszerűen ennél fogva többet foglalkozik a politikai kérdésekkel, mint az, akinek nincsen választójoga”. Másodszor pedig azért nem állja meg a helyét az indoklás, mert „általánosságban a férfi sem tekinti élethivatásának a közügyekkel való foglalkozást s [dolgozó férfi] – akár alacsonyabb, akár magasabb társadalmi osztályhoz is tartozzék – nem azt jelenti, hogy azért, mert ő férfi, most már kenyérkeresetének, vagy vagyonezelésének elhanyagolásával reggeltől estig csak politikai kérdésekkel foglalkozzék. [...] ha azon a címen akarják kizárni a nőt a választójogból, hogy keveset foglalkozik a közügyekkel, akkor ugyanezen a címen egész férfitömegeket lehetne kizárni a választójogból”. A munkáslány, aki már 12 éves korában munkába áll, „előbb vagy utóbb kénytelen azzal foglalkozni, hogy miért 20 fillér az ő bére, hogy az a mezőgazdasági munkásné miért keres 80 fillér napszámot, miért bánnak vele durván, mi-

⁷⁶ Uo. 383–383. p.

ért egészségtelen a munkahelye és a gazdasági dolgok iránt való érdeklődés után kialakul benne a politikai dolgok után való érdeklődés is, kialakul politikai érettsége, ami nem következik be nála később, mint a férfiaknál”... A munkásnők politikai ítélőképessége a munkában fejlődik ki, semmivel sem kevesebb, mint a tanult nőké, tehát 24, 26 vagy 28 éves korban a nők éppen olyan alkalmasak politikai döntések meghozatalára, mint 30 éves korukban – mondta a politikus.⁷⁷

Dulin Ernő, a Független Kisgazdapárt képviselője szintén a nőkre vonatkozó 30 éves korhatár ellen sorolta fel érveit. Nem érti – mondta –, hogy miért ér egy férfi a fejlődésben pár évvel korábban olyan szintre, mint egy nő, holott a biológia tanítása szerint a nők sokkal hamarabb fejlődnek szellemileg és testileg is, mint a férfiak. Nem lehet ezen az alapon különbséget tenni a választójog megszerzésénél. A feltételek között szerepel, hogy a nő saját keresetéből tartsa el magát. Ha ezt megvizsgáljuk, akkor miért nem kap választójogot például egy gimnáziumot végzett 30 éves lány, aki a szüleivel lakik? Ez a 8 gimnáziumot végzett nő biztos anyagi helyzetben van, de nincs választójoga, mert nem egyedül tartja el magát. A törvényjavaslatban szerepel többek között 3-4 gyermek szükségessége a választójoghoz. Ahhoz azonban, hogy valakinek 3 törvényes gyermeke legyen, férjre is szükség van. Tehát nem egyedül a nő felelős azért, hogy nincs 3 gyermeke, hanem a férj is!⁷⁸

Kéthly Anna parlamenti felszólalásait a *Népszava* 1938. április 2-án megjelent száma is közölte. A törvényjavaslat az iskolai végzettség kérdését ismét 4 vagy 6 elemiben írta elő. Az indoklás szerint a kevesebb iskolát járt nők politikai felkészültsége is lehetett olyan, mint azoké a nőké, akiknek az anyagi helyzete megengedte, hogy tanuljanak. A magasabb műveltségű nők jelentősége a választásoknál a részvételi arányban mutatkozott

⁷⁷ Uo. 444. p.

⁷⁸ Uo. 479. p.

meg, ugyanis a műveltebb nő jobban átlátja saját érdekeit, és könnyebben eligazodik a politikai életben, mint az alacsonyabb iskolai végzettségű. A választásokon nagyobb azoknak a nőknek a száma, akik a műveltebb rétegekből mennek el szavazni. Kérdés persze, hogy az iskolai végzettség megszerzésének a lehetőségét mennyire biztosítja a kormány. „Lehet magasabb iskolai végzettséget követelni, ha lesz elegendő iskola és ha a szülők olyan helyzetbe kerülnek, hogy nem kényszerülnek arra, hogy leányaikat 8 éves korba libapásztornak, 10-12 éves korban kifutónak adják.” A képviselőnő tapasztalatai szerint, 1925-höz képest alig történt előrelépés; a tanyákon és a falvakban csak 4 elemi iskola elvégzésére volt lehetőség, vagy egyes helyeken még arra sem. A 6 elemi iskola elvégzésének feltételei továbbra sem voltak biztosítva.⁷⁹

A műveltségi cenzus feltételét nem látja biztosítottnak – mondta felszólalásában Takács Ferenc, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt országgyűlési képviselője, a „tanyai nép már azért sem járathatja gyermekeit iskolába, mert nincs megfelelő számú tanyai iskola”. „A mezőgazdasági munkások, a törpebirtokosok és a kisbirtokosok leánygyermekeikre különösképpen áll az, hogy visszatartják őket azért, hogy édesanyjuknak otthon a háztartásban már 10-12 éves korukban segédkezzenek, azután meg, hogy libapásztorok legyenek és egyáltalában segítsenek a mezőgazdaságban.” A magyar viszonyok ezt tükrözik – mondta a képviselő. Lehetetlen tehát, hogy ilyen körülmények között a nőktől más iskolai végzettséget követeljenek, mint a férfiaktól. A politikus javaslatot tett arra vonatkozóan, hogy azoknak a nőknek, akik 1912 előtt születtek, és 4 elemi iskolai végzettséggel rendelkeznek, kaphassák meg a választójogot, úgy, mint ahogyan a férfiak.

⁷⁹ „A kormány választójogi javaslata osztály választójog és még külön proletárnőellenes”. *Népszava*, 1938. április 2. 3. p.

Nem tudja elfogadni a nők és a férfiak közötti különbségeket a választójog megszerzésénél, mert mint mondta, a mezőgazdaságban például a nő együtt dolgozik a férfival, akár munkás, akár van valami kis földje. A kisbirtokosoknál pedig például a gazdasági válság idején, amikor az asszony apróíjóságok tartásával foglalkozott, ez nagyobb jelentőséggel bírt a megélhetés szempontjából, mint a férfi munkája. A nőkre és a férfiakra vonatkozó cenzusok közötti különbségeket a politikus nem tudja másképpen értelmezni, mint hogy ezzel a kormányzat célja a „kevesebb választó” elérése.

Felszólalásában a szociáldemokrata politikus kitért a hadiözvegyek választójogára is. Kérte a kormányt és a képviselőtársait, hogy ha más segítséget nem tud adni az ország a hadiözvegyeknek, akkor legalább a választójogot kapják meg – mint „erkölcsi gesztust”.⁸⁰

Mojzer János, a Független Kisgazdapárt képviselője felszólalásában szintén azt hangsúlyozta, hogy méltánytalannak tartja a nőkkel szembeni megszorításokat a választójog megszerzésénél. Nyomatékosította azt az álláspontot, amely szerint a nők korábban lesznek érettek, mint a férfiak, ezt a „törvény is akceptálja, például a házassági jogban”. A 16 éves lány férjhez mehet, ezzel nagykorúvá válik. Az is köztudott, hogy a nők általában „konzervatívabb gondolkodásúak, mint a férfiak. Nemzeti szempontból vannak legalább is annyira megbízhatók, mint a férfiak. Tehát egyáltalán nem tudom megérteni – mondta –, miért volt szükség arra, hogy a nőkkel szemben a választójogi korhatárt magasabban állapítsák meg, mint a férfiakkal szemben. Ez feltétlenül méltánytalan, igazságtalan és logikátlan rendelkezése a törvényjavaslatnak, hogy a nőkkel szemben az aktív választójog korhatárát 30-ik évben állapítja meg” – hangsúlyozta a politikus.⁸¹

⁸⁰ *Nemzetgyűlési Napló*. XVII. kötet. Budapest, 1938. 535. p.

⁸¹ Uo.

A választójogi törvényjavaslat bírálatával foglalkozott egyik 1938-ban tartott előadásában Ladányi Szeréna, a szociáldemokrata nőmozgalom kiemelkedő képviselője. Beszédének első részében rámutatott arra, hogy a törvényjavaslat cenzusai a „proletárnők nagy tömege számára teszik lehetetlenné azt, hogy a parlamentáris rendszer alapvető jogához, a választójoghoz hozzájussanak”. Hangsúlyozta azt is, hogy a szociáldemokrata párt programjának „egyik kiszakíthatatlan tartozéka” a nők választójogának követelése.

Az előadás jelentős részében a beterjesztett törvényjavaslat nőkre vonatkozó cenzusairól mondta el véleményét. A tervezetben megkívánt 30 éves korhatárt, a 6 elemit és a 3 élő gyermek meglétét azzal szigorítja a kormány, hogy a nő választójogát saját vagyomból származó jövedelemhez, saját maga eltartására elegendő keresethez, férjes asszonyok esetében a férj választójogához köti. A javaslat „végleg leleplezi a reakciót”, világossá teszi a munkásnők számára, hogy a „nőválasztójog gyakorlati megvalósításával nem a haladó idők szempontjait kívánja szolgálni, hanem erre más ok kényszeríti”.

A politikus ismételten utalt a szociáldemokrata mozgalom sok évtizedes választójogi harcára, amely – a társadalmi-gazdasági fejlődés mellett – hozzájárult ahhoz, hogy a munkásférfiak számára megnyíljon a parlamentáris intézmény kapuja. Ennek ellensúlyozására szolgált a munkásnők választójogának megadása. Ennek azonban olyan feltételeket szabtak, hogy a munkásnők tömegei még a választójogi névjegyzékbe sem kerültek be, míg a „magasabb társadalmi osztályok asszonyai választójogot nyertek”.

Hangsúlyozta, hogy ha a benyújtott javaslat törvényerőre emelkedik, akkor „alig lesz proletárcsalád, amelyben a férfin kívül a nőnek is lesz választójoga, míg a magasabb osztályhoz tartozó családokban kivétel nélkül férfi és nő, valamennyien választók lesznek”. A 30 éves korhatár „számszerű csökkentő hatása is csak a 6 elemit végzett nőnél érvényesül”, a főiskolát, egyetemet végzett nőnek korhatár nélkül van választójoga.

Véleményének összefoglalójaként még egyszer nyomatékossította, hogy a törvénytervezet „jogszűkítés” a munkáscsaládok számára és „többes szavazati jog a magasabb társadalmi osztályhoz tartozó családok részére”.⁸²

Az előadó a folytatásban a dolgozó nők nevében fogalmazta meg tiltakozását arra vonatkozóan, hogy fiatalon munkába kényszerült és az iskolába járás lehetőségétől elzárt nő „politikailag éretlenebb, mint az, aki a szülői otthon védeltségében és gazdasági ellátottságban végezhetette iskoláit”. Ladányi Szeréna nem lát összefüggést az iskolai végzettség és a politikai felelősségértelmezés között. Ha van valami különbség, akkor az abban nyilvánulhat meg – mondta –, hogy az „életben küzdő és dolgozó nő több áttekintést nyert és alaposabban tájékozott a közéleti kérdések felől, mint az, aki iskolai könyvein kívül mást soha nem látott”.

A tervezet saját eltartást vagy keresetet követel a nőktől. A kormány nem fogalmazott meg kereteket arra vonatkozóan, hogy milyen összeget fogad el saját eltartás esetén jövedelemnek. Mert ha a kormány nem fogadja el a heti 6-8 vagy havi 30-50 pengős női munkabért a választói névjegyzékbe kerüléskor, akkor ez ismételten „nagyszámú proletárnő választójogának elvonását eredményezheti”.

A férjzett asszony választójoga a férjtől függ, olvasható a tervezetben. Ha a férfinak nincs választójoga, akkor a feleségnek sem lesz. „Az ésszerűség ugyan azt követelné –folytatta –, hogy a jogtalan férjnek legalább a felesége nyerve el a jogot” arra, hogy a politikai akaratát kinyilváníthassa, de a „törvényjavaslat alkotói nagyon alaposan elvégezték a munkát, amikor a proletárférjvel együtt asszonyát is kismimizik”.

A 3 gyermek megkövetelése mint választójogi kellék „külföldön oly sok derűtséget keltett már” – emlékeztetett a politikus. Az ismert gazdasági, társadalmi, szociális és egészségügyi körül-

⁸² A választójogi törvényjavaslat bírálata... (Ladányi Szeréna hagyatéka.) PIL. 696. fond. 71. ó. c. 21–23. p.

ményeket ismerve csak annyit mondott erre vonatkozóan, hogy ha a felsoroltak mind optimálisak lennének is, ez a feltétel nem érvényesülhet a gyakorlatban „éppen a proletárnő szempontjából, mivel a jogtalan férfi asszonya akár egy tucat gyermekkel sem kap jogokat”.

Beszédének zárógondolataként a szociáldemokrata nőmozgalom nevében felhívással fordult a munkásnőkhöz, hogy „minden módon és minden formában” tiltakozzanak a nők választójogának „osztályszempontok okából történő szűkítése ellen”, és követeljük az általános, egyenlő és titkos választójog megszerzését, amely a férfival egyenlő feltételű jogot ad a nők számára is.⁸³

Az 1938:XIX. törvénycikket május 5-én fogadta el a képviselőház, majd a felsőház is. A *Magyar Törvénytárban* 1938. június 3-án kihirdetett törvény 8 részben, 16 fejezetben és 228§-ban szabályozza a választójogot. A törvény legnagyobb vívmánya a titkos választójog. A képviselők száma a korábbi 245-ről 260-ra emelkedett, a felsőház tagjainak száma miatt. (A törvénytárban megjegyzésként szerepel, hogy a képviselők létszámát elsősorban takarékosági okokból akarták csökkenteni. De ekkor még nem lehetett tudni, hogy a visszacsatolt területek miatt a képviselők létszáma jelentős mértékben emelkedni fog.)

Az új törvény egyéni és lajstromos választókerületekre osztotta az országot. A 260 képviselő közül 135 képviselőt egyéni kerület, 125 képviselőt lajstromos kerület választott. Budapesten és környékén, valamint a törvényhatósági városokban (Debrecen, Győr, Pécs, Hódmezővásárhely, Szeged, Miskolc, Kecskemét) egyéni választókerületekben szavaztak a polgárok. Az ország többi településén lajstromos és egyéni választókerületeket

⁸³ Uo. A választójogi törvényjavaslat bírálata... (Ladányi Szeréna hagyatéka.) PIL 696. fond. 71. ő. c. 25–26. p.

(A törvényjavaslat parlamenti vitája után következett annak felsőházi tárgyalása, ott azonban a nők választójogáról nem esett szó.)

alakítottak ki. Vagyis az ország nagy részén a szavazók jelentős része 2 szavazólapot kapott: az egyiket az egyéni jelöltre, a másikon a területi listára lehetett szavazni. A fővárosban és a felsorolt törvényhatósági jogkörű városokban csak lajstromos szavazás volt. A belügyminiszter a választások előtt 60 nappal volt köteles nyilvánosságra hozni a választókerületek határait. Az egyéni választókerületekben a korábbi 50 százalék plusz 1 szavazat helyett a jelen törvény értelmében (3 vagy több jelölt esetében) a relatív többség, azaz 40% elegendő volt egy képviselő megválasztásához. A lajstromos szavazásnál bonyolult számítások alapján történt a jelöltek megválasztása. A legfontosabb eleme az volt, hogy a nagy pártok, elsősorban a kormánypárt kedvező pozícióba kerüljön. (Például az előny abban is megnyilvánult, hogy míg korábban a töredékszavazatok a képviselőhöz nem jutott kisebb pártokat illették, jelen esetben ezek a töredékszavazatok a listán bejutott pártoké lettek.) A törvény I. fejezet 9 szakasza értelmében „a választás titkos és kötelező”, továbbá szabályozza a pótképviselő-választást, és kimondja, hogy a választás 5 évre szól.

A törvény második részének III. fejezete a választójogosultságot szabályozza, különbséget téve lajstromos és egyéni választójog esetében, külön a férfiak és a nők esetében. A törvényben szigorodtak a műveltségi, a vagyoni és helyben lakási cenzusok.⁸⁴

⁸⁴ Pintér István: A kényszerpályára szavazott ország – 1939. In *Parlamentari képviselőválasztások...* I. m. 187. p.

A listás szavazás lényege: a leadott szavazatok számát osztani kell a jelöltekével, aki vagy akik az így kapott eredménynél több szavazatot kapott, azé vagy azoké a mandátum. Ha ennél több mandátumot osztanak el, akkor a fennmaradó, tehát osztás utáni eredménynél kevesebbet kaptak szavazatait tovább kell osztani, mégpedig úgy, hogy a kisebbségben maradt jelöltek számára, például 2-höz hozzá kell adni a mandátumot szerettek számát, mandátumonként 1-1-et (például 2 + 2 + 1 + 1), az így kapott számmal, tehát itt 6-tal kell osztani a maradék szavazatok számát, és a legtöbb eredményt elérte vagy elérteké lesz a következő mandátum. Pintér István: A kényszerpályára szavazott ország – 1939. In *Parlamentari képviselőválasztások...* I. m. 211–212. p.

Lajstromos választókerületben szavazati joggal rendelkezik az a férfi, aki a 26. életévét betöltötte, 10 év óta magyar állampolgár, 6 év óta ugyanabban a községben lakik vagy van lakása, az elemi népiskola 6. osztályát vagy ennek megfelelő más tanintézeti osztályt sikeresen elvégzett. A 6 elemi alól felmentést kap, aki az elemi iskola 4 osztályát elvégezte, 1912 előtt született. Választójogot kap az is, aki nem rendelkezik a korábban megkövetelt iskolai végzettséggel; ha írni-olvasni tud; ha családfenntartó; ha háborús vitézségi éremmel vagy altiszti rendfokozattal rendelkezik; ha a Károly-csapatkereszt tulajdonosa; ha önálló iparos vagy kereskedő; ha olyan földműves, aki a saját vagy a feleségével közös földbirtokán vagy felesége földbirtokán gazdálkodik, és a földbirtok kataszteri jövedelme legalább a 40 aranykorona; ha földműves vagy haszonbérlő, akár önálló, akár mint földbérlő szövetkezet tagja, kataszteri tiszta jövedelme 100 aranykorona; ha gazdasági cseléd, és 4 év óta ugyanannál a munkaadónál vagy ugyanabban a gazdaságban dolgozik. Annak a férfinak, aki egyetemet vagy főiskolát végzett, életkorra tekintet nélkül választójoga van.

Lajstromos választókerületben választójoggal rendelkezik az a nő, aki 30. életévét betöltötte, 10 év óta magyar állampolgár, 6 év óta ugyanabban a községben lakik vagy van lakása, ha a népiskola 6. osztályát elvégezte, saját jövedelméből vagy keresetéből tartja el magát. A 6 elemi alól mentesül, ha írni-olvasni tud, de legalább 3 élő törvényes gyermeke van, és a férje rendelkezik választójoggal. A háborúban hősi halált halt gyermeket életben lévőnek kell tekinteni. Aki középiskolát végzett, 26. életévtől, aki pedig egyetemet vagy főiskolát végzett életkorra tekintet nélkül rendelkezik választójoggal, ha az állampolgárságra és a helyben lakásra vonatkozó cenzusok feltétele megvan.

Az egyéni választókerületek esetében a férfiak életkorát 30 évre emeli azok esetében, akik nem rendelkeznek 6 elemivel. A földműveseknél például 40 helyett 60 korona tiszta jövedel-

met határoz meg, vagy a családnak 4 év helyett 6 évi munkát ír elő ugyanannál a gazdálkodónál.

Az egyéni választókerületben a nők esetében a főbb cenzusok megegyeznek a lajstromos szavazásnál megköveteltekkel.⁸⁵

Az 1938-as törvény a választhatóság feltételeit is megszigorította. A 30. életév betöltése mellett előírta, hogy a jelölt a választást megelőző 10 évben országgyűlési vagy törvényhatósági bizottsági, esetleg helyi képviselő-testületi tag legyen. A felsőoktatásban szerzetektől két év olyan foglalkozást várt el, amely után adót fizettek. Kizáró okokat is felsorolt a törvény: adóhátalékosok, bíróság által elítéltek, a választás idején főispánok, polgármesterek vagy közigazgatási és önkormányzati képviselők. A 75.§ pedig kimondta: „olyan pártprogrammal vagy olyan politikai célkitűzéssel, amely a nemzeti állam és a társadalom törvényes rendjének felforgatására vagy megsemmisítésére irányul, országgyűlési képviselőül senki sem jelölhető”.⁸⁶

Az 1938-as választójogi törvény bemutatásánál fontos kitérnünk a zsidóság helyzetére. Az 1938-as (1938:XV.) törvénycikk még nem érintette a zsidóságot, az első zsidótörvényt a választójogi törvényt követően tárgyalták, és május 29-én hirdették ki. Ez még nem korlátozta a zsidók politikai jogait. A második zsidótörvényt 1939. április 28-án fogadta el a parlament és a felsőház is. Kihirdetésére 1939. május 5-én került sor. Az 1939:IV. törvénycikk már jelentős korlátozást írt elő a szavazati jogra vonatkozóan is.⁸⁷

Csizmadia Andor jogász, az 1938:XIX törvénycikkről – annak elfogadása után – a következőket írta: „Végeredményben meg-

⁸⁵ Pintér István: A kényszerpályára szavazott ország – 1939. In *Parlamentari képviselőválasztások...* I. m. 187–188. p. (*Magyar Törvénytár*. Budapest, 1939. Franklin Társulat. 161–177. p.)

⁸⁶ Pölöskei Ferenc: *A magyar parlamentarizmus...* I. m. 205–206. p.

⁸⁷ Pintér István: A kényszerpályára szavazott ország – 1939. In *Parlamentari képviselőválasztások...* I. m. 189. p.

(*Magyar Törvénytár*, 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közeleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. Franklin Társulat. Budapest, 1940. 129–148. p.)

állapíthatjuk, hogy az új választójog alaprendelkezései megfelelnek a magyar alkotmányos fejlődésnek. Az egyéni és lajstromos rendszer szerencsés társítása útját állhatja esetleg párt-diktatúra kialakulásának, emellett képviselőkhöz juttathatja a kisebbségeket anélkül, hogy a parlamenti pártok szükségszerűen szétforgácsolódnának”.⁸⁸

Az új választójogi törvény alapján 1939. május 28–29-én tartották az országgyűlési választásokat. A szavazáson mintegy 2,5 millió állampolgár vett részt, és kb. 3,8-4 millió szavazatot adott le. A választások következtében megváltozott az új parlament összetétele. A Magyar Élet Pártja a lehetséges 260 mandátumból 183-at szerzett. A baloldali és a konzervatív ellenzék jelentősen meggyengült, szinte nem maradt politikai befolyásuk. A szociáldemokrata párt 5, a keresztény párt 4 mandátumot kapott. A szélsőjobboldal 49 mandátuma elég volt ahhoz, hogy a parlament működését jelentősen befolyásolni tudja. A visszaesetolt területeken nem voltak választások, sem májusban, sem később, ezekről a területekről számarányosan „hívták be” a képviselőket, illetve a felsőház tagjait az országgyűlésbe. Az új Országgyűlésben 1939. június 30-án a képviselők (a nem választottak is) elfoglalták helyüket. Az országgyűlés 298 fővel kezdte meg munkáját.⁸⁹ Az országgyűlésbe a szociáldemokrata párt részéről ismét Kéthly Anna jutott be, a Magyar Élet Pártja képviselőjeként pedig Melczer Lilla szerzett mandátumot.⁹⁰ A felsőháznak továbbra sem volt női tagja.

* * *

⁸⁸ Csizmadia Andor: *A magyar választójog...* I. m. 11. p.

⁸⁹ Az 1939-es választásokról lásd: Pintér István: A kényszerpályára szavazott ország – 1939. In *Parlamenti képviselőválasztások...* I. m. 207–207. p.

⁹⁰ Haeffler István (szerk.): *Országgyűlési almanach*. Az 1939–44. évi országgyűlésről. Budapest, 1940.

(1920 és 1944 között öt női képviselő került be a magyar parlamentbe. Slachta Margit, 1920. Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja; Kéthly Anna, 1922–1948, Magyarországi Szociáldemokrata Párt; Báró Orosdy Fülöpné Herzog Margit, 1931, pártonkívüli; Melczer Lilla, 1932. Egységes Párt, 1935, Nemzeti Egység Pártja, 1939. Magyar Élet Pártja; Toperczer Ákosné Hagara Róza, [1935–1939]

A magyar választójog történetét tekintve az általános, egyenlő és titkos választójog az 1945:VIII. törvénycikkben valósult meg. A választójogi korhatárt nőknél és férfiaknál egyaránt 20 évben határozta meg. A törvény alkotói lényegében biztosították annak általánosságát, titkosságát, eltörölték kötelező jellegét és mindenfajta korábbi cenzust. Az egy helyben lakási kötelezettség csak abban jelent meg, hogy azok szavazhattak, akik 1945. szeptember 1-jén Magyarország 1937. december 31-i határán belül laktak.

A választójogból kizárta a törvény azokat, aki ellen háborús bűntettekért elközbírási eljárás már megindult, továbbá a jobboldali, fasiszta egyesületek vezetőit. Azok sem élhettek választójogukkal, akiket az igazolási eljárás során foglalkozásuk gyakorlásától egy évnél hosszabb időre eltiltottak. A törvény a honvédségnél és a rendőrségnél ténylegesen szolgálatot teljesítő hivatalos állományú tagjait a választók köréből kizárta. A választások tisztaságának biztosítása érdekében bekerült a törvénybe a választók büntetőjogi védelme.

Az új választójogi törvény alapján az országgyűlési választásokat 1945. november 4-én tartották. A választói névjegyzékbe 5 167 180 személyt vettek fel. A háború következményeképpen a női választók száma 600 ezerrel több volt, mint a férfiaké. A szavazó urnákhoz 4 774 653 szavazó járult (92,4%), ebből 4 730 409 volt az érvényes szavazat. 1939-ben mintegy 2,5 millió volt a választásra jogosultak száma, 1945-ben ehhez képest 186,87%-os volt a növekedés. Az 1945. november 4-ei választásokat követően a nemzetgyűlésnek 409 képviselője lett, közülük 16 nő. A nemzetgyűlés első ülésén még 12 képviselőt választott tagjai sorába az ország közéleti és szellemi kiválóságai közül.

1935-ben pótképviselő, 1936-ban Wolff Károly halálát követően került a parlamentbe. Keresztény Nemzeti Szocialista Párt) Lásd Palasik Mária: A nők a parlamentben (1920–1990). In *A nő és a politikum...* I. m. 227–257. p.

A nemzetgyűlési választások a parlamentáris demokrácia szabályainak megfelelően történtek. A polgári erők a kisgazdapártot támogatták, ezért sikerült a pártnak megszereznie az abszolút többséget. A szociáldemokrata párt a szavazatok számát tekintve a második helyen végzett, és 69 mandátumot szerzett az új országgyűlésben. A kommunisták, a szociáldemokraták és a parasztpártiak a szavazatok 41,2%-át szerezték meg.⁹¹

Az 1945-ös választójogi törvény a nők számára azért hozott alapvető fordulatot, mert a törvényi szabályozás tekintetében nem tett semmiféle különbséget a férfiak és a nők között.

Az eredmény mutató, sőt impozánsnak is mondható, hiszen először 1920-ban voksoltak a nők magyarországi országos választásokban, negyedszázad elteltével pedig a férfiakéval már teljesen azonos jogokat nyertek el a részvételi feltételek tekintetében. Ez persze a közgondolkodásban, a képviselőletben még nem jelent egyenlőséget. A politikai szerep aránya, ennek elismertsége, jó szándékú nyilatkozatok, pártállami előírások, számszerű követelmények, kvóták ellenére sem éri el azt az arányt, ami a természetes egyenlőséget biztosítaná. Ehhez a társadalom kulturális, politikai érettségére, emberi bölcsességére van szükség.

⁹¹ Az 1945-ös országgyűlési választásokról, Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás – 1945. In *Parlamentari képviselőválasztások...* I. m. 213–239. p.

Az 1945-ös országgyűlési választáson parlamentbe jutott nő képviselők: Andics Erzsébet, MKP; Bajcsy-Zsilinszky Endréné Bende Mária, FKGP; Botyánszky Pálné Müller Erzsébet, MSZDP; Döbrentei Károlyné Némety Aranka, MKP; Hajdú Ernőné Auer Fanni, MSZDP; Kéthly Anna, MSZDP; Mónus Illésné Koronya Jolán, MSZDP; Nemes Júlia, MSZDP; Ratkó Anna, MKP; Slachta Margit, Polgári Demokrata Párt; Stühmerné Oberschall Ilma, FKGP; Szabó Piroska, MKP; Thúróczy Gézáné Szetsey Irma, FKGP; Tildy Zoltánné Gyenis Erzsébet, FKGP; Török Júlia, MSZDP; Veress Anna, FKGP. Vida István (főszerk.): *Nemzetgyűlés almanachja*. 1945. november 29. – 1947. július 25. Budapest, 1999.

Válogatott bibliográfia

- Balogh Margit: Slachta Margit a nemzetgyűlésben, avagy az első női képviselő. In *A hosszú tizenkilencedik század és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére*. ELTE. Budapest 2000.
- Balogh Margit: Slachta Margit, a „keresztény feminista”. In Balogh Margit – S. Nagy Katalin (szerk.): *Asszonyorsok a 20. században*. BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék –Szociális és Család-
védelmi Minisztérium Nőképviseleti Titkárság. Budapest, 2000.
- Bolgár Elek: *Választójog és választórendszerek*. Budapest, 1908.
- Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Korona Kiadó. Budapest, 1999.
- Bölgöny József: *Alkotmányjogi értekezéslet és oktrojált választójog*. Budapest, 1935.
- Bölgöny József: *Magyarország kormányai, 1848–1992*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1992.
- Csizmadia Andor: A magyar választójog alakulása. Különnyomat a Katolikus Szemle 1938. évi augusztusi számából. Budapest, 1938.
- Dírnér Gusztáv: A nő választójogáról. Kilián frigyec utóda. Budapest, 1910. *Választójogi füzetek*. 1918.
- Férfiliga a nők választójoga érdekében*. Memorandum. Budapest, 1912.
- Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamentari képviselőválasztások 1920–1990*. Budapest, 1994.
- Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története, 1918–1920*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1992.
- Gyáni Gábor: *Bérbármény és nyomortelep. A budapesti munkásság múltja*. Magvető. Budapest, 1992.

- Gyáni Gábor – Kővér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó. Budapest, 2006.
- Hadas Miklós (szerk.): *Férfiuralom*. Replika Kör. Budapest, 1994.
- Horváth Pál – Révész T. Mihály (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Bolgár Elek-émlékkönyv. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1983.
- Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza. 1920–2000*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001.
- Jakabffy Elemér: *A választójogi bizottság tagjai a nők választójogáról*. Lugos, 1918.
- Jánossy Gábor: *A feminizmus Magyarországon*. Szombathely, 1911.
- Jónás Károly (írta és összeállította): *Pártpanoptikum: 35 választás, 256 párt Magyarországon, 1848–1990*. Budapest, 1990.
- Kardos József: *A szentkorona-tan története 1919–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- Kardos József: *Legitimizmus*. Korona Kiadó, Budapest, 1998.
- Kádár Zsuzsa: Kéthly Anna, a szociáldemokrácia „nagyasszonya”. In Balogh Margit – S. Nagy Katalin (szerk.): *Asszonyorsok a 20. században*. BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék – Szociális és Családvédelmi Minisztérium Nőképviseleti Titkárság. Budapest, 2000.
- Kovács Alajos: *A magyar választójogi reformok számszerű hatása*. Társadalomtudományi Füzetek 1. Budapest, 1925.
- Kovács Kálmán (szerk.): *Az állam és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon*. Budapest, 1983.
- Kozári Monika: *A dualista rendszer (1867–1918)*. Pannonica Kiadó. Budapest, 2005.
- Kőszeg Ferenc (szerk.): *Vázsonyi Vilmos Emlékezete*. Konferencia Vázsonyi Vilmos életművéről. AB-Beszélő Kiadó. Budapest, 1995.
- L. Nagy Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919*. Kossuth Kiadó. Budapest, 1965.
- L. Nagy Zsuzsa: *Magyarország története 1919–1945*. Multiplex Média Debrecen. Debrecen, 1995.
- Magyarország a XX. században*. Balogh Sándor (szerk.): Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1986.
- Magyarország története*. IV. kötet. (1849–1918) Hanák Péter (szerk.): Tankönyvkiadó. Budapest, 1972.

- Magyarország története.* V. kötet. (1918–1919) Nemes Dezső (szerk.): Tankönyvkiadó. Budapest, 1980.
- Magyarországi pártprogramok I.* 1867–1919. Mérei Gyula – Pölöskei Ferenc (szerk.): ELTE-Eötvös Kiadó. Budapest, 2003.
- Magyarországi pártprogramok II.* 1919–1944. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc (szerk.): ELTE-Eötvös Kiadó. Budapest, 2003.
- Máday Andor: *A magyar nő jogai a múltban és jelenben.* Athenacum Nyomda és Kiadó. Budapest, 1913.
- Márkus Dezső: *A választójog.* Franklin-Társulat. Budapest, 1912.
- Mona Ilona: *Slachta Margit.* Corvinus Kiadó. Budapest, 1997.
- Nagy Beáta – S. Sárdi Margit (szerk.): *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben.* Csokonai Kiadó. Debrecen, 1997.
- Nagné Szegvári Katalin: *Út a nők egyenjogúsításához.* Magyar Nők Országos Tanácsa. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1981.
- Nagné Szegvári Katalin: *A női választójog külföldön és hazánkban.* HVG Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2001.
- Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914–1945.* Csokonai Kiadó. Debrecen, 2006.
- Palasik Mária – Sipos Balázs (szerk.): *Házastárs, munkatárs, vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon.* Napvilág Kiadó. Budapest, 2005.
- Palasik Mária (szerk.): *A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2007.
- Pető Andrea (szerk.): *Női esélyegyenlőség Európában.* Balassi Kiadó. Budapest, 2003.
- Pető Andrea – Szapor Judit: *A női esélyegyenlőségre vonatkozó női felfogás hatása a magyar választójogi gondolkodásra 1848–1990.* In Sajó András (szerk.): *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természetrajzához.* Áron Kiadó. Budapest, 2004.
- Pető Andrea: *A társadalmi nemek közötti esélyegyenlőség története Magyarországon 1780 és 1990 között: Kronológia.* In *Nők a pályán: Közéleti tudnivalók politizáló nőknek.* K & F K. Budapest, 2003.

- Pölöskei Ferenc: *A magyar parlamentizmus a századfordulón*. História – MTA Történettudományi Intézete. Budapest, 2001.
- Révai Mór: *Magyar demokrácia. Magyar választójog*. Budapest, 1917.
- Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Magyarságkutató Intézet. Budapest, 1991.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.
- Ruszoly József: *Alkotmányjogi reformtörekvések az első nemzetgyűlés idején*. Szeged, 1974.
- Ruszoly József: A törvényhozás intézményi alapjai az ellenforradalmi korszakban 1919–44/45. Pölöskei Ferenc – Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek*. Tankönyvkiadó. Budapest, 1981.
- Sánta Ilona (szerk.): *Politikus pályák*. Kossuth Kiadó. Budapest, 1984.
- Sass Irén: Vázsonyi Vilmos. Budapest, 1926.
- Schwimmer Rózsa: A nőmozgalom alaptörekvése. *Husadik Század*, XI. évf. 1910. január június.
- Schwimmer Rózsa (összeáll.): *Vélemények a nők választójogáról*. Kiadja a Feministák Egyesülete. 1906.
- Selymes Péterné: *A proletárnő választójogáért*. Kiadja: az Országos Nőszervező Bizottság. 1938.
- Simándi Irén: A nők választójoga a századfordulótól 1938-ig Magyarországon. *Múltunk*, 1998, 1. sz.
- Sípos Péter: *Legális és illegális munkásmozgalom 1919–1944*. Gondolat. Budapest, 1988.
- Slachta Margit: *Miért van szükségünk a női választójogra?* Budapest, 1923.
- Szapor Judit: Feministák és „radikális asszonyok” – Női politikusok az 1918-as demokratikus forradalomban. In Gyáni Gábor – Séllei Nóra (szerk.): *Nők a modernizálódó magyar társadalomban*. Csokonai Kiadó. Debrecen, 2006.
- Tólkéczki László: *Vázsonyi Vilmos eszmei politikai arca*. XX. Század Intézet. 2005.
- Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom*. Osiris Kiadó. Budapest, 1995.
- Vargyai Gyula: Jog és szellemi élet a két világháború között Magyarországon. *Állam és Jogtudomány*, 1995.

Vázsonyi Vilmosné: *Az én uram*. 1926.

Vázsonyi Vilmos: A választójog gyökeres reformjának szükségessége. *Választójogi Füzetek*. 1918.

Vázsonyi Vilmos *beszédei és írásai*. II. kötet. Kiadja: Az Országos Vázsonyi-Emlékbizottság. Budapest, 1927.

Vertán Endre: A választójog története. A jogállam. *Választójogi Füzetek*, 1918.

Zilahi László: A nők választójoga. *Választójogi Füzetek*, 1918.

Névmutató*

- Admeto Géza 38
Ágoston Péterné 97, 98
Albrich Hermann 123
Almásy László 109
Andrássy Gyula 22–24, 56, 59, 71,
110, 116, 135, 164
Antal Géza 110
Anthony, Daniel R. 48
Apponyi Albert 56, 60, 71, 193,
196
Apponyi György 226
Arsuaga, P. 47
- Balassa József 38
Bárczy István 51
Baross János 60
Barth, Theodor 47
Bédy-Schwimmer Róza 27, 29,
37–39, 50, 51, 67, 147
Benedek János 39, 60
Bethlen István 151, 153, 163,
167, 174, 175, 177, 181, 185–187,
208
Bonitz Ferenc 40
Bordás Istvánné 62
- Bozóky Árpád 38
Buchinger Manoné, Ladányi Szeréna
145, 172, 210, 231, 232
- Clerk, George 149
- Csáky Albin 38
Csetri József 194, 196
Csiki József 197
Csilléry András 149
Csizmadia Andor 211, 236
Csontos Imre 188
- Dabasi Halász Móric 187
Darányi Ferenc 39
Darányi Kálmán 211, 212
Dienes Valéria 63
Dulin Ernő 228
- Farkas Oszkár 41
Fejérváry Géza 21, 22
Ferenc József 23
Földes B. Zoltán 41
Földes Géza 41
Friedrich István 149

* A névmutató csak a főszöveg neveit tartalmazza

Gergely Janka 60
Gerlach, H. von 47
Giesswein Sándor 39, 54, 56, 60,
79, 165
Glücklich Vilma 26, 27, 29, 34, 35,
51, 66–68
Goldschmied Sári 82, 83
Gömbös Gyula 211
Gratz Gusztáv 147

Halász Ignác 113
Hardie, Keir J. 46
Hegedüs Loránd 111, 135
Heller István 112
Hóman Bálint 224
Horthy Miklós 167, 208
Horváth Katica 140, 141
Houten, S. van 46
Huszár Károly 60, 111, 116

Iklódy-Szabó János 105

Jámbor Pál 14
Jankovich Béla 51
Jánossy Gábor 35, 36
Jászi Oszkár 70–72
Juriga Nándor 79
Justh Gyula 39, 70, 72, 73

Kállay Ödön 14
Károlyi József 79, 80
Károlyi Mihály 54, 56, 117, 121, 139
Kelemen Béla 61
Kéthly Anna 173, 197, 199, 203, 204,
227, 228, 237
Kiss Menyhért 196
Klebelsberg Kunó 153, 155–157, 159,
163, 166, 171, 197, 225
Koltói Anna 221
Kossuth Ferenc 24

Kossuth Lajos 10, 11, 17, 44
Kovács Alajos 19, 23, 24, 32, 103,
150, 158, 159
Kristóffy József 21, 22
Krolopp Hugo 109
Kun Béla 148
Kunfi Zsigmond 68, 73, 75, 76, 84, 85

Lakatos Gyula 134
Landauer Béla 128–130
Laszlovszky Béla 41
L. Nagy Zsuzsa 30
Lukács László 23, 27, 32, 50
Lux Terka 66, 67

Madocsányi Pál 11, 12
Majoros István 12, 13, 15, 16
Mánday Samu 110
Márkus Dezső 24, 26, 34, 68
McLaren, Charles 46
Méhely Kálmán 164
Melzer Lilla 237
Mezőfi Vilmos 40
Mojzer János 230
Montefiore, Dora B. 26
Müller Ernőné 83
Müller Irén 79–81

Nagy Endre 50
Návay Lajos 105, 108
Nehrebeczky György 109
Németh Károly 106

Pallavicini György 61
Pap Tibor 41
Peidl Gyula 149
Petrovác Gyula 226
Peyer Károly 218
Pflanczer Jolán 53
Polonyi Géza 107, 115

Propper Sándor 202
Puky Endre 184

Rakovszky István 56, 106, 175, 177
Rezsny Aurél 71

Salisbury, lord 94
Sándor János 111
Schuller Rezső 105
Shafroth, John. F. 47
Skrovina Mátyás 59
Slachta Margit 161, 165
Somló Bódog 40
Steinherz Hermina 78
Stuart, John Mill 94
Sümegi Vilmos 61

Szabó István 120, 159
Szász Zoltán 40
Szegevári Sándorné 55, 171
Székely Ferenc 109
Széll József 212
Szily Tamás 187
Szirmai Oszkárné 62, 63
Szmercsányi György 61

Takács Ferenc 229
Teleki Sándorné 51

Teleszky János 122, 129
Tisza István 32, 33, 39, 70,
71, 82, 107, 108, 112, 115, 116,
124
Turcsányi Imréné 62

Ugron Gábor 61

Varga Gyula 104
Vázsonyi Vilmos 28–31, 56, 63,
70–72, 85, 99, 100, 102, 103, 118,
120, 125–133, 136, 155, 156, 164,
167, 197
Veres Pálné Beniczky Hermin 34
Vertán Endre 17, 19, 104
Virágh Gyula 41

Ward, Joseph 88
Weil Elza 29
Wekerle Sándor 22, 61, 117, 131,
136, 137
Wilson elnök 92
Wlassics Gyula 21
Wlassics Tibor 57, 126

Zentay Dezső 217
Zichy Aladár 41
Zipernowszky Károly 42

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

www.gondolatkiado.hu

A kiadásért felel Bácskai István
Olvasószerkesztő Békési Bernadett
Műszaki szerkesztő Pintér László
Tördelő Lipót Éva

A borítón lévő fotók a Magyar Országos Levéltár
és a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtárából valók.
(Fotók: fent balról jobbra: Glücklich Vilma, Bedy-Schwimmer Róza,
Szirmai Oszkárné. Középen: Slachta Margit. Lent balról jobbra:
Kéthly Anna, Ladányi Szeréna, Gárdos Mária)
Nyomta és kötötte ETO-Print Nyomda

ISBN 978 963 693 169 8